

रयत शिक्षण संस्थेचे,
महात्मा फुले महाविद्यालय

पिंपरी-वाघेरे, पुणे-४११ ०१७.

Re-accredited by NAAC (Third Cycle) with 'A' Grade, CGPA : 3.16

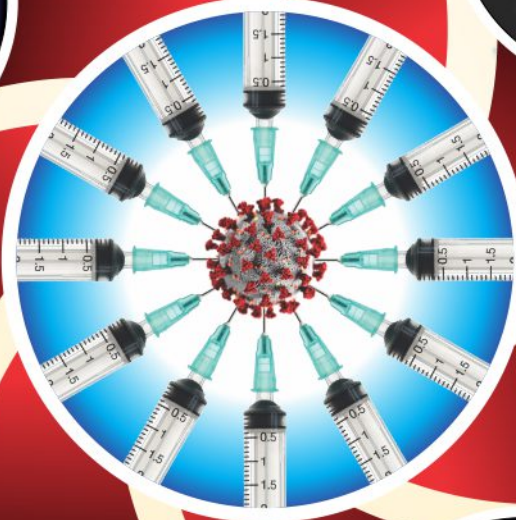
सारा गिल्बर्ट

कॅटलीन कॅरिको

किझमेखीया कॉर्बेट

नीता पटेल

लिसा जॅक्सन

के. सुमथी

कॅथरिन जानसेन

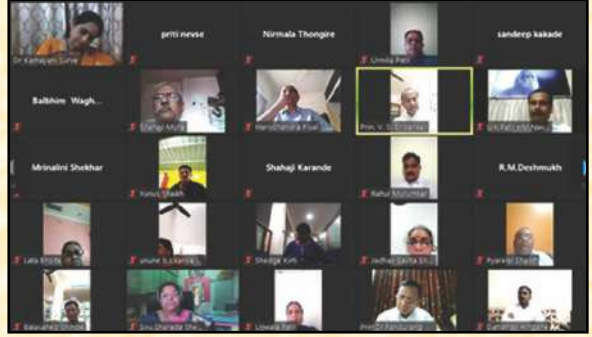

मा. प्राचार्य डॉ. विठ्ठल शिवणकर (सचिव, रयत शिक्षण संस्था, सातारा)

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

कार्यक्रमास उपस्थित मान्यवर व प्राध्यापक

६२ वी पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील पुण्यतिथी

मा.डॉ. विद्यासागर पंडित

मा. संजोगभाऊ वाघेरे-पाटील

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर

रयत शिक्षण संस्थेचे,

शात्मली
२०२०-२१

महात्मा फुले महाविद्यालय, पिंपरी-वाघेरे, पुणे-४११ ०१७.

संपादक मंडळ

अध्यक्ष

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

प्रमुख संपादक

प्रा. डॉ. वैशाली खेडकर

सहसंपादक

प्रा. शहाजी मोरे

विभागीय संपादक

प्रा. डॉ. मृणालिनी शेखर (इंग्रजी)

प्रा. डॉ. कामायनी सुर्वे (हिंदी)

प्रा. विद्यासागर वाघेरे (मराठी)

सदस्य

प्रा. विक्रम उदार

प्रा. प्रिती नेवसे

प्रा. शर्मिला भांबारे

प्रा. आदित्य हविले

प्रा. स्वप्ना हजारे

प्रा. संग्राम गोसावी

प्रा. अनिता तारळेकर

ग्रंथालय सदस्य

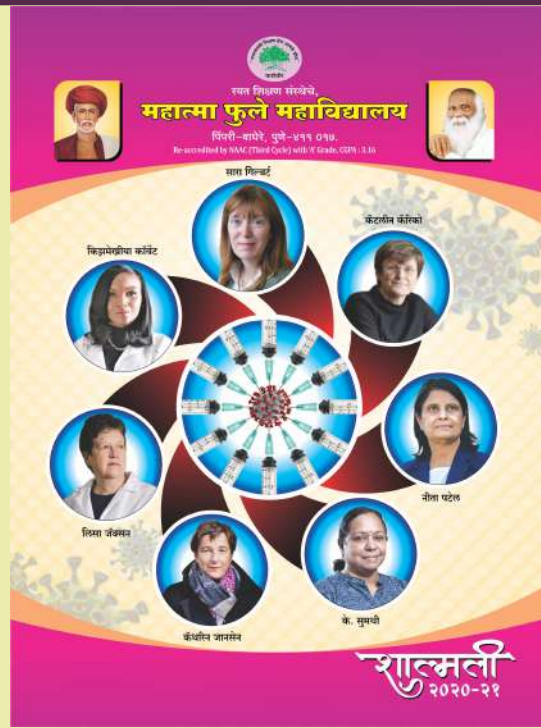
प्रा. डॉ. तृप्ती अंब्रे

कार्यालयीन सचिव

श्री. राजेंद्र गायकवाड

मुखपृष्ठ संकल्पना

प्रा. शहाजी मोरे

मुखपृष्ठाविषयी ....

गेली बावीस महिने म्हणजेच जवळजवळ दोन वर्षे कोविड - १९ महासाथीमुळे अवघे जग होरपळून निघत आहे. २५ कोटींहून अधिक बाधीत व ५२ लक्ष लोकांचे निधन या कोविड १९ मुळे झाले आहे. ही साथ अजून शमली नाही व थांबलीही नाही. अनेक देशांमध्ये तीने परत डोके वर काढले आहे. या साथीमुळे जगाने जे भोगले ते अतिशय हृदयद्रावक व काळीज पिळवटून टाकणारे होते. अवघ्या जगास घरात कोंडून ठेवणाऱ्या या महासाथीविरुद्ध लढण्यासाठी काही शास्त्रज्ञ मात्र अहोरात्र राबून कोविड -१९ प्रतिबंधक लस निर्माण करण्यासाठी प्रयत्नशिल होते. त्यांच्या प्रयत्नांना यश आले व काही काळातच अनेक प्रकारच्या लसी निर्माण करता आल्या व जगभर या भयाण खाईतसुध्दा आशेचे चार किरण दिसू लागले. लसींमुळे सध्या साथ उतरणीला लागली आहे असे तज्ञ म्हणत आहेत. त्यामुळे जगाला काहीसा दिलासा मिळाला आहे. लसनिर्मितीमागे अनेक शास्त्रज्ञ असले तरी प्रामुख्याने महिला शास्त्रज्ञ आघाडीवर होत्या. त्यातील काही कोविड -१९ प्रतिबंधक लस निर्मात्या महिला संशोधिकांच्या प्रतिमा मुखपृष्ठावर घेतल्या असल्या तरी कोविड १९ प्रतिबंधक लस निर्मितीविषयी संशोधन करणाऱ्या सर्वच शास्त्रज्ञांप्रती 'शात्मली २०२०- २०२१' कडून कृतज्ञता व्यक्त करण्यात येत आहे.

- मुखपृष्ठ संकल्पना व निवेदन : प्रा. शहाजी मोरे.

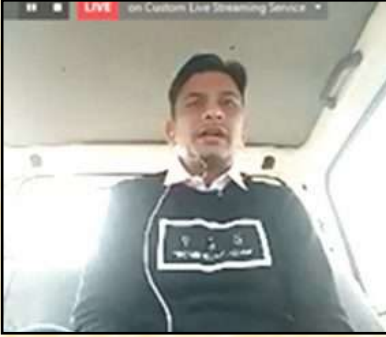

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

प्रा.डॉ. सूरज सोनवणे

मा.डॉ. सतिश चाफले
(आर.एस. मुंडले महाविद्यालय, नागपूर)

प्रा.डॉ. दिनकर मुरकुटे
(इतिहास विभाग प्रमुख)

प्रा.डॉ. संदिप ननावरे

महिला मंच आयोजित सौ. लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील पुण्यतिथी कार्यक्रम

मा.प्रि.डॉ. शिवलिंग मेनकुदळे (ऑडिटर, रयत शिक्षण संस्था, सातारा)

मा. सविता मेनकुदळे

उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर

प्रा.डॉ. वैशाली खेडकर

पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील
संस्थापक, रयत शिक्षण संस्था, सातारा

रयत माऊली
सौ. लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील

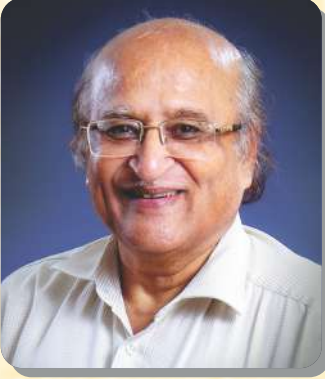
मा. यशवंतराव चव्हाण
भारताचे माजी उपपंतप्रधान
रयत शिक्षण संस्थेचे माजी अध्यक्ष

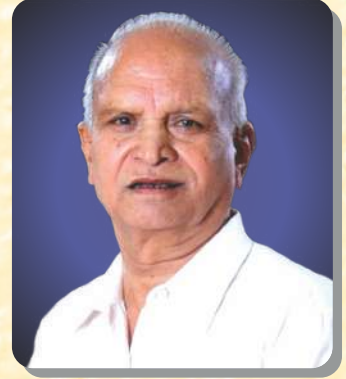
मा. ना. पद्मविभूषण शरद पवार
अध्यक्ष, रयत शिक्षण संस्था, सातारा.

मा. डॉ. अनिल पाटील
चेअरमन,
रयत शिक्षण संस्था, सातारा.

मा. प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील
मॅनेजिंग कौन्सिल सदस्य,
रयत शिक्षण संस्था, सातारा.

मा. अॅड. भगीरथ शिंदे
व्हाईस चेअरमन,
रयत शिक्षण संस्था, सातारा.

मा. प्रि.डॉ. विठ्ठल शिवणकर
सचिव,
रयत शिक्षण संस्था, सातारा.

मा. प्रि.डॉ. प्रतिभा गायकवाड
सहसचिव,
रयत शिक्षण संस्था, सातारा.

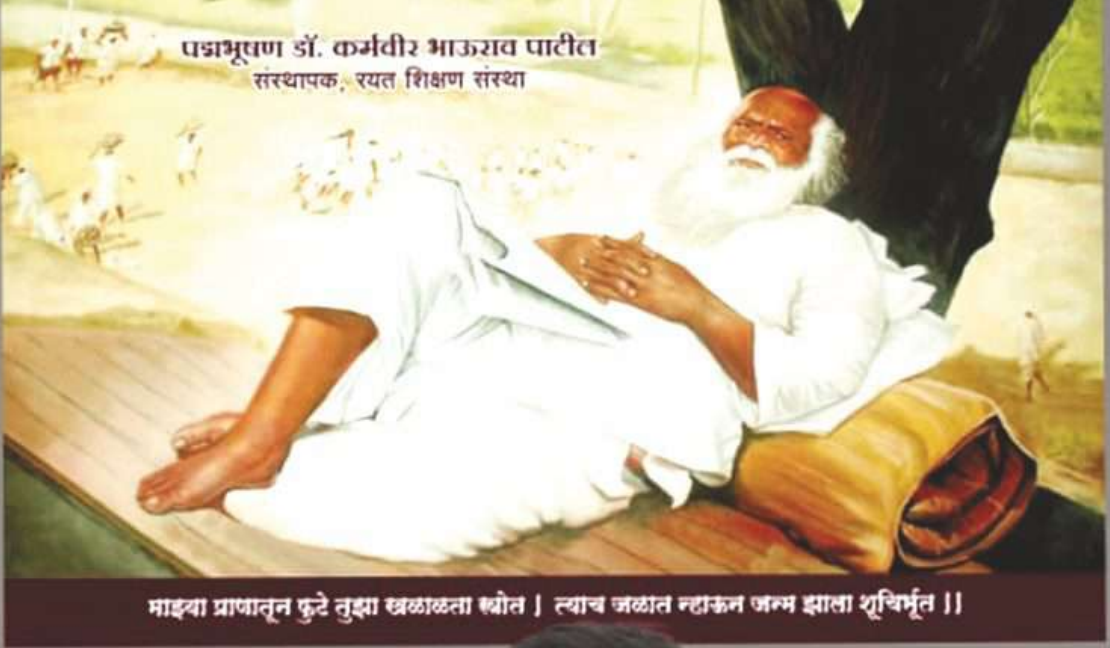

मा. प्रि.डॉ. शिवलिंग मेनकुदळे
ऑडिटर,
रयत शिक्षण संस्था, सातारा.

‘आमचे दिशादर्शक कुशल नेतृत्व’

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

श्री. संजय जोशी (सहाय्यक ग्रंथपाल)

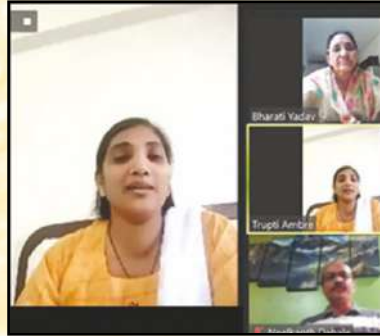
मा.डॉ. प्रवीण पंडीत (सिंहगड इन्स्टिट्यूट, लोणावळा)

मा. प्रदीप जाधव (ग्रंथपाल)

मा.डॉ. मृणालिनी शेखर (उपप्राचार्य)

डॉ. तृप्ती अंब्रे (ग्रंथालय प्रमुख)

प्रा.डॉ. निलकंठ डहाळे
(आय.क्यू.ए.सी., समन्वयक)

ग्रंथालय विभागातील सहाय्यक ग्रंथपाल श्री. संजय जोशी सेवापूर्ती निमित्त महाविद्यालयाच्या स्टाफ वेल्फेअर समितीच्या वतीने सत्कार

सावित्रीबाई फुले जयंती समारंभ

शास्त्राली
२०२०-२१

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

मा. प्राचार्य डॉ. सुजाता पवार

प्रा.डॉ. वैशाली खेडकर

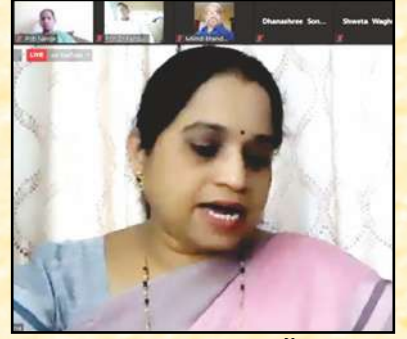
सायबर सेक्युरिटी वेबीनार

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

प्रा.डॉ. मिलिंद भंडारे

प्रा.डॉ. कामायनी सुर्वे

फिटनेस आणि कोरोना

श्री. महेंद्र गोखले स्पोर्ट्स अँड फिटनेस कोच

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

प्रा.डॉ. निलकंठ डहाळे

प्रा.डॉ. पांडुरंग लोहोटे

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग रसाळ

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर

उपप्राचार्य प्रा. शहाजी मोरे

प्रा.डॉ. संजय मेस्त्री

प्रा.डॉ. वैशाली खेडकर

छत्रपती शिवाजी महाराज राज्याभिषेक दिनानिमित्त विशेष व्याख्यान

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

मा. प्राचार्य डॉ. गणेश राऊत,
एच.व्ही.देसाई कॉलेज, पुणे

प्रा.डॉ. दिनकर मुस्कटे

मा. प्राचार्यांचे अभिभाषण

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

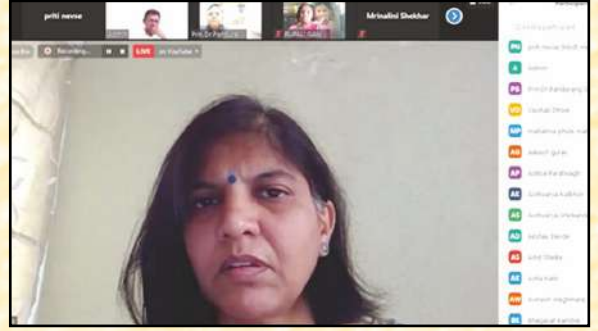

सूत्रसंचालक - प्रा.डॉ. शिल्पा शितोळे

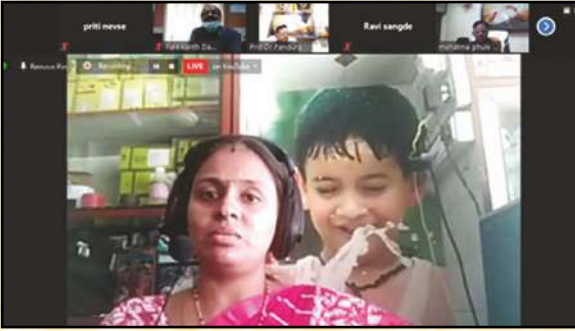
जागतिक मानसिक आरोग्य दिन

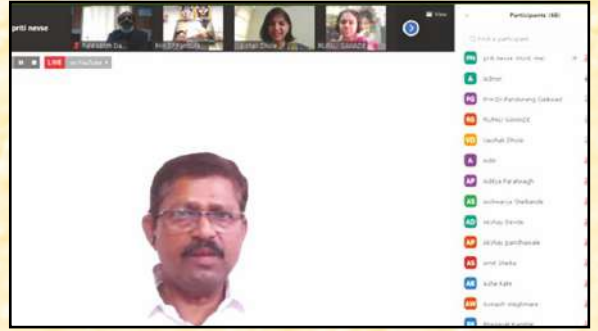
मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

मा.प्रा.डॉ. वैशाली ढोले

प्रा. रुपाली गावडे

प्रा. बाबासो पवळ

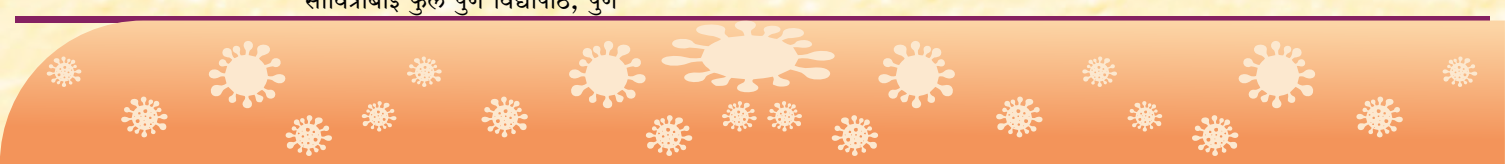
शाल्मली २०१९-२०२० प्रकाशन सोहळा

मा. डॉ. एन. एस. उमराणी, प्र-कुलगुरु
सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

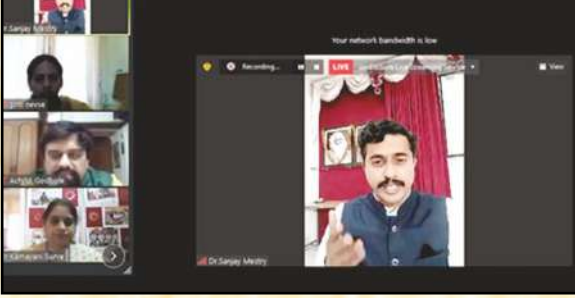

मा.डॉ. अच्युत गोडबोले (सुप्रसिद्ध लेखक)

प्रा. आदित्य हविले

प्रा.डॉ. संजय मेस्त्री

प्रा. स्वप्ना हजारे

सहभागी विद्यार्थी

कोरोनाकाळातील मानसिक स्थिती

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

मा. प्रितम बेदरकर (मानसशास्त्र विभागप्रमुख, अहमदनगर कॉलेज)

प्रा. रुपाली गावडे

प्रा. बाबासो पवळ

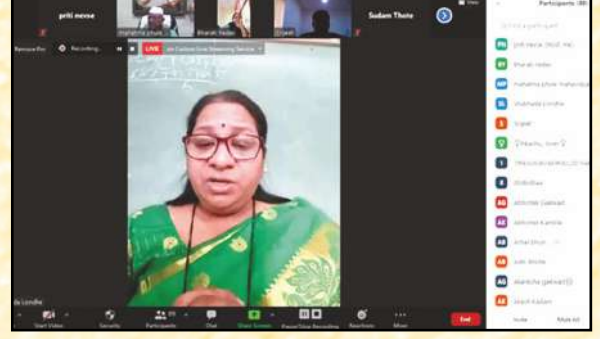

स्वयंरोजगार व उद्योजकता विकास कार्यशाळा

शाल्मली
२०२०-२१

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

प्रा.डॉ. शुभदा लोंढे (भूगोल विभाग प्रमुख)

मा.श्री. सुदाम थोटे, (विभागीय अधिकारी,
महाराष्ट्र उद्योजकता विकास)

मा.श्री. श्रीजित नायर, (प्रकल्प अधिकारी,
महाराष्ट्र उद्योजकता विकास)

प्रा.डॉ. भारती यादव

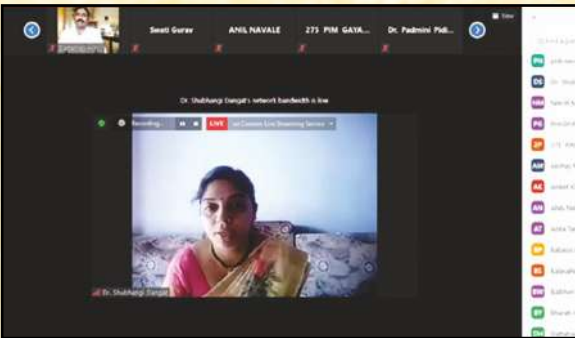
वाचन प्रेरणा दिन

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

प्रा.डॉ. संजय मेस्त्री

डॉ. शुभांगी दांगट

मा. श्री. निलेश मसाये (सुप्रसिद्ध कवि)

प्रा.डॉ. शामसुंदर पाण्डे

प्रा.डॉ. प्रविणचंद्र बिष्ट

प्रो.डॉ. सदानंद भोसले

मा.प्रा. राम भट्ट (जर्मनी)

प्रा.डॉ. कामायनी सुर्वे

प्रा.डॉ. वैशाली खेडकर

प्रा. शर्मिला भांबारे

हिंदी दिन

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

मा.डॉ. गजानन चव्हाण
(मा. प्रोफेसर, हिंदी विभाग, सा.फुले पुणे विद्या.)

प्रा.डॉ. कामायनी सुर्वे

मनोगत

सस्नेह नमस्कार !

सर्वप्रथम आपल्या महाविद्यालयातील प्राध्यापक, शिक्षकेतर कर्मचारी, विद्यार्थी यांचे नातेवाईक, आप्तेष्ट ज्यांचे कोविड महामारीमुळे निधन झाले त्यांच्याप्रती मी माझ्या संवेदना प्रकट करतो; त्यांना श्रद्धांजली वाहतो.

‘शाल्मली’ अंकासाठी मनोगत लिहित असताना माझ्या मनात संमिश्र भावना दाटून येत आहेत; त्याचबरोबर कोविड काळातही

शिक्षणाच्या प्रवाह अखंडित सुरु ठेवता आला याचे समाधानही वाटत आहे.

आपण सर्वजण जाणतो की, मार्च २०२० पासून अवघे जग कोविड-१९ महामारीला सामोरे जात आहे. या कोविड महामारीमुळे प्रारंभीच्या काळात सर्व जागतिक व्यवहार ठप्प झाले होते. त्यामुळे साहजिकच प्रश्न निर्माण होत होता की, महाविद्यालयीन शिक्षणाचे काय होणार? परंतु ऑनलाईन शिक्षणाच्या पर्यायाने हा प्रश्न सुटला

खरा परंतु त्यासाठी सुविधा निर्माण करणे हा पुढील प्रश्न होता. पारंपारिक शिक्षण पद्धतीत गुंतलेल्या आमच्या प्राध्यापक सहकाऱ्यांसाठी आधुनिक काळाबरोबर ऑनलाईन शिक्षण देता यावे म्हणून काही उपाय योजना करू शकलो. ऑनलाईन शिक्षणासाठी नव्या स्वरूपात शैक्षणिक साधने (ई-कंटेंट) प्राध्यापकांनी तयार करावीत यासाठी कार्यशाळा आयोजित करून त्या क्षेत्रातील तज्ञांचे मागदर्शन देता आले.

विद्यार्थी हा केंद्रबिंदू मानून त्याला सर्व प्रकारचे शिक्षण देता यावे असा माझा नेहमीच प्रयत्न असतो. त्या अनुषंगाने आपल्या महाविद्यालयात मायक्रोबॉयालॉजी (सूक्ष्मजीवशास्त्र) विषयात पदव्युत्तर शिक्षणाची सोय व्हावी यासाठी प्रयत्न सुरू केले त्याला यश आले व सध्या एम्.एस्सी. मायक्रोबॉयालॉजी हा अभ्यासक्रम सुरुही झाला आहे.

महाविद्यालयाच्या विज्ञान विभागाच्या इमारतीचे छत फार जुने झाले होते, ते बदलून तेथे विद्यार्थ्यांसाठी आल्हाददायक वातावरण निर्माण होईल अशा पद्धतीने नवीन छत घालण्यात आले आहे.

विद्यार्थी फक्त पारंपारिक शिक्षण घेऊन बाहेर पडणार असेल तर तो जागतिक स्पर्धेत टिकू शकत नाही. पारंपारिक शिक्षणाबरोबर त्याने काही कौशल्ये अवगत केली पाहिजेत, या उद्देशाने आपल्या महाविद्यालयात अनेक शॉर्ट टर्म कोर्सेस राबविले जातात त्या कोर्सेसमध्ये सातत्याने नवीन कोर्सेस आले पाहिजेत असे मला वाटते. नित्य नव्याचा ध्यास विद्यार्थ्यांपासून सर्वांनीच घ्यावा या उद्देशाने काही नवीन शॉर्ट टर्म कोर्सेस महाविद्यालयामध्ये सुरू केले. त्यांचेही कोविड मुळे

ऑनलाईन प्रशिक्षण सुरू ठेवले.

जागतिकीकरणाच्या काळात ऑनलाईन शिक्षणाच्या सोयीमुळे जगातील कोणीही, कोठूनही संवाद साधू शकतो, शिक्षण घेऊ शकतो, देऊ शकतो. त्यामुळे कोविड काळातही दूरदृक्श्राव्य माध्यमाच्या सहाय्याने हिंदी विभागामार्फत आंतरराष्ट्रीय परिसंवाद (इंटरनॅशनल वेबिनार), इतिहास विभागामार्फत नॅशनल वेबिनार आयोजित केला. त्यामध्ये महाविद्यालयातील विद्यार्थी, प्राध्यापक व जागतिक स्तरावरील तज्ञ, विद्यार्थी एकाच मंचावर येऊ शकले.

आमचा विद्यार्थी पारंपारिक शिक्षणा-बरोबरच आधुनिक विज्ञान प्रवाहासोबत राहून जागतिक वैज्ञानिक पटलावर पाय उभे रोवून ठेवण्यासाठी महाविद्यालयाच्या संभाजीनगर येथील उपकेंद्रात विज्ञान संशोधन केंद्र उभारण्याचा मानस आहे.

गेल्या शैक्षणिक वर्षात अनेक राष्ट्रीय चर्चासत्रे, व्याख्याने, कार्यशाळा ऑनलाईन पद्धतीने घेण्यात आल्या. त्यामध्ये रयत शिक्षण संस्थेचे चेअरमन मा.डॉ. अनिल पाटील, सचिव मा. प्रि.डॉ. विठ्ठलराव शिवणकर, सहसचिव मा.प्रि.डॉ. प्रतिभाताई गायकवाड, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरु मा.प्रा.डॉ. नितीन करमाळकर, प्र. कुलगुरु मा.प्रा.डॉ. एन. एस. उमराणी अशा थोरामोठ्यांचे ... बहुमोल मार्गदर्शन लाभले.

महाविद्यालयातील अनेक प्राध्यापकांनी आपापल्या विषयात पीएच्.डी. संपादन केली, शोधनिबंध लिहिले, शोध-पत्रिकांचे संपादन केले, पुस्तके लिहिली या सर्वांचे वेळोवेळी प्रत्यक्ष

अभिनंदन केले आहेच, असा उच्च गुणवत्ताधारक प्राध्यापक वर्ग सातत्याने नैपुण्य प्राप्त करतो याचा मला विशेष आनंद होतो. त्यांनी असेच आपल्या प्रयत्नात सातत्य दाखवावे. माझ्याकडून त्यासाठी त्यांना मनःपूर्वक शुभेच्छा नेहमीच असतात.

महाविद्यालयाच्या गुणवत्ता वाढीचा प्रवास हा एक अव्याहत प्रक्रिया आहे आणि या संदर्भात उत्तमतेचा अखंड ध्यास हि एकच बाब गुणवत्ता वाढीच्या दृष्टीने समोर येते. महाविद्यालयाचे NAAC संस्थेमार्फत केले जाणारे 3rd Cycle मूल्यमापन सप्टेंबर २०१७ मध्ये पार पडले आणि महाविद्यालयास ३.१६ (C.G.P.A.) गुणांसह 'A' दर्जा प्राप्त झालेला आहे. हि आपल्या सर्वांसाठी अभिमानाची बाब आहे. या संदर्भात महाविद्यालयाचा गुणवत्तेचा प्रवास आजही उत्तमतेच्या दिशेने चालू आहे. पुढील एक-दोन वर्षात महाविद्यालय NAAC संस्थेच्या 4th Cycle प्रक्रियेस सामोरे जात आहे. मला पूर्ण विश्वास आहे की आम्ही या प्रक्रियेमध्ये देखील गुणवत्तेचा आलेख चढताच ठेवू. आणखी एक ठळक बाब म्हणजे केंद्र सरकारच्या राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० अनुसार महाविद्यालय स्वतःमध्ये बदल करीत आहे; याचाही परिणाम येत्या काळात गुणवत्तेतील कालानुरूप केलेल्या बदलात आपणास पहावयास मिळेल.

महाविद्यालयाच्या शैक्षणिक प्रगतीच्या प्रत्येक टप्प्यात मला माझ्या सर्व सहकाऱ्यांचे खूप मोलाचे योगदान लाभले, त्यांच्या योगदानामुळेच हे सर्व करता आले.

महाविद्यालयातील प्राध्यापकांप्रमाणेच विद्यार्थ्यांनीही उत्तुंग भरारी घेतली आहे.

रसायनशास्त्र विभागाचा माजी विद्यार्थी रोहन फाळके 'गेट' परीक्षा उत्तीर्ण झाला असून सध्या तो आय.आय.टी. मुंबई याठिकाणी पीएच्.डी. करत आहे. तसेच याच विभागातील माजी विद्यार्थीनी कु. वंदना कुंभार, कु. अश्विनी राठोड, कु. धनश्री गाडेकर या सेट परीक्षा उत्तीर्ण झाल्या आहेत.

कोरोना महामारीमुळे महाविद्यालयाचे सर्व प्रशासकीय कामकाज, अध्ययन अध्यापनाचे कामकाज तसेच दैनंदिन व्यवस्थापन सर्वच ऑनलाईन पद्धतीने होत आहे. महाविद्यालयाच्या या कामकाजात रयत शिक्षण संस्थेचे चेअरमन मा.डॉ. अनिल पाटील साहेब, मा. सचिव प्राचार्य डॉ. विठ्ठल शिवणकर साहेब, मा. सहसचिव प्राचार्य डॉ. प्रतिभाताई गायकवाड मॅडम, संस्थेचे ऑडिटर मा. प्राचार्य डॉ. शिवलिंग मेनकुदळे साहेब, महाविद्यालय विकास समितीचे मा. चेअरमन प्रतिनिधी मा. संजोगजी वाघेरे व मा. विशालजी मासूळकर, परिसरातील सर्व प्राध्यापक, शिक्षकेतर वर्ग, महाविद्यालयाची माजी विद्यार्थी संघटना महाविद्यालयीन विकास समिती सदस्य, तसेच पिंपरी गावातील सर्व सन्माननीय नागरिक या सर्वांचे मार्गदर्शन व सहकार्य लाभले. या सर्वांप्रति ऋणनिर्देश करणे अगत्याचे आहे.

'शाल्मली' या वार्षिक अंकाच्या निमित्ताने मला माझे विचार मांडण्याची एक चांगली संधी मिळाली. या अंकाच्या निर्मितीसाठी प्रयत्न करणारे संपादक व संपादक मंडळातील सर्व सदस्य, लेखक, कवी, विद्यार्थी, स्वाती ग्राफिक्स यांचे अभिनंदन करतो व त्यांना पुढील वाटचालीस व उज्वल भविष्यासाठी शुभेच्छा देतो.

धन्यवाद !

संपादकीय

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ चा महाविद्यालयीन शाल्मली वार्षिक अंक आपल्या हाती देताना मनस्वी आनंद होत आहे. मागील वर्षी लॉकडाऊन मध्ये शाल्मली अंक नव्या रूपात म्हणजेच ऑनलाईन पद्धतीने प्रकाशित करण्यात आला. शाल्मली अंकाची ऑनलाईन आवृत्ती विद्यार्थी व समाजातील अन्य वाचकांना त्यांच्या मोबाईल मध्ये उपलब्ध करून देण्यात आली, म्हणूनच कडक निर्बंध असताना देखील शाल्मली अंक सर्वापर्यंत आम्ही पोहोचवू शकलो. या नव्या प्रयत्नाला विद्यार्थी व वाचक वर्गाने उत्तम प्रतिसाद दिला त्यामुळे सर्वांचे मनस्वी आभार...

करोनाकाळातनंतर सर्वच क्षेत्रात अनेकार्थाने बदल घडून आले. या बदलत्या परिस्थितीशी जुळवून घेत करोनाच्या संकटावर मात करीत मार्गक्रमण सुरु आहे. सर्व नियमांचे काटेकोर पालन करून महाविद्यालय विद्यार्थ्यांच्या स्वागतासाठी सज्ज झालेले आहे. सोबतीला विद्यार्थी व शिक्षकांचे स्वानुभव, कविता, कहानी, एकांकी इ. लेखनप्रकारांनी सजलेला शाल्मली अंकही विद्यार्थी शिक्षक पालक आणि सर्व वाचनप्रेमींसाठी ऑनलाईन उपलब्ध देण्यात येत आहे.

शाल्मली अंकाचे काम उत्कृष्ट होण्यासाठी महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहेब यांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले. तसेच उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर व उपप्राचार्य शहाजी मोरे सर यांनीही शाल्मली अंक सर्वार्थाने दर्जेदार व्हावा यासाठी विशेष सहकार्य केले. आपले मनापासून आभार.

विभागीय संपादक डॉ. मृणालिनी शेखर (इंग्रजी), डॉ. कामायनी सुर्वे (हिंदी) आणि प्रा. विद्यासागर वाघेरे (मराठी) यांनी आपापल्या विभागांची जबाबदारी उत्तम रीतीने पार पाडली. ज्युनिअर विभागाचे पर्यवेक्षक प्रा. लक्ष्मण जगदाळे, प्रा. अनिता तारळेकर, प्रा. शर्मिला भांबारे, प्रा. प्रीती नेवसे, प्रा. विक्रम उदार यांनी वार्षिक अंका बरोबरच वेळोवेळी प्रसिद्ध होणाऱ्या भिक्तीपत्रकांसाठी ही मोलाचे सहकार्य केले. वार्षिक अंकाच्या कार्यालयीन बाबी श्री. राजेंद्र गायकवाड यांनी सांभाळल्या तसेच सौ. उज्वला तावरे यांनी वार्षिक अंकासाठी आवश्यक असणारी कार्यालयीन माहिती पुरविली. आपणा सर्वांच्या नवनवीन कल्पना आणि बहुमोल सहकार्यामुळेच शाल्मली अंक अधिक नीटनेटका आणि सुरेख बनला त्याबद्दल आपणा सर्वांचे मनस्वी आभार.

ग्रंथालय प्रमुख डॉ. तृप्ती आंब्रे व बी.व्होक विभागातील प्रा. आदित्य हविले यांचेही मनःपूर्वक आभार. तसेच महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक व शिक्षकेतर सहकारी यांच्या शुभेच्छा व सहकार्याबद्दल मनापासून धन्यवाद.

शाल्मली अंकाचा गाभा घटक म्हणजे शाल्मली अंकातून आपले अनुभवविश्व वाचकांसमोर मांडणारा लेखक-विद्यार्थी व प्राध्यापक. आपल्या सृजनशीलतेमुळे शाल्मली अंक अधिक वजनदार बनला. त्याबद्दल आपले मनःपूर्वक धन्यवाद आणि आपल्या सृजनात्मक कार्याला अनेकानेक शुभेच्छा.

अंक सुंदर, सुबक व आकर्षक होण्यासाठी परिश्रम घेतलेले स्वाती ग्राफिक्सचे श्री. संतोष तोरणमल यांचेही मनापासून आभार.

आधारस्तंभ

“आधारस्तंभ”

महाविद्यालयाच्या ‘महाविद्यालय विकास समिती’ साठी रयत शिक्षण संस्थेचे वैभवमन यांचे प्रतिनिधी म्हणून पिंपरी-चिंचवड महानगरीचे माजी महापौर आणि रयत शिक्षण संस्थेचे जनरल बॉडी सदस्य आदरणीय संजोगजी भिकू वाघेरे-पाटील यांची निवड करण्यात आली. त्याबद्दल त्यांचे महाविद्यालयाच्या वतीने हार्दिक अभिनंदन !

समाजसेवेचा वावसा आपल्याला आपल्या वडिलांकडून म्हणजेच कै. भिकू भिमाजी वाघेरे-पाटील यांच्याकडून मिळाला. पिंपरी-चिंचवड महानगरीचे शिल्पकार आणि महानगराचे द्वितीय महापौर म्हणून आपल्या वडिलांची ओळख आहे. आपल्या घराण्याकडे पिंपरी-वाघेरे गावची पारंपरिक पाटीलकी आहे. हाच वावसा आणि सौवावृत्तीचा वसा घेऊन आपली यशस्वी वाटचाल सुरू आहे.

२१ ऑगस्ट १९६५ रोजी आपला जन्म आनंदीबाई व भिकू भिमजी वाघैरे-पाटील या दांपत्याच्या पौटी पिंगरी-वाघैरे येथे झाला. पिंगरी येथील वयत संकुलामध्येच आपले शालेय शिक्षण झाले. लहानपणापासूनच आपणास खेळाची आवड होती. त्यातूनच महाराष्ट्राचा लोकप्रिय खेळ कबड्डी मध्ये आपण महाराष्ट्र चॅम्पीयनशीप प्राप्त केली.

पुढील काळात आपण काही काळ सॅच्युरिडंका या कंपनीमध्ये काम केले. तेव्हा पासूनच कामगार वर्गाच्या समस्या व अडचणी यांची जाणीव आपणास आहे. कामगारांचे प्रश्न सोडविण्यासाठी विविध प्रकारची शिबिरे, मेळावे आयोजित करणे, असंघटीत क्षेत्रातील कामगारांना मुख्य प्रवाहात आणणे यासाठी आपण नेहमीच प्रयत्नशील आहात.

पिंगरी-वाघैरे गावातील तरुण पिढीसाठी आपण नेहमीच आदर्श आहात. गावातील 'अमरदीप' तरुण मंडळाचे आपण अध्यक्ष आहात. त्याच्या माध्यमातून गणेशोत्सव, नवरात्रीत्सव भरविणे व विविध सामाजिक कामे नियमित सुरू आहेत.

आपले वडील कै. भिकू भिमजी वाघैरे-पाटील यांना पिंगरी-चिंचवड महानगरपालिकेचे द्वितीय महापौर होण्याचा बहुमान मार्च १९८६ मध्ये मिळाला. परंतु दुर्दैवाने महापौर पदावर विश्राजमान असतानाच त्यांचे दि. ६ जून १९८६ रोजी आकस्मिक निधन झाले. त्यामुळे त्यांची राजकीय जबाबदारी स्वीकारून आपण १९८६ साली पिंगरी-चिंचवड महानगरपालिकेत बिनविरोध निवडून आलात. पुढे १९९५-९६ या वर्षी पिंगरी-चिंचवड महानगरपालिकेचे महापौर पद देखील भूषविले. सध्या २०१५ ते आजपर्यंत पिंगरी-

चिंचवड शहराचे राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचे शहराध्यक्ष म्हणून आपण कार्यरत आहात.

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या विचारांवर व कार्यावर श्रद्धा ठेवून आपण पिंगरी वयत संकुलातील विविध समस्या सोडविण्यासाठी नेहमीच अग्रेसर राहिल्यात. त्यामुळेच वयत शिक्षण संस्थेकडून आपली जनरल बॉडी सदस्य म्हणून निवड करण्यात आली.

आपले महात्मा फुले महाविद्यालय पूर्वी महानगरपालिकेच्या इमारतीमध्ये भाडेतत्वावर चालवावे लागले. त्याऐवजी आज महाविद्यालयास स्वतःच्या मालकीची इमारत प्राप्त झाली आहे. त्यासाठी आपण विशेष परिश्रम घेतले आहेत.

महाविद्यालयाच्या शैक्षणिक विकासा कामांसाठी आपण नेहमी उत्साहाने सहकार्य करीत आहात. त्याचे फलस्वरूप म्हणजे आपले महाविद्यालय नॅक समिती कडून दोन वेळा 'अ' ग्रेड प्राप्त करून शकले. तसेच 'सैड' सारख्या नामवंत संस्थेकडून 'उत्कृष्ट महाविद्यालयाचा' बहुमानही प्राप्त झाला.

महाविद्यालयाच्या सर्वांगीण विकासासाठी आपले सहकार्य व पाठबळ सदैव आमच्या सोबत असावे, हीच अपेक्षा. आपल्या दैदिप्यमान भविष्यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड, महाविद्यालयीन विकास समितीचे सदस्य, वयतेवर निष्ठा असणारे निष्ठावंत कार्यकर्ते, प्राध्यापक, शिक्षकेंतर सेवक, विद्यार्थी-विद्यार्थिनी यांच्या वतीने आपणास पुढील वाटचालीसाठी हार्दिक शुभेच्छा !

मराठी विभाग

माझा मन्हाठाचि बीतु कवतिकै ।
परि अमृता तें हीं पैजासि जिंकै ।
ऐसि अक्षरें रसिकै ।
मैळवीण ॥

- संत ज्ञानेश्वर

विभागीय संपादक
प्रा. वाघेरे विद्यासागर

काही गोष्टी चांगल्या घडल्या प्रा. मृणालिनी शेखर, उपप्राचार्य, कला व वाणिज्य विभाग	०९
माहेरच्या आठवणी ... प्रा. शर्मिला बारटके, ज्युनिअर विभाग.	११
कवितेवर केलेली कविता ... श्रुती गायकवाड, ११ वी (कॉमर्स-इंग्रजी माध्यम)	११
कोरोना विषाणूच्या आद्य संशोधिका प्रा. शहाजी मोरे, उपप्राचार्य, विज्ञान विभाग	१२
वळवाचा पाऊस ... निशा	१४
माझी कोरोना डायरी सौ. उज्वला तावरे, वरिष्ठ लिपिक.	१५
अलंकापुरी सौरभ सवाई, एफ.वाय.बी.ए.	१८
लॉक डाऊन प्रा.डॉ. शिल्पा शितोळे, वनस्पतीशास्त्र विभाग	१९
तू फक्त लहून बघ ऐश्वर्या जोशी, टी.वाय.बी.ए.	२१
पर्यावरणाची हाक आणि कोरोनाची साथ प्रा. स्वपना हजारे, वनस्पतीशास्त्र विभाग.	२२
केव्हा तरी असावी पवनकुमार शेळके, ...	२३
लढा कोरोनाशी प्रा.डॉ. ज्योती थोरात, रसायनशास्त्र विभाग.	२४
या लेखणीत माझ्या संजना बंडी, एफ.वाय.बी.व्होक.	२६
प्रेरणादायी नेतृत्व!!! डॉ. बावकर एस. एस.	२७
नात्यातला लॉकडाऊन अनामिका	३०
संतांची विचारधारा गमेवैभव विरोचन, एस.वाय.बी.कॉम.	३३
कोरोना व्हायरस एक घातक शत्रू ... आदिती भोईटे, एफ.वाय.बी.एस्सी.	३५

कोरोना कोविड १९ रेणुका जाधव, टी.वाय.बी.ए. (मानसशास्त्र)	३७
माझी माय अन् बाप शितल घावरे, एस.वाय.बी.ए.	३८
गझल - १ अभिजित काळे, एस.वाय.बी.ए.	३८
कोरोनाचे असेही 'पॉझिटिव्ह' परिणाम ! ओंकार भरेकर, टी.वाय.बी.ए.	३९
प्रेम आणि आयुष्य स्वाती सोनवणे, एस.वाय.बी.ए.	४०
पर्यावरणाची रक्षा, स्वतःची सुरक्षा स्वाती मसळी, टी.वाय.बी.एस्सी.	४१
लोक काय म्हणतील .... अंकिता चिलवंत, एस.वाय.बी.ए.	४२
कोरोना : एक आव्हान राधिका पाचबोले, एस.वाय.बी.बी.ए.	४३
गझल - २ अभिजित काळे, एस.वाय.बी.ए.	४४
लायकी दाखवण्याचे दिवस आशिष जाधव, एफ.वाय.बी.ए.	४५
कोरोना अजय उचाडे, एफ.वाय.बी.एस्सी.	४६
गोड उसाची कडू कहाणी ... गंगाप्पा पुजारी, एफ.वाय.बी.व्होक.	४७
जीवनाचं सारं .... आकाश चौधरी, एस.वाय.बी.ए.	४८
तनिष्का उदय राऊत, एफ.वाय.बी.व्होक.	४९
लढेल तोच जगेल अभिजित काळे, एफ.वाय.बी.ए.	५१
कल्पना चावला शुभांगी किशनराव मरकुंदे, एस.वाय.बी.एस्सी.	५३
चंद्रयान - २ सुजाता मौरिया, एस.वाय.बी.एस्सी.	५५
माझी आई सांगते .... ! सुरज कुंभार, एस.वाय.बी.ए.	५६

काही गोष्टी चांगल्या घडल्या

प्रा. मृणालिनी शेखर, उपप्राचार्य, कला व वाणिज्य विभाग

जगातील सर्वात जुनी संस्कृती म्हणून भारतीय संस्कृती ओळखली जाते. तिच्यावर हजारो आक्रमणे झाली, परंतु ती नष्ट झाली नाही. भारतीय संस्कृती उपासना, त्याग, संयम, सहिष्णुता, प्रेम व आपुलकीचे सुंदर मिश्रण आहे. जगामध्ये जे जे मंगल व पवित्र आहे त्याचे दर्शन ती घडविते.

आपल्या पूर्वजांनी आपल्याला दिलेली शिकवण आपण टिकवू शकलो, तरी खूप झाले. रोगराई पसरू नये यासाठी सहज आचरणात आणता येईल. हिंदू संस्कृती एकमेकांचा आदर करावा. मोठ्यांना नमस्कार करावा, रोज केर काढावा, नियमित बाहेरून आले की, हात-पाय धुवावेत, सकाळी लवकर उठावे, सायंकाळी बाहेर पडू नये, संध्याकाळी देवापुढे धूप लावावा, दारातील तुळशीला पाणी घालून नमस्कार करावा. साधा व सात्विक आहार घ्यावा या सर्वांमागे अंधःश्रद्धा नसून विज्ञान आहे. त्याची प्रचिती आता येते आहे.

पाश्चात्यसंस्कृतीचे अंधानुकरण करत

आजची पिढी संस्कृतीचा नाश करताना दिसत आहे. आजच्या स्पर्धेच्या युगात मनुष्यात स्वार्थी वृत्ती वाढीस लागली आहे. वास्तविक पाहता मनुष्य हा समाजप्रिय प्राणी आहे, पण तो समाजाच्या प्रगतीतच आपली प्रगती आहे. हे पूर्णपणे विसरत चालला आहे, निसर्गाचा न्हास करत चालला आहे. आधुनिकीकरण-च्या नावाखाली आपण आपली संस्कृती विसरलो आहोत. मानव निसर्गावर मात करू पाहतोय व त्याचाच परिणाम म्हणजे सध्या सर्वत्र वादळे, भूकंप, अपघात, अतिवृष्टी परचक्र इत्यादी उत्पात घडत आहेत.

इंग्लिश कवी वर्डस्वर्थ ने निसर्गाचे महत्त्व सांगून 'निसर्गाकडे चला' असा संदेश दिला आहे. गेल्या काही वर्षात आपण पैसा हाच सर्वश्रेष्ठ मानत आपली परंपरा, नातेसंबंध, प्रेम व माणुसकी विसरत आहोत. असे वाटते, कौटुंबिक कलह, आत्महत्या, हत्या, क्रूरता व स्वार्थीपणामुळे माणुसकी हरवली आहे असे वाटत आहे. पण निसर्ग वेळोवेळी त्याची जाणीव

करून दिल्याशिवाय राहत नाही. अशीच काहीशी शिकवण निसर्गाने सध्या आपणास करून दिली आहे.

मार्च महिन्यात भारतामध्ये कोरोना व्हायरसच्या संसर्गाला सुरवात झाली. खूप मोठ्याप्रमाणावर हा रोग पसरू लागला. संपूर्ण भारतच नव्हे तर जग त्याच्या विळख्यात सापडले. लाखो लोग जगात मृत्युमुखी पडले. सरकारने २२ मार्च रोजी एक दिवसाचा जनता कर्फ्यू जाहिर केला. पुढे १४ एप्रिल व त्यानंतर ३० जुलैपर्यंत टोटल लॉकडाऊन जाहिर केले. टी.व्ही. रेडिओ, जाहिराती बातम्या सोशल मिडिया ह्या सगळ्या मार्फत खबरदारी घ्यायचे आवाहन करण्यात येऊ लागले. अनलॉक प्रक्रियेमध्ये जनतेने कुठल्याही नियमाचे पालन केले नाही. भाजीपाला व इतर गोष्टीसाठी एकच गर्दी दिसू लागली. कामगार, व्यापारी, मजुर शेतकरी वर्ग मोडकळीस आला. कोरोनामुळे मनुष्यहानी झाली. अजूनही काय होईल हे सांगता येत नाही. खूप काही वाईट घडत असताना. खूप काही चांगल्या गोष्टी घडल्या आहेत.

या तीन महिन्यांचा विचार करता. ध्वनी, वायू व जल प्रदूषण कमी झाले. सर्व प्राणी - पक्षी निर्भय झाले. गुन्हेगारी कमी झाली. सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे सगळ कुटुंब पहिल्यांदाच २४ तास नव्हे तर तीन महिने एकत्र राहिले आणि राहत आहेच.

कोरोनामुळे व लॉकडाऊनमुळे काही गोष्टी शिकायला मिळाल्या, यापूर्वी आपल्याकडे होत्या पण त्यांचा विसर पडला होता. अशाच काही महत्त्वाच्या गोष्टींचा उल्लेख मी करणार आहे. त्यापैकी महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे कुटुंबासोबत वेळ घालवणे. खरेतर घरात तीन ते चार माणसे पण साध एकत्र बसून जेवण ही होत नव्हते. प्रत्येकजण टी.व्ही., मोबाईल, ड्युटीमध्ये गुंतलेले होते. भावनिक नात तुटलेले होते. काही कुटुंबात तर रविवार शिवाय एकमेकांची भेट होत नव्हती. पण लॉकडाऊन मुळे मात्र कुटुंब एकत्र आल आणि आपुलकी, माया, प्रेम, आवडीनिवडी

जोपासल्या जाऊ लागल्या. पुरुषवर्गाला स्त्रीयांच्या कामाचे मोल समजले. मुलांना वडिल व आई बरोबर खेळण्याची छान संधी मिळाली व सर्व कुटुंब एकत्र वेळ घालवू लागले. पुन्हा एकदा, पत्ते, कॅरम, जुने सिनेमे, रामायण, महाभारत यासारख्या मालिकांचा आस्वाद घेतला व आपली परंपरा, इतिहास मुलांच्या पर्यंत पोहचला. घरातली कामे, स्वच्छता, स्वयंपाक, भांडी इ. सर्वांनी मिळून केली तीही आनंदाने.

अनेक स्त्रियां व मुले यांच्या सुप्त गुणांना वाव मिळाला. नोकरी व अभ्यास यामुळे छंद जोपासले जात नव्हते किंवा वाव मिळत नव्हता पण या कालावधीत, लेख, कविता, चारोळ्या, गाणी, चित्रे, संगीत इत्यादी कला जोपासल्या गेल्या हे सर्व आपण सोशल मिडियावर पाहतच आहोत.

ऑनलाईन फारच काही शिकता येते. विद्यार्थी शिक्षक यांना ऑनलाईन शिकण्याचे व शिकविण्याची कला आत्मसात केली. परिस्थितीने हे सर्व शिकविले. या सर्वांचा परिणाम म्हणजे मानसिक आरोग्य सुधारले. एकलकोडेपणा कमी झाला व मानसिक बळ वाढले.

सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे शारीरिक आरोग्य सुधारले. दवाखान्यात जाण्याचे प्रमाण किती कमी झाले हे आपण पाहतोच आहे. यांचे कारण म्हणजे घरी केलेले साधे, स्वच्छ गरम जेवण. हॉटेल पूर्ण बंद, जंकफुड बंद, कोल्ड ड्रिंक्स बंद, एवढ्या कडक उन्हाळ्यात नो आईस्क्रिम. याचा परिणाम व्हायचा तो झालाच तो ही चांगला. या बरोबरच व्यायामाचे महत्त्व समजले. घरात सर्वांच्या बरोबर योगाचे धडे गिरवले गेले. वेळ ही होता आणि गरज ही होती.

आपल्या गरजा किमी कमी आहेत याची जाणीव झाली. दागदागिने, कपडालता यावर जो खर्च केला जातो. त्याची गरज नाही हे लक्षात आले. दुसऱ्यावर अवलंबून राहण्याची सवय मोडली गेली.

स्वच्छता, काळजी, काटकसर या गोष्टी पुन्हा अंगीकारल्या गेल्या. Reduce, Reuse and

Recycle हे पर्यावरण वाचवणारे तीन R आपल्या जीवनात आत्मसात होऊ लागले.

प्रत्येकाला, आपले आयुष्य, आपली माणस महत्वाची वाटू लागली. आयुष्याकडे बघण्याचा दृष्टीकोन बदलला.

वर्तमानात जगा - भूतकाळ विसरा, भविष्याचा थोडा विचार करा. आता समोर काय आहे ते पहा. त्याचा आनंद घ्या. साध्या गोष्टीतून आस्वाद घेता येतो. आज आताचा क्षण अनुभवा आपण जिवंत आहोत ही सुद्धा आज आनंदाचीच गोष्ट आहे.

कोरोनामुळे झालेल्या लॉकडाऊनने शिकवले आयुष्य क्षण भंगुर असले तरी खूप सुंदर आहे. ते आपल्या माणसांच्या सोबत अजूनच सुंदर बनवता येते. म्हणून शेवटी एवढेच म्हणेन की जगा आणि जगू द्या हे आयुष्य पुन्हा येणे नाही. कोरोनामुळे आपण आपल्या संस्कृतीच्या पुन्हा एकदा जवळ आलो आहोत, यापुढे ही तसेच राहू या !

कवितेवर केलेली कविता ...

श्रुती गायकवाड, ११ वी
(कॉमर्स-इंग्रजी माध्यम)

कविता म्हणजे कवीजीवनाचे पहिले पान
कविता म्हणजे कल्पनांचे सोनेरी रान
कविता म्हणजे मनःचक्षूंचे प्रतिबींब
कविता म्हणजे उगवणारे सुर्यबींब
कविता म्हणजे हरवत जाणारी वाट
कविता म्हणजे सुविचारांची पहाट
कविता म्हणजे तृणातील इवले फूल
कविता म्हणजे शब्दांची सोनेरी झूल
कविता म्हणजे प्रतिभेचा मधुर मेवा
कविता म्हणजे कवीचा अनमोल ठेवा

माहेरच्या आठवणी ...

प्रा. शर्मिला बारटके, ज्युनिअर विभाग
माझे गाव श्रीरामपूर ! जास्त नाही ७३ वर्षांचा इतिहास आहे माझ्या गावाला. स्वातंत्र्य फाळणीच्या वेळेस अनेक निर्वासित येऊन येथे स्थायिक झाले. निर्वाशी कॉलोनी नावाची कॉलोनी आमच्या गावात त्याच बरोबर गुरुद्वारा आहे. शुद्ध नगरी मराठी बोलणारे शीख बांधव येथे तुम्हाला दिसतील. श्रीरामपूर मध्ये चर्च आहे त्याचप्रमाणे जवळच असलेल्या हरेगाव मध्ये पण खूप जुने चर्च आहे. ख्रिस्ती बांधव यांची पण संख्या बरीच आहे. सय्यद बाबाचा दर्गा, श्रीरामपूर मध्ये अगदी सेंटरला आहे. सय्यद बाबा चा उरूस दर वर्षी आमच्या श्रीरामपूर मध्ये भरतो. बलुचिस्तानातून मायग्रेट झालेले बलुची लोक पण श्रीरामपूरकर आहेत. आणि ज्याच्यामुळे आमच्या गावाला श्रीरामपूर हे नाव पडले ते राममंदिर ही आहे. रामनवमीची जत्रा दर वर्षी खूप उत्साहाने भरते. येथे १५ दिवस चालणारा हा उत्सव श्रीरामपूरची शान आहे. आम्हाला लहानपणापासून सर्वधर्मसमभाव शिकवणारे श्रीरामपूरचे हे वातावरण खूप युनिक आहे. आम्ही सर्व श्रीरामपूरकर हे कायम खूप पुढारलेल्या विचारांचे आहोत. शिक्षणाच्या दृष्टीने आमच्या गावात रयत शिक्षण संस्थेचे आर्ट्स, कॉमर्स आणि सायन्स कॉलेज, बी.एड. कॉलेज श्रीरामपुरातच आहेत. १८ किलोमीटर वर प्रवरानगर आहे. तिथे पद्मश्री विखे पाटलांनी साधारण ४० वर्षांपूर्वी मेडिकल इंजिनिअरिंग कॉलेज, फार्मसी कॉलेज व इतर अनेक कॉलेजेस काढली आहेत. प्रजा शिकलेली आहे समंजस आहे.

माझ्या पिढीला ह्या सगळ्याचा खूप फायदा झाला आहे, माझे गाव मी विसरू शकत नाही, खुप ऋण आहेत माझ्यावर माझ्या गावाचे.

६ महिन्यापेक्षा जास्त काळ मी श्रीरामपूर सोडून राहू शकत नव्हते, ६ महिन्यात एक तरी चक्कर मारायचे, कोरोनामुळे माझी माझ्या गावापासून ताटातूट झाली.

माहेरच्या आठवणीने व्याकुळ झालेला एक जीव.

कोरोना विषाणूच्या आद्य संशोधिका

प्रा. शहाजी बा. मोरे, उपप्राचार्य, विज्ञान विभाग

सध्या जगभरात हाहाकार माजविणारा विषाणू हा त्याच्यासारख्या काही विषाणूंच्या कुटुंबातील किंवा समूहातील एक विषाणू आहे. या विषाणूंच्या कुटुंबास 'कोरोनाविषाणू' म्हटले जाते. यामध्ये सार्स, मर्स हे आजार घडविणारे व सध्या चर्चेत असलेला एन सार्स कोव्ह-२ हा विषाणूही आहे व आणखी काही विषाणू आहेत. हे विषाणू त्यांच्याभोवती असलेल्या मुकुटासारख्या (क्राऊन) आवरणामुळे 'कोरोना' या शब्दाने ओळखले जातात. या प्रकारातला विषाणू सर्वप्रथम शोधणाऱ्या एका महिला शास्त्रज्ञांचा व या विषाणूकुटुंबातील एक प्रकारचे विषाणू पहिल्यांदा वेगळे करणाऱ्या दुसऱ्या एका महिला शास्त्रज्ञांचा परिचय करून देण्याचा प्रयत्न !

कोरोना विषाणू प्रकारातील एक प्रकारचा विषाणू प्रथम शोधला तो जून अल्मैडा या स्कॉटीश महिला शास्त्रज्ञांनी जून अल्मैडा यांचा जन्म ९ ऑक्टोबर, १९३० एका बस चालकाच्या कुटुंबात झाला. शिक्षण परवडत नसल्यामुळे वयाच्या १६ व्या

वर्षी शिक्षणाला राम राम ठोकणाऱ्या गरीब कुटुंबातील एका मुलीने केवढे मोठे व महत्त्वपूर्ण संशोधन केल्याचे पाहून आपण आचंबित झाल्याशिवाय राहत नाही. शिक्षण सोडून ग्लासगो रॉयल इन्फर्मरी या इस्पितळातील प्रयोगशाळेत तंत्रसहाय्यक म्हणून त्या काम करायला लागल्या. परंतु काही काळातच व्हेनेझुएलित नागरिकांबरोबर विवाह करून जून हार्टच्या जून अल्मैडा बनल्या व कॅनडामध्ये स्थायीक झाल्या. त्याकाळी कॅनडामध्ये संशोधन करण्यास पदवीचा अटकाव नव्हता, त्यामुळे त्या ऑटोरिजो कॅन्सर इन्स्टिट्यूट, टोरोंटो येथे इलेक्ट्रॉन सूक्ष्मदर्शक तंत्रसहाय्यक म्हणून नियुक्त झाल्या. नियमित कामाबरोबरच त्या संशोधनही करू लागल्या. तेथे त्यांनी सूक्ष्मदर्शकातून दिसणाऱ्या प्रथिनांन मधील विरोधी रंग गडद करण्यासाठी टंगस्टनसारखा जड धातू असलेले फॉस्फोटंगस्टीक अॅसिड असलेला द्रव वापरून विषाणूंच्या प्रतिमा मिळविण्याचे तंत्र (निगेटीव्ह स्टेनिंग) आत्मसात केले व कोरोनाविषाणूंच्या

शोधासाठी वापरले. या तंत्राच्या सहाय्याने त्यांनी त्याकाळी नवीन असलेल्या विषाणूंच्या रचनेविषयी सहकार्यांसमवेत अनेक शोधनिबंध लिहिले.

त्याकाळी विषाणूंचा पेशीसमुदायातून शोध घेणे फार जिकिरीचे होते. पेशी किंवा उतीचे जे नमुने मिळायचे ते सामान्य स्थितीतले नसायचे. विषाणूंचे कण पेशींमध्ये इस्ततः विखुरलेले असत, एक एक नमुना अभ्यासण्यासाठी काही तास लागत असत.

पुढे त्या लंडन येथील सेंट यॉनस हॉस्पिटल मेडिकल स्कूल येथे दाखल झाल्या. विषाणूंच्या इलेक्ट्रॉन मायक्रोस्कोपच्या सहाय्याने अभ्यास व संशोधन करणाऱ्या शास्त्रज्ञांमध्ये त्या अग्रणी होत्या, त्यांनी विषाणूविरोधी जी पिंडे प्राण्यांच्या व मानवाच्या शरीरात निर्माण होतात त्यांचा वापर करून ते विषाणूंच्या नमुन्यासोबत वापरून संबंधित विषाणू इलेक्ट्रॉन सूक्ष्मदर्शकाच्या सहाय्याने दिसू शकतात हे शोधले.

लंडनमध्ये त्या डेव्हिड त्यारेल यांच्या सोबत संशोधन करू लागल्या. त्यारेल त्याकाळी कार्यरत असलेल्या 'कॉमन कोल्ड रिसर्च सेंटर' (सर्दी संशोधन केंद्र) चे संचालक व नामांकित शास्त्रज्ञ होते.

१९६० च्या दशकात त्यारेल व संशोधनासाठी असलेल्या स्वयंसेवकांच्या नाकातील द्रवामधील सर्दीस कारणीभूत असणाऱ्या विषाणूंची वाढ करण्याविषयी संशोधन करीत होते. परंतु काही विषाणूंची काही वाढ होत नव्हती. त्यामध्ये 'बी-८१४' असा ओळखला जाणारा विषाणूही समाविष्ट होता. तो विषाणू सजीवापासून वेगळे केलेल्या पेशीसमुदायामध्ये वाढविण्यास यश मिळविले व त्यातील नमुने अल्मैडा यांच्याकडे पाठविले. इलेक्ट्रॉन सूक्ष्मदर्शकांच्या सहाय्याने हे विषाणू किंवा विषाणूंच्या प्रतिमा दिसतात का ते पहायला सांगितले.

अल्मैडा यांनी त्यातील विषाणूंच्या प्रतिमा मिळविल्या व जे विषाणू कोरोना विषाणू म्हणून ओळखले जात आहेत ते त्यांनी प्रथम ओळखले. परंतु अल्मैडा यांचे हे संशोधन प्रथम नाकारण्यात आले; व नंतर १९६५ मध्ये 'ब्रिटीश मेडिकल जर्नल' मध्ये प्रसिद्ध

झाले. त्यांनी मिळविलेल्या कोरोना विषाणूंच्या पहिल्या प्रतिमा 'जर्नल ऑफ व्हायरॉलॉजी' मध्ये दोन वर्षांनी प्रसिद्ध झाल्या व जून अल्मैडा कोरोना विषाणू शोधणाऱ्या प्रथम शास्त्रज्ञ ठरल्या.

अल्मैडा यांनी 'इम्प्यून इलेक्ट्रॉन मायक्रोस्कोपी' हे तंत्र विकसित केले. यामध्ये विषाणूंच्या शरीरातील शिरकाव्यामुळे जी प्रतिपिंडे निर्माण होतात ती प्रतिपिंडे (अँटीबॉडीज) विषाणू सोबत मिश्रण करून वापरली जातात व संबंधित विषाणू शोधले जातात. त्यांचे हे तंत्र पुढे अनेक शास्त्रज्ञांनी आपल्या संशोधनासाठी वापरले.

कोरोना विषाणूवरील संशोधनाशिवाय त्यांचे इतरही संशोधन महत्त्वाचे आहे. त्यांनी रुबेला विषाणूंच्याही प्रथम प्रतिमा मिळविल्या, त्याचबरोबर बी-काविळ घडवून आणणाऱ्या विषाणूंची रचनाही अभ्यासली.

आपल्या कारकिर्दीच्या अखेरीस त्या नामवंत वेलकम रिसर्च लॅबोरेटरीजमध्ये संशोधन करीत होत्या. निवृत्ती नंतरही त्या अव्याहत कार्यरत होत्या, आपल्या पतीबरोबर प्राचीन वस्तूंचा व्यापार व चिनीमातीच्या जुन्या वस्तूंच्या दुरुस्तीत त्या रमल्या. त्या योगाच्या प्रशिक्षिकाही होत्या. त्यांच्या ज्ञानाचा व अनुभवाचा उपयोग व्हावा म्हणून त्यांना सेंट थॉमस हॉस्पिटल मध्ये सल्लागार म्हणून आमंत्रित करण्यात आले होते, त्यांच्यामुळेच 'एड्स'ला कारणीभूत असणाऱ्या विषाणूंच्या (एच.आय.व्ही.) उत्तम प्रतीच्या प्रतिमा मिळू शकल्या.

अशा या अल्पशिक्षित महान शास्त्रज्ञांचे ब्रिटनमधील बेक्सहील येथे ११ डिसेंबर, २००७ रोजी निधन झाले.

साधारणपणे जून अलौडा यांच्या संशोधनाच्या काळातच दुसऱ्या एक महिला शास्त्रज्ञ अशा प्रकारच्या संशोधनात गुंतल्या होत्या. डोरोथी हॅम्प्रे त्यांच नाव विषाणूतज्ज्ञ व साथरोग तज्ज्ञ असलेल्या हॅम्प्रे शिकागो विद्यापीठात औषध विभागात संशोधन करीत. कोरोना विषाणूंचा एक प्रकार (स्ट्रेन) वेगळा करण्याचे

काम पहिल्यांदा केले ते हॅम्प्रे यांनी. जॉन प्रॉक्नाऊ यांच्यासोबत त्यांनी त्याकाळी नविन असलेल्या विषाणूचे वर्णन करणारा शोधनिबंध लिहिला होता. विषाणूंचा हा प्रकार '२२९ ई' असा ओळखला जातो. त्यानंतर १९७५ मध्ये या प्रकारच्या विषाणूचे नामकरण करण्यात आले. विषाणूतज्ज्ञांच्या समूहाने असे ठरविले की काटेरी मुकुटासारखे किंवा तत्सम स्वरूप असणाऱ्या समूहातील सर्व विषाणूंना 'कोरोना व्हायरस' असे संबोधले जावे. शास्त्रज्ञांच्या या समूहात डोरोथी हॅम्प्रेचा समावेश नव्हता, मात्र जून अल्मैडा व डेविड त्यारेल यांचा समावेश होता. 'नेचर' या प्रख्यात शोधपत्रिकेत १९६८ साली या नावाचा स्विकार करून तसा उल्लेखही करण्यात आला.

डोरोथी हॅम्प्रे यांचा जन्म अमेरिकेतील सिएटल येथे १९१५ साली झाला. १९३७ मध्ये विशेष प्राविण्यासह विज्ञानातील पदवी व पुढे पदव्युत्तर शिक्षण त्यांनी वॉशिंग्टन विद्यापीठातून पूर्ण केले. १९४१ मध्ये कोलॉरॅडो विद्यापीठाची विषाणूशास्त्रातील पीएच्.डी. पदवी संपादन केली. परंतु त्यांनी प्रथम जीवाणूशास्त्रज्ञ (बॅक्टेरियॉलॉजिस्ट) म्हणून काम पाहिले. त्यानंतर काही संशोधन संस्थांमध्ये काम केल्यानंतर १९५२ मध्ये त्यांची शिकागो विद्यापीठातील औषध विभागात संशोधन सहाय्यक व सहाय्यक प्राध्यापक म्हणून नियुक्ती झाली. १९६८ पर्यंत त्या तेथे कार्यरत होत्या. त्यांनी मुदतपूर्व सेवानिवृत्ती स्विकारली व औरे या डोंगरदऱ्यांनी वेढलेल्या निसर्गरम्य टुमदार गावात स्थायीक झाल्या. कोरोना विषाणूंच्या संशोधनासाठी आपले आयुष्य व्यतित केलेल्या डोरोथी हॅम्प्रे यांचे १९ एप्रिल १९८९ रोजी औरे येथे निधन झाले.

तसं पाहिलं तर हे विषाणू १९३० पासूनच मानवाला ज्ञात आहेत परंतु ते पाळीव प्राणी व पक्षांमध्ये श्वसनासंबंधी आजार निर्माण करीत. मानवी शरीरात असा आजार घडविणाऱ्या विषाणूंचा शोध घेण्याचे फार मोठे श्रेय या दोन महिला शास्त्रज्ञांना जाते हे निश्चित !

परंतु प्रथम जून अल्मैडा यांचे संशोधनच व त्याचे श्रेय त्यांना नाकारण्यात आले होते तर डोरोथी हॅम्प्रे

यांची पुरेशी माहिती सध्याच्या माहिती-तंत्रज्ञानाच्या काळातही उपलब्ध होत नाही.

कोरोना उद्रेकामुळे त्या पुन्हा प्रकाशझोतात आल्या आहेत व त्यांचे स्मरण उचित ठरते. या दोन्ही संशोधकांच्या विज्ञानसेवाला विनम्र अभिवादन !

वळवाचा पाऊस ...

- निशा

वळवाच्या पावसा
आज कसा आलास ?
आलास नी साऱ्यांना
चिंब करून गेलास...

वळवाच्या पावसा
तुझी कोणी बरं
वाट पाहिली ?
पण, येण्याने तुझ्या
वाट मात्र पाणावली...

वळवाच्या पावसा
पक्षी, सुमने
तुझ्याकडेच पाहतात
त्यांनाही चिंब केलस
म्हणून हसतात ...

वळवाच्या पावसा
तुझा प्रवासच निराळा
ना चाहुल, ना भास
आहेसच तू वेगळा...

वळवाच्या पावसा
आगमनाने तुझ्या
ऊन लपून बसलय
बहुतेक तुला बघून घाबरलय....

वळवाच्या पावसा
तुला माहितीये,
तुझ्या अल्हाददायक स्पर्शाने
दिवस जलमय झालाय
वृक्ष वेळीसह निसर्ग बहरलाय ...

माझी कोरोना डायरी

(स्वलिखित लेख)

सौ. उज्वला हरिदास तावरे, वरिष्ठ लिपिक

*'मन के हारे हार सदा रे,
मन के जीते जीत,
मन निराश हो यों, तू उठ,
ओ मेरे मन के मीत!'*

आज संपूर्ण जग कोरोनाशी झुंज देत आहे. या कोरोनाच्या अनुभवातून जाण्याचा प्रसंग माझ्यावरही ओढवला आणि बरंच काही शिकवून गेला.

गुरुवार, दि. १ जुलै २०२१ :

सायंकाळी थोडी सर्दी झाल्यासारखे वाटले. त्यामुळे झोपताना नाकाला विक्स लावून जरा आराम करावा हा विचार मनात आला. विक्सची बाटली शोधून ते नाकाला लावले आणि लक्षात आले की मला विक्सचा वासच येत नाही. आणि मग काय याचा वास घेऊन पहा, त्याचा वास घेऊन पहा असे सुरू झाले. आणि मला वास का येत नाही या विचाराने रात्रभर डोळ्याला डोळा लागला नाही. बऱ्याच वेळा सर्दी झाल्यावर आपल्याला वास येत नाही. परंतु कोरोना महामारीच्या कालावधीमध्ये नाही नाही ते विचार

डोक्यात यायला लागले. वास येऊ न शकणं हे इतक भयंकर असू शकतं याची मला प्रचिती आली.

दि. २० मार्च २०२१ ला कोव्हॅक्सीनची पहिली लस व दि. २१ एप्रिल २०२१ ला दुसरी लस घेतलेली आहे. त्याचे सर्टिफिकेटही मला मिळालेले आहे. त्यामुळे मला काहीच होणार नाही असंही एकीकडे वाटत होतं.

शुक्रवार, दि. २ जुलै २०२१ :

सकाळी उठल्यानंतर सगळे आलबेल वाटले, परंतु वास मात्र गेलेला होता. मग काय सगळे आवरून कॉलेजला गेले. कॉलेजमध्ये गेल्यावर टेबलवर बॅग ठेवली आणि तशीच माघारी फिरून कोरोना तपासणी केंद्रावर तपासणीसाठी गेले. तपासणी केंद्रावर तपासणीसाठी फक्त मी एकटीच होते आणि मी टेन्शन मध्ये पण. तेथे असणाऱ्या मुली मात्र एकदम निवांत. काकू येथे बसा, काकू तेथे बसा, काकू हे करा, काकू ते करा असं सारखं चाललेलं होतं. मला मात्र कधी एकदा तपासणी करून रिपोर्ट काय येतोय याची चिंता

लागलेली. त्यांचे सगळे इन्स्ट्रुमेंट शोधून माझा स्वाब घेईपर्यंत पंधरा मिनिट गेले. आणि आता ठीक आहे दोन तासाने या, तुमचा रिपोर्ट मिळेल असे त्यांनी सांगितले. नंतर दोन मिनिटातच त्यांचा मला फोन आला आणि तुम्ही त्वरित इकडे या याबाबत त्यांनी कळवले. तेथे गेले असता तुमचा रिपोर्ट पॉजिटिव्ह आहे याबाबत त्यांनी सांगितले. मला मात्र दे माय धरणी ठाय असं झालं. कारण मी कॉलेजमध्ये जाऊन माझी बॅग तेथे ठेवून परत आले होते. ही चूक मी केली होती. मी परस्पर तपासणी केंद्रावर जायला पाहिजे होते. मला काय झाले यापेक्षा माझ्यासोबत आणखीन कोणी पॉझिटिव्ह आहे का ही चिंता मला लागली. आणि आता पुढील ट्रीटमेंट साठी मी त्वरित डॉ. महाजन यांच्या दवाखान्यात गेले. त्यांनी मात्र मला अगदी आश्चर्य केले. मॅडम अगदी प्रायमरी स्टेजला तुमच्या लक्षात आलं हे अत्यंत चांगलं झालं. काही काळजी करू नका तुम्ही लवकर बरे व्हाल. आणि त्यांची औषधे सुरू झाली. आणि त्यांनी माझ्या हातावर कॉरॅन्टाईन शिक्षा मारण्याऐवजी माझ्या मनावर १५ दिवसांचा कॉरॅन्टाईनचा शिक्षा मारला. पंधरा दिवस त्यांनी मला दिवसातून दोन वेळा ऑक्सिजन लेवल तपासण्यासाठी सांगितले. आणि गंमत बघा तो ऑक्सिजनही घाबरला. माझी ऑक्सिजन लेवल कॉन्स्टंट ९९ आहे.

शनिवार, दि. ३ जुलै २०२१ :

सकाळी नेहमीप्रमाणे सहा वाजता जाग आली. आता काय करायचं मोठा प्रश्न. तसाही ऑनलाइन परीक्षा फॉर्म इनवर्ड करण्याचं काम सुरूच होतं. त्यामध्ये मी खंड पडू दिला नाही. दिवसभर सगळ्यांचे तब्येती बाबत चौकशी करण्याचे फोन चालू होते. त्या वेळेला माहीत झालं की बापरे आपण आयुष्यामध्ये किती माणसं कमावली. आणि खरंच मन अगदी भरून आलं. यापूर्वी आपल्या वागण्या बोलण्याने जी माणसं दुखावली असतील त्या सगळ्यांचा विचार आला. आणि यातून एक धडा घेतला यापुढील आयुष्यात चांगलं आणि चांगलंच सकारात्मक वागायचं. शक्यतो कुणाला दुखवायचं

नाही. सगळ्यांशी चांगले संबंध प्रस्थापित करायचे.

सगळं जवळ आहे, लाखोंनी बँक बॅलन्स आहे. किलोने सोन चांदी आहे, भरपूर शेती, जमीन-जुमला आहे. पण यापैकी एकानेही माझ्या तब्येतीची चौकशी केली नाही की यातील काहीही मला उपयोगाला आलं नाही. मग काय उपयोग या सगळ्यांचा. उपयोगी पडली ती माझी माणसं आणि मी मात्र माणसांपेक्षा या सांपत्तिक सुविधेत कडे जास्त लक्ष दिलं असं मला वाटायला लागलं. आणि ती चूक सुधारायचा मनोमन नुसता विचार केला नाही तर संकल्पच केला.

रविवार, दि. ४ जुलै २०२१ :

आज माझा ५४ वा वाढदिवस. तसं तर आदल्या दिवशीच्या रात्री बारा वाजल्यापासूनच मुलांचा, मैत्रिणींचा, आप्तस्वकीयांचा वाढदिवसाच्या शुभेच्छा देण्याबद्दल ते मोबाईलवर फोन, व्हिडिओ कॉल सुरू झाले होते. आणि आज तर सकाळी सहा वाजल्यापासूनच शुभेच्छांचा नुसता पाऊस पडला. या आधीच्या कोणत्याही वाढदिवसाला मला एवढ्या शुभेच्छा मिळाल्या नाही त्या ह्यावर्षीच्या वाढदिवसाला मिळाल्या आणि मी अगदी भरून पावले. खरंच आपलं नियमित जीवन जगत असताना आपल्याकडे कोणी एवढे लक्ष देत नाही. परंतु ज्या वेळेला आपल्यावर असा दुःखाचा डोंगर कोसळतो त्यावेळेला सगळेजण मनापासून धावून येतात हे पाहिलं आणि खरंच जीवन कृतार्थ झाल्यासारखं वाटलं. आपण एकटे नाही तर आपली माणसं, आपले सहकारी आपल्या बरोबर आहेत याची प्रकर्षाने जाणीव झाली. चार जुलै चा दिवस कसा संपला हे मला कळलेच नाही अगदी एक सेकंदही फोन चालू नाही असं झालं नाही.

माझी मुलगी केतकी, जावई स्वप्निल, मुलगा आदित्य ही तीनही माझी मुले अमेरिकेत आहेत. त्यांच्या उच्च शिक्षण व उच्च करिअरसाठी प्रयत्नशील आहेत. म्हणतात की मुलांना पंख फुटले की ती आपल्या आई-वडिलांना, मातृभूमीला विसरतात. परंतु हे अजिबात खरे नाही. असा एकही क्षण गेला नाही की माझ्या या तीन मुलांनी माझी चौकशी केली नाही, माझी

काळजी घेतली नाही. या माझ्या मुलांनी तेथूनही ऑनलाईन माझ्यासाठी पौष्टिक फळे, वाढदिवसाचे गिफ्ट पाठविले व ती वेळेवर खाण्या संदर्भात सूचनाही केल्या. दररोज सकाळ संध्याकाळ व्हिडिओ कॉल करून माझ्या तब्येतीची चौकशी करतात, काळजी करतात. आणि हीच खरी माझी संपत्ती. नसूदेत शरीराने माझी मुले माझ्याजवळ परंतु ती मनाने माझ्या खूप जवळ आहेत.

माझ्या माहेरी आई वडिलांना तर मी हे सांगितलेच नाही. आणि त्यांना त्याबद्दल काही कळणार नाही याची दक्षता घेतली. कारण या विषाणू बद्दल अनेक समज गैरसमज आहेत. आणि कोणाचेही आई-वडील आपल्या मुलाला किंवा मुलीला असे काही झाले तर घाबरून जातात. माझा भाऊ, वहिनी, भाची या तिघांना मी कल्पना दिली. ते तिघेही दिवसातून पाच-सहा वेळा माझ्या तब्येतीची विचारपूस करतात. माझी वहिनी तर असं म्हणाली तार्ई मी तिकडे येते तुम्ही बऱ्या होईपर्यंत तुमची काळजी घ्यायला. यापेक्षा काय पाहिजे. गेल्याच वर्षी नव्याने आमचे पाहुणे झालेले माझ्या मुलीचा सासरकडील परिवार त्यांनीही प्रत्येक दिवशी माझ्या तब्येतीचे अपडेट घेतले आणि मला वेळोवेळी दिलासा दिला.

माझे कॉलेजमध्ये सहकारी श्री. बाळासाहेब शिंदे यांच्या पत्नी सौ. विद्या शिंदे यांच्याबद्दल तर मी काहीच बोलणार नाही. कारण काही बोलण्याच्या पलीकडची मदत त्यांनी मला केली. कोरोना पॉझिटिव्ह पेशंट म्हटला की लोक चार हात लांब राहतात आणि आपल्याकडे अत्यंत वेगळ्या नजरेने पाहतात. परंतु श्री. शिंदे हे माझ्याबरोबर दवाखान्यात आले. डॉक्टरांची फी, मेडिकल मधून औषध घेऊन देणे हे सर्व त्यांनी एखाद्या जबाबदार भावाप्रमाणे केलं. त्यांचे ऋण तर मी कधीच फेडू शकणार नाही.

आणि माझ्या आयुष्यातला सर्वात मोठा घटक म्हणजे कॉलेजमधील माझे सर्व सहकारी. ऐन कामाच्या धामधुमीत माझ्या तब्येतीची ही घटना घडली. परीक्षा फार्म भरण्यासंदर्भात ऑनलाईनच काम स्पीडने चालू होतं. त्याचा बऱ्यापैकी लोड होता. परंतु माझ्या

महाविद्यालयातील सहकाऱ्यांनी मॅडम तुम्ही कोणतीही काळजी करू नका आणि सर्व पाहतो असा विश्वास मला दिला. आणि नुसता विश्वासच नाही तर बोलल्याप्रमाणे खरंच सर्वांनी ते करूनही दाखवलं. त्यावेळी त्यांनी असं पाहिले नाही की हे माझं काम नाही तावरे मॅडमच होतं. आणि ते काम एवढं सोपं नव्हतं. परंतु सर्वांनी मला खूप खूप सहकार्य केलं. कोणाचं नाव घेणं किंवा उल्लेख करणं उचित होणार नाही कारण एखाद्याच्या नावाचा उल्लेख करणं राहून गेलं तर दुसऱ्याला वाईट वाटेल. आणि मी नावं तरी किती घेणार हो.. आखू पान भरेल एवढ्या लोकांनी मला सहकार्य केलं. आणि सर्वात यात महत्त्वाची भूमिका बजावली ती माझे पितृतुल्य प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहेब यांनी. त्यांनी अगदी काळजीने विचारणा केली. सूचना केल्या. एवढेच करून ते थांबले नाही तर मी महाविद्यालयामध्ये असताना पॉझिटिव्ह झाले ही बाब लक्षात घेऊन सर्वांची तपासणी करण्याचे आदेश दिले. परंतु सुदैवाने कोणाचाही कोरोनाचा रिपोर्ट पॉझिटिव्ह आला नाही किंवा कोणीही बाधित झालेले नव्हते. हे अत्यंत चांगले झाले. पालकत्वाची जबाबदारी म्हणजे काय असतं हे मा. प्राचार्य साहेबांकडून शिकावं. मा. प्राचार्य साहेबांच्या पत्नी सौ. शिला गायकवाड मॅडम यांना समजताच त्यांनीही फोन द्वारे माझी चौकशी केली काळजी घेण्याबाबत सुचविले. आणि चांगले संस्कार म्हणजे काय याचं उत्तम प्रतीक असणारे डॉ. प्रतीक गायकवाड. त्यांना आम्ही कधीही तब्येती बाबत काही अडचणी असतील, शंका असतील तर फोन केला तरी ते उत्तम मार्गदर्शन करतात आणि आम्हाला त्यासंदर्भातील उपाय, औषधे व काय काळजी घ्यायची याबाबत मार्गदर्शन करतात आणि आम्ही करित असलेल्या हलगर्जीपणा बद्दल रागावतातही. या काळात त्यांनीही मला योग्य मार्गदर्शन केले.

नाती रक्ताचीच असली पाहिजेत असं काहीही नसतं. तर कमावलेली नातीही खूप जवळची आणि जबाबदारीची असतात. माझे सहकारी, शेजारी, मित्र- मैत्रिणी यांचे तर रोज नित्यनेमाने मला तब्येतीची

विचारणा करण्याबाबत, काही मदत हवी का हे विचारणा करण्याबाबत फोन येत असतात आणि यामध्ये माझा दिवस कसा जातो हे मलाच कळत नाही.

मंगळवार, दि. ७ जुलै २०२१ :

आज सकाळी उठल्याबरोबर निलगिरीच्या तेलाचा वास घेतला. थोडासाच वास आला. खूप छान वाटलं. या वासानेच मला एकांतवासात लोटलं होतं. आणि आज दिवसभर एकच छंद प्रत्येक गोष्टीचा वास घेऊन पाहायचं. आणि झालं संध्याकाळपर्यंत सगळे वास आपल्या जागेवर व्यवस्थित स्थिर स्थावर होऊ लागले आणि मन एकदम शांत झालं. आणि या काळात अजुन एक गोष्ट केली.

गुळवेलाची पाने चावून खाल्ली. चव आणि वास येत नाही काय मग ठीक आहे याही गोष्टीचा मी आज पुरेपूर फायदा घेतला. संध्याकाळी सिटी स्कॅन आणि रक्त तपासायला देऊन आले. रिपोर्ट उद्या मिळणार आहेत.

बुधवार, दि. ८ जुलै २०२१:

आज सर्व रिपोर्ट आले. सिटीस्कॅन चा स्कोअर ही शून्य आला. रक्ताच्या सर्व तपासण्या करून घेतल्या काहीही निघाले नाही. उरलेसुरले डॉक्टरांनी ईसीजीही केला. तोही नार्मल आला आता काय करायचं. डॉक्टरांनी सर्व गोळ्या बंद केल्या.

शुगर डिटेक्ट झालेली असल्यामुळे शुगरची गोळी मात्र सुरू झाली. आता दि. १६ जुलै २०२१ पर्यंत विना टेन्शन, विना काम फक्त आराम आणि आराम. असा हा कोविड-१९ चा माझा प्रवास सर्व सुख, दुःख, अनुभव, शिकवण देऊन गेला. आणि या सर्व प्रवासात माझे पती श्री. हरिदास तावरे यांनी अत्यंत जबाबदारीने मला मोलाची साथ दिली. माझा आहार, औषधे याची त्यांनी काळजी घेतली.

शेवटी काय भीती पेक्षा कोणताही मोठा व्हायरस नाही आणि हिंमती पेक्षा कोणतीही मोठी लस नाही याची मात्र प्रचिती आली. सकारात्मक विचार आणि सकारात्मक शुभेच्छा यांच्या जोरावर मी अगदी सुरक्षितपणे या अनुभवातून बाहेर पडले.

अलंकापुरी

सौरभ सवाई, एफ.वाय.बी.ए.

चिमुकल्या मनाचा हा मोठा अट्टाहास
खुप भावनेने लिहितो माझा आळंदीचा प्रवास ॥१॥

संत ज्ञानेश्वर, तुकाराम, संत मुक्ताबाई, संत नाथ
यांची किर्ती ऐकून मनाला लागली
यांना भेटायची आस ॥२॥

ज्ञानेश्वर मंदिर अजानवृक्षाची बाग तो नदीचा घाट
कधीची होती माझ्या मनामध्ये येथे येण्याची आस ॥३॥

दळवळून वाहतो तिच्या पाण्याने संपुष्टात येते पाप,
धन्य धन्य इंद्रायणी तु देखील
अलंकापुरीचाच भाग ॥४॥

डोक्यात टोपी चिरेदार लांब,
हाती चिपळ्या गळ्यात वीणा ॥५॥
मुखी नामघोष वासुदेवाच्या
तुम्ही विठ्ठल विठ्ठल म्हणा ॥५॥

प्राप्त:काळी ब्रह्म मुहुर्ताला
निघाली वासुदेवाची स्वारी
आळंदीतल्या प्रत्येक कणकणाला
विठ्ठल नामाची गोडी ॥६॥

आषाढी कार्तिकीचा वेगळाच आनंद,
नाचेकिर्तनी पाडुरंगासहित ज्ञानेशाचा कळस ॥७॥

लॉक डाऊन

प्रा. डॉ. शिल्पा मोहन शितोळे, वनस्पतीशास्त्र विभाग

लॉक डाऊन हा शब्द खरं तर अनेकांनी पहिल्यांदाच ऐकला असेल. परंतु आज आपण प्रत्यक्ष ही स्थिती अनुभवत आहोत. जगातील बहुतांश देश लॉक डाऊन झाले आहेत. लॉकडाऊनचा काळ चालू आहे, पण त्यानिमित्तानं बहुसंख्य परिवार कधी नव्हे ते एकत्र आलेले असतील. कुटुंब हे संपूर्ण मानवी संस्कृतीचं छोटं युनिट आहे. हे विस्तारत नेलं तर प्रत्येक प्रशासकीय अधिकारी हा एक कुटुंब प्रमुखच असतो. मग तो महाविद्यालयाचे प्राचार्य असतील, जिल्हाधिकारी असतील, गावचा सरपंच असतील, मुख्यमंत्री, राष्ट्रपती किंवा पंतप्रधान असतील. शिस्त लावण्यासाठी कधी कुटुंबप्रमुख आवाज चढवेल, प्रसंगी कठोर होईल. पण त्यामागची भावना ही आपला अधिकार दाखवणं नाही; उलट कुटुंबप्रमुख म्हणून, कुटुंबातील इतरांच्या प्रेमापोटीच तो हे करत असतो हे सदैव लक्षात असू द्यावे. त्यामुळे बाकीच्या प्रगतशील देशांची या कोरोनाच्या आपत्तीपासून झालेली बिकट

अवस्था बघून आपल्या केंद्र आणि राज्य सरकारने लॉकडाऊनचा निर्णय घेतला. शाळा-कॉलेजेस बंद ठेवण्याचे आदेश दिले. शासकीय कार्यालयांमधील कर्मचाऱ्यांची उपस्थिती संख्या कमी आदी निर्णय घेण्यात आले. कारण शक्य तितक्या लवकर व्हायरसच्या संक्रमणाची शृंखला नियंत्रित करणे गरजेचे आहे.

खरे तर लॉकडाऊन संपेपर्यंतच्या काळात आपल्या सर्वांचं किमान कर्तव्य आहे घरात थांबणं. केवळ घरात राहून देशसेवा करण्याची आणि आपण एक चांगले नागरिक आहोत हे दाखवून देण्याची संधी आपल्याला मिळालेली आहे परंतु काही हौशी मुद्दाम नियम मोडणारे ही आढळतात. काही मूठभर अपवाद वगळता सर्व नागरिकांनी नियमांचं काटेकोर पालन केले करत आहेत. घरात स्वतः ला बंद करून घेणे म्हणजेच स्वतःला आणि राष्ट्राला वाचविण्याचे पवित्र कार्य आपण करत आहोत ही भावना मनात असावी. तिकडं

विविध डॉक्टर्स, आरोग्य कर्मचारी आणि पोलीस प्रसंगी स्वतःचे प्राण, आपल्या कुटुंबाचे प्राण, आपल्या लहान बाळांचे प्राण, धोक्यात घालून आपलं काम करतायत. आपण किमान घरात तरी थांबाव.

कोरोना बंदमुळे आपण काय मिळवलं आणि काय गमावलं ह्याचा विचार केला तर दोन्ही बाजू समोर येतात. नाण्याला ज्याप्रमाणे दोन्ही बाजू असतात तसेच या बंदमुळे अनुभवास येत आहे. मानवी जीवनाचं हे वैशिष्ट्य आहे की कितीही दुःख असलं तरी त्यात काहीतरी सुख असतं, तसंच कितीही सुख असलं तरी त्यात दुःखाचा अंश असतोच. तसं आता कोरोना व्हायरसमुळं आपल्याला घरात थांबावं लागत आहे. सगळे व्यवहार बंद आहेत. तर पुणे-मुंबई सह, महाराष्ट्रासह, देशाच्या-जगाच्या पातळीला सांगितलं जातंय की पृथ्वीचं पर्यावरण त्यामुळं सुधारलं आहे. ध्वनिप्रदूषण कमी झालं आहे. कार्बन उत्सर्जन जवळजवळ शून्यावर आलं आहे. प्रदूषण कमी झाल्याने पंजाबमधून हिमशिखरे दिसू लागली, आणि गंगा यमुनेचं पाणी शुद्धीकरणासाठी जिथे कोट्यावधी रुपये खर्च केले ती गंगा नदी आज प्रदूषणमुक्त होऊन वाहते आहे. परंतु दुसऱ्या बाजूला जर आपण बघितलं तर लॉक डाऊन हे जगावरचे मोठे संकट आहे ज्यामुळे प्रचंड मोठी आर्थिक हानी निर्माण झालेली आहे. परंतु आजची परिस्थिती बघितल्यास आर्थिक स्थितीपेक्षा प्रत्येक माणूस जगला पाहिजे या दृष्टिकोनातून सर्वजण बघत आहेत.

या कालावधीमध्ये अनेक गोष्टी विचार करण्यासारख्या घडल्या आहेत. बंदच्या कालावधीत माणुसकीचे दर्शन घडते आहे, प्रत्येक जण कोरोनाच्या बाबतीत दुसऱ्याला संदेश पाठवून काळजी घेण्यासाठी वेगवेगळे उपाय सुचवत आहे. शासकीय पातळीवर फार मोठ्या प्रमाणामध्ये गोरगरिबांना आर्थिक आणि वैद्यकीय मदत पुरवण्यासाठी अहोरात्र प्रयत्न करण्यात येत आहेत. वीस-पंचवीस वर्षांपूर्वीच्या रामायण,

महाभारत, जंगल बुक इत्यादी मालिका पुन्हा एकदा छोट्या पडद्यावर सर्वासमोर दिसू लागल्या. घरगुती औषध उपचार होऊ लागले. दिवसभराच्या घरातील वास्तव्यामुळे लहानांपासून थोरांपर्यंत प्रत्येक जण आपला छंद जोपासताना दिसत आहे. एप्रिल आणि मे महिन्यात ज्यांचा वाढदिवस आहे त्यांच्या साठी घरीच केक बनविण्यात आला. जवळ जवळ प्रत्येकालाच घरीच केस कापण्याची कला थोड्याफार प्रमाणात अवगत झाली. अशा बऱ्याच गमती जमतींना सर्वांना सामोरे जावे लागले.

लॉकडाऊन मुळे माणसे घरीच थांबल्याने धावपळ थांबली पर्यायाने मानसिक ताणतणाव कमी झाले आहेत. धावपळीमुळे आई-वडिलांपासून दुरावलेली लहान मुले लॉकडाऊनच्या निमित्ताने पुन्हा एकदा आपल्या आई-वडीलांच्या सहवासात रमली आणि मग गप्पा गोष्टी, छोटे-मोठे घरातील खेळ जसे कॅरम, बुद्धिबळ, सापसीडी आवडीप्रमाणे खेळू लागले तसेच विविध अन्नपदार्थ तयार करण्यात आणि आस्वाद घेण्यात रमू लागले आहेत. नोकरदार महिलांना विशेषकरून लहान मुले असलेली महिला वर्ग यांना पहिल्यांदाच कुटुंबासाठी, आपल्या लहान मुलांसाठी क्वालिटी वेळ देता आला आहे. एरवी कधी सकाळी वेळेआभावी फिरायला न जाणाऱ्या व्यक्तींचे आरोग्य वाढविण्यासाठी लॉकडाऊनच्या काळात घरांमध्ये प्राणायाम, सूर्यनमस्कार, योगासने सुरू झाले. शिक्षक आणि प्राध्यापक यांना वाचनासाठी वेळ मिळाला, इंटरनेट च्या माध्यमातून इ. कन्टेन्ट संदर्भात बऱ्याच नवीन गोष्टी शिकायला मिळाल्या. त्यामध्ये वेगवेगळे ऑन लाइन कोर्सेस असतील, विद्यार्थ्यांसाठी ऑन लाइन परीक्षा घेणे, गुगल फॉर्म वर प्रश्नमंजुषा तयार करणे, विषया संदर्भात इ. ब्लॉग तयार करणे, तज्ज्ञ व्यक्तींचे व्याख्याने एकणे, वेबिनार अटेंड करणे, जास्तीत जास्त वेळ देऊन अभ्यासक्रमाशी निगडित जास्तीत जास्त चांगले पावर पॉईंट प्रेसेंटेशन बनवणे,

त्याच बरोबर अर्धवट राहिलेले प्रबंधलिखाण पूर्ण करणे, स्वतःच्या नोट्स तयार करणे इ. गोष्टींना वेळ देता आला.

अत्यावश्यक सेवा पुरवणाऱ्या व्यक्ती त्यामध्ये डॉक्टरस, नर्स, पोलीस, बँकांमधील अधिकारी आणि कर्मचारी, मेडिकल्स, शेतकरी व इतर स्वतःचे जीव धोक्यात घालून राष्ट्रभावनेतून दिवस रात्र अविरत सेवा करताना दिसत आहेत हे खूप अभिमानस्पद आणि कौतुकास्पद आहे. गरीब तसेच गरजू व्यक्तींना अन्नदान, वैद्यकीय उपचारासाठी मदत मानवतेच्या भावनेतून होताना बघायला मिळत आहे. आज रुग्णालयांमध्ये किरकोळ आजारासाठी तपासण्यांचे, एंडमीट करून घेण्याचे प्रमाण कमी झाले आहे. पोलिस स्टेशनमध्ये गुन्ह्यांचे प्रमाण अत्यंत कमी दिसू लागलेत.

मध्यंतरीच्या जोरदार पावसामुळे झाडांच्या पानावर वाहनांच्या प्रदूषणामुळे बसणारी धूळ स्वच्छ झाली आहे त्यामुळे पुरेसा सूर्यप्रकाश पर्णरंध्रावर पडल्यामुळे प्रकाश संश्लेषण क्रियेचा वेग वाढला आणि वातावरणात प्राणवायू अर्थात ऑक्सिजन चे प्रमाण वाढून वातावरण आल्हाददायक झाले आहे. रस्त्यांवर प्रदूषणाचे प्रमाण अतिशय कमी झाले, शहरं स्वच्छ दिसू लागले, माणसांमध्ये स्वच्छतेबद्दल जागृती दिसून येत आहे तर या कालावधीत घरामधील एखादी वस्तू संपली तरी त्याची जाणीव होत नाही. यातून एकच स्पष्ट होते की मनुष्य व्यक्तीला कितीही गरजा असल्या तरीही प्रसंगी त्याशिवाय जीवन जगू शकतो हा आत्मविश्वासही या बंदच्या माध्यमातून सर्व मानवाला प्राप्त होताना दिसत आहे. हीच स्वच्छतेविषयी जनजागृती, मानवतावादी दृष्टिकोन, कुटुंबाविषयी प्रेम आणि राष्ट्र प्रेमाची जाणीव अखंडपणे समाजामध्ये राहो हाच खरा बोध या लॉक डाऊन पासून आपण शिकलो.

तू फक्त लढून बघ

ऐश्वर्या जोशी, टी.वाय.बी.ए.

आता अबला म्हणून जगू नकोस

उत्साहाने पुढे चालून बघ

विजयश्री तुलाच मिळेल

तू फक्त लढून बघ

फक्त महिला दिन तुझा नाही

सगळे दिवस तुझेच आहेत

मान - सन्मान आपुलकी हे

हक्क तुझे आहेत

चुल आणि मुल या संकल्पनेतुन

बाहेर पडून बघ

विजयश्री तुलाच मिळेल, तू फक्त लढून बघ

तू सरस्वती बनून उजळून टाक

तुझ्या ज्ञानाने हे जग

तुझ्या कडच्या क्षमतेकडे आता तरी बघ

नको नेहमी दुय्यम स्थान घेऊस

तू ही समानतेने जगून बघ

विजयश्री तुलाच मिळेल, तू फक्त लढून बघ

हो तु क्षणाची पत्नी आणि

अनंतकालची आई आहेस

पण सर्वात आधी तू स्वतः एक बाई आहेस

नको सोडूस तुझे छंद कोणासाठी

एकदा या स्वच्छंदी आकाशात भरारी घेवून बघ

विजयश्री तुलाच मिळेल, तू फक्त लढून बघ

तू कमजोर नाही सिद्ध करून दाखव

किती वर्ष रडत बसणार आता दुर्गा होवून दाखव

घे शस्त्र हातात आणि अन्यायावर वार करून बघ

विजयश्री तुलाच मिळेल, तू फक्त लढून बघ

आई मुलगी मैत्रीण पत्नी सगळी नाती निभावते

सगळ्यांची मन सांभाळता स्वतःच अस्तित्व

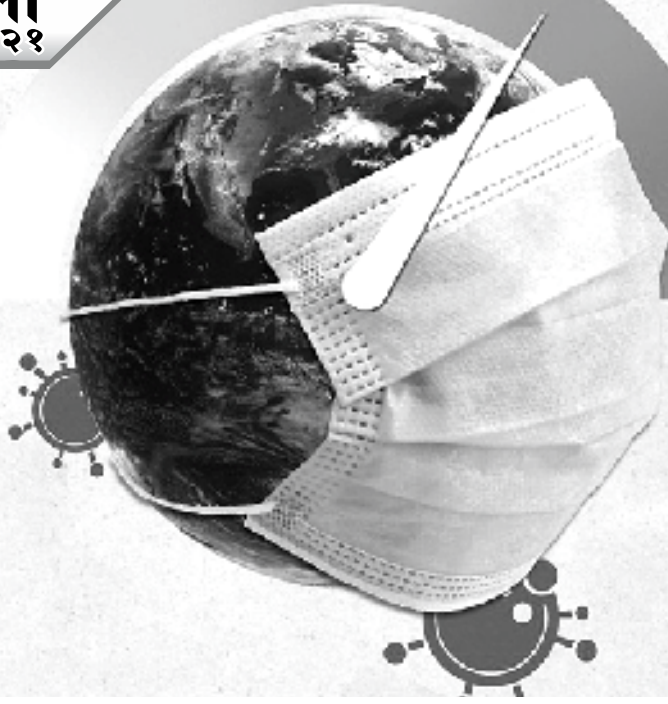
गमावते

जबाबदाऱ्यांच्या ओझ्याखाली कोमेजून न जाता

एकदा तरी फुलून बघ

विजयश्री तुलाच मिळेल, तू फक्त लढून बघ

पर्यावरणाची हाक आणि कोरोनाची साथ

प्रा. स्वपना वि. हजारे, वनस्पतीशास्त्र विभाग

पर्यावरण प्रदूषणाच्या समस्येमुळे गेली दोन दशके संपूर्ण जग त्रस्त झालेले असतानाच या कोरोना नावाचे नवे संकट सर्व जगाचा ताप वाढवीत आहे. मानवी प्रगतीसाठी विविध राष्ट्रांमध्ये ओढ चाललेली आहे त्यात विकसित तसेच विकसनशील देश अहोरात्र त्यासाठी झटत असतात. परंतु असे करत असताना या आपल्या पृथ्वीतलावर फक्त मनुष्य हा केंद्र मानून त्याला फायद्याच्या असणाऱ्या गोष्टींवरच भर दिला जातो आणि इतर जीवांवर कळत-नकळतपणे अन्याय होत असतो. हा मनुष्य विकासाचा मार्ग त्याच्या मागे दूषित हवा, पाणी, जमीन, इत्यादी सोडत जातो. परंतु या कोरोना नावाच्या विषाणूच्या येण्यामुळे आणि व्यापार व दळणवळण यावरील त्याच्या परिणामांमुळे प्रदूषण कसे कमी करता येऊ शकते याचेही विविध मार्ग त्याने दाखवून दिलेले आहे. लॉक डाऊन आणि बदललेली जीवनशैली यामुळे हे बदल घडलेले आहेत.

पर्यावरण तज्ञांच्या म्हणण्यानुसार कार्बन उत्सर्जनाचे प्रमाण गेल्या वीस वर्षात नीचांकी पातळीवर

पोहोचले आहे. भारताची राजधानी दिल्ली जी वायू प्रदूषणामुळे त्रस्त झालेली होती तिने देखील या कोरोनाच्या काळात मोकळा श्वास घेतला आहे. पंजाब मधील जालंधर शहरातून हिमालायाच्या पर्वतरांगांचे दर्शन व्हावेत इतकी हवा शुद्ध झालेली आहे. अमेरिकेतील न्यूयॉर्क असेल किंवा जगातील सर्वात प्रदूषित आणि हवामानात प्रचंड विष सोडणारी शहरे म्हणून ज्यांची ओळख आहे अशी बँकॉक, बीजिंग, बोगोटा इत्यादी शहरांमधील वातावरण देखील स्वच्छ झाले आहे . या स्वच्छ हवेमध्ये इतर पशुपक्षी मोकळा श्वास घ्यायला लागले आहेत. काही पिढ्यांनी तर इतकी स्वच्छ आणि सुंदर मोकळी हवा आणि निळसर आकाश पहिल्यांदाच अनुभवले आहे. सतत कर्णकर्कश वाहनांचे हॉर्न ऐकणाऱ्यांना निसर्गातील पशुपक्षांचे मधुर स्वर ऐकायला मिळाले आहेत. ज्या नद्या एकेकाळी काळसर रंगाचे पाणी त्यांच्यात सामावून होत्या त्या देखील निळसर स्वच्छ पाणी घेऊन प्रवाहित होताना दिसत आहेत. जगभरातील नद्यांमध्ये

तसेच महासागराच्या पाण्याच्या प्रदूषण कमी होण्यामुळे तसेच लॉक डाऊनमुळे संपूर्ण जगातील व्यापार आणि व्यवहार बंद झाल्यामुळे पाण्यातील वाहतूक बंद झाली आणि त्यामुळेच तेथील जलचर देखील स्वच्छंद विहार करताना आढळले. त्याचेच एक उदाहरण म्हणजे वेनिस शहरातील नद्यांमध्ये डॉल्फिनच्या मुक्त वावर तेथील जनतेने बघितला.

खरंतर या प्रगतीच्या वाटेवर प्रदूषणामुळे खूप आजारांचा सामना आजची पिढी करत आहे आणि पुढच्या पिढीचे भवितव्य तर त्यामुळे निश्चितच धोक्यात आहे. या कोरोना मुळे जेवढे मृत्युमुखी पडले नसतील त्यापेक्षा जास्त मृत्यू हे दूषित हवा, दूषित पाणी आणि जमिनीतील प्रदूषित घटक यामुळे होत असतात. हे मृत्यू फक्त मनुष्याचेच होतात असे नाही तर या पर्यावरणतील अन्नसाखळीतील सर्वच घटकांवरती त्याचा परिणाम होत असतो. मानवी प्रगती ही सतत होणाऱ्या उत्क्रांतीचाच भाग आहे आणि ही सतत चालणारी प्रक्रिया आहे. परंतु या कोरोनामुळे एक गोष्ट लक्षात आली की, कितीही प्रगती झाली तरी अशी एक घटना किंवा एखादा क्षण हा आपल्याला थांबवू शकतो आणि परत काही वर्षे मागे नेऊ शकतो.

म्हणूनच मला असे वाटते की हे कोरोनाचे संकट हे संकट नसून ही एक संधी आहे आणि मानव जातीला गंभीरपणे विचार करायला भाग पाडणारी आहे, की आपले अस्तित्व जर आपल्याला टिकवायचे असेल तरी ही प्रगती शाश्वत विकास या पद्धतीनेच होणे गरजेचे आहे. ज्यामुळे पर्यावरणाला कमीत कमी हानी होईल, पर्यावरणाचे संतुलन राखले जाईल आणि यासाठी मानवाने जबाबदारीने वागणे आवश्यक आहे. पृथ्वीतलावरील नैसर्गिक स्रोतांचा उपयोग आपल्या भौतिक सुखासाठी निसर्गाला ओरबाडून न करता आपल्या गरजा मर्यादीत केल्या पाहिजे, होणाऱ्या निसर्गाची हानी वेळीच ओळखली पाहिजे, कदाचित यासाठीच हा कोरोना आलेला तर नसेल? कारण या कोरोनावर मात करण्यासाठी त्यावर औषधेही शोधले जातील आणि नियंत्रणही मिळवता येईल व परत सर्व

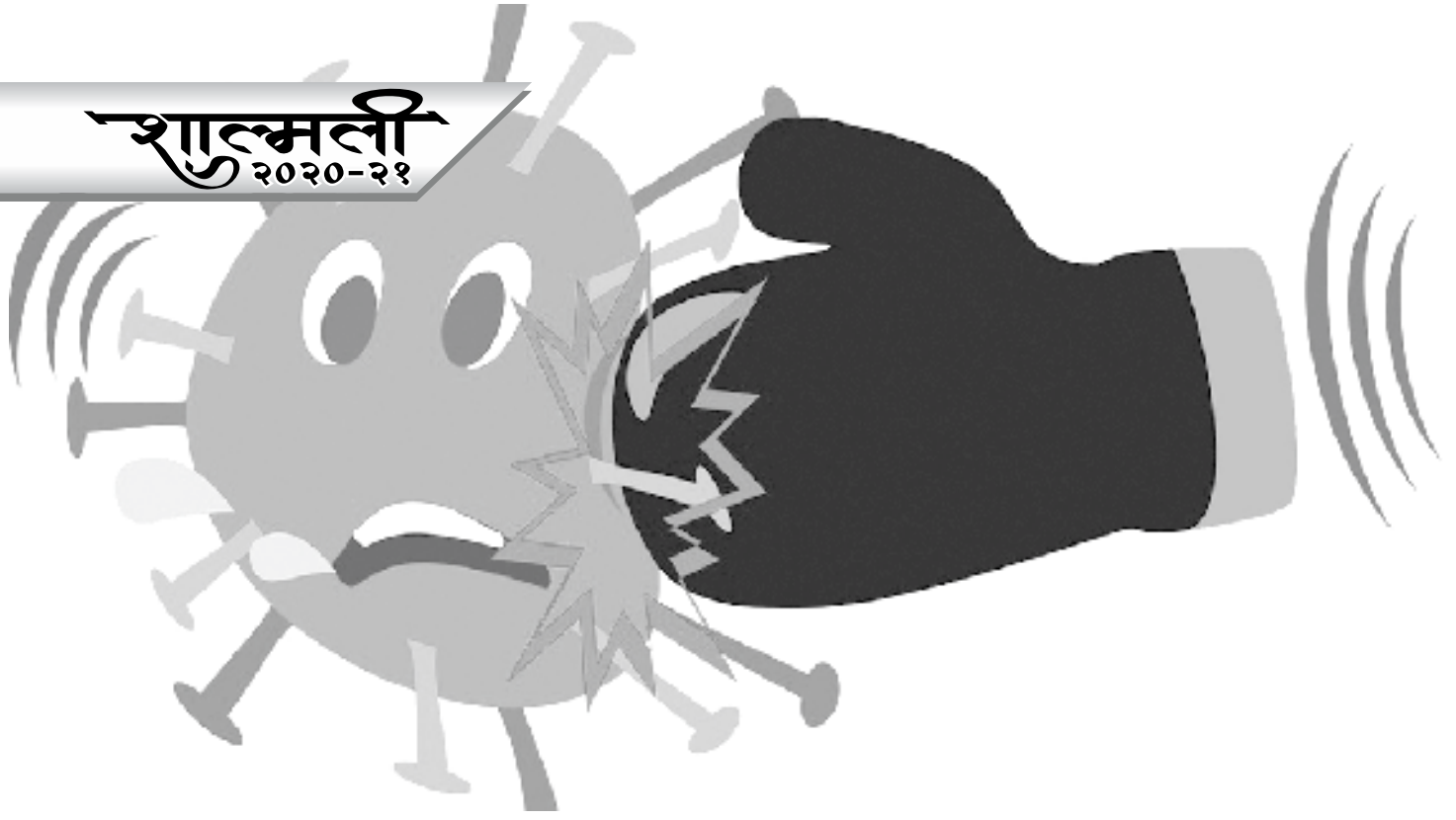
जग पुर्ववत जीवन जगायला लागल्यावर एक भीती ही पण आहे की पुन्हा माणूस 'ये रे माझ्या मागल्या' सारखा निसर्गाची ओरबाडून हत्याच करत राहील. पण सुदैवाने कोरोना या महामारी च्या माध्यमातून जग जे स्थिर झालेले आहे, माणूस हा त्याच्या घराच्या चार भिंतींमध्ये बंदिस्त झालेला आहे, त्यामुळे त्याचे निसर्गामधील हस्तक्षेपाचे प्रमाण कमी झाले व काही प्रमाणात प्रदूषणही सर्व स्तरावर कमी झालेले आहे. तरी आपण सर्वांनी ही संधी वेळीच ओळखून सावध झाले पाहिजे आणि भविष्याला म्हणजे येणाऱ्या पिढीला स्वच्छ आणि समृद्ध निसर्ग ठेवला पाहिजे नाही तर येणारी पिढी आपल्याला कधीही माफ करणार नाही.

केव्हा तरी असावी

पवनकुमार शेळके,

केव्हा तरी असावी अशी शांतता जी बघायला शिकवेल,
पक्ष्यांच संथ गतीने उडणं, प्राण्यांच निडर बागडणं..
केव्हा तरी असावी अशी शांतता जी ऐकायला शिकवेल,
शब्द नसलेल्या संगीताचा आवाज..
केव्हा तरी असावी अशी शांतता जी बोलायला शिकवेल,
ओठांच्या हालचालींनी नाही, तर मनाच्या कंपणांनी..
केव्हा तरी असावी अशी शांतता जी अनुभवायला शिकवेल,
निसर्गाला नेहमीच हवा असलेला प्रतिसाद..
केव्हा तरी असावी अशी शांतता जी मात करायला शिकवेल,
अनेक असाध्य अशा अदृश्य विकृतीवरती,
केव्हा तरी असावी अशी शांतता जी जगायला शिकवेल,
की मरणाच्या भीतीने नाही, तर जगण्याच्या उत्साहाने शांत राहा..

लटा कोरोनाशी

प्रा.डॉ. ज्योती थोरात, रसायनशास्त्र विभाग

पार्श्वभूमी :

पृथ्वीवरील एक विचित्र योगायोग म्हणजे दर शंभर वर्षांनी येणारी मोठी महामारी होय. १७२० मध्ये प्लेगाची साथ आलेली होती. तिला “ग्रेट प्लेग ऑफ मासिले” असे म्हटले जाते. त्यावेळी एक लाख लोकांचा मृत्यू झालेला होता. त्यानंतर १८२० मध्ये कॉलराची साथ आलेली होती त्यावेळी सुमारे एक लोक मृत्यूमुखी पडले होते. त्यानंतर शंभर वर्षांनी १९२० मध्ये स्पनिश फ्ल्यू आलेला होता. अनेक देशांमधील सुमारे पाच कोटी लोकांचा या फ्ल्यू मुळे मृत्यू झालेला होता. त्यानंतर बरोबर शंभर वर्षांनी २०२० मध्ये कोरोना हा विषाणू मानवनिर्मित असो की निसर्गनिर्मित असो - त्याचा प्रसार नैसर्गिकरित्या होत आहे. तो रोखण्यात मानवाला अद्याप यश आलेले नाही. म्हणजे मानवाने कितीही प्रगती केली तरी वारंवार निसर्गाने “मी तुझ्यापेक्षा श्रेष्ठ आहे!” हे दाखवून दिलेले आहे.

कोरोना या विषाणूच्या उत्पत्तीविषयी तीन मतप्रवाह आहेत - १) हा विषाणू वटवाघळामार्फत मानवाच्या शरीरात प्रवेशित झाला. २) हा विषाणू मासे व

चिकनमधून माणसामध्ये आला. ३) हा विषाणू चिनमधील प्रयोगशाळेत तयार करण्यात येवून तो सर्वत्र पसरविण्यात आला. कोरोनाचे उगमस्थान कोणतेही असो आज जगभर या विषाणूच्या संसर्गाने जे थैमान घातले आहे. त्यामुळे संपूर्ण जग हादरून गेले आहे. त्याचे संक्रमण सर्वच देशांमध्ये वेगाने होत आहे. आपल्याला कोरोनाबरोबर किती दिवस जगावे लागले हे काहिच सांगता येत नाही. जग सद्या अनिश्चिततेच्या उंबरठ्यावर उभे आहे. प्रत्येक देश या परिस्थितीमध्ये उपाय शोधण्याच्या प्रयत्नात आहे. पुढील तीनपैकी एक जरी घटना लवकरात लवकर घडली तर काहीतरी आशेचा किरण दिसू शकतो. १) जगभरामध्ये कोरोनाचे संक्रमण निसर्गतः कमी होणे. २) कोरोनाचे रोगी बरे होण्यासाठी स्वतंत्र औषधाचा शोध लागणे. ३) कोरोनाची लस शोधून काढणे व ती सामान्य व्यक्तिपर्यंत पोहोचणे.

कोरोनाची लागण झाल्यानंतर पुढील लक्षणे दिसून येतात -

१) शरीराचे तपमान ३७.८ डीग्री सेल्सीअस पेक्षा जास्त होते.

- २) कोरडा खोकला सुरु होवून तो दिवसभर सुरु राहतो थांबत नाही.
- ३) सातत्याने डोके दुखत राहते.
- ४) स्नायू दुःखू लागतात.
- ५) श्वास घेण्यास त्रास होतो.
- ६) घसा खवखवत राहतो.
- ७) पदार्थांची चव कळत नाही व वास येत नाही.

उपाययोजना :

कोरोना विषाणूचा प्रसार रोखण्यासाठी दिल्या जाणाऱ्या सूचना.

- १) साबण पाणी किंवा सॅनिटायझर जेलने वारंवार हात धुवा.
- २) खोकताना किंवा शिकताना टिश्यू पेपर वापरा.
- ३) वापरलेले टिश्यूपेपर झाकलेल्या कचरा पेटीत टाका व पुन्हा हात धुवा.
- ४) जर टिश्यूपेपर नसतील तर कपड्याच्या बाह्यांना तोंड पुसा.
- ५) डोळे, नाक, तोंड यांना हाताचा स्पर्श टाळा.
- ६) आजारी लोकांच्या संपर्कात जावू नका.

कोरोना विषाणूच्या संक्रमणामुळे संपूर्ण जगभर अनिश्चिततेचे भयावह वातावरण आहे. यामधून कधी सुधारणा होवून मार्ग निघेल काहीही सांगत येत नाही. आज आपण वाचलेलो आहोत, किती दिवस वाचू, काही सांगता येत नाही. आज औषध व लस तयार नाही कधी तयार होईल. सांगता येत नाही. कोण रोगी कोण निरोगी हेही काही सांगता येत नाही. यावर आपली आणि आपल्या कुटुंबियांची रोग-प्रतिकार शक्ती वाढविणे हा एकमेव मार्ग आहे. प्रतिकार शक्ती वाढविण्यासाठी पुढील उपाययोजनांचा अवलंब करणे आवश्यक आहे.

अ) आहाराविषयी व इतर सूचना :

- १) पोट रिकामे ठेवू नका.
- २) उपवास करू नका.
- ३) दिवसाला एक तास सूर्यप्रकाश घ्या.
- ४) ए.सी. वापरू नका.
- ५) गरम पाणी प्या, घसा नेहमी ओला ठेवा.
- ६) नाकात मोहरीचे एक थेंब तेल टाका.
- ७) अर्धा चमचा सुंठ पावडर प्रत्येक भाजीत टाका.

- ८) रात्री दही खावू नका.
- ९) रात्री एक कप दूध हळद टाकून घ्या.
- १०) शक्य असल्यास दररोज एक चमचा चवनप्राश खा.
- ११) सकाळच्या चहामध्ये एक लवंग टाका.
- १२) फळे खाताना संत्री जास्त खा.
- १३) आवळ्याचे कोणतेही पदार्थ सेवन करा.
उदा. मोरावळा, आवळा कॅन्डी, आवळा ज्यूस इ.

ब) घरगुती आयुर्वेदिक उपाय :

- १) सुंठ व गुळ यांच्या छोट्या गोळ्या तयार करून दिवसातून चारवेळा खाणे.
- २) गरम पाण्यामध्ये हळद टाकून दर दोन तासांन पिणे.
- ३) हळद, पाणी व सैंधव मिठ यांच्या मिश्रणाने चुळा भरणे.
- ४) हळद, पाणी व सैंधव मिठ, काळी मिरची.
- ५) सुंठ, दालचिनी, हळद, सैंधव मिठ, काळी मिरची, लवंग, विलायची इत्यादी मसाल्याच्या पदार्थांच पावडर पाण्याबरोबर दिवसातून पाचवेळा घेणे.

क) होमिओपॅथी उपाय :

होमिओपॅथीमधील “आर्सेनिक अल्बम ३०” या गोळ्यांचे सलग तीन दिवस सेवन करणे.

ड) व्यायाम आणि प्राणायाम :

प्रत्येकाने आपल्या वयोमानाप्रमाणे आणि क्षमतेनुसार आवश्यक तितका व्यायाम घरामध्येच करावा. चालणे, जॉर्गींग, सुर्यनमस्कार इत्यादी व्यायाम करावेत. प्राणायामामध्ये कपालभाती, अनुलोम - विलोम, भश्रीक इत्यादी प्रकार करावेत.

इ) सर गंगाराम हॉस्पिटल, नवी दिल्ली यांनी दिलेल्या सूचना :

- १) चेहऱ्यावर सतत मास्क असणे आवश्यक आहे.
- २) सोशल डिस्टेंसिंग योग्य पद्धतीने पाळावे.
- ३) प्रवासात काळजी घ्यावी.
- ४) बाहेरील अन्न खावू नये.
- ५) गर्दीच्या ठिकाणी जाणे टाळावे.

- ६) खोकला असलेल्या व्यक्तीपासून दूर रहावे.
- ७) हॉटेलमध्ये किंवा मेसमध्ये जेवणे टाळावे.
- ८) शाकाहारी अन्न खावे.
- ९) किमान एक वर्ष सिनेमा हॉल, मॉल, पार्क, पार्टी हॉल इत्यादी ठिकणी जावू नये.
- १०) प्रतिकार शक्ती वाढविण्याचा सातत्याने प्रयत्न करावा.
- ११) सलूनमध्ये किंवा ब्युटी पार्लरमध्ये जाताना काळजी घेणे. उदा. स्वतःचा टॉवेल बरोबर नेणे, सॅनेटायझरची बाटली जवळ ठेवणे.
- १२) अनावश्यक मिटिंग्ज टाळाव्यात. व्हीडिओ कॉन्फरसिंग मध्ये सहभागी व्हावे.
- १३) बेल्ट, अंगठी, मनगटी घड्याळ इ. वापरू नयेत.
- १४) हात रुमाल न वापरता सॅनिटायझर व टिश्युपेपर वापरावेत.
- १५) चप्पल, बुट इ. घराबाहेर ठेवावेत, घरात आणू नयेत.
- १६) बाहेरून आल्यानंतर हात, पाय, तोंड स्वच्छ धुवावेत.
- १७) कोरोना बाधित व्यक्तित्याचा आपण संपर्कात आल्यास त्वरित आंघोळ करावी. तपासणी करून घ्यावी मुख्य म्हणजे घाबरून जावू नये.

समारोप :

सद्या राज्य सरकार व केंद्र सरकार दुहेरी कोंडीत सापडले आहे. लॉकडाऊन व जनता कर्फ्यूने कोरोना प्रसार रोखण्याचा प्रयत्न केला तर अर्थव्यवस्था ढासळत आहे. सर्वच क्षेत्रांवर विपरीत परिणाम झालेले आहेत. शेवटी आपणच आपले रक्षक आहोत असे लक्षात घेवून सरकारी सूचनांचे पालन करणे, अनावश्यक खर्च टाळणे, ऑफिसचे काम घरी बसून करणे, कुटुंबियांबरोबर आनंदात राहणे, मनाची खंबीरता वाढविणे आणि प्रतिकारशक्ती वाढविणे आवश्यक आहे. सद्याच्या अनिश्चित, जिवघेण्या आणि भयावह परिस्थितीवर मात करण्यासाठी व त्यातून मार्ग काढण्यासाठी चाललेल्या मानवी प्रयत्नांना ईश्वराने लवकरात लवकर यश द्यावे. ही ईश्वरचरणी नम्र प्रार्थना.

या लेखणीत माझ्या

संजना बंडी, एफ.वाय.बी.व्होक.

या लेखणीत माझ्या

हेची दान घाल रे या

ओंजळीत माझ्या

शत सूर्याचे तेज यावे

या लेखणी माझ्या...

शब्द मिळू दे भावनेस

अन् गात्रास धार मिळू दे

ओघळणाऱ्या अक्षरातून

दुःखास आधार मिळू दे

मानवतेचा वास असावा

या शब्द वेलीत माझ्या

शत सूर्याचे तेज यावे

या लेखणी माझ्या...

भग्न व्हावी स्तब्धता

लेखणी धावती रहावी

अक्षराच्या अभेद्य सूर्यातून

निराशा मावळत जावी

अभंगता सदा असावी

या जाणिवेत माझ्या

शत सूर्याचे तेज यावे

या लेखणी माझ्या...

सारस्वताच्या सेवेस

माझ्या विराम कधी नसावा

व्यक्त असावी मी सदैव

राम त्यात गवसावा

शत सूर्याचे तेज यावे

या लेखणी माझ्या...

प्रेरणादायी नेतृत्व!!!

डॉ. बावकर एस. एस.

कोव्हिड १९ हा शब्द आज प्रसार माध्यमे वृत्तपत्रे सोशल मीडिया या सर्व ठिकाणी त्याच्यासोबत काही ना काही भितीदायक बातमी किंवा खुलासा घेऊन येत आहे. कोव्हिड १९ किंवा कोरोना हा शब्द जितका लिहिण्यास वाचण्यास सोपा वाटतो तितकाच या शब्दाने गेले चार महिन्यांपासून संपूर्ण जगाला संकटात टाकले आहे. साधारणतः डोळ्यांना न दिसण्या इतपत असणाऱ्या विषाणूने सर्वांनाच वेठीस धरले आहे. अगदी आर्थिक व सुरक्षा दृष्टीने प्रबळ असणाऱ्या महासत्ताना देखील या कोरोनानामक संकटा पुढे गुडघे टेकावे लागत आहे. रोज हाच प्रश्न समोर उभा राहतो की केव्हा हे सर्व थांबणार व केव्हा जनजीवन हे पूर्वपदावर येणार, पण याचे नेमके उत्तर देता येत नाही. याआधी मागील वर्षी नोव्हेंबर महिन्यापर्यंत असे वाटलेही नव्हते की पुढे एवढे मोठे संकट सर्वासमोर उभे राहणार आहे की ज्यामुळे प्रत्येकाला आपापल्या घरी कैद करून घ्यावे लागेल. इतकेच काय डिसेंबर महिन्यामध्ये चीनच्या वूहान शहरांमध्ये जेव्हां पहिला रुग्ण सापडला तेव्हा देखील या संकटाची भीषणता जाणवली नाही.

तेव्हा सर्वांनी आपल्यापर्यंत हा विषाणू येणार नाही अशीच समजूत केली होती.

तेव्हा हे लक्षात आले नाही की जिथून या विषाणूचा उगम झाला त्याच देशातून इतर देशांना अनेक वस्तूंची निर्यात होत असते. चीन हा जगातील आर्थिक दृष्ट्या दुसऱ्या क्रमांकाचा प्रबळ देश आहे. इलेक्ट्रॉनिक वस्तू, मोबाईल, संगणक व उपकरणे, वाहने, फर्निचर, प्लास्टिक वस्तू, कापड तसेच कापड निर्मितीसाठीचा कच्चा माल खेळणी व गोम्स इत्यादी वस्तूंचा चीन हा मोठा निर्यातदार आहे. चीनची निर्यात ही अमेरिका, युरोपियन आर्थिक समुदायातील देश तसेच पूर्व आशियाई देश (भारत, जपान, दक्षिण कोरिया, सिंगापूर इत्यादी) यांना केली जाते. चीन ने २०१९ या अर्थिक वर्षात जवळजवळ २.४९९९ ट्रिलियन डॉलर म्हणजे २,१४,२९० अरब किमतीचा माल जगभर विकला आहे. थोडक्यात जागतिक व्यापारामधील महत्वाचा भागीदार असणाऱ्या या देशातून साहजिकच कोरोनाची निर्यात सर्व जगभर होणे शक्य होते आणि असे झालेही, हा कोरोना स्वतःच्या बदलत्या गुणवैशिष्टे यांसह आधी

युरोपियन देश, दक्षिण कोरिया, अमेरिका, भारत, अरब देशांमध्ये मोफत स्वरूपात दाखल झाला आणि पाहता पाहता या कोरोनाने संपूर्ण जगाला विळखा घातला आहे. दिवसेंदिवस कोरोना बाधितांचा, मृत्यू पावलेल्यांचा आणि बरे झालेल्यांच्या आकडा पाहायला मिळतोय. यावरून परिस्थितीची भीषणता लक्षात येते तरीदेखील या संकटाच्या काळात काही सकारात्मक बदल झालेले आढळून आलेत.

पहिला सकारात्मक बदल म्हणजे प्रदूषणाचे प्रमाण कमी होऊन निसर्गावर चांगला परिणाम झालेला आहे आणि दुसरा बदल म्हणजे १६ मार्च पासून भारतामध्ये केंद्र सरकार कडून लॉकडाऊन जाहीर करण्यात आला साहजिकच याचा उद्योगधंदे व अर्थव्यवस्था यावर विपरीत परिणाम होणारच होता पण ते करणे गरजेचे होते. तरी देखील या काळात विशेष आर्थिक क्षेत्रातील (Special Economic Zone) काही उद्योगांनी धाडसी प्रयोग केले आहेत. या वातावरणात विशेष आर्थिक क्षेत्रासमोर आंतरराष्ट्रीय व्यापार वृद्धि विषयक अनेक आव्हाने निर्माण झाली. या क्षेत्राला उद्योगांची उभारणी तसेच औषधे व वैद्यकीय उपकरणांचे उत्पादन व वितरण याबाबतची योग्य व सुलभ व्यवहारचना व तिचे अंमलबजावणी करणे गरजेचे होते. यासाठी विशेष आर्थिक क्षेत्रांना उद्योगांकडून उपक्रमशील नेतृत्वाची गरज वाटत होती आणि असे नेतृत्व मिळालेही भारतातील सर्व विशेष आर्थिक क्षेत्रामध्ये काही प्रेरणादायी घटना घडल्या यामध्ये उद्योग व सरकार यांच्याकडून सामाजिक सुरक्षिततेच्या दृष्टिकोनातून डव्हान्स टेक्नॉलॉजीचा वापर करित नवीन उपक्रम राबविले. SEZ आणि EOU (Export Oriented Units) यांच्या एकत्रित प्रयत्नातून खूप मोठ्या प्रमाणावर औषधे व वैद्यकीय उपकरणांचे उत्पादन करण्यात आले. यामध्ये औषधे, व्हेंटिलेटरस, एन-९५ मास्क, मोबाईल ॲप्लिकेशन, हाय प्रेशर डीसइन्फेक्टंट पंप व कोव्हिड वरील लस (ट्रायल basis) इत्यादींचे उत्पादन करण्यात आले. लॉकडाऊन काळात जेथे सर्वसामान्य लोक बाहेर पडताना घाबरत होते तेव्हा या उद्योगांमध्ये कामगार-कर्मचारी उत्पादनाचे कार्य करित होते अशा या धाडसी

नेतृत्वाच्या काही गोष्टी येथे सांगता येतील.

पहिली गोष्ट आहे Serum Institute of India private limited, SEZ, Pune येथील डी फार्मासिटिकल कंपनी ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटीसोबत संशोधन करून कोरोना वर प्रतिबंधात्मक लस तयार करण्याच्या प्रयत्नात आहे. Serum च्या मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांचे मत असे आहे की, ही वेळ पैसे कमवण्याची नाही जर लस विकसित करण्यात आम्हाला यश आले तर महिन्याला किमान पाच मिलियन डोसेज चे उत्पादन करण्याची आमची तयारी आहे तसेच वेळ न घालवता केवळ भारतासाठी नाही तर पूर्ण जगासाठी लस उपलब्ध करून देण्यास आम्ही कटिबद्ध आहोत आणि जर लस विकसित करण्यात अपयश आले तर नुकसान भरपाईला आम्ही तयार आहोत यासाठी आमचे सर्व तज्ञ डॉक्टर्स शास्त्रज्ञ कर्मचारी दिवस-रात्र लस तयार करण्याच्या प्रयत्नात आहेत.

दुसरी कथा आहे फिल्ट्रोविन इंडस्ट्रीजची आपत्कालीन परिस्थितीत यांचा प्रवास हा फिल्टरच्या उत्पादनापासून ते एन-९५ मास्क बनविण्यापर्यंतचा विशेष उल्लेखनीय आहे. फिल्ट्रोविन टेक्नॉलॉजी सेझ, कोचीन, केरळमध्ये असून यांचे फिल्टर उत्पादनाचे युनिट आहे. या युनिट ने देखील पुढाकार घेऊन स्वतः जवळ असलेल्या कच्च्या मालापासून एन-९५ मास्कचे उत्पादन यशस्वीपणे केले. त्यांच्यासमोर देखील आव्हाने खूप होती जसे की मास्क बनविण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या मालाची अनुपलब्धता, आवश्यक क्षमतेची चाचणी त्याचे सर्टिफिकेशन यासाठी त्यांना यंत्रसामुग्रीची आवश्यकता होती शिवाय त्यांच्याकडे फिल्टर साठीचा असलेला कच्चा माल मास्क बनविण्यासाठी कसा वापरता येईल याचा विचार करण्यात आला. यामध्ये केरळ मधील एका स्टार्ट अप युनिटच्या (मेकर विलेज) यांची मदत घेण्यात आली आणि यशस्वीपणे उत्पादन निर्मिती केली एप्रिल महिन्यात गुजरात व इतर राज्यातून वाढती मागणी पाहता त्यांनी त्यांची उत्पादन क्षमता वाढवली आणि आता हे युनिट सर्जिकल मास्क बनवण्याच्या प्रयत्नात आहे थोडक्यात या युनिटने स्वतःचे मुख्य

उत्पादन बाजूला ठेवून आत्ताच्या परिस्थितीत आवश्यक असणाऱ्या वैद्यकीय उपकरणे बनवण्याच्या अहवालाचे संधीत रुपांतर केले.

तिसरी गोष्ट आहे ओरियंटल कार्बन अँड केमिकल लिमिटेड, APSEZ, मुंद्रा, गुजरात यांची. हे युनिट इंसोल्युबल सल्फर चे उत्पादन करणारे महत्त्वाचे उत्पादक आहेत. या कंपनीचा माल हा जर्मनी, फ्रान्स, रशिया आणि चीन या देशांना पुरविला जातो. या वातावरणात औद्योगिक सुरक्षा मानक उपायानुसार कंपन्यांनी उच्चदाब निर्जंतुकीकरण उपकरणे बनवण्याची गरज या युनिटला वाटली की ज्याच्या द्वारे औद्योगिक परिसर व मालवाहतूक करणारी वाहने यांची स्वच्छता व निर्जंतुकीकरण करता येईल मालाचा अपुरा पुरवठा कुशल कामगारांची गरज ही आव्हाने स्वीकारत कंपनीने कच्चा मालासाठी लोकल मार्केट मधून वितरण साखळी पद्धतीचा पर्याय वापरून जंतूनाशक पंपची निर्मिती सुरू केली या आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये उत्पादन नियमित सुरू राहण्यासाठी कामगारांना दोन महिन्याचा आगाऊ पगार दिला व या काळात मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन निर्मिती करून दाखविली.

चौथी गोष्ट आहे नेस्ट ग्रुप ऑफ कंपनी, कोचीन सेझ, केरळ यांची, या कोरोना साथीच्या वातावरणात संपूर्ण जगभरात व्हेटीलेटर्सचा तुटवडा जाणवत आहे साहजीकच भारतात देखील व्हेटीलेटर्सचे उत्पादन होणे गरजेचे होते. यासाठी भारत सरकारच्या वाणिज्य विभागाने विशेष आर्थिक क्षेत्रातील उत्पादन करणाऱ्या युनिट ची क्षमता तपासून पाहिली त्यानुसार सेझ मधील व्हेटीलेटर्स निर्मिती करणाऱ्या युनिट ला प्रोत्साहन देत कमी वेळेत जास्तीत जास्त व्हेटीलेटर्स निर्मिती करण्याचे आव्हान स्वीकारायला लावले. नेस्ट या कंपनीने हे आव्हान स्वीकारले. यांची वैद्यकीय उपकरणे बनवण्याच्या तांत्रिक अनुभव असताना त्यांनी व्हेटीलेटर्स च्या उत्पादनासाठी स्वतंत्र संशोधन विभाग तयार केला. फक्त चौदा दिवसांमध्ये यांनी स्मार्ट आकाराने लहान वा परवडेल अशा व्हेटीलेटर्सचे मॉडेल त्यांनी तयार केले. आता फक्त याचे उत्पादन करण्यासाठी चाचणी व परवानगी मिळाल्यानंतर याचे उत्पादन केले जाईल. फक्त चौदा दिवसांमध्ये नाविन्य

स्वरूपाचा व्हेटीलेटर्स निर्माण करणे इतके सोपे नव्हते. त्यासाठी आवश्यक लागणारी साधने, यंत्रसामुग्री व कामगार इत्यादी पुरवठा या सारख्या आव्हानांना स्वीकारून संशोधन विभागाने व्हेटीलेटर्स बनविण्यामध्ये यश मिळवले.

क्यू बरस्ट या कंपनीने लोकांना जीवनावश्यक वस्तू आर्डर पासून ते घरपोच मिळवा यासाठी PiQup हे ऍप्लिकेशन बनविले तसेच पल्स प्लश या कंपनीने ज्यांचा मुख्य सॉफ्ट टोय बनविण्याचा व्यवसाय आहे त्यांनी ही PPE Kit ची निर्मिती केली. मेसर्स एव्हरेस्ट कांटो लिमिटेड या कंपनीने ऑक्सीजन सिलिंडर ची निर्मिती केली ३९००० सिलिंडरचा पुरवठा त्यांनी केंद्रीय वैद्यकीय सेवा संस्थेला (कुटुंब व आरोग्य मंत्रालय) ३५,००० इतर हॉस्पिटल्सला पुरवण्यात आले. इंडस्ट्रियल CNG, PNG Gas ची निर्मिती करणारे हे युनिट आज १००% ऑक्सीजन सिलिंडर ची निर्मिती करित आहेत. अशा अनेक विशेष आर्थिक क्षेत्रातील उद्योगांनी औषधे व आरोग्यविषयक उपकरणांचे धाडसी उत्पादन करून दाखवले थोडक्यात काय ज्यावेळी प्रगत देशांमध्ये सर्व सोयी सुविधा असताना तेथील मृत्यूचा आकडा दिवसेंदिवस वाढत होता आणि हे देश हतबल झाले होते तेव्हा असे म्हटले जात होते की आपल्या देशात जर एवढे प्रमाण वाढले तर आपले काय होईल अर्थात आपल्याला असणाऱ्या मर्यादांना नकार नाही पण काय होईल कसे होईल हे उगाळत बसण्यापेक्षा उद्योग क्षेत्रातील असे युनिट व सरकारच्या एकत्रित प्रयत्नातून कोव्हिड १९ या संकटसमयी धोका स्वीकारत आवश्यक असणाऱ्या औषधे व उपकरणांची निर्मिती करून पुरवठा तरी निर्माण केला आणि उद्योग समूह यांनी प्रेरणा निर्माण केल्या अजून पूर्ण उपाय नाही तर निदान त्याच्याशी लढण्यासाठी शस्त्रे तरी निर्माण करावीत.

माहिती स्रोत:

- 1) www.worldexport.com
- 2) Report on SEZ and leading change department of commerce Government of India.

नात्यातला लॉकडाऊन

अनामिका

सदा म्हणजे सदाशिव. गरीबीतच शिकला. लहान असताना बाप वारला. आईने लोकांची मोलमजूरी करून दोन मुलांना वाढविले. सदाने आपले कॉलेज संपवून मुंबईला मामाच्या खोलीमध्ये गेला. नोकरी लागली हळूहळू जम बसवल्या नंतर भांडूपला डोंगरावर पहिली खोली घेतली. पगार वाढला तसा कर्ज काढून मुंबईला

“वन बी एच के” घेतला

एक दिवस आईचा फोन आला.

“सदा बाबा तुझ्या लग्नाचा काय करूया?”

“आई तू काय ते ठरव मी तुझ्या शब्दाबाहेर नाही”

सदा तसा साधाभोळाच त्यांनी सगळी जबाबदारी आईवर टाकली. आईने पाहुण्या सोयऱ्याला सांगुन ठेवलं. बघता बघता शुभांगीचे स्थळ ठरले आणि सदाचे दोनाचे चार झाले.

एप्रिलमध्ये लग्न झाले. सदा आठवडा भर गावाला राहून मुंबईला गेला. गावाला आई आणि सदाचा लहान भाऊ बाळा. आता शुभांगी. यंदा शेतीला शुभांगीची मदत होईल म्हणुन आई खुष होती. मे

महिण्याच्या शेवटी अचानक एक दिवस सदा गावाला हजर झाला.

आई मी शुभांगीला मुंबईला घेऊन जायला आलो सदा आईची नजर चुकवत बोलला.

अरे पण गणपतीपर्यंत ठेवली असती तर आम्हाला थोडी मदत झाली असती

आईन सदाची समजूत काढीत बोलली.

“नाय पण माझेपण जेवणाचे हाल होतात”

सदाच्या शब्दात हतबलता होती. आई काय ती समाजायची ती समजली. याच्या मागे शुभांगी आहे. शुभांगीने फोन करून सदाला बोलवून घेतलं होतं.

“हरकत नाय बाबा. जा घेऊन जा. गणपतीला मात्र नक्की या म्हणजे झाले” आई.

सदा बायको घेऊन मुंबईला गेला. थोड्याच दिवसात शुभांगी वन बी.एच.के. ची मालकीण झाली. नवीन असताना सदा लाडान सगळा पगार आपून शुभांगीच्या हातात देत होता. हळूहळू सदाचा सगळा कारभार शुभांगीच्या हातात गेला.

दोन वर्ष झाली तशी आईन बाळाच्या लग्नाची गोष्ट सदाच्या कानावर घातली. सदाने बायकोच्या

कानावर ही गोष्ट घातली. पण शुभांगीन या गोष्टीकडे कानाडोळाच केला. बाळयाचे लग्न पण पार पडले. माली घरात आली. बाळाच्या लग्नात शुभांगीने सदाला हात मोकळा करू नाय दिला.

सासऱ्यांनं बांधलेल घर मोडकळीस आलं होतं, तेव्हा आईची पण नवीन घर बांधायची ईच्छा होती. तशी आईन एक दिवस भितभितच सदाकडे घराचा विषय काढला तसा सदाने बघुया म्हणुन थातूरमातूर उत्तर दिलं. फोन ठेवल्याबरोबर शुभांगीन नवरयाची झडती घेतली ..

“काय सांगत होती म्हातारी ....?”

शुभांगी रागारागातच सदाला विचारले.

“अग काय नाय ग..... नवीन घर बांधायचं म्हणती.”

हे ऐकल्या बरोबर शुभांगीन वन. बी. एच. के डोक्यावर घेतला.

“मुंबईला काय झाड लागले आहे पैशाचे?”

जेव्हा बघा तेव्हा.... पैसे पाठव.. आम्हाला संसार नाय काय ?

सांगा त्यांना आम्हाला घराची गरज नाही आमचा वन बी एच. के आहे मुंबईला. गावच्या जमिनीत आमचा पण वाटा आहे. सगळा खातात एकटेच.. तर घर तरी बांधा... शुभांगीचा तुनतुना झोपे पर्यंत चालूच होता.

सदाने काय तरी कारणं देत पैसे देणे जमायाचे नाय म्हणुन आईला फोन करून सांगितले. आई काय समजायचे ती समजली.

बाळा आणि मालीन कर्ज काढून छोटसं घर उभं केलं. घर प्रवेशासाठी सदाला बोलवण्यात आलं पण शुभांगीन काय सदाचा रजेचा अर्ज पास करून नाही दिला. सदाने शुभांगीकडे दयेचा अर्ज केला पण तो पण फेटाळला गेला. सदाला वाईट वाटलं पण करतो काय. सदाचा नाईलाज होता. त्यावर्षी मे महिन्यात शुभांगी नवऱ्याला घेऊन माहेरी गेली. आता चार वर्ष गणपती आणि मे महिन्यात सदा नेहमीच शुभांगीच्या माहेरी जातो. सदा कधीतरी बाहेरून आईला फोन करतो.

.... गेल्या मार्चपासून मुंबईत कोरोनाचे संकट आले. मे महिन्यात लोक गावात यायला लागले. तसा शुभांगीन भावाला फोन लावला .....

“सुन्या आम्ही येऊ का रे गावाला” शुभांगी.

भावान सरळच सांगितले.....

“ताई यंदा मुंबईकरांना गाववाले गावात घेण्यासाठी तयार नाही. तुम्ही तर परक्या गावातली माणसे.. तुम्ही आपली तुमच्या गावाला जावा”.

दरवर्षी ताईचा पाहुणेपान करून सुन्याची बायको वैतागली होतीच. यंदा सुन्याला बरा कारण भेटलं.

कोरोनाचे दरदिवशी पेशंट वाढतच होते. तशी सदाला पोरांची काळजी वाटायला लागली. आपल्या गावाला जायची त्याची खुप ईच्छा होती पण जातो कोणत्या तोंडाने.

गावाकडे टी.व्ही. वरची बातमी ऐकुन आईचा आणि बाळयाचा जीव कासावीस झाला. मुंबईहून संगळ्याचे भावबंध गावाला येऊ लागले. कोण शाळेत तर कोण गोठ्यात राहु लागले. तशी आईने एक दिवस बाळयाला बोलली.....

“बाळा बघ रे फोन लावुन दादाला येतो काय.”

त्यांनी नात तोडले पण आपण तस नको करायला.

होय ग आई मला पण तसंच वाटत

माली काळजी पोटी बोलली

बाळाने सदाला फोन लावला. फोन दोन तीनदा वाजला पण फोन घेयाची सदाची हिम्मत नाही झाली. बाळाची काळजी अजून वाढली म्हणुन त्यानी परत परत फोन केला.

“अहो फोन घ्या भाऊ फोन का करतो ते तर बघा” शुभांगी.

शुभांगीन पहिल्यादांच बाळाचा फोन घ्यायला सदाला विना अट परवानगी दिली. परत फोन वाजला तसा सदाने फोन घेतला.....

“दादा.....!!”

पलिकडून काळजीचे स्वर सदाच्या कानात पडले.

“बोल रे बाळा....!” सदाचा कंठ दाटून आला.

“दादा कसा आहेस? वहिनी आणि पोरं कशी आहेत ?” बाळा अक्षरशः रडतच बोलला.

सदाने हातातल्या टॉवेलाने डोळे पुसले. शुभांगी सगळ ऐकत होती. फोन स्पिकरवरच होता. पण आज परिस्थितीमुळे शांत होती.

“बरी आहेत. आई कशी आहे..? माली आणि पोरं?” सदा.

“सगळी बरी आहेत पण तुम्ही गावाला या रे. आम्हाला काळजी वाटते” बाळा आता रडायला लागला.

“बघुया सांगतो काय ते” सदा.

सदाने फोन ठेवला आणि शुभांगीकडे बघितले....

“माझ्याकडे काय बघतात. तुम्हीच काय ते ठरवा” शुभांगी नाईलाजानं बोलली.

माहेरी जायाचे दोर भावाने कधीच कापून टाकले तेव्हा तिच्याकडे दुसरा पर्याय नव्हता .

“अग मला पोरान्ची काळजी वाटते तेव्हा जाऊया” सदा धीर करित बोलला.

मुंबईची परिस्थिती लक्षात घेवून शेवटी शुभांगी गावाला जायला तयार झाली. सगळी तयारी झाली. पास काढून गावाकडे जायचा दिवस आला. शुभांगीन आपल्या “वन बी.एच.के.” वर नजर फिरवली. पण तिला आता गावचा घराचा आधार वाटायला लागला. तिला कळून चुकले मुंबईला कितीही मोठी रूम असली तरी गाव, देव आणि घरच्यांना विसरता कामा नये. माहेरी गावाला जातानाची ओढ आता घराकडे जाताना नव्हती . पण जायला तर लागणार आहे. शुभांगीने नाईलाजाने गाडीत पाय टाकला आणि गाडी रक्ताच्या नात्याकडे निघाली. शुभांगीला आता डोळ्यासमोर गावचा गोठा दिसू लागला. गोठ्यात चौदा दिवस कसे काढायचे हेची काळजी लागली.

गाडी गावाला पोचली. घरासमोर गाडी लागली तसे आई , बाळा, माली आणि पोरं खळ्यात उभी होती.

सदाला बघून आईच्या डोळ्यात पाणी आलं. सदाच्या पोरान्कडे बघून आईला बरं वाटलं. शुभांगीने गोठ्याकडे बघितलं. गोठ्याची अवस्था बिकट होती. पण आज आधार तोच वाटला. गाडी परत मुंबईच्या दिशेनं निघाली. सदा आणि शुभांगी गोठ्याकडे जायला निघाली. तशी आई माली आणि मालीच्या पोराना घेऊन गोठ्यात घुसली. गोठ्याच्या दारात ऊभी राहून आई बोलली.....

“सदा आजपासून तुझी सोय घरात आणि आम्ही गोठ्यात. तुम्हाला मुंबईकरांना नाय जमणार..”

ह्या ऐकून शुभांगीच्या डोळ्यात पाणी आलं. आपली चुक तिला कळली.

“आई माफ करा... मी चुकले. तुमच्या मुलाला तुमच्या पासून तोडले. आज कळले मला... खरी नाती तीच जी आपल्याला संकटात मिठी मारतात.”

शुभांगीने डोळे पुसले आणि खाली मान घालून घरात गेली. पाठीमागून सदाचे कुटूंब घरात गेले. बाळाचे साध्या चिन्याचे घर. भिंतीला प्लास्टर पण नाही. भिंतीला भांडी ठेवायला फळ्या मारलेली. फ्रिजचे थंड पाणी नाही पण घरात आपुलकीचा थंडावा होता. मायेची ऊब होती. शुभांगीला आता “आपली माती आपली माणसाची” किंमत कळली होती. सदा घरात येऊन अंगणात बसला. घराच्या छप्पराचा त्याला खुप आधार वाटला. आता कोणतही संकट आले तरी तेच्या बरोबर आई होती. त्याचं पुर्ण कुटूंब होतं. सदाला आता कशाचीच काळजी नव्हती. केवढे मोठे वादळ येऊ दे तरी तोंड द्यायची ताकद आता सदाच्या अंगात आली होती.

शुभांगीने घराकडे बघितले. साध्या चिन्याच्या घरापुढे “वन बी.एच.के.” फिका पडला. घर बांधताना एका पैशाची मदत केली नाय तेची शुभांगीला लाज वाटली.

पाण्यासाठी मालीन हाक मारली तशी शुभांगी भानावर आली. हांडा घेतला अन् आणि घराबाहेर गेली. मालीन शुभांगीच्या हांड्यात पाण्याची धार धरली तशी शुभांगीच्या डोळ्यात पाणी आलं. आज शुभांगीचा हांडा पाण्याने नाय तर कुटूंबच्या प्रेमान भरलेला होता आई गोठ्याच्या दारात ऊभी होती. आईचे डोळे भरून आले. शुभांगीचा “वन बी.एच.के” लॉक झालेला तर गावमध्ये घरात आज गोकूळ झालेला होता.

चौदा दिवसांचा क्रॉनटाईन संपला सगळा कुटूंब एकत्र आलं आणि खर्च्या अर्थान नात्यातला “लॉकडाऊन” संपला. सगळा कुटूंब एकत्र बघुन आईने डोळ्यातले आनंदाश्रू पुसले आणि घरच्या कुलस्वामिनीला हात जोडले.

सर्वाना ऐकच सांगणे

रक्ताची नाती जपा.....

संतांची विचारधारा

गमेवैभव विरोचन, एस.वाय.बी.कॉम.

दुर्लभं भारत देशे महाराष्ट्र सूदूर्लभाः

आपण अत्यंत भाग्यवान आहोत, कारण आपला जन्म या महाराष्ट्राच्या पावन भूमीत झाला आहे. महाराष्ट्राच्या बाहेर जर आपण जन्माला आलो असतो, तर कदाचित आपण या वारकरी परंपरेला मुकलो असतो, गाथा, ज्ञानेश्वरी आदी ग्रंथासंपदेला मुकलो असतो.

ज्यावेळी संपूर्ण समाज हा भक्तिमार्ग विसरून कर्मकांडाकडे जात होता त्यावेळी कर्मकांडाकडे जाणाऱ्या समाजाला भक्तिमार्गाकडे आणण्याचं काम महाराष्ट्रातील संत महात्म्यांनी केलं.

योग याग विधी येणे नोहे सिद्धी ।

वायाची उपाधी दंभ धर्म ॥

म्हणणाऱ्या ज्ञानेश्वरांपासून ...

न पढावे वेद नको शास्त्रबोध ।

नामाचा प्रबंध पाठ करा ॥

म्हणणाऱ्या नामदेवरायांपर्यंत,

आणि तिथपासून

तप अनुष्ठाने न लगती साधने ।

तुटती बधने हरी म्हणता ॥

असं म्हणणाऱ्या तुकोबारायांपर्यंत आदिकरून सर्व संतांनी कर्मकांडापेक्षा भक्तिमार्गाला महत्त्व दिलेले आहे.

ज्यावेळेस जातीजातींमध्ये भांडणे लावण्याचं काम इथल्या मातीमध्ये केलं जात होतं तेव्हा ...

विष्णुमय जग वैष्णवांचा धर्म ।

भेदाभेद भ्रम अमंगळ ॥

असं म्हणत कुठल्याही जातीभेदाला न मानता, न जुमानता सर्व जातीतील लोकांना एका पंगती मध्ये बसवण्याचे काम वारकरी संप्रदायातील संतांनी केलं.

या वारकरी संप्रदायामध्ये भेदाला कुठेच थारा नाही. प्रत्येक जातीचा संत या संप्रदायामध्ये आहे.

हे उद्गार वर्णव्यवस्थेला आणि लिंगभेदाला चांगलाच चपकारा मारणार आहेत. वारकरी संप्रदायाने कधीच जातीभेद केला नाही. “वारकरी संप्रदाय हा कुठल्याच विशिष्ट जातीचा नाही किंवा कुठल्याच धर्माचा नाही हे एक त्रिकालाबाधित सत्य आहे”.

यारे यारे लहानथोर । याती भलती नारी नर ।

अगदी “कनिष्ठ समजल्या जाणाऱ्या जातीपासून ते वरिष्ठ समजल्या जाणाऱ्या सर्वांनाच जातीभेद न करता एका पंक्तीमध्ये बसवलं ते संत महात्म्यांनी”.

नामदेवराय एका ठिकाणी म्हणतात..

कुच्छल भूमीवर उगवली तुळशी ।

अपवित्र तियेशी म्हणू नये ॥

ते म्हणतात की, एखाद्या घाण जागेवर जर तुळशी उगवली तर त्या तुळशीला घाण म्हणता येत नाही, ती

तुळशी अपवित्र होत नाही त्याच प्रमाणे एखादा कुणी माणूस जर कनिष्ठ जातींमध्ये जन्माला आला तर त्या माणसाला कमी लेखता येत नाही, हा फार मोठा संदेश नामदेवरायांनी दिला.

नामदेवरायांचा पूर्ण प्रभाव हा संत जनाबाई यांच्यावर पडलेला दिसतोय. मनुस्मृती सारख्या ग्रंथांनी नेहमीच स्त्रीयांना दुय्यम स्थान दिलं होतं.

पिता रक्षंती कौमारो भ्राता रक्षंती यौवनं ।

आम्हा घरी धन शब्दांचीच रत्ने ।

शब्दांचीच शस्त्रे यत्ने करू ॥

अशा शब्दांत शब्दांना रत्नांची, शस्त्रा-अस्त्राची उपमा देणारे तुकोबाराय एकदा तरी प्रत्येकाने वाचले पाहिजेत. त्यांचं वैराग्य आपल्या अंगात भिनलं पाहिजे. तुकोबारायांकडे ज्यावेळी कामवासनेने आतुरलेली एक स्त्री येते आणि तिची इच्छा प्रगट करते, त्यावेळी परावीया नारी रखुमाईसमान मानणारे तुकोबाराय तिला आईचा दर्जा देतात आणि म्हणतात,

जाई ओ तू माते न करी सायास ।

आम्ही विष्णुदास तैसे नव्हे ।

मला वाटतं तुकोबारायांचं हे वैराग्य जर आपल्या अंगी आलं तर आराजकता माजणार नाही. आपल्या समोरं आपल्या आयाबहिर्णीची अब्रू लुटली जाणार नाही.

ज्ञानापेक्षाही भक्ती आणि प्रेमाला महत्त्व देणारे संत एकनाथ प्रत्येकाने एकदा तरी वाचले पाहिजे, त्यांच्या अंगातील नम्रता आपल्या अंगी उतरविण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.

संत एकनाथ एका ठिकाणी म्हणतात,

रांडवेने जेवी शृंगार पै केला ।

प्रेमाविन झाला ज्ञानी तैसा ॥

ते म्हणतात, एखाद्या जवळ ज्ञानाचा खूप साठा असेल पण त्यात जर प्रेमाची भर नसेल तर तो ज्ञानी माणूस शृंगार केलेल्या विधवा बाईसारखा आहे. म्हणूनच ज्ञानाबरोबरच प्रेम शिकवणारे संत एकनाथ आणि त्यांची भारुडे आयुष्यात एकदा तरी वाचली पाहिजे.

आणि शेवटी,

संत ज्ञानेश्वरांची विश्वकल्याणाची मागणी असलेल्या पसायदानाने मागणीचे शुद्ध स्वरूप कसे असावे हे सर्वासमोर अणुरेणुसहित स्पष्ट केलेले आहे. आणि बहुदा ते सर्व धर्मांच्या अनुयायांनीही स्विकारण्यायोग्यच आहे.

ते म्हणतात,

रक्षंती स्थवैर पुत्रा स्त्री स्वतंत्र्य न महर्ती ॥

अर्थातच चतुर्वणासारखी वर्णव्यवस्था असताना आणि मनुस्मृती सारख्या ग्रंथाचा प्रभाव समाजावर असताना. त्याकाळामध्ये संत जनाबाई सारखी एक स्त्री उभी राहते आणि म्हणते.

डोईचा पदर आला खांद्यावरी ।

भरल्या बाजारी जाईन मी ॥

नामदेवराय जेव्हा परंपरांमध्ये वारकरी संप्रदायाचा प्रचार आणि प्रसार करण्यासाठी जात होते, तेव्हा महाराष्ट्रात नामदेवरायांची कामगिरी चोखपणे पार पाडणारी संत जनाबाई ही या वारकरी संप्रदायातील एक पहिली बंडखोर स्त्री होती. स्त्री मुक्तीचा लढा हा सर्वप्रथम या वारकरी संप्रदायाने हाती घेतला.

त्या काळात

स्त्री जन्म म्हणोनी न व्हावे उदास ।

हा स्त्रीयांच्या अस्तित्वाची जाणीव करून देणारा आणि स्त्रीयांना जगण्यासाठी प्रेरणा देणारा खूप मोठा संदेश संत जनाबाई यांनी दिला.

संत असूनही जीचा संत परंपरेत वेश्येची मुलगी म्हणून कायम ओळख राहिली त्या संत कान्होपात्रेने

“मोकलूनी आस झाले मी उदास ।

घेई कान्होपात्रेस हृदयास ॥”

असं म्हणत थेट पांडुरंगाच्या हृदयात जागा मिळवली.

“भंग झालेल्या समाजाला अभंग आणि शिव्या देणाऱ्या समाजाच्या ओठावर ओव्या खेळवण्याच काम या संतांनी केलं”. सर्व संतांनी आपल्या संपूर्ण आयुष्यात अनेक प्रकारच्या बीजांचे बीजारोपन सांप्रदायाला करून दिले. म्हणूनच “मराठी साहित्याचं सर्वोच्च ठिकाण म्हणजे संत साहित्य होय”. अमृतालाही पैजेमध्ये जिंकणारी हि मराठी भाषा खरंच समजून घ्यायची असेल तर एकदा संत साहित्याचा रसस्वाद घ्यायला हवा....

जे खळांची व्यंकटी सांडो ।

तया सत्कर्मी रती वाढो ॥

खळांची खल वृत्ती जावो आणि त्यांच्यात सत्कर्माची वाढ होवो, ही किती व्यापक मागणी आहे? अशीच मागणी प्रत्येकाला करता आली पाहिजे.

शेवटी महाराष्ट्रात जन्माला आलेल्याने आयुष्यात एकदा संत साहित्य वाचायला हवं, अनुभवायला हवं...

कोरोना व्हायरस एक घातक शत्रू ...

आदिती भोईटे, एफ.वाय.बी.एस्सी.

कोरोना हा न दिसणारा शत्रू आहे. दिसणाऱ्या शत्रूशी लढणं सोप असत, न दिसणाऱ्या शत्रूशी लढणं सोप नसते, कोरोनामुळे जगात महारोगराईची स्थिती निर्माण झाल्याचं जागतिक आरोग्य संघटनेन म्हटलं आहे. कोरोनाला जागतिक आरोग्य संघटनेने कोविड-१९ (COVID-19) अस नाव दिलं आहे. यातल्या CO चा अर्थ कोरोना, VI चा अर्थ व्हायरस आणि D चा अर्थ आजार असा होतो. तर १९ चा अर्थ २०१९ असा होतो.

२०१९ मध्ये कोरोना व्हायरसचा एक उपप्रकार चीन मधील वुहान शहरात आढळून आला. सुरुवातीस वुहान व आसपासच्या प्रदेशात पसरलेला हा विषाणू त्याच्या इतर उपप्रकारांपेक्षा अधिक तीव्रतेचा असून यामुळे रोग्यांच्या मरण्याचे प्रमाण मोठे आहे.

१३ मार्च २०२० अखेर जगात १,३२,७५८ जणांना या आजाराची लागण झाली असून एकूण ४९५५ जणांचा मृत्यू झाला आहे. एकूण १२२ देशांमध्ये हा आजार पसरला आहे. चीनमधील हुबै

प्रांतांत या आजारामुळे सर्वाधिक बळी गेले आहेत. हुबै प्रांतातील वूहान शहरातून या विषाणूची लागण सुरू झाली. या आजारामुळे चीन देशात १३ मार्च २०२० अखेर ३१८० जणांचा बळी गेला असून ८० हजार ९९१ जणांना लागण झाली असल्याचे समोर आले आहे.

६ एप्रिल २०२० अखेर जगात एकूण १२,१०,९५६ जणांना या आजाराची लागण झाली असून ६७,५९४ जणांचा मृत्यू झाला आहे. भारतात ३० जानेवारी २०२० पर्यंत कोरोनाची रुग्ण नोंद नव्हती. ३० जानेवारीला भारतात केरळमध्ये एक कोरोना रुग्ण होता. त्यातून १० मे २०२० रोजी ६२,८०८ रुग्णांची नोंद झाली. कोरोनाचे सर्वाधिक रुग्ण हे अमेरिकेत आहेत.

कोरोना व्हायरस रोग (COVID-19) हा संसर्गजन्य रोग आहे. COVID-19 ने आजारी पडलेल्या बहुतेक लोकांना सौम्य ते मध्यम लक्षणे जाणवतात. COVID-19 होण्यास कारणीभूत

असलेल्या व्हायरसचे संक्रमण मुख्यतः एखादी संक्रमित व्यक्ती खोकल्यास, शिंकल्यास बाहेर पडण्यास सूक्ष्म द्रवबिंदूद्वारे किंवा त्या व्यक्तीच्या श्वासोच्छ्वासाद्वारे होते. हे थेंबे खूप जड असल्याने ते हवेत न राहता लगेच जमीनीवर किंवा पृष्ठभागांवर पडतात.

आपण COVID-19 झालेल्या एखाद्या व्यक्तीच्या जवळ गेल्यास श्वासोच्छ्वासाद्वारे किंवा व्हायरस असलेल्या दूषित पृष्ठभागाला स्पर्श करून आपले डोळे, नाक किंवा तोंडाला स्पर्श केल्यास आपल्याला संसर्ग होऊ शकतो.

कोरोनाची सर्व सामान्य लक्षणे म्हणजे ताप, थकवा आणि कोरडा खोकला. काही रुग्णांना वेदना अनुनासिक रक्तसंचय, वाहणारे नाक, घसा खवखवणे किंवा अतिसार होऊ शकतो. ही लक्षणे सहसा सौम्य असतात आणि हळूहळू सुरु होतात काही लोकांना संसर्ग होतो. पण त्यांच्यात कोणतीही लक्षणे दिसत नाहीत आणि त्यांना बरे वाटत नाही. बहुतेक लोक विशेष उपचार न घेता या आजारातून बरे होतात. कोरोना होणाऱ्या प्रत्येक ६ पैकी १ व्यक्ती गंभीर आजारी पडते आणि तिला श्वास घेण्यास त्रास होतो. वृद्ध लोक आणि उच्च रक्तदाब, हृदयरोग किंवा मधुमेह यांसारख्या मूलभूत वैद्यकीय समस्या असलेल्या लोकांना गंभीर आजार होण्याची शक्यता असते.

आजपर्यंत COVID-19 साठी कोणतीही विशिष्ट लस किंवा औषधे नाहीत. उपचारांचा तपास सुरु आहे आणि क्लिनिकल चाचण्यांद्वारे त्याची चाचणी केली जात आहे. कोरोना विषाणूचा संसर्ग वाढत चालल्याने सर्वत्र भीतीचे वातावरण आहे. पण विषाणू वाटतो तितका भयानक नाही. एखाद्याला या विषाणूची बाधा झाली तरी योग्य वेळी मिळालेल्या उपचाराने त्यावर मात करता येते.

कोरोना व्हायरसच्या वाढत्या प्रादुर्भावामुळे जगभरात हाहाकार माजला आहे. कोरोना व्हायरसवर लवकरात लवकर नियंत्रण मिळवता यावे, यासाठी देशामध्ये लॉकडाऊनचा कालावधी वाढवण्यात आला आहे. कोरोना व्हायरसचा वाढता संसर्ग पाहता यापासून

स्वतःचे संरक्षण करण्यासाठी सर्वतोपरी काळजी घेणे आवश्यक आहे. तथ्ये जाणून घेऊन आणि योग्य खबरदारी घेऊन स्वतःचे आणि आपल्या आसपासच्या इतरांचे संरक्षण केले पाहिजे. COVID-19 चा प्रसार प्रतिबंधित करण्यासाठी आपले हात वारंवार स्वच्छ केले पाहिजे. खोकला किंवा शिंक येणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीपासून सुरक्षित अंतर ठेवले पाहिजे.

कोरोना व्हायरसच्या विरोधात लढा द्यायचा असेल तर आपली रोगप्रतिकारक क्षमता चांगली असणं अत्यंत गरजेचं आहे. यासाठी आंबट चवीच्या फळांचा आहारात समावेश करणे गरजेचे आहे. यामध्ये विटामिन सी असते.

सध्याच्या परिस्थितीत केवळ भारतच नाही तर जगभरातले अधिक देश कोरोनामुळे प्रभावित झाले आहे. भारतात हजारो मजूर स्थलांतर करत आहेत. कोरोना व्हायरसमुळे लॉकडाऊन, कामाचे तास कमी होणं तसेच पगार कपात या गोष्टींमुळे बेरोजगारी वाढू शकते. याचा सर्वात जास्त फटका विकसनशील देशांना बसू शकतो. भारताच्या समग्र अर्थव्यवस्थेवर ही कोरोनाचा गंभीर परिणाम होऊ शकतो. यामुळे भारताच्या विकासदरात ही घसरण होण्याची देखील शक्यता आहे. म्हणून उज्वल भविष्यासाठी कोरोना प्रतिबंधाची जीवनशैली स्वीकारून कोरोनासह जगण्याची सवय लावून घेणे काळाची गरज आहे.

मित्रांनो जगभराचे शास्त्रज्ञ संशोधन करत आहेत, शासकीय यंत्रणा सहकार्य करत आहे पण शेवटी आपणच आहोत आपल्या आरोग्याचे शिल्पकार आपल्या वर्तनात आरोग्यदायी बदल करणे आपल्याच हातात आहे. कोरोनाला आळा बसलेच पण देशाच्या आर्थिक, औद्योगिक, शैक्षणिक प्रगतीची चाकेही फिरू लागतील. इथून पुढे जे खबरदारी घेतील तेवढेच वाचतील. अखेर तुमचं जगण तुमच्याच हाती आहे. परिस्थिती गंभीर आहे पण लढायला खंबीर रहा, जबाबदारी स्वीकारा, खबरदारी घ्या आणि कोरोना टाळा.

COVID-19

कोरोना कोविड १९

रेणुका जाधव, टी.वाय.बी.ए. (मानसशास्त्र)

३० जानेवारी २०२० ला तिरुवनंतपुरम केरळ येथे भारतातील पहिला रुग्ण आढळला. चीनमध्ये धुमाकूळ घातलेल्या कोरोना वायरस ने आत्ता जगभर धुमाकूळ घातला. केरळमध्ये कोरोनाचा पहिला रुग्ण आढळल्यानंतर त्या रुग्णावर उपचार सुरु करण्यात आले. केरळमध्ये कोरोना वायरस ने संक्रमित झालेला देशातील पहिला रुग्ण हा चीनच्या विद्यापीठाचा विद्यार्थी आहे. कोरोना प्रकाराची सुरुवात जेथून झाली त्या चीनने या साथी वर तीन महिन्यांनी जवळ जवळ नियंत्रण मिळवले आहे. पण जगाच्या अन्य देशात या महामारी ने कहर केला आहे. इटली, स्पेन, इराण, अमेरिका इत्यादी देशांची ही बिकट अवस्था आहे. तेथील वैद्यकीय सुविधा आधुनिक व अधिक सुसज्ज आहेत. तरीही ते कोरोनाचा अटकाव करू शकले नाहीत. अशा परिस्थितीत भारताची स्थिती काय आहे. असा प्रश्न मनात येणे स्वाभाविक आहे. लोकसंख्येचा विचार केला तर भारताची लोकसंख्या १३८ कोटीहून अधिक जास्त, तर चीनची १४३ कोटी आहे. कोरोनाचा सुगावा लागताच चीनने संपूर्ण लॉक डाऊन

लागू केले. संपूर्ण वुहान शहर निर्जंतुक केले. असे कठोर उपाय योजने आपल्याला शक्य आहे? तेवढ्या सुविधा आपल्याकडे आहेत? आपले डॉक्टर, नर्स, वार्ड बॉय, पॅरामेडिकल कर्मचारी व इतर अधिकारी सक्षम नव्हे तर पूर्णपणे समर्पित आहेत. याविषयी जराही शंका नाही.

सध्याच्या आणीबाणीच्या परिस्थितीत ते जे अहोरात्र काम करित आहेत त्यांची प्रशंसा करावी तेवढी कमी आहे. स्वतःची गंभीर आजारी असलेली आई हॉस्पिटल मध्ये असूनही कोरोना विरुद्धच्या लढाईत रात्रंदिवस आघाडी सांभाळणारे मा. राजेश टोपे यांच्यासारखे सार्वजनिक आरोग्यमंत्री महाराष्ट्रात आहेत. जागरूकतेने व व तातडीने निर्णय घेण्याबद्दल मी महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री मा. उद्धव ठाकरे यांचेही आभार मानीन.

थोडा वेळ लागेल पण कोरोना विरोधात हे युद्ध आपण नक्की जिंकू, पण त्यानंतर कोरोनाचे जे परिणाम मागे राहतील त्याविरुद्ध ची दुसरी लढाई सुरु होईल. ती लढाई आर्थिक संकटाशी असेल. भारत

आधीपासूनच आर्थिक अडचणीत असल्याने आपल्या दृष्टीने या संकटाचे गांभीर्य इतरांहून अधिक आहे. कोरोनावर विजय मिळवू. पण त्यानंतरच्या मंदीवर मात करणे हे खूप मोठे आव्हान असेल. आणखी दोन गोष्टी आवर्जून सांगाव्याशा वाटतात. एक म्हणजे ज्या शहरांमध्ये लॉक डाउन आहे किंवा तेथे सील केले आहे तेथे हातावरचे पोट असलेले लोक राहतात त्यांचे व लहान, वयस्कर व्यक्तींचे मात्र हाल होतात. कोरोना संकटाने डबघायीला आलेल्या उद्योगधंद्यांनाही सरकारला मदतीचा हात द्यावा लागेल. दुसरे असे की, अशा प्रकारच्या संकटाशी मुकाबला करण्याचा डिझास्टर मॅनेजमेंट प्लॅन आपल्याला तयार करावा लागेल. अशा सुनिश्चित योजनेमुळे ओडिसात फारसे नुकसान झाले नाही. आजच्या यशस्वी योजनेचा जगात अभ्यास केला जातो. तशीच तयारी आपल्याला जैविक संकटासाठी ही करावी लागेल.

कोरोना ला घाबरून जाऊ नका स्वतःची काळजी घ्या. आपल्या परिसरात स्वच्छता ठेवा. सतत हात धुवत रहा. बाहेर जाताना तोंडाला मास्क लावून जावे. तोंडाला, नाकाला इतर ठिकाणी हात लावू नये. त्यानेच आपण हे युद्ध जिंकू शकेल. याची खात्री बाळगा.

Stay Home, Stay Safe !

गझल - १

अभिजित काळे, एस.वाय.बी.ए.

तुला पाहून सुचल्या दोन ओळी
उभे आयुष्य पुरल्या दोन ओळी
नको फाफटपसारा अक्षरांचा
लिहू डोळ्यांत भिजल्या दोन ओळी
लिहाव्या वाटल्या मनभावना मग
सुखा-दुःखात सजल्या दोन ओळी
तुझे, माझे, जगाचे दुःख कळता
मनी निःशब्द रडल्या दोन ओळी
कथा शब्दांविना कळणार नाही
तुझ्या मौनात बुजल्या दोन ओळी
रडू आले तुझ्या त्या सांत्वनाने
धुराचे लोट ठरल्या दोन ओळी

माझी माय अन् बाप

शितल घावरे, एस.वाय.बी.ए.

कधी ओझं नाही झालं तीला,
नऊ महिने पोटात वागविताना,
त्रास नाही वाटला तिला,
जन्म मला देताना
खुप आनंद झाला माझ्या बापाला,
चेहरा माझा पाहताना
संकोच नाही झाला कधी,
मुलगी म्हणून हातात घेताना,
डोळे नाही दुखले मायचे माझ्या,
आमच्यासाठी जगताना
पाय नाही थकले कधी,
सगळ्यांसाठी राबताना
विचार नाही केला कधी,
लाड माझे पुरविताना,
प्रत्येक सुख दिले मला,
खिसा रिकामा असताना.

मनं तिचं दाटून आलं,
मला मोठं होताना बघताना,
मोकळा श्वास घेतला तिने,
मार्गी मला लागताना.
रोकलं कधी न बापाने माझ्या,
स्वप्न मोठी पाहताना,
न् थांबवलं कधी त्याने,
मोकाटपणे स्वच्छंद जगताना.
मला कुतुहल वाटतं माझ्या,
मायबापाला न्याहाळताना,
ज्यांनी शिकवलं मला जगायला,
ध्येयवेडं होताना ..... !

शाल्मली
२०२०-२१

करोनाचे असेही 'पॉझिटिव्ह' परिणाम !

ओंकार संजय भरेकर, टी.वाय.बी.ए.

होयं ! बरोबर वाचलंत तुम्ही 'कोरोनाचे असेही पॉझिटिव्ह परिणाम'. इथून मागे पॉझिटिव्ह हा शब्द ऐकला की सर्वांच्या अंगाला काटा यायचा. रोज सकाळी उठल्यावर टि.व्ही. वर पॉझिटिव्ह रुग्णांची आकडेवारी आपल्या समोर असायची. पण, या करोनाने आपल्या सर्वांच्या आयुष्यात कसे पॉझिटिव्ह केले आहेत ते आज आपण जाणून घेणार आहोत.

शारिरीक आणि मानसिक आरोग्याकडे लक्ष :

लॉकडाऊनच्या काळात घरी असल्यानं नागरीकांना आपल्या मानसिक आणि शारिरीक आरोग्याकडे लक्ष द्यायला चांगलाच वेळ मिळाला, लोकांना व्यायामाची सवय लागली. रोगप्रतिकारक शक्ती (इमुनिटी) वाढवा आणि करोनाला टाळा अशा बातम्या आल्यानं सर्वजण इमुनिटीच्या मागे धावायला लागले. नाहीतर सामान्य माणूस केव्हा 'व्हिटामिन सी' आणि 'व्हिटामिन-ई' कडे लक्ष देत होता. त्यामुळे काळ बदलतो आणि जगायला शिकवतो ते म्हणतात ना ते असं ... !

स्वच्छतेच्या चांगल्या सवयी :

करोना आला आणि जगाला स्वच्छच नाहीतर निर्जंतुक करून गेला. रेल्वे, रस्ते, बस, यांचा आधी स्वच्छतेचा तपास नसायचा त्या आज निर्जंतुक होऊ लागल्या. जेवताना काही जण निट हात न धुणारे आज दर अर्धा तासाने आपला हात निर्जंतुक करू लागलेत. गर्दित जाणे आता टाळले जाते. एवढेच नव्हे तर करोना संक्रमण फैलावाच्या भीतीनं जगानं हात मिळविण्याची परंपरा मागे टाकत भारतीय संस्कृतीप्रमाणे अभिवादन करण्यासाठी आणि स्विकारण्यासाठी भारतीय 'नमस्ते' पद्धतीचा वापर करण्यात आला.

शुद्ध आणि स्वच्छ वातावरण :

करोनासारखं संकट आल्यावर सगळ्यांनीच त्याचा धसका घेतला. करोना फैलाव रोखण्यासाठी 'लॉकडाऊन' सारखे निर्णय देशभरात लागू झाले. पण वाईटातूनही काहीतरी चांगल घडतं अस म्हणतात ना..... ते काही खोटं नाही ...

पहिल्यादांच संपुर्ण जग थांबल्यासारखं झालं

होतं. कोणत्याही प्रकारचे प्रदुषण नाही न काही नाही. कित्येक दशकांपासून पंजाबचा उत्तरेकडील भागातून जवळ जवळ १०० मैल अंतरावरून हिमालयाच्या रांगा दिसू लागल्या होत्या. एवढं वातावरण स्वच्छ आणि सुंदर झालं होत.

मदतीसाठी हजारो हात आले समोर :

पी.एम. केअर फंडात मदतनिधी असो किंवा स्वतः बाहेर पडून गरिबांना जेवण, कपडे किंवा अत्यावश्यक वस्तु पुरविण्याची जबाबदारी बरेच नागरिकांनी घेतली. त्यामुळेच तर लोकांमध्ये माणूसकी शिल्लक आहे हे आपल्याला समजते. सामाजिक, कार्यकर्ते तसेच एन.एस.एस. सारख्या माध्यमातून पुढे आलेले स्वयंसेवक, नगरसेवक, आमदार, खासदार यांनी आपल्या परिने शक्य तेवढी मोलाची मदत केली. तसेच या करोनाच्या काळात शत्रू ही मित्र बनतात आपल्याला दिसले. २२ मार्च रोजी जेव्हा सर्बियाच्या लोकांनी क्रोएशियाचं समर्थन केलं. तेव्हा दोन शत्रू राष्ट्रही एकमेकांना मदतीचा हात देताना दिसले.

'विठुराय' आपल्या दारी :

यंदा विठुरायाची वारी चुकली तसेच सर्व मंदिरही बंदच होती. तरीही विठुराय आपल्याला आपल्या दारी येवून दर्शन देवून गेला आहे ! ज्यांना 'पांडू-पांडू' म्हणून चिडविले जायचे तेच पोलिस आज साक्षात 'पांडुरंग' बनून दिवस रात्र आपल्या रक्षणसाठी उभे होते. आज मंदिरे जरी बंद असली तरी मंदिररूपी दवाखाने मात्र उघडीच होती. आणि त्याच मंदिरात म्हणजेच दवाखान्यात देवाच्या स्वरूपात डॉक्टर्स आणि सफाई कर्मचारी उभे होते.

सामाजिक परिणाम :

करोना आला आणि पहिले दिवस जरी खडतर गेले असतील. तरी नंतर समाजात मोठ्या प्रमाणात बदल घडून आले. लॉकडाऊनमुळे आणि करोनाची भीतीनं का होईना पण चोर आणि दरोडेखोर घराबाहेर पडायला घाबरू लागले. त्यामुळे १५ मार्च नंतर लुटमार, वाहनचोरी आणि इतर गुन्ह्यांच प्रमाण कमी झालं. करोनाने लोकांना साधं रहायला, साधं खायला शिकवले. फास्ट फुडचे चोचले असणारे पण लॉकडाऊनच्या काळात रेशनचे अन्न खायला लागले.

तसेच पुर्वी मोठ्या थाटा-माटात बकळ पैसा खर्च करून होणारे लग्न आज कमी लोकांच्या उपस्थितीत होऊ लागले. यामुळे नक्कीच अनेक मुलींचे बाप कर्जबाजारी होण्यापासून वाचले. तसेच लॉकडाऊनमध्ये लहान-मोठ्यांना सगळ्यांनाच घरी राहण्याची आणि मोकळ्या वेळेत आपले छंद जोपासण्याची संधी मिळाली. जे पुरुष कधी किचन मध्ये सुद्धा जात नसत ते आज स्वयंपाकांचे नवनविन धडे घेवू लागले.

करोना लसीच यश :

करोना आल्यापासून जगभरात त्यावर लस शोधण्यावर भर दिला जात होता. सर्वत्र जगभरातील शास्त्रज्ञ लसीच्या मागे लागले होते. भारतातही सर्वत्र लस बनविण्याचे प्रयत्न चालू होते. पहिल्या टप्प्यात यश यायचे परंतु नंतरच्या टप्प्यांमध्ये अपयश अशा सर्व तणावाच्या व गोंधळाच्या परिस्थितीत पुण्याच्या 'सिरम इस्टिट्युटने' लसीचे सर्व टप्पे यशस्वीपणे पार केले व भारताचे नाव संपुर्ण जगात गाजवले.

करोना हा विषाणु घातक जरी असला तरी त्याने जगाला जिवन जगण्याची वेगळीच पद्धत शिकवून गेला. त्यामुळे या करोना व्हायरसला एक थॅक्यू म्हणूया आणि आता जगातील लोकांना कसे वागायचे याची आता चांगलीच जाणिव झालेली आहे. त्यामुळे भविष्यात पुन्हा अशा प्रकारची परिस्थिती येवू नये यासाठी सर्वांनी देवाकडे प्रार्थना करूया ....

प्रेम आणि आयुष्य

स्वाती सोनवणे, एस.वाय.बी.ए.

प्रेमात हरला, म्हणून जीवनात हार मानू नका !

प्रेमाशिवाय जगण्यात दुःख मानू नका !

सगळेच नसतात हो नशिववान

मरणानंतर ही प्रेम मिळण्याइतके भाग्यवान ...

कधी कोणाचे प्रेम सोडून जाते,

तर कधी कोण स्वःच प्रेम करायचे विसरतो

स्वतःसाठी जगायला शिका,

स्वतःवर प्रेम करायला शिका,

कारण 'आयुष्य' हे एकदाच मिळतं

भरभरून जगायला शिका.

पर्यावरणाची रक्षा, स्वतःची सुरक्षा

स्वाती अशोक मसळी, टी.वाय.बी.एस्सी.

वृक्षवल्ली आम्हां सोयरे वनचरे
पक्षीही सुस्वरे आळविली ॥१॥
तुका म्हणे होय मनासी संवाद
आपलाची वाद आपणासी ॥२॥

मानव आणि पर्यावरण या दोघांचे फार जुने नाते आहे. या पर्यावरणातून मानवाला हव्या त्या गोष्टी प्राप्त होतात. त्याकरिता पर्यावरणाचा समतोल साधला पाहिजे. निसर्गाचा या पर्यावरणाचा जर आपण समतोल नाही राखू शकलो. तर असा समज धरावा की, मानवाने स्वतःलाच संपविण्यासाठीचे उचलले पाऊल आहे.

या पृथ्वीतलावर सर्वात बुद्धिमान प्राणी म्हणून मानवाला ओळखले जाते. कारण मानवाने आपल्या बुद्धिमत्तेचा वापर करून या पर्यावरणाकडून आपल्याला हवा तसा विकास करून घेतला. परंतु त्या बदल्यात तो पर्यावरणाचे परतफेड करायला विसरला. आता पर्यावरणाचे परतफेड करायला विसरला आता पर्यावरण

म्हणजे नेमक काय ही सांगण्या सारखी गोष्ट नाही, तरीही पर्यावरण म्हणजे ह्याच गोष्टी आल्या हो, झाडे, प्राणी, पशू-पक्षी, डोंगर, नद्या, वायू आणि भूमी या सर्व गोष्टींची एकदम निगा राखायची म्हणजे अवघडच आहे परंतु सुरुवात तर आपण करू शकतो ना .... !

अगदी साधी गोष्ट आहे, ओल्या कचऱ्यापासून शासन शेतीसाठी कंपोस्ट खत तयार करते आणि सुक्या कचऱ्यापासून रि-सायकल करून त्यापासून परत प्लॉस्टिकच्या किंवा इतर वस्तु बनविल्या जातात. त्यासाठी आपलही सहकार्य आवश्यक आहे. ते म्हणजे ओला आणि सुका दोन्ही कचरा वेगळा करून पालिकेतून येणाऱ्या गाडीत टाकला पाहिजे. आपल्याला शक्य होईल तेवढेच आणि सहज करता येणाऱ्या गोष्टी करून आपण शासनाला सहकार्य आणि पर्यावरणाला सुरक्षित करू शकतो.

पुर्वीचे लोक घरे बांधताना, मंदिरे बांधताना या गोष्टींचा विचार करत होते आणि घरांना, मंदिरांना वरच्या बाजूला छोट्या-छोट्या देवळ्या ठेवत होते.

जेणेकरून यामध्ये पक्षी घट्टी तयार करत होते. पक्षी त्यामध्ये पिलांना जन्म देत होते आणि निसर्ग चक्राचा समतोल राखला जात होता आता हे सर्व कदाचित आपल्याला जमत नसणार तरीही आपल्या बालकनीत गच्चीवर पिण्याचे आणि धान्याचे भांडे जरी ठेवले तरी पक्ष्यांना काही क्षणापुरता का होईना आसरा आणि दिलासा भेटू शकतो.

हल्ली ज्याप्रमाणे मोठ्या बिल्डींगला बांधकाम करण्यासाठी अगोदर पार्किंग सोडायला लावतात, पार्किंग असेल तरच घराला परवानगी देतात. त्याप्रमाणे शासनाने बांधकाम परवानगी देताना पर्यावरणासाठी म्हणून पक्षांसाठी घराच्या बाहेरून मोठ्या खोबणी ठेवाव्यात जेणेकरून आपणाला नामशेष होणारे पक्षी आपल्या भागात पहायला मिळतील.

आता पक्ष्यानंतर माझी गाडी वळते, ती वृक्षांकडे अहो, किती ऐकतो आणि किती वाचतो आपण झाडे लावा, झाडे जगवा, झाडे आहेत तर आपण आहोत, पण खूप कमी लोक या गोष्टीकडे गांभीर्याने बघतात. वृक्ष हे पर्यावरणाचा एक महत्त्वाचा घटक आहे. मागील दोन वर्षात आमच्या राष्ट्रीय सेवा योजनेचा वृक्ष संवर्धनात खूप हात होता याचा मला खूप अभिमान होता की, या वृक्ष संवर्धनाचा मी पण एक भाग होते. वृक्ष हे माणसाची मुलभूत गरजच नाही तर वृक्षांचा उपयोग मनुष्य इंधनाच्या रूपाने आपल्या जीवनामध्ये करतो. परंतु वृक्षांची गरज केवळ माणसांनाच नाही तर या पृथ्वीतलावर वावणाऱ्या असंख्य प्रजातींना देखील आहे. याचा विसर कदाचित माणसाला पडला आहे. आपल्या स्वार्थापोटी झाडांची नासधूस करत आहे. त्यामुळे अन्य प्रकारचे प्रदूषण, ग्लोबल वार्मिंगची समस्या आणि नैसर्गिक आपत्ती यासारख्या संकटांना सामोरे जावे लागते.

सगळं बाजूला सारून सध्या सर्वत्र वावरत असलेला संसर्गजन्य कोरोना रोग यामुळे होणारी श्वासाची कोंडी याचा तरी विचार करून माणसाने झाडे लावली पाहिजेत. जर आज भारतात एका माणसामागे एक झाड असते तर ऑक्सिजनचा तुटवडा रुग्णांना

भासला नसता किंवा तो बाहेरून मागवायची गरजही पडली नसती.

शेवटी सांगायचा हेतू हाच की, पर्यावरणाला नाही तर, स्वतःला वाचविण्यासाठी तरी माणसांनी झाडे लावली पाहिजेत.

The major problems in the world are the result of the difference between how nature works and the way people think.

लोक काय म्हणतील ....

अंकिता चिलवंत, एस.वाय.बी.ए.

तु हरलीस तर ते जळतील

तु रडलीस तर ते हसतील

काही नवं केल तर ते पाप म्हणतील

जुन्यात अडकून राहिलीस तर श्राप म्हणतील...

गमावल तर दारिद्रि म्हणतील

कमावलं तर माज म्हणतील

पुढे निघालीस तर मागे ओढतील

मागे राहिलीस तर तुडवतील...

तू हात दिला तर साथ म्हणतील

तू तुझाच विचार केला तर स्वार्थ म्हणतील

कौतुक केल तर वाट म्हणतील

उणीव दाखवली तर जा म्हणतील ...

काही केल तर ... काय केल म्हणतील

नाही केल तर ... काय केल ??

म्हणतील म्हणूनच ....

तू जग तुला हवं तस

जगाच काय ??

ते काहीही म्हणतील ....

कोरोना : एक आव्हान

राधिका पाचबोले, एस.वाय.बी.बी.ए.

विझलो आज जरी हा माझा अंत नाही पेटेन उद्या नव्याने हे सामर्थ्य नाशवंत नाही. हे येवढ्या ज्वलंत कवितेचे लेखक कवी सुरेश भट यांना एकदा एका पत्रकाराने विचारले. तुमच्या जीवनातला एखादा सुंदर क्षण सांगा. तेव्हा ते म्हणाले आपल्या आयुष्यच हे पुर्णपणे सुंदर आहे. आपण त्याला कशाप्रकारे जगतो हे महत्त्वाचे आहे. कारोना हा तर फक्त एक आयुष्यात आलेला दुःखद अनुभव आहे. पण मला वाटत आपण या सगळ्याला जर पॉझिटिव घेतल तर आपण नक्कीच सुरक्षित राहू शकतो. शरिराचे आजार बरे होऊ शकतात. पण मनामध्ये रुजलेला एक निगेटिव्ह विचार आपल पुर्ण आयुष्याचे नुकसान करू शकतो. त्यापेक्षा या रोगाला आपण घरात राहूनच सामोरे जाऊ शकतो.

शास्त्रात लिहिल्याप्रमाणे १९२० साली आलेली महामारी प्लेग ची साथ व त्याप्रमाणे पुन्हा शंभर वर्षांनी आलेल्या या नवीन महामारी ची साथ. शास्त्रात लिहिल्याप्रमाणे दर शंभर वर्षांनी येणारी ही महामारी पारमार्थिक विचारांनुसार विचार केला तर पाप, पुण्याचा हिशोबांची वेळ म्हणता येईल किंवा एक प्रकारचा कलियुग जिथे दुष्टांचा नाश होऊन एक नवी सृष्टी जन्माला येते. पण

एक माणूसकी म्हणून आपल्या हातून नेहमी चांगलेच कार्य व्हावे हिच सदिच्छा ! असा विचार करण म्हणजे सत्कर्मच म्हणावे.

कोविड-१९ किंवा कोरोना ही महामारी एकेकाळी मानवाने निसर्गावर केलेला अन्याय म्हणता येईल किंवा निसर्ग आणि मानवाने स्वतःच्या जीवनाचा योग्य समतोल न राखल्यामुळे आलेली वेळ असावी असेही वाटते.

जर राजकारण्यांच्या दृष्टीने विचार केला तर चीन ने सर्व देशांसोबत खेळलेला डाव असावा असेहि म्हटले जाते. यावर अनेक संदर्भ लावून काही कथा पण ऐकण्यात आल्या आणि ते जर नक्की खरे असेल तर आपण तर चीनला शिक्षा देऊच पण देवाने दिलेली शिक्षा ही शेवट अन अंतिम असते. त्यामुळे सत्याचा आणि शांतीचा नेहमी विजयच होतो अस मला वाटत.

पण सध्या ही वेळ युद्धाची नाही तर कोरोनावर विजय मिळवण्याची वेळ आहे. शत्रू वर विजय मिळवण सोप आहे. पण विषाणू वर विजय मिळवण अवघड आहे. कधी वाटलही नव्हत. एक विषाणू पूर्ण जगावर भारी पडेल.

अशाच या विषाणूशी आपल्याला लढा द्यायचा आहे. या लढ्यासाठी सध्या सर्व आपले पोलिस, डॉक्टर, परिचारिका व सर्व कर्मचारी लढा देत आहे. या सर्वांना आपण घरात राहून सहकार्य करू शकतो. आपल्या सहकार्याची या सगळ्यांना नितांत गरज आहे आणि आपण घरात राहून त्याचा जीव धोक्यातून वाचवू शकतो. सध्याच्या परिस्थितीत डॉक्टर, पोलिस हे सगळे तर देवाच्या स्वरूपात सर्वत्र फिरत आहेत. आपण घरात राहून यांच्यासाठी प्रार्थना नक्कीच करू शकतो. कधी-कधी विचार येतो यांना परिवार नसेल का, यांची लेकरे बाळे आशेने यांची वाट तर बघत नसतील ना. या सर्व विचारांना माणूस एकदम स्वस्थ होतो आणि बुद्धी आणि मन शांत होऊ लागत. जर पोलिस, डॉक्टर, परिचारिका आपल्या जीवाचा विचार न करता जगासाठी हे युद्ध लढण्याचा प्रयत्न करत आहेत. तर आपण घरात राहून हे युद्ध नक्कीच जिंकू शकतो. पोलिसांनी लाठ्या मारल्या की वाईट वाटतं. हे योग्य नाही अस वाटत, रागही येतो पण जर सगळ्या परिस्थितीचा विचार करता आपण या गोष्टीचा नक्कीच जाणीवपूर्वक विचार करू शकतो.

अमेरिका, इटली, जपान मध्येही खुप माणसे मेली. अशी वेळ आली आहे. भारतात या सगळ्यात दहाव्या क्रमांकावर येऊन पोहोचला आहे. कालांतर माणसाचा ईलाज करायला माणूस तरी शिल्लक राहिल का ही शंका आहे. त्यातल्या त्यात भारतची स्थिती पाहता, मुंबई, पुणे शहरात हजारो संख्या ने रोगी सापडत आहे. तर हजारो ने मरण्याचे प्रमाण देखील वाढत चालले. काही रोगाने, काही कोरोनामुळे, थांबलेल्या रोजगाराने लोक मृत्यू पावत आहेत. तर काही रोगाच्या भीतीने तर काही रोग्याला दिलेल्या वागणूकिने एक लक्षात घ्या आपल्याला रोगाशी लढायच आहे. रोग्याशी नाही, त्यामुळे त्यांच्यासोबत भेदभाव करू नका. त्यांना मानसिक आधार द्या.

कोविड-१९ हा आजार मुख्यतः मानवाच्या शरिरातील त्याच्या महत्त्वाच्या अवयवांवर म्हणजेच त्याच्या श्वसननलिकेवर जडत असल्यामुळे हा आजार सगळ्यात घातक ठरत आहे. श्वसननलिकेवर आपल पुर्ण शरिर अवलंबून असल्याने जर त्याच श्वसननलिकेला श्वास घेण अवघड झाल तर. ते जीवावर बेतू शकण, सहाजिकच आहे. तसचं हा विषाणू नाक, डोळे, तोंडा वाटे शरीरभर पसरून श्वास घेण कठिण होऊन जीव जाऊ

शकतो. श्वास नलिकेवर आघात केल्याने हा रोग झालेल्या व्यक्तिला श्वास घेण्यास जड पडते. तर अशा व्यक्तींना ऑयसोलेशन वॉर्ड व श्वास नळ्या सतत नाकाला लावून जगवले जाते. अजून कोणताही शास्त्रज्ञ यावर पुर्णपणे गुणकारी लस बनवू शकला नाही. त्यामुळे सामोरेजाणे अवघड आहे. अशा घातक रोगाला आपण घरात राहून नक्कीच सामोरे जाऊ शकतो. एक-मेकांना सहाय्य करू. आर्थिक सहाय्य करून किंवा राशन पाण्याचे साहित्य देऊन आपण ही सेवा नक्किच करू शकतो.

एकमेकां करू साहाय्य अवघे धरू सुपंथ

ही वेळ प्रत्येकाने प्रत्येकाला सहाय्य करण्याची वेळ आहे. श्रीमंताने गरिबाला, जनतेने पोलिस, डॉक्टरांना व परिचारिकांना सुरक्षित ठेवूनच आपण एकमेकांना या रोगापासून वाचवू शकतो व विजय मिळवू शकतो. घरात राहून आपण अशा प्रकारे जगाला सॅलूट करू शकतो व हे युद्ध जिंकू शकतो.

गझल - २

अभिजित काळे, एस.वाय.बी.ए.

नशीब देते गती जगी या पळणाऱ्यांना कायम
कसा कळावा वेग जगाचा बसणाऱ्यांना कायम

कोण ऐकतो दुःख कुणाचे दुनियेच्या बाजारी
वेळच नसतो ऐकायला रडणाऱ्यांना कायम

भुलवत असते प्रत्येकाला चित्ताकर्षक माया
दृश्य निरंतर नवे खुलवते रमणाऱ्यांना कायम

गाय कसाया धार्जिण असते तसेच सावज सुद्धा
आपआपली स्वार्थी पोती भरणाऱ्यांना कायम

गुंफत असतो गझलेमध्ये प्रिया आपली जो तो
दुसरे काही जमले नाही झुरणाऱ्यांना कायम

करा तयारी मौन आतले संपवण्याची जय्यत
संवादाची गरज मनाशी कुढणाऱ्यांना कायम

ग्रंथ, माणसे, श्वासांमध्ये आकाशीही दिसतो
संजीवक तो एकच आहे म्हणणाऱ्यांना कायम

लायकी दाखवण्याचे दिवस

आशिष भरत जाधव, एफ.वाय.बी.ए.

गवार वीस रुपये...

कलिंगडं शंभरला तीन!

सूर्यही नीट उगवला नव्हता. रस्त्यावरून असा खणखणीत आवाज आला आणि डोळे चोळत उठलो. गॅलरीतून खाली पाहिलं. सोसायटीच्या खालीच तेरा चौदा वर्षांचा पोरगा येऊन थांबला होता. कपाळाचा घाम पुसत उभा. सोसायटीचा वॉचमन त्याला लांब थांबायला सांगत होता. तसा तो पोऱ्या वॉचमनला हात जोडत थांबू देण्याची विनंती करत होता. मी आवाज दिला आणि त्या पोऱ्याला थांबायला सांगितलं. पोऱ्यानं मान डुलवली. तोंडाला रुमाल बांधून खाली गेलो. दोन-चार बाया आणि काही पुरुषही त्याच्याभोवती येऊन थांबले होते. सोशल डिस्टन्सिंग पाळत आम्ही सगळे गवार, कलिंगड घेऊ लागलो. इतक्यात तो पोऱ्या एकाला म्हणाला, 'दादा, तांब्याभर पाणी मिळंल का?' दादानं तोंड वाकडं करत, 'समोरच्या चौकात पाण्याची टाकीये. तिथं पे.' असा सल्ला दिला. 'एवढ्या सकाळी तहान कशी लागतीरे तुला?'

दुसऱ्या दादानं असं विचारत स्मित केलं. तसा तो पोऱ्या म्हणाला, 'पहाटं पाचला निघलोय साहेब घरातून. सात किलोमीटर चालत आलोय. पाण्याची बाटली होती. पण, तीबी संपली. म्हणून म्हणालो.'

तशी एक ताई लॉजिक लावत म्हणाली, 'वाह रे वाह शहाणा? म्हणजे आम्ही तुला तांब्याभर पाणी देणार. तू ते पाणी पेणार आणि तुला कोरोना आसलं तर तो आम्हाला देऊन जाणार.' ताईच्या या वाक्यावर पोऱ्या काही बोलला नाही. आवंढा गिळत त्यानं शांत राहणं पसंत केलं.

आम्ही सो कॉल्ड व्हाईट कॉलरवाली माणसं होतो. रस्त्यावरच्या अशा कोण्या ऐऱ्या गैऱ्याला पाणी देऊन आम्हाला आमची इमेज खराब करायची नव्हती. आज ह्याला पाणी दिलं की, उद्या वॉचमन पाणी मागेल, परवा कचरा उचलणारी बाई पाणी मागेल, परवा पेपर टाकणारा पोऱ्याही पाणी मागेल. त्यांनी त्यांच्या औकातीत रहायचं आणि आम्ही आमच्या रुबाबात, अशी काहीशी अव्यक्त भावना आम्हा प्रत्येकाच्या चेहऱ्यावर होती.

आम्ही सगळेजण स्वतःला उच्चविद्याभूषित, सुशिक्षित आणि श्रीमंत समजत खरेदी करत होतो. तितक्यात तिथे एक स्कॉर्पिओ आली आणि थोड्या अंतरावर थांबली. त्यातून एक दाढी मिशीवाला रांगडा माणूस उतरला. त्याच्या हातात पिशवी होती. तो चालत आला आणि ती पिशवी त्यानं पोऱ्याच्या हातगाडीवर ठेवली. 'उन्हाच्या आत घरी ये रे भैय्या.' असं म्हणत तो माणूस पुन्हा स्कॉर्पिओत बसला आणि निघून गेला. आमच्यातला एक दादा हसत म्हणाला, 'त्यांच्याकडं कामालाहे कारे तू भैय्या?' पिशवीतून बिसलेरी काढत भैयानं पाणी तोंडावर ओतलं. नंतर चार घोट घशात ढकलले आणि तोंड पुसत म्हणाला, वडील होते माझे.'

त्याच्या वाक्यावर आम्ही सगळ्यांनी एकाचवेळी आवंढा गिळला. तरीही रुबाब कमी न करता भुवयांचा आकडा करत एक ताई म्हणाली, 'घरी स्कॉर्पिओ असून तू हातगाडीवर भाजी इकत हिंडतोय व्हय?' गवार तोलत भैय्या म्हणाला, 'घरी एक नाय चार गाड्याहेत ताई. तेवीस एकराची बागायतबीहे. पुण्यातल्या मार्केटयार्डात तीन गाळेहेत. पण तात्या म्हणत्यात आपल्यासारख्या शेतकऱ्यांना लोकांची नियत समजून घ्यायची असेल, तर हाच भारी चान्सहे. आत्ताच्या काळात गरीबाबरं लोक जेवढं वाईट वागत्यात तेवढं याच्याआधी कधीच वागले नाय. आमच्या धंद्याला ते लय गरजेच असतंय ताई. म्हणून रोज हातगाडी घेऊन पाठवत्यात मला. आज ना उद्या सगळा धंदा मलाच सांभाळावा लागणारे. रोजचा दोन अड्डीच लाखाचा माल निघतोय. तेवढा सांभाळण्यासाठी लोकांची लायकी समजून घ्यायला पाहिजेच ना.'

त्याचं वाक्य संपलं, तशे पटापट त्याच्या हातावर पैशे टेकवत सोसायटीतले आम्ही सगळे ताई, दादा पटापट आपापल्या फ्लॉटकडं निघालो. मी गॅलरीतून गुपचूप पाहत होतो. आम्हाला आमची लायकी दाखवणारा तो गरीब माणूस पुढच्या श्रीमंताना त्यांची लायकी दाखवण्यासाठी निघाला होता.

कोरोना

अजय प्रभाकर उचाडे, एफ.वाय.बी.एस्सी.

मी कोरोना माझं नाव कोरोना मी बसवलं सर्वांना घरी आणि दारी

कारण जाणून घेण्यासाठी ऐकून घ्या चार ओळी

काल म्हणे माणसांनी निसर्गावर अत्याचार केला

आणि निसर्गविरुद्धच्या लढाईत त्याचा एक नंबर आला

मानवाला वाटत असेल कि निसर्ग मला भ्याला

पण लक्षात ठेवा निसर्ग आहे गुरु तुम्ही आहे चेला

म्हणूनच सर्व जग म्हणतं कोरोना आला कोरोना आला

निसर्ग सोडा माणुसकी ही जात तुम्ही बाटली

जात, धर्म, पंथ, झेंडे यांचे ओझे वाहून तुमची मान वाकली

संताच्या, समाजसुधारकांच्या विचारांची तुम्ही राख रांगोळी केली

आणि वरुन ओरडतात कोरानाची साथ आली

गप, गुमाण बसणार नाही मी शिकवून जाई धडा

निसर्गाच्या गाभाऱ्यात हस्तक्षेप करणे हा मार्ग नाही बरां

धन, दौलत, संपत्ती पलीकडे आहे माणुसकीचा झरा

पटत असेल, डोक्यात प्रकाश पडत असेल तर जाईल मी माझ्या घरा

कारण मी तुमच्यासारखा बैरी नाही कोरोना कोरोना कोरोना

गोड उसाची कडू कहाणी ...

गंगाप्पा पुजारी, एफ.वाय.बी.व्होक.

अरे संसार संसार...
जसा तवा चुल्यावर
आधी हाताला चटके
तवा मिळते भाकर...

रामण्णा आणि गिरजा बीड जिल्ह्यातील मजूर कुटुंब घरची शेतीवाडी नाहीच दिवसभर उन्हाचे चटके सोसत मिळेत तिथं कामाला जायचे तेव्हा कुठ रात्री चूल पेटायची. यंदा मोठ्या पोरीच लग्नीन करायचं म्हणून पैशाची जुळवाजुळव चालेली. रामण्णा हे कारखान्या कडून लाखभर रुपये उचल म्हणून घेतली अन यंदाचा ऊस तोडीचा सिझन झाला की पोरीच हात पिवळ करायचं असं ठरवून टाकल. आसपासच्या गावातील हातावर पोट असलेली ऊसतोड कामगार दिवाळी झाली की गाव सोडण्याच्या तयारीला लागायची. लहान सहान पोर बाळ घरी ठेवून सहा सहा महिने वितभर पोटाच माप भरायला पर जिल्ह्यात निघून जायची. रामण्णा अन् गिरजा सुधा जायच्या तयारीला

लागली. लहान पोराला आजी आज्याकड ठेऊन त्यांनी बिन्हाड ट्रॅक्टर वर बांधुन घेतलं. निघताना बारक्या पोराने केलेल्या आक्रोशाने गिरजाच काळीज तुटायला लागलं. काळजाच्या तुकड्या पासून लांब जाताना तिचा पाय मात्र निघत नव्हता. पटापटा लेकराच्या गालाच तीन मूक घेत तीन निरोप घेतला. नजरेआड होईपर्यंत त्या बारक्या जिवाने किलकिल्या डोळ्याने पाहत केलेला आक्रोश गिरजा अन रामण्णा ला प्रवासभर आठवत राहिला. ठरलेल्या ठिकाणी बिन्हाड पोहोच झालं. मोकळ्या जागेत माळाला कागदाच्या झोपड्या एका दिवसात बांधुन तयार झाल्या. एकूण ८ कोयत म्हणजे ८ जोडपी त्यांच्या टोळीत सामील होती. पहाटे उठून थंडीत आंघोळ, स्वयंपाक आवरून दिवस उजाडायच्या आधी शेतात जायच. दिवसभर मग हातात कोयता घेऊन उन्हाचे चटके सोसत ऊसाच्या पाचटीत जगण्याचा संघर्ष करत उभ राहायचं. लहान लहान पोर झोळीत टाकून दिवसभर राबराब राबायचं. मधेच पोर रडायला लागल की छातीला लावून पाजायचं अन् पुन्हा

नशिबावर वार करायला कोयता घेऊन निघून जायचं. असंच काय ते हृदयद्रावक जगणं ह्यांच्या नशिबी आलेलं.

त्या दिवशी दुपारीच घरी जायचं म्हणून सगळे लवकर रानात आलेले. उन्हाचा तडाखा वाढत होता. रामण्णा ऊस तोडत होता अन् पाठीमाग गिरजा मोळ्या बांधायचं काम करत होती. पाळी आल्यामुळ तिला उभ राहयला सुद्धा त्रास होत होता पण नशीबाचा भोग भागावाच लागणार म्हणत उन्हाच्या झळा सोसत ती तशीच उभी होती. वाळून गेलेल्या पाचटीत हात घालून ती मोळ्या बांधत होती. अन् पाचटीत बसलेला भलामोठा साप तिच्या नजरेत आलाच नाही, काम करता करता तिचा पाय त्याच्यावर पडला अन् त्या सापाने तिच्या पायाला जोरदार दंश केला. सापाला बघताच गिरजा मोठ्याने ओरडली अन् जाग्यावर खाली बसली. सगळ्यांनी आरडाओरडा केला. रामण्णा मात्र पुरता घाबरून गेला. उन्हाच्या तिरित पडलेली गिरजा अन् तिचा सुजत चालेला पाय बघून तो निम्मा गर्भगळीत झाला. लोक जमली, गाड्या मोटारीची सोय होईपर्यंत गिरजा डोळपांढर करायला लागली. शेजारच्या पोराने गाडी आणली अन् रामण्णा ने उचलून गाडीवर बसवत तिला घट्ट धरली अन् गाडी तालुक्याला सुसाट पळायला लागली. एका मोठ्या खाजगी दवाखान्यात तिला डॉक्टरांनी अॅडमिट करून घेतली. साप विषारी असल्यामुळे अन् आणायला उशीर झाल्याने पेशंटची स्थिती नाजूक असल्याच डॉक्टरांनी सांगितलं. भयभीत झालेला रामण्णा दवाखान्याच्या पायरीवर खाली बसला अन् ओक्साबोकशी रडू लागला. पाठीमागून आलेल्या टोळीच्या मुकादमाने त्याला सावरला. पैशाची सुद्धा जुळवाजुळव करायला लागणार होती म्हणून ते निघून गेले. गिरजा मात्र अजूनही बेशुद्ध होती. रामण्णा तिथंच बसून तिच्या निपचित पडलेल्या देहाला न्याहळत होता. आपल्या सहचारिणीची झालेली अवस्था बघून त्याचा जीव मात्र तिळमिळ तुटत होता. अख्खा दिवस मृत्यूशी झुंज देणारी गिरजा मध्यरात्री मात्र आयुष्याची सगळी लढाई

हरली. अन रामण्णाकड भरलेल्या डोळ्यांनी बघत जणू निरोप घेतेय अस सांगत इहलोकाच्या प्रवासाला निघून गेली. तिचा हातातून अलगद निसटलेला हात बघून दिवसरात्र उपाशी पोटी बसलेल्या रामण्णा ने फोडलेला टाहो दवाखान्याच्या भिंती न भिंती हलवून गेला. पोरीच लग्न, पुढचा संसार सगळं सगळं त्याला आठवायला लागलं. दवाखान्यान दिलेलं ६० हजाराचं बिल घेऊन तो तिथंच पायरीवर निपचित होऊन पडून राहिला. नशिबाच्या खेळाला अन् देवाने केलेल्या क्रूर थड्डेला कंटाळून... असे अनेक गिरजा अन् रामण्णा वीतभर पोटाच माप भरायला मैलोनमैल फिरत असतात. सरकार बदलत, देश बदलतो. पण ह्यांच्या नशिबी मात्र वर्षानुवर्ष जपून ठेवलेला कोयताच आहे. एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे घायला अन् आयुष्यात आलेल्या संघर्षावर सपासप वार करायला ....

जीवनाचं सारं ....

आकाश चौधरी, एस.वाय.बी.ए.

जन्माला आला आहेस
थोडं जगून बघ,
जीवनात दुःख खुप आहेत
थोडं सोसून बघ,
चिमूटभर दुःखाने कोसळू नकोस
दुःखाचे पहाड चढून बघ,
यशाची चव चाखून बघ,
अपयश येत निरखून बघ,
डाव मांडण सोप असत
थोड खेळून बघ,
घरटं बांधण सोप असत
थोडी मेहनत करून बघ,
जगण कठीण मरण सोप असत
दोन्हीतल्या वेदना झेलून बघ,
जीणं-मरणं एक कोड असत
जाता-जाता एवढं सोडून बघ... !

तनिष्का

उदय चंद्रकांत राऊत, एफ.वाय.बी.व्होक.

माणसं ज्या मातीत उभी असतात, त्या मातीचा गुण माणसापेक्षा मोठा असतो अशाच एक मातीत माझा जन्म झाला माझे गाव सोनई तालुका नेवासा जिल्हा अहमदनगर.

गावाच्या मधोमध कौतुकी नावाची नदी वाहते सुपिक माती आदरणीय ऋषितुल्य अनेक नेते मंडळी या ठिकाणी जन्माला आली त्यांच्या विचारांचा वारसा घेऊन अनेक कुटुंब या परिसरात वास्तव्यास आहे. मानवी जीवन खरंच खूप गुंतागुंतीचा, आयुष्याच्या वाळवंटात चालताना आपण भोगलेल्या यातनांची पडावी सावली आपलं बोट धरून आपल्या वारसांना चालव एवढीच इच्छा असते परंतु आपल्यातले बहुतेक लोक आयुष्यभर हे सारे करतात करत राहतात. त्यामुळे संस्कार क्षम पिढी समाज सेवा अंधश्रद्धा हे शब्द बोजड वाटतात.

सात वर्षांपूर्वी माझ्या आयुष्यात खुप बदल करणारी गोष्ट घडली. जुन्नर तालुक्यातले एका महाविद्यालयात शिकणाऱ्या तरुणीला लग्नाआधीच

मुलगी झाली. तिचा तत्कालीन डेडबॉडी या शब्दाच्या जवळ जाणारा 'डॅडी' ही दोन्ही काखांसहीत हात वरती करून मोकळा झाला...

अन् कुमारीमाता झालेली 'मम्मी'.

जणू मेलेले निस्तेज प्रेत झाली. बिचारीनं समाजात बेअब्रू होण्याच्या भीतीनं मुलीला अनाथाश्रमात ठेवण्याचा निर्णय घेतला. पण कधीतरी ही गोष्ट पाण्यातल्या शेणा सारखी फुगून वर येईलच, या भीतीने मग सर्वांनीच मुलीला जुन्नरच्या नाणेघाटात फेकून देण्यापर्यंत तयारी दर्शविली.

दिवाळीचा सण तोंडावर होता दिवाळीच्या शुभेच्छा देणे निमित्त वडिलांनी त्या जुन्नर मध्ये राहणारे त्याचे मित्र त्यांना कॉल केला. त्यांच्या आवाजातून नाराजगी झळकत होती वडिलांनी त्यांना कारण विचारले असता त्यांनी सांगितले की, माझी मुलगी बाहेर शिकवण्यासाठी टाकली असता तिच्या संगे दुर्देवी घटना घडली ती कुमारिका माता झाली आणि वडिलांना सर्व घटना सांगितली.

घरामध्ये हा विषय निघाले असता आईने त्या छोट्याशा बाळाला सांभाळण्यास सहानुभूती दर्शवली, त्या छोट्याशा मुलीला भेटण्यासाठी वडिल व आई पहाटे निघून त्यांचे गाव गाठलं अन् त्या मुलीस भेटून तिच्या अपत्यास सांभाळण्याची तयारी दर्शवली.

यावेळी तिची जन्मलेली मुलगी खूपच अशक्त होती. अवघे दीड किलो वजनाचे हे बाळ देण्यासाठी मुलीचे नातेवाईक ताकास् तूर लागून देईनात... जवळ जवळ एक दोन दिवस हा घोळ सुरु होता. शेवटी नाईलाजास्तव ज्येष्ठ नेते यशवंतराव गडाख, नामदार शंकरराव गडाख, विद्यापीठ सिनेट प्रशांतभाऊ गडाख, सोबत उषाताई व सुनिताताई गडाख यांनी हस्तक्षेप केला यामुळे अखेर नाईलाजास्तव व मुलीच्या आई विषयी कुठेही वाच्यता न होऊ देता त्यांनी नेवासेच्या कोर्टात दत्तकपत्र करून मुलीला आई-वडिलांच्या ताब्यात दिले.

समाजा समोर एखादी दुःखमयी घटना घडत आहे. तेव्हा आपल्यातल्या संवेदनशील आत्म्याची विचार परिनिती काय असेल? बहुधा, आपल्यातला प्रत्येक जण घटनेशी समरस होईल. ज्यांच्या बाबतीत वाईट घडलंय, त्यांना किमान दिलासा देईल. जवळ असतील तितक्यांची आर्थिक मदत करतील. काहीच नसेल तर किमान चुकचुकतील तरी... परंतु दत्तक पत्र झाल्यानंतर अगदी काहीच झालेलं नाही अशा आविर्भावात ती सज्ञान झालेली कुमारी माता तिच्या मुलीस आईच्या ताब्यात देवून शांतपणे निघून गेली. तेव्हा वडिलांना चिखलात निवळ पाणी अधिक गढुळ्यासारखं वाटलं...

एक ३ दिवसांची मुलगी साधारणपणे तिचे वजन दीड किलोच्या आसपास माझे वडिल घेऊन आले आईने त्या बाळाची दृष्ट काढली. पटापट तिचे मुके घेतले, पाच सुहासिनीच्या हाताने तिची ओवाळणे केली काही समजत नसताना एका मुलीचा मी भाऊ झालो घरात दिवाळीचे आनंदाचे

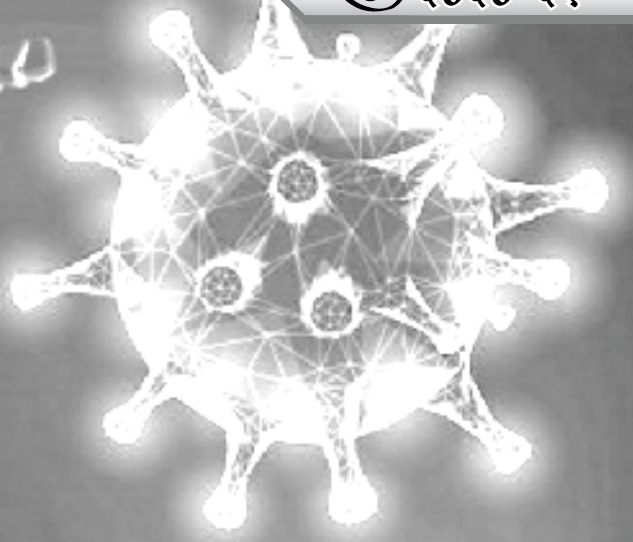
वातावरण होते. भाऊबीजेला एवढी मोठी भेट कधी स्वप्नातही वाटलं नव्हतं.

दिवसा मागून दिवस निघून गेले रोज रात्रीची उठायची तिचे दूध गरम करून कापसाच्या छोटा गोळा करून तिला दूध पाजणे सुरु झाले. जी जन्मानं शाप आहे अशी मुलगी दत्तक घेणारे माझे वडिल आई दोघांचा एकमेकांवर असणारा विश्वास प्रेम आपुलकी जिव्हाळा या संस्काराच्या जीवावर अत्यंत सुखासमाधानात जीवन जगत आहे लहानपणी, चे गरिबीचे चटके बसल्यामुळे आयुष्याचं नेमके उत्तर सापडले आहे.

सुगरण नावाची पक्षी नदीकाठी खूप मोठ्या झाडावर घरटे बांधतो सुंदर सुंदर अडचणीच्या जागी काडी-काडी गोळा करून घरट्याची नाजूक कलाकुसर करतो नर पक्षी अपार कष्ट करतो सगळे काम पूर्ण झाल्यावर तो शिट्टी मारून मादीला आकर्षित करतो, मादी पक्षी घरट्यात जाऊन त्या पक्षाचं व कला कसूर पाहून पसंत वा ना पसंत ठरवते याचबरोबर त्या पक्षाची संकटकाळी परीक्षा घेते घरटे जर पसंत पडलं खरं तर पक्षाला मादी सोबत राहण्याची परवानगी असते अन्यथा नर पक्षी लगेच तिथून उठून निघून जातो हे विशेष ...

साधा एक पक्षी जर आपल्या आयुष्याचा जोडीदार निवडताना विचार करून जर पावले टाकत असेल तर आपण जिथे हाडामासांची माणसं असून ही, याचा विचार कधी करणार ... ?

चांगल्या विचाराची लढाई हा दिवाळीच्या दिवशी आयुष्याची घडवण्याची ऊर्जा, दिवाळीच्या भाऊबीजेला मिळालेली अनमोल भेट, तनिष्का म्हणजे सोन्याहूनही मौल्यवान असा तिचा अर्थ, तनिष्का नाव देऊन तिचे बारसे साजरे केले, तनिष्का लक्ष्मीपूजनाला घरी आली, दिवाळी साजरी झाली, आपणही झाड होऊन दुसऱ्याला सावली द्यावी कर्तव्य भावनेतून आदर्श ठेवत समाजसेवा तेवत ठेवणाऱ्या आई-वडिलांचा सत् कार्यास कोटी कोटी प्रणाम....

लटेल तोच जगेल

अभिजीत काळे, एफ.वाय.बी.ए.

२०१९ सालच्या डिसेंबर महिन्यात चीनच्या वुहान शहारातून जगप्रवासाला निघालेल्या कोव्हिड-१९ या विषाणूने पहाता पहाता २०२० सालच्या सुरुवाती पासून संपूर्ण जग पादाक्रांत केले आहे.

वैद्यकीय सेवासुविधांमध्ये अग्रणी असलेल्या युरोप खंडात थैमान घालून अमेरिके सारख्या सर्वप्रगत देशातही या रोगाने हाहाकार माजवला. या रोगाविषयी, त्याच्या उद्भवाविषयी, त्याच्या प्रसाराविषयी व त्यावरील उपचारा विषयी तसेच त्याचा संसर्ग व प्रादुर्भाव रोखण्या विषयी अनेक लेख, प्रतिबंधातात्मक व सुरक्षात्मक उपाय सांगणारे व्हिडिओज् यांचा इलेक्ट्रॉनिक समाजमाध्यमांवर सुळसुळाट झालेला दिसून आला. अफवांचे पिक फोफावले. हा विषाणू मानवनिर्मित आहे, तो कोणत्या देशाने व का निर्माण केला हा विषय माझ्या मते सध्यातरी चर्चयोग्य नाही. कारण यातून अनेक जर-तर, शंका-कुशंका, मतभेद

तसेच विवादास्पद परिस्थिती निर्माण होऊ शकते व यातून साधक असे काहीच मिळू शकत नाही. आगामी काळात असे काही घडले असेल तर तेही खुलासेवार कळेलच.

रोगराईच्या संकटांविषयी बोलायचे झाले तर 'जो रोगाला पुरून उरतो तोच जिवंत रहातो.' प्रसिद्ध जीवशास्त्रज्ञ चार्ल्स डार्विन यांच्या 'ऑन दि ओरिजिन ऑफ दि स्पेसिज' ('On the origin of the species') या ग्रंथातील डार्विनने मांडलेल्या नैसर्गिक निवड (natural selection) व अस्तित्वाची लढाई (struggle for existence) या मुद्द्यांची मदत घेऊन ब्रिटीश सामाजिक तत्त्ववेत्ता व अर्थतज्ञ हार्वर्ट स्पेन्सरने 'सर्व्हायव्हल ऑफ द फिटेस्ट (survival of the fittest) ही संकल्पना मांडली. या संकल्पनेनुसार 'प्रतिकूल परिस्थितीत देखील जो जीव जगण्यास अनुकूल अशा क्रिया करत जिवंत रहातो तो निसर्गनिवडीने

जगण्यास पात्र ठरतो'. असा सिद्धांत मांडला. तर, या सिद्धांतांनुसार शारिरिक व मानसिक सामर्थ्याने संकटाशी झुंज देणारे मानव अनेकदा रोगराईतून सहीसलामत बचावले व जे असमर्थ होते ते विपत्तीत बळी पडले. जे जिवाणू अथवा विषाणू या रोगांना कारणीभूत आहेत ते या निसर्गाचेच अनुक्रमे सजीव व निर्जीव भाग आहेत. आपले स्वतःचे अस्तित्व टिकवणे हा त्यांचाही गुणधर्म आहेच आणि तो त्यांचा अधिकारही आहे. 'जीवो जीवस्य जीवनम्।' या उक्तीनुसार ते सत्यही आहे.

मानव मात्र नेहमीच स्वतःला इतर प्राणिमात्रां पेक्षा वेगळा ठरवत आला आहे. त्यामुळे या पृथ्वीवरील मानवी जीवनास अपायकारक गोष्टींचा नाश करण्याचा अथवा या संकटांना नेस्तनाबूत करण्याचा त्याचा प्रयत्न असतो. या पृथ्वीतलाचा नियंत्रक असल्याप्रमाणेच माणूस वागतो. प्रत्यक्षात पाहिले तर पृथ्वीच्या वातावरणास अशुद्ध करण्यास, प्रदूषित करण्यास माणूसच कारणीभूत आहे.

मनुष्यप्राण्याला बुद्धीचे नैसर्गिक वरदान असल्याने अशाप्रकारच्या प्रतिकूल परिस्थितीवर मात करण्याच्या प्रयत्नात मनुष्य अनेक योजना राबवतो. तरीही सर्वायव्हल ऑफ दि फिटिस्ट नियमाप्रमाणे निसर्ग निवडीनुसार जो जगण्यास पात्र तोच उरतो. म्हणजेच काय तर अशा जैविक संकटांमध्ये तुम्ही जगणार अथवा मरणार हे अधिकांशाने तुमच्या नैसर्गिक क्षमतेवर अवलंबून आहे व अल्पांशाने तुमच्या मानवी बुद्धिमत्तेवर हे सिद्ध होते.

भारतासह विश्वातील अनेक देशांनी लॉकडाऊन (टाळेबंदी) हा सुरक्षात्मक पर्याय निवडला. परंतु लॉकडाऊन हा काही यावरील कायमस्वरूपी उपाय होऊ शकत नाही. मानवाचा इतिहास पाहिला तर वास्तविकतः या आधीही कॉलरा, प्लेग, देवी इ. अनेक रोगांनी अनेकदा

समस्त मानवसृष्टीला भयभीत केले आहे. पण यामुळे सर्व मनुष्यमात्र अथवा प्राणीमात्र कधीच संपले नाहीत. आणि हो या आधी जर कोणता अधिवास संपूर्णपणे नष्ट झाला असेल तर तो म्हणजे डायनॉसोर सदृश प्राणी. ते पृथ्वीवर अस्तित्वात होते तो कालखंड. हे प्राणी अकस्मिकपणे नष्ट झाले परंतु त्यांच्या नष्ट होण्यामागचे कारण रोगराई होती की, भौगोलिक आपत्ती की, खगोलीय घटनेचा परिणाम? याविषयी मनुष्य अजूनदेखील तर्काखेरीज काहीच जाणून घेऊ शकला नाही. तर विलुप्त झालेले हे प्राणी वगळता सध्या विलुप्तीच्या मार्गावर असणारे अनेक प्राणी व वनस्पती हे मानवाच्या निसर्गविरोधी करणीचा परिणाम आहेत. असो.

वेळोवेळी मनुष्य जैविक, भौतिक तसेच आपसातील सामरिक संकटांविरुद्ध लढत आला आहे तरी देखील प्रत्येक वेळी यात जाणारे बळी तो रोखू शकला नाही. निसर्गासमोर तर मानव नेहमीच दुर्बल ठरत आला आहे हे निर्विवाद सत्य असूनही मानसिक शक्तीच्या सहाय्याने जे प्रतिकूलतेतही स्थिर राहिले त्यांना मात्र जीवदान मिळत आले आहे. घाबरणारा प्रथम बळी पडतो, अशक्त असणारा त्यानंतर तर मानसिक इच्छाशक्ती व प्रसंगानुरूप बुद्धीचा वापर करणारा तगतो आणि जगतो.

वर्तमान कोव्हिड १९ कोरोना विपदेच्या आरोग्य विषयक संकटाच्या काळातही अत्यावश्यक सेवा पुरवणारे बांधव, सरकारी आरोग्य सेवेतील डॉक्टर व इतर सर्व सहयोगी आरोग्य कर्मचारी वर्ग तसेच सर्व पोलिस कर्मचार्यांना सलाम!

कल्पना चावला

शुभांगी किशनराव मरकुंदे, एस.वाय.बी.एस्सी.

दिनांक १ फेब्रुवारी रोजी डॉ. कल्पना चावला यांचा स्मृती दिन असून १७ वर्षांपूर्वी त्यांच्या कोलंबिया या यानाला पृथ्वीवर परत येत असताना अपघात होऊन दुर्दैवी मृत्यू झाला. त्यांच्यासोबत सहा अंतराळवीरांचा चमू देखील होता. त्यांचा देखील या अपघातात दुर्दैवी मृत्यू झाला. कल्पना चावला ह्या जन्माने भारतीय असलेल्या प्रथम महिला आणि राकेश शर्मा यांच्या नंतर अंतराळात गेलेल्या दुसऱ्या भारतीय व्यक्ती होत्या. त्यांचा जन्म १९६१ मध्ये हरियानामधील करनाल येथे झाला. कल्पना चावला यांच्या वडिलांचे नाव बनारसी लाल तर आईचे नाव संयोगिता चावला त्यांच्या वडिलांचा औद्योगिक वस्तु निर्मितीचा व्यवसाय होता आणि आई घर सांभाळायची त्यांच्या आईला आपल्याला मुलगा व्हावा अशी इच्छा होती पण त्यांना कुठे ठावूक होते कि, आपली मुलगी संपूर्ण जगात नाव कमावेल !

त्यांचे शिक्षण टागोर विद्यालय येथून झाले. १९८२ साली त्या अमेरिकेत गेल्या. १९८४ साली

त्यांनी टेक्सास विद्यापीठातून एरोस्पेस इंजिनिरिंग ची मास्टर ऑफ सायन्स ही पदवी मिळविली. त्यांना अंतराळवीर होण्याच्या स्वप्नाने असे पछाडले होते की, त्यावेळेस झालेल्या च्यालेंजर यान अपघाताची चर्चा देखील त्यांना त्यांच्या ध्येयापासून विचलित करू शकली नाही. त्यांनी १९८६ मध्ये दुसरी मास्टर पदवी आणि १९८८ मध्ये कोलेरोडो मधून एरोस्पेस मध्ये डॉक्टरेट मिळविली. १९८८ मध्ये त्यांनी नासातील एम्स रिसर्च सेंटर ओवरसेट मेथड्सच्या उपाध्यक्षा म्हणून काम पाहिले. तेथे त्यांनी कोम्प्यूटेशनल फ्लूइड डायनामिक्स मध्ये जागेवरच उभे उडाण, कमी अंतरात उडाण आणि जमिनीवर उतरणे या विषयांवर संशोधन केले. त्यानंतर त्यांना ग्लाइडर्स, सीप्लेन्स तसेच एक किंवा अनेक इंजिन असलेली विमाने यांच्या व्यवसायिक वैमानिकांना प्रशिक्षण देण्याचा परवान मिळाला.

१९९१ मध्ये त्यांना अमेरिकेचे नागरिकत्व मिळाल्यानंतर त्यांनी नासामध्ये अँस्ट्रॉनॉट कॉर्प्स होण्यासाठी अर्ज केला. त्यांना मार्च १९९५ मध्ये तेथे

प्रवेश मिळाला. त्यानंतर त्यांची १९९६ मध्ये पहिल्या उडानासाठी निवड झाली. यानातू शन्य गुरुत्वाकर्षणाच्या अवस्थेत असताना त्या म्हणाला, “तुमचे अस्तित्व हे तुमच्या हुशारीमुळे असते”. त्यांनी अंतराळात १०.६७ दशलक्ष कि.मी. प्रवास केला हे अंतर २५२ वेळा पृथ्वीला प्रदक्षिणा घालण्याएवढे होते. त्यांची पहिली अंतराळ मोहिम १९ नोव्हेंबर १९९७ रोजी चालू झाली. त्या ६ अंतराळविरांच्या चमुचा एक भाग होत्या व हा चमु कोलंबिया स्पेश शटल एस.टी.एस. ८७ चे चालन करत होता. त्यांच्या पहिल्या मोहिमेत त्या ३७२ तास अंतराळात होत्या. एस.टी.एस. ८७ मोहिमे दरम्यान त्यांच्यावर नादुरुस्त असलेल्या स्पार्टन उपग्रह विंस्टन स्टॉट आणि तकाओं दोई यांच्याबरोबर स्पेसवॉक करून तो दुरुस्त करणे ही जबाबदारी होती. चावला यांना २००० साली त्यांच्या उडानासाठी एस.टी.एस. १०७ च्या चमु साठी देखील निवडण्यात आले होते. परंतु ही मोहिम वारंवार आलेल्या तांत्रिक अडचणींमुळे लांबली जात होती. १६ जानेवारी २००३ रोजी चावला दुर्दैवी एस.टी.एस. १०७ मोहिमेवर जाण्यासाठी कोलंबिया अंतराळ मोहिमेवर आल्या. चावला यांना सूक्ष्म गुरुत्वाकर्षणात प्रयोग करणे ज्यामध्ये ते आणि त्यांच्या चमुला जवळ जवळ ८० प्रयोग करावयाचे असून त्यात पृथ्वी आणि अंतराळ विज्ञान, अद्यावत तंत्रज्ञान निर्मिती, अंतराळविरांचे आरोग्य आणि सुरक्षितता या विषयांचा समावेश होता. चावला यांचा मृत्यू १ फेब्रुवारी २००३ रोजी अंतराळ यान कोलंबियाच्या टेक्सास येथे पृथ्वीच्या वातावरणात पुनरप्रवेश करताना आणि जमिनीवर उतरताना अपघातात झाला. त्यांच्यासोबत असलेल्या सर्व चमुचा त्यात दुर्दैवी अंत झाला. त्यांना मरणोत्तर काँग्रेसनल स्पेस चे सन्मान पदक, नासा स्पेस फ्लाइट चे पदक तसेच नासा विशेष सेवा पदक बहाल करण्यात आले. कल्पना चावला यांच्या नावाने आय.एस.यू. शिष्यवृत्ती फंड हा इंटरनॅशनल स्पेस युनिवर्सिटी (आय.एस.यू.) द्वारा आंतरराष्ट्रीय अंतराळ शिक्षण कार्यक्रमांमध्ये भाग घेतलेल्या भारतीय विद्यार्थ्यांसाठी २०१० साली सुरु करण्यात आला आहे. ‘द कल्पना

चावला आउटस्टॅडींग रिसेंट अलुम्नी अवार्ड’ हा कोलाराडो विद्यापीठाने जो १९८३ पासून दिला जातो. त्याचे नामकरण डॉ. चावला यांच्या नावाने केले. करनाल मध्ये चावला यांच्या जन्मगावी ३० हजार शालेय मुले आणि नागरिक यांना हातात हात धरून ३६.४ कि.मी. लांब मानवी साखळी केली होती. शहरामध्ये सरकारी मेडिकल कॉलेज व्हावे याच्या समर्थनासाठी होती. ‘कल्पना चावला मेडिकल कॉलेज निर्माण कमिटी’ यात वेगवेगळ्या संस्थांचे स्वयंसेवक आणि कार्यकर्ते तसेच चौतीस शाळांमधील विद्यार्थी यांचा समावेश होता. १८ नोव्हेंबर २०१३ रोजी राज्य सरकारने पायाभरणी करतानाचा दगड त्यांच्या स्मृति निमित्त रोवण्यात आला. त्यांच्या स्मरणार्थ ५१८२६ या अशनिना त्यांचे नाव देण्यात आले.

५ फेब्रुवारी २००३ मध्ये भारताच्या पंतप्रधानांनी हवामान विषयीच्या उपग्रहाला कल्पना-१ नाव दिले. त्यानंतर सोडलेल्या उपग्रहाला कल्पना-२ हे नाव देण्यात आले. हरियाणा सरकारने कल्पना चावला त्यांच्या नावाने ज्योतिसार, कुरुक्षेत्र येथे प्लेनेटेरियम सुरु केले. नासाने त्यांनी बनविलेल्या सुपर कंप्यूटरला कल्पना चावला यांचे नाव दिले. चावला त्यांच्या मित्र आणि सहकर्मी यांच्यात के. सी. नावाने प्रसिद्ध होत्या. त्यांची आई सांगते कल्पना हि एक वेगळीच मुलगी होती. ती स्वताःचे केस स्वतःच कापत आहे, तीला कधी इझी केलेली कपडे लागत नसत, तिने कराटेचे प्रशिक्षण घेतले होते. त्यांचे भाऊ संजय चावला म्हणतात कि, “माझी बहीण मरण पावलेली नाही तर ती अमर झाली आहे. ती एक आकाशातील कायमचा तारा झालेली आहे. आणि तिच्या हक्काच्या जागेवर म्हणजेच आकाशात कायमची राहणार आहे.” त्या त्या शतकातील काही आदर्शांपैकी एक आहेत त्या सदैव आपल्या नावाशी जणू प्रामाणिकच राहिल्या. त्या आपल्याला त्यांचे धैर्य, चिकाटी त्यांनी केलेले बलिदान आणि देशाला मिळवून दिलेला अभिमान यासाठी नेहमीच आठवणीत राहतील. त्यांच्या नावाने विविध पुरस्कार, स्कॉलरशीप इ. ठेवण्यात आले आहेत.

CHANDRAYAAN-2

चंद्रयान - २

सुजाता मौरिया, एस.वाय.बी.एस्सी.

१२ नोव्हेंबर २००७ रोजी, रशियन सांघिक अवकाश संस्थेच्या व इस्त्रोच्या प्रतिनिधींनी 'चंद्रयान २' या महत्वाकांशी प्रकल्पावर एकत्र कार्य करण्याचा करार केला होता. या प्रकल्पात इस्त्रोने कक्षाभ्रमर, रोव्हर तर रशियन सांघिक अवकाश संस्थेने लँडर तयार करण्याची मुख्य जबाबदारी स्विकारली होती. पंतप्रधान मनमोहन सिंग यांच्या अध्यक्षतेखाली १८ सप्टेंबर २००८ रोजी घेण्यात आलेल्या बैठकीत भारत सरकारने या मोहिमेला मंजुरी दिली. ह्या यानाचा आराखडा दोन्ही देशांतील वैज्ञानिकांच्या एकत्रित बैठकीने ऑगस्ट २००९ मध्ये पूर्ण करण्यात आला. इस्त्रोने या यानावरील भार वेळापत्रकाप्रमाणे निश्चित केला. मात्र ही मोहिम जानेवारी २०१३ पर्यंत स्थगित करून पुन्हा २०१६ साली करण्याचे ठरवले. कारण रशियन सांघिक अवकाश संस्थेला लँडर वेळेत पूर्ण करणे शक्य नव्हते. २०१६ असणाऱ्या मोहिमेकरिता

२०१५ पर्यंत सुद्धा रशियन अवकाश संस्थेला हा लँडर काही अंतर्गत तांत्रिक अडचणींमुळे पूर्ण करणे शक्य झाले नाही. मग मात्र भारताच्या इस्त्रो संस्थेने ही चंद्र माहोम स्वतंत्रपणे पार पाडायचे निश्चित केले. या सर्व गोष्टींची पूर्तता झाल्यानंतर मार्च २०१८ ला चंद्रयानाचे प्रक्षेपण करण्याचे नक्की करण्यात आले. मात्र सुरुवातीला एप्रिल पर्यंत आणि नंतर ऑक्टोबर पर्यंत काही अन्य अंतराळ वाहनांची चाचणी करण्याकरिता ही मोहिम स्थगित करण्यात आली. २०१९ च्या पहिल्या अर्धवर्षात ह्या मोहिमेच्या चौथ्या सर्वसमावेश तांत्रिक चर्चामंडळाच्या सभेनंतर यानाच्या संरचनेत व अवतरण क्रमात काही बदल करण्यात आला.

फेब्रुवारी २०१९ च्या चाचणीत लँडरच्या दोन पायांना अल्प प्रमाणात हानी पोहोचली होती. ती दुरुस्ती झाल्यावर चंद्रयान २ चे प्रक्षेपण १४ जुलै २०१९ ला ठरवण्यात आले. मात्र पुन्हा काही

तांत्रिक गोंधळामुळे प्रक्षेपण पुढे ढकलण्यात आले. शेवटी १८ जुलै रोजी, इस्त्रोने २२ जुलै २०१९ हा दिवस चंद्रयानाच्या प्रक्षेपणासाठी जाहिर केला.

चंद्रयान २ 'GSLV MK III' ह्या प्रक्षेपकाद्वारे नियोजित वेळापत्रकाप्रमाणे २२ जुलै २०१९ रोजी भारतीय प्रमाणवेळेनुसार दुपारी २.४३ (जागतिक प्रमाणवेळेनुसार सकाळी ९.१३) वाजता प्रक्षेपित झाले.

७ सप्टेंबर २०१९ रोजी भारतीय प्रमाण वेळे नुसार १.५२ वाजता हे यान उतरत असताना चंद्रतलापासून २,१०० मीटर उंचीवर होते, त्यावेळी यानाशी संपर्क तुटला, हे यान कोसळले असल्याची शक्यता आहे.

इस्त्रोची महत्त्वाकांशी मोहिम असलेल्या 'चंद्रयान २' च्या अखेरच्या टप्प्यात चंद्रभूमीपासून केवळ २.१ कि.मी. उंचीवर असताना विक्रम लँडरशी संपर्क तुटल्याने देशभरातील खगोलप्रमींना आणि भारतीय शास्त्रज्ञांना धक्का बसला.

८ सप्टेंबर २०१९ विक्रम लँडरशी संपर्क तुटल्यानंतर देशभरातील खगोलप्रेमींमध्ये निराशेचे वातावरण पसरलेले असतानाच पुन्हा एकदा आशेचा किरण सापडला. ऑर्बिटरच्या माध्यमातून विक्रम लँडरची थर्मल छायाचित्रे मिळाली होती. मात्र 'विक्रम' शी अध्याप संपर्क झाला नव्हता. तो प्रस्थापित करण्यासाठी प्रयत्न सुरु होते.

चंद्रयानाच्या ऑर्बिटरने काढलेल्या एका छायाचित्रात 'विक्रम' चंद्राच्या पृष्ठभागावर सापडल्याचे दिसून आल्याचे के. सिवन, प्रमुख इस्त्रो यांनी सांगितले होते. यामुळे सर्वांचेच मनोबल पुन्हा उंचावले होते.

भारताच्या अवकाश कार्यक्रमाचे जनक डॉ. विक्रम साराभाई यांच्या गौरवार्थ लँडरचे 'विक्रम' असे नामकरण करण्यात आले होते.

११ सप्टेंबर २०१९ चंद्रयान २ मोहिमेदरम्यान संपर्क तुटून चंद्रावर पडलेल्या विक्रम

लँडरशी संपर्क साधण्याचा प्रयत्न सुरु असून त्याला अध्याप यश मिळाले नाही. 'विक्रम' सापडल्याचे आणि तो चंद्रभूमीवर तिरपा पडल्याचे छायाचित्रातून स्पष्ट होत असल्याचे इस्त्रो ने सांगितले होते.

विक्रम लँडरच्या आत प्रज्ञान बग्गी असून तिलाही बाहेर पडता आले नाही. या बग्गीद्वारे चंद्राच्या भूरचनेचा, तिथल्या खनिजांचा व बाह्य वातावरणाचा अभ्यास केला जाणार होता.

माझी आई सांगते .... !

सुरज कुंभार, एस.वाय.बी.ए.

माझी आई सांगते
पोटा पूत कमव
जीवाभावाचे दोस्त मात्र
खुप सारे कमव
पैशापुढे झुकणारे
खुप सारे भेटतील
असेल तुझा खिशा गरम
तर बळे बळच खेटतील
तुझ्या सुखात जे हसणारे
तुझ्या दुःखात रडतील
तेच नात खरं आहे
त्याला जीवापाड जपव
श्रीमंती नी गरीबी असतो
ऊन सावलीचा खेळ
मनी सदा आदर ठेव
माय माऊलीचा
सच्चा मित्र मिळायला
खूप मोठ लागत दैव
जपून ठेव धन मैत्रीच
ही आयुष्यभराची ठेवं

हिंदी विभाग

“पहले की तरह
इस बार मैं डरा नहीं हूँ
खुली खिड़की ....
हँसती है
रोती है / सुबकती है / धिरकती है / ढहती है ।
अंधीरी हवैली में ...
एक खिड़की खुली है अभी ।”

- डॉ. नरेंद्र मोहन

विभागीय संपादिका
प्रा.डॉ. कामायनी गजानन सुर्वे

अंततः मूषकराज पकड़े गये .... (स्वलिखित)	
चंदा रामसरन कुशवाहा, एम.ए.प्रथम वर्ष	५९
मुझे हर हालत में पढ़ना है : ऑनलाइन वा ऑफलाइन (स्वलिखित)	
सुश्री रंजना देवीदास चौधरी, एम.ए. द्वितीय वर्ष	६४
आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स की प्रासंगिकता (आधारित)	
ऋषभ प्रमोद कांबळे, टी.वाय.बी.ए.	६७
हाय री .... परीक्षा (संकलित)	
नीलेश बनसोडे, एफ.वाय.बी.कॉम.	६९
कोरोना महामारी : भारतीय परिप्रेक्ष्य में .... (आधारित)	
मोनिका बॉस्टीन फर्नांडिस, टी.वाय.बी.ए.	७०
कोविडजन्य स्थितियाँ : विविध आयाम (आधारित)	
किरण विनोदकुमार प्रजापती, एम.कॉम. (भाग - २) . . .	७३
कोरोना : एक वैश्विक महामारी ... (संकलित)	
किरण आण्णासाहेब नाईकवाडे	७६
चलो घर बैठ रिश्ते निभाते हैं (संकलित)	
रेखा भाटिया	७६
कोरोना वायरस (कोविड-19) (आधारित)	
हसीना इलाही शेख, टी.वाय.बी.ए. (हिंदी)	७७
कोरोना का असर ये हो रहा है (संकलित)	
विनोद कांबळे	७९
आज (संकलित)	
सिद्धार्थ तानाजी भालशंकर, टी.वाय.बी.ए.(भूगोल)	८०
हिसाब (संकलित)	८०

अंततः मूषकराज पकड़े गये ....

चंदा रामसरन कुशवाहा, एम.ए.प्रथम वर्ष

‘मूषक का आतंक’ ये शब्द सूचकर ही बहुत अजीब जग रहा होगा, है न ! ऐसा भी कभी होता है ?... मुझे तो यकीन ही नहीं होता । कोई कुछ भी कहे, मैं तो नहीं मानती... ऐसी अनेक बातें हम सुनते आ रहे हैं । कभी-कभी हम किसी बात पर यकीन नहीं करते जब तक हम वय स्वयं अपनी आँखों से देख ना लें, या फिर वह घटना हमारे साथ घटित ना हो चुकी हो ।

सीमा आँगन में बैठी चाय की चुस्कियाँ ले रही थी। उसकी निगाहें आकाश में चमकते हुए केसरी रंग के सुंदर फूल की ओर गया जो अस्ताचल की ओर चल दिया था । अचानक पास ही गमलों के पास से खट-खट की आवाज ने सीमा का ध्यान अपनी ओर आकर्षित कर लिया । एक छोटे-से मूषकराज ने सीमा को अपने दर्शन करवा दिए । वह नजारा देखकर सीमा के मन में एक के बाद एक

अनेक यादों का स्टेशन आने लगे और सवाल बनकर मन रुपी ट्रेन में बिना टिकट के भ्रमण करने लगे ।

सीमा के साथ एक ऐसी ही घटना हुई जो बड़ी अजीबो - गरीब थी । बात कुछ यूँ थी, रात के करीब २.३० बज रहे थे, सीमा को अपने बच्चों के कमरे से कुछ शोर सुनाई दे रहा था । इतनी रात में बच्चे क्या बातें कर रहे हैं ? अब तक वे उठे हैं ? अब तक टीवी देख रहे हैं? अनेक बातों के बारे में सोचते हुए वह उनके कमरे तक गई । सामने का नजारा देखकर वह चौंक गई। उसने देखा कि उसका बेटा जो नीचे आराम से बिस्तर लगा कर सो रहा था, वह बैठा हुआ था । उसके चेहरे पर हवाइयाँ उड़ रही थीं । वह कुछ बोल नहीं पा रहा है। उसके दाहिने पैर की उंगलियाँ रक्त से सराबोर थी और खून सूख चुका था । बिस्तर खून से लथपथ था । उसके पैरों

की उंगलियों में दाँत जैसे निशान दिखाई दे रहे थे । जब उसे किसी जीव ने काटा था तो वह गहरी नींद में था, जिससे उसे कुछ पता ही ना चला कि उसके साथ क्या हुआ । जब उसके पैरों में जलन होने लगी तो वह नींद से जाग गया था और अपने पैरों की तरफ परेशान होकर देख रहा था । उसने पास ही सोई अपनी बहन को उठाकर कहा कि देखो दीदी, मेरे पैरों से खून निकल रहा है और बहुत जलन हो रही है, समझ में नहीं आ रहा क्या हो गया, किसने काट लिया है? अब वह दोनों भाई-बहन बहुत परेशान हो गए कि क्या हुआ ? क्या करें? व इसी उधेड़बुन में थे, कि अचानक सीमा वहाँ पहुँच गई। वहाँ का दृश्य देखकर वह पहले तो परेशान हुई किंतु फिर शांत मन से उसने सारा रक्त साफ किया अपने पति आनंद को नींद से जगाया और सारा किस्सा कह सुनाया । पहले तो आनंद भी बहुत परेशान हुए फिर घर में न जाने क्या ढूँढने लगे। अचानक उनकी आँखों में चमक देखकर सीमा ने पूछा क्या बात है ? आनंद ने कहा डरने की बात नहीं है क्योंकि इसे चूहे ने काटा है और उन्होंने उसे रसोईघर में लगे पंखे के पास से जाते हुए देखा । सीमा और उसकी बेटी ने नभ को तुरंत डॉक्टर के पास जाकर इंजेक्शन लेने कि सलाह दी और ऐसा न करने पर बेटी ने उसे रेबीज रोग के बारे में जानकारी दी। लेकिन पति और बेटे ने कहा कि तुम लोग ज्यादा पढ़-लिख गए हो इसलिए तुम्हें रोग के अलावा कोई और बात नहीं समझ में आती । चुपचाप सो जाओ, मैं कल डॉक्टर को दिखा दूँगा । बेटी के लाख समझाने के बावजूद उसे दोनों ने डाँट डपटकर सोने के लिए कह दिया । नभ भी सो गया । सभी देरी से सोए थे इसलिए सबको उठने में थोड़ी देर हो गई । सुबह से दोपहर हो गई थी किंतु नभ अभी भी डॉक्टर के पास नहीं गया था । यह देखकर

सीमा गुस्से से लाल-पीली होते हुए डॉक्टर के पास जाने के लिए कहा । नभ दोपहर के समय वह डॉक्टर के पास गया और उन्हें बताया कि रात के 2.00 या 2.30 बजे के करीब चूहे ने काटा है। यह सुनकर डॉक्टर साहब ने भी व्यंग्य करते हुए कहा, “आप जैसे बड़े बच्चे खेलकूद में बहुत व्यस्त रहते होंगे, समय ही कहाँ मिलता होगा । अपने चरण कमलों को यहाँ तक लाने की तकलीफ करने के बजाय मुझे अपनी सेवा में बुला लेते ते मैं ही हाजिर हो जाता । खैर, आपको अब रेबीज के टीके के साथ पाँच बूस्टर इंजेक्शन भी लगवाने पड़ेंगे ।” यह सुनकर जैसे नभ के पैरों तले जमीन खिसक गई । लेकिन कहते हैं ना - अब पछताए होत क्या जब चिड़िया चुग गई खेत ।

घटना को साधारण समझकर किसी ने ज्यादा ध्यान नहीं दिया और फिर सब अपने काम में जुट गए। लेकिन उस चूहे को पकड़ना बहुत जरूरी था यह भी सीमा जानती थी । उस रात के बाद से सीमा ने खाने-पीने की चीजें हटा दी ताकि मूषकराज घर से चले जाएँ। दिन में तो उनका पता ही नहीं चलता, लेकिन जैसे ही रात होती वे घर में आतंक मचा देते । कुछ न कुछ गिराते रहते और सबकी नींद खराब कर देते । उसे पकड़ने के लिए सीमा चूहेदानी ले आई । बहुत प्रयत्न करने के बाद भी मूषकराज पकड़ में नहीं आ रहे थे । सीमा ने सोचा कि चलो मूषक ही तो है पकड़ लेंगे । जैसे-जैसे 3 दिन ही बीते थे कि चूहे ने फिर नभ के पैरों की उँगलियों में काट लिया और वही समय रात के 2.30 या 3.00 बजे होंगे । अब सीमा के दिमाग की घंटी बज उठी थी । उस मूषक को पकड़ना बहुत जरूरी है यह बात सबक समझ में आ गया था । कहते हैं कि दुश्मन को कभी छोटा या कमजोर नहीं समझना चाहिए । ताजी-ताजी

रोटियाँ, ताजे ब्रेड आदि स्वादिष्ट पकवानों का लालच मूषकराज को दिया जाने दिया जाने लगा। परिवार के सदस्य मूषक को पकड़ने का प्रयास इस तरह से करने लगे जैसे कि भारतरत्न पुरस्कार मिलने वाला हो। लेकिन मूषकराज भी कम नथे उन्होंने तो जैसे चक्रव्यूह भेदने का पूरा जान ले रखा हो। वे रोटी और ब्रेड के टुकड़े ऊपर से खाते लेकिन चूहेदानी के अंदर न जाते। फिर एक रात अचानक चूहेदानी में से सीमा को कुछ आवाज सुनाई दी। वह चूहेदानी के पास गई और देखा एक बड़ा-सा मूषक, चूहादानी के एक कोने में पड़ा है। हल्की-सी आहट होने पर भी वह मूषक, चूहेदानी के तार को पकड़कर जोर-जोर से दाँतों से खींचने लगता। मूषक को फँसा देख सीमा ने राहत की साँस ली। सुबह आनंद ने चूहे को एक पुल के पास ले जाकर पानी में छोड़ दिया।

फिर दो-तीन दिन बीते ही थे कि मूषक ने पुनः नभ की उंगलियों में काट लिया। अब तो हृद हो गई थी। सीमा ने सोचा मूषक को तो हम लोगों ने पकड़ लिया था और उसे बहुत दूर छोड़ भी आए थे, तो अब मूषक कहाँ से आ गया? कोई समझ नहीं पा रहा था कि समस्याओं का पकड़ मूषक के रूप में किस दिशा से मकान के अंदर बारंबार घुसकर विकराल रूप धारण कर प्रकट हो जाता है। ऐसी स्थिति में भी किसी ने अपना संतुलन नहीं नहीं खोया। मानसिक तनाव तो था ही किंतु अपने आप, अपना संतुलन किसी ने नहीं खोया। सबने सब्र किया, इस पेचीदा समस्या में सबने अपने बुद्धि और विवेक से काम लिया। हर समस्या का कोई न कोई समाधान जरूर होता है यह विचार करते हुए आगे क्या किया जाए यह विचार किया जाने लगा। फिर क्या था, सब उस आतंकी मूषक को पकड़ने के लिए नया हथियार जुटाने में जग गये। चूहे मारने की

गोलियाँ बनाकर घर में फैला दिया गया और सुबह कहीं कोई गोलियाँ दिखाई नहीं दे रही थी। सबको लगा कि मूषकराज ने बहुत सारी गोलियाँ खाली होंगी, उनका काम तमाम हो गया होगा। उसके मृत देह से आने वाली बदबू के बारे में सोच कर सबकी रूह काँप गई। सीमा ने उसे ढूँढने के लिए सारा घर छान मारा लेकिन उसे मूषक का मृत देह नहीं दिखाई दिया। रात में फिर सामान गिरने की आवाज आने लगी। अब सीमा की समझ में आ गया था मूषक ने वह गोलियाँ हटा दी पर खाई नहीं है। ऐसा लग रहा था मानो वह मूषक हमारे साथ लुकाछिपी का खेल खेल रहा हो। सब सीमा ने साँस जैसी दिखने वाली कोई विषैली दवा ब्रेड पर लगाकर रख दी। यदि मूषक उसे खाएगा तो वह तुरंत मर जाएगा, बस उसे पानी ना मिले। ब्रेड के टुकड़े सीमा ने रसोईघर में और चूहा जहाँ-जहाँ सामान गिराता है, वहाँ ले जाकर रख दिया। दूसरे दिन भी सीमा को ब्रेड के टुकड़े दिखाई ना दिए, लेकिन उसने देखा कि उस दिन गलती से रसोईघर में कुछ बर्तन रह गये थे जो धुले नहीं थे और उस बर्तन में थोड़ा पानी रह गया था। कुछ ब्रेड के टुकड़े वहाँ दिखाई दिए। सीमा तुरंत समझ गई कि मूषक ने ब्रेड के टुकड़े खाये होंगे किंतु वह ब्रेड खाने के बाद उसे पानी मिल गया जिससे वह जीवित रह गया। सीमा अपने आप को बहुत कोसने लगी कि उसने इतनी बड़ी गलती कैसे कर दी? खैर, पछताने से अब कोई फायदा न था। अनेक लोगों से सलाह लेने के बाद एक छोटा-सा काँपी के आकार का बैट लाया गया जिसमें मूषक चिपक जाता है। सभी को पूरा यकीन था कि वह इसमें जरूर चिपक जाएगा। क्योंकि बहुत लोगों ने बताया था कि इस बैट से मूषक निकल नहीं पाते हैं। सभी लोगों ने सबसे पहले तो मूषक के आने-जाने

के रास्ते का पता किया । फिर पता चला कि मूषक इमारत के दूसरे मंजिल पर वायर के सहारे चढ़कर एग्जास्ट फैन याने कि निकास पंखे के द्वारा रसोईघर में आ जाता था क्योंकि उसके आने जाने का कोई और बैट को किचन पर रख दिया । सब लोग निश्चिंत होकर सो गए । नभ भी नीचे निश्चिंत होकर सोया। लेकिन सुबह 4.00 बजे के करीब वह शोर मचाने लगा। सभी दौड़कर नभ के पास गए तब देखा कि उसे मूषक ने फिर से अपने दाँतों के माध्यम से युद्ध की घोषणा कर दी हो । अब तो नभ के साथ-साथ सबकी हालत खराब होने लगी। सीमा सोचने लगी, “क्या इस मूषक की दुश्मनी मेरे बेटे के साथ ही है? मेरे बेटे ने इसका क्या बिगाड़ा है?” सीमा की आँखों के आगे काले बादल छा गए लेकिन दामिनी ने उसका दामन पकड़ कर जैसे उसे हिला दिया हो । उसने नभ को घर में सोने से मना कर उसे उसके दोस्तों के पास सोने के लिए भेज दिया जब तक कि वह मूषक पकड़ा ना जाए । रसोईघर में जाकर सीमा ने देखा कि बैट के चारों कोनों पर मूषक के पैरों के निशान तो हैं किंतु अलग-अलग तरीके से उसने जैसे अपने पैर रखकर फैलाए गए जाल के बारे में पता लगा लिया हो। सच में, कितना विद्वान चूहा था वह ! घर के सदस्य मूषक का शिकार कर रहे थे, या उसका शिकार हो रहे थे, यह समझना ही चुनौती पूर्ण था ।

उस मुषक का आतंक सभी के दिल और दिमाग में बैठ गया था मूषक के पकड़े जाने तक नभ के घर में आने पर पाबंदी लगा दी गई थी । बड़ी अजीब बात लगती है, है ना । पर कहते हैं ना, कि मरता क्या न करता। नभ को लगा मानो वह विद्वान उसे मिल जाए। वह उसका एनकाउंटर कर दे और किसी को पता भी ना चले। इन सभी बातों से उसके

मन में सवालियों के पटाखे फूटने लगे । सभी इस घटना से बुरी तरह से परेशान हो गए थे और कोई खतरा मोल नहीं लेना चाहते थे, क्योंकि डॉक्टर ने भी कह दिया था कि अब यदि नभ को चूहा काटेगा तो बहुत परेशानी हो जाएगी । अतः बहुत ख्याल रखना होगा। अब मूषक को मारने के लिए अति विषैली पाउडर लाया गया और आटे में डालकर शक्कर के साथ मिलाकर छोटे-छोटी रोटियाँ बनाकर रखा गया । लेकिन उसने इस बात का पूरा खयाल रखा कि चूहे को रोटियाँ खाने के बाद पानी ना मिले । इसलिए घर के पानी या अन्य खाने की चीजों को अच्छी तरह से ढककर रख दिया गया । अबकी बार इस मूषक को यहाँ से या तो जाना होगा या फिर करना ही होगा । यह सोच कर वह रात भर बिस्तर पर पड़ी सीमा मूषक के मरने का इंतजार करने लगी। आँखों ही आँखों में रात कट गई और आँखें खुलते ही सीमा रसोईघर में गई। वहाँ उसने देखा कि छोटी रोटियाँ नहीं थी। उसकी जान में जान आई। लेकिन वह तब रुआँसी हो गई जब उसने देखा कि चूहे ने बहुत सारे प्याज खाए हैं । याने की गोलियाँ खाने के बाद चूहे ने प्याज खाकर अपनी प्यास बुझा ली थी । कितना शातिर, बुद्धिमान, शतरंज का खिलाड़ी था वह मूषक ! मूषकराज जी ने तो जैसे चाणक्य नीति पढ़कर ही घर में कदम रखे हो। ऐसा लग रहा था मानो मूषक नाम के डर ने हमारे अंदर अपने आतंक और खौफ का जाल बिछा रखा था। पहली बार शायद सभी ऐसे ज्ञानी, विद्वान और चतुर मूषक का सामना कर रहे थे ? समझ नहीं आ रहा था कि उसे पकड़ने के लिए क्या करें ? लेकिन सबने ऐतिहासिक फैसला कर लिया जब तक तह मूषक पकड़ा नहीं जाएगा इस घर में कोई नहीं सोएगा । कोरोना काल का समय था ही। विद्यालय बंद हो

चुके थे। सभी ने सोचा घर की साफ-सफाई कर ली जाए कम से कम पता चलेगा कि दिन में चूहा कहाँ छिपा बैठा रहता है? अब तनिक भी देर न करते हुये घर की सफाई करने का काम शुरू कर दिया। तब सीमा ने देखा कि अलमारी की नीचे जो सामान रखे थे उस कोने में दो आँखें चमक रही थीं। वह दृश्य देखकर लग रहा था जैसे मूषकराज स्वयं को पकड़ने के लिए ललकार रहे हों। सभी को अपने ज्ञात शत्रु का अज्ञात स्थान नजर आ गया। दिन में उनका शत्रु कहाँ दुबका बैठा रहता है, आखिरकार पता चल ही गया। फिर क्या था, सीमा ने आव देखा न ताव और तिलचट्टे मारने वाली दवा, 'हिट' ले लाई और जिस तरह से बॉर्डर पर दुश्मन को देखकर सैनिक गोलियाँ चलाने लगते हैं, ठीक उसी तरह से उसने अपने शत्रु पर स्प्रे से वार करना शुरू कर दिया। सभी को मूषकराज के पीछे उछल-कूद करता देखकर ऐसा प्रतीत होने लगा कि जैसे सब वर्तमान मानव योनि का त्याग कर वर्षों पूर्व के वनमानुष की योनि में प्रवेश कर चुके हों। घर का दुश्मन तिलमिला उठा और यहाँ-वहाँ भागने लगा। हिट के विषैले प्रभाव के कारण वह भाग नहीं पा रहा था। सीमा ने घर का दरवाजा खोल दिया। वह घर से बाहर निकला लेकिन सीढ़ियों तक जाते-जाते निढाल होकर गिर पड़ा। उसकी हिम्मत जवाब दे गई थी। सीमा बहुत खुश थी कि उसने मूषक को घर से निकाल दिया। किंतु जैसे ही वह घर में गई और बाकी सामान निकालना शुरू किया तब उसने देखा वहाँ एक और खून पी जानेवाले नेत्रों से अन्य मूषक उसे घूर रहा था। वह फिर तिलमिला उठी, उसकी सब्र का बाँध अब टूट चुका था। सभी मूषकों ने मिलकर इस घर को अपने कब्जे में ले लिया हो। सीमा ने निर्णय ले ही जिया कि या तो वह वह या तो उसके दुश्मन ही इस

घर में रहेंगे।

जब तक वे मारे ना जाएँ तब तक वह कोई और काम ना करेगी। फिर से युद्ध का बिगुल बज और अथक परिश्रम के बाद अंततः ! मूषकराज पकड़े गये और उस परिवार की विजय गई। ऐसा लगा मानो उस परिवार ने एक बहुत बड़ी जंग जीत लीया हो। अब तक ऐसी जंग जो उस परिवार को तीसरे विश्व युद्ध से भी ज्यादा खतरनाक लग रहा था और शायद ही ऐसी जंग किसी ने कभी लड़ी हो। अपने मन के विचारों को सीमा तराजू के दोनों पलड़ों में रखकर तौलने लगी। एक तरफ उन मूक जीवों को मारने के कारण मन खिन्न था तो दूसरी तरफ वह खुश थी कि अब नभ घर आ जाएगा। वाकई, बहुत बड़ी खुशी थी, पर अजीब थी। पर मन में कशमकश भी थी कि इस जीत में खुशी मनाई जाए या मूषकराज के करने का गम। यह सत्य है कि किसी भी मूक प्राणी को नहीं मारना चाहिए। किंतु यदि इस तरह की समस्या सामने हो और जान पर बन आए तो क्या किया जाए? सीमा और उसके परिवार का यह निर्णय और कृति परिस्थितियों के अनुसार था। चाणक्य भी कहते हैं कि अपनी अपनी जान बचाने के लिए शत्रु को माना अतिआवश्यक होता है। फिर शत्रु चाहे जो भी हो और किसी भी रूप में हो। अपना विवेक न खोना, संयम से काम लेना, परिस्थिति के अनुसार उचित निर्णय लेकर बुद्धि का प्रयोग कर कार्य संपन्न करना ही मनुष्यत्व की निशानी है।

(N)EVER(S)TOP
LEARNING

मुझे हर हालत में पढ़ना है : ऑनलाइन वा ऑफलाइन

सुश्री रंजना देवीदास चौधरी, एम.ए. द्वितीय वर्ष

विद्या ददाति विनयं, विनयाद् याति पात्रताम् ।

पात्रत्वाद् धनमाप्नोति, धनाद् धर्म ततः सुखम् ॥

प्रस्तुत सुभाषित का अर्थ है, शिक्षा या विद्या मनुष्य को विनम्र बनाती है । विनय मनुष्य को योग्यता प्रदान करता है । योग्यता से धन प्राप्त होता है । धन से धर्म प्राप्त होता है । उस धर्म से सब सुख प्राप्त होते हैं । इसलिए शिक्षा अत्यंत आवश्यक है ।

पुराने जमाने से ही शिक्षा को भारत में बहुत ही महत्वपूर्ण स्थान रहा है । गुरुकुल पद्धति में बच्चे गुरु के घर में जाकर पढ़ते थे । फिर बदलाव आया, गुरुकुल पद्धति का रूपांतरण शांतिनिकेतन जैसे स्कूलों से लेकर पाठशाला में हो गया । लेकिन कोविड-19 जैसी महामारी ने शिक्षा का स्वरूप बदल दिया ।

फरवरी 2020 के महीने से पृथ्वी पर कोरोना ने सितम ढाया । सारे व्यवहार रुक गए ।

स्कूल, कॉलेज, कामकाज सभी रुक गए । दो-तीन महीने ऐसे ही गुजरने के बाद मनुष्य स्वभाव के अनुसार, रुकना उसका धर्म नहीं । इससे सारे व्यवहार ऑनलाईन शुरु हो गए । क्या शिक्षा भी इससे वंचित रहती ? 'नहीं'

"Necessity is the Mother of all inventions" उक्ति के अनुसार शिक्षा क्षेत्र में online शिक्षा के रूप में परिवर्तन हुआ । आज कल ऑनलान शिक्षा का बोलबाला है । जूम मिटिंग, स्काईप, गूगल मीट तथा कई सारे स्कूल व्हिडीओज छात्रों को पढ़ा रहे हैं । विचार करने पर यह सवाल आता है, क्या इस शिक्षा की आवश्यकता है ? उत्तर है 'हाँ' ।

सही में कोविड-19 की इस परिस्थिति ने छात्रों को पढ़ाई से वंचित होने से बचा लिया । घर बैठे-बैठे छात्र बोअर हो गए थे 'खाली मन शैतान का घर' जैसे हो गया था । तब इस ऑनलाइन शिक्षा

ने सभी छात्रों को अपने मित्रों से तथा अध्यापक गणों से वर्चुअल प्लेटफार्म पर मिला दिया। अब घर बैठे-बैठे वे शिक्षा प्राप्त कर सकते हैं, पढ़ाई का आनंद ले सकते हैं। ऑन लाईन शिक्षा ने छात्रों को तथा अध्यापकों को Techno savvy बना दिया है। ई-मेल करना, PDF बनाना छात्रों के बाए हाथ का खेल हो चुका है। कोरोना के आपताकाल में पूरा विश्व कोरोना से लड़ रहा है, छात्र ऑनलाईन पढ़ाई का आनंद ले रहे हैं।

1993 की शिक्षा प्रणाली के अनुसार डिजिटल शिक्षा यह पढ़ाई का अनिवार्य भाग बनाया गया। उसी डिजिटल शिक्षा प्रणाली के माध्यम से पढ़ना आसान हो गया।

अगर अध्यापक को 'मेरा अहोभाग्य' रविंद्रनाथ ठाकुर जी का पाठ पढ़ाना है, तो वे शांतिनिकेतन के बारे में ऑनलाईन चित्र व्हिडीयो जू दिखा सकते हैं। स्क्रीन शेअर करके राष्ट्रगान जन-गण-मन् जो गुरुदेव की आवाज में है, दिखा सकते हैं। यह कई बार कक्षा में पढ़ाते समय सिर्फ बताया जाता है। देखकर छात्रों को समझने में आसानी भी होती है और आनंद भी प्राप्त होता है।

ऑन लाईन शिक्षा प्रणाली में छात्र रिकॉर्डिंग करके रख सकता है, इससे वह कई बार बादमें भी देख सकता है। यू-ट्यूब, गुगल के माध्यम से जानकारी प्राप्त कर सकता है।

ऑनलाईन के नजरिए से देखा जाए रोज की उपस्थिति लेने का काम बच जाता है, क्योंकि पार्टीसिपेंट लिस्ट में कितने बच्चे मौजूद हैं, यह नाम के साथ दिखाई देता है।

ऑनलाईन शिक्षा खर्च कम करती है, शारीरिक कष्ट एवं समय बचाती है। कोविड-19 के इस काल में आपको जनसंपर्क से दूर रहकर इस

बीमारी से बचाती है। याने पढ़ाई की पढ़ाई और सुरक्षा की सुरक्षा।

कई सारे ऐसे डिजिटल नए सर्टिफिकेट कोर्स निर्माण हो गए हैं, जिनसे छात्र घर बैठे शिक्षा प्राप्त करके सर्टिफिकेट प्राप्त कर सकते हैं।

कई स्कूलों ने छात्रों को अपनी कक्षा में बैठने का आनंद प्राप्त करा दिया है। गणवेश धारण करके कक्षा में बैठना अनिवार्य कर दिया है क्योंकि, छात्र इस पाठशाला का ऑनलाईन आनंद ले सके। चित्रकला, हस्तकला, व्यायाम, ऑक्टिव्हिटिज, विविध स्पर्धाओं का आयोजन तथा उसमें सहभाग। सब कुछ ऑनलाईन - उदा. निबंध स्पर्धा।

ऑनलाईन शिक्षा आपका खर्चा कम कर देती है। क्योंकि सस्ते ब्रॉड बैंड में भी आप जब चाहे पढ़ सकते हैं। जब चाहे तब व्हिडीयो जू देख सकते हैं।

लेकिन सिक्के का दूसरा पहलू भी है। जब हम डिजिटल शिक्षा के बारे में बोलते हैं। इसको प्राप्त करना इंटरनेट के बिना असंभव है। इंटरनेट का कनेक्शन लेना उसका स्पीड बढ़ाना यह बात देहातों में तकलीफजनक हो सकती है। भारत देश छोटे-छोटे देहातों से बना है। यहाँ पर इंटरनेट की समस्या का सामना इन छात्रों को करना पड़ता है। और इस कारण ऑनलाईन लेक्चर छात्रों की समझ में नहीं आते। कई बार इस सब तकनीक का इस्तेमाल कैसे किया जाए यह बातें छात्र तथा उनके अभिभावक नहीं जानते, इसलिए यह शिक्षा छात्रों के मन में डर पैदा कर देती है।

इंटरनेट इस्तेमाल करते समय कई सूचनाएँ अंग्रेजी में आने के कारण छात्र समझ नहीं सकता और इसी कारण छात्र की पढ़ाई के प्रति दिलचस्पी कम हो जाती है।

ऑनलाईन शिक्षा प्रणाली एवं परीक्षाओं के फॉर्म भरना छात्रों के लिए सिरदर्द हो जाता है। कई बार इंटरनेट कनेक्टिविटी की समस्या और आदत न होने के कारण छात्र पढ़ाई छोड़ देना चाहते हैं। अगर छात्र इस कारण पढ़ाई से वंचित हो गए तो यह भारत के लिए सबसे दुःखद घटना होगी। ऑनलाईन शिक्षा में स्मार्ट मोबाईल, कंप्यूटर इन चीजों की आवश्यकता होती है, जो हर एक के बस की बात नहीं। कई घरों में एक से ज्यादा बच्चे होने पर यह असंभव होता है।

उदा. कई ऐसे समाचार आए की छात्र को मोबाईल या इंटरनेट की सुविधा न मिलने के कारण उसने आत्महत्या कर ली। शहरों में ये चीजें आसानी से प्राप्त हो जाती हैं, लेकिन देहातों में छात्रों को कई समस्याओं का सामना करना पड़ता है। अध्यापकों के नज़रिए से देखा जाए, तो उनको ऑनलाईन पढ़ाना कठिन है, क्योंकि उन्हें आवश्यक ट्रेनिंग नहीं मिली है। युवा पीढ़ी के शिक्षक फिर भी जानकार होते हैं, लेकिन पुरानी पीढ़ी के शिक्षकों को यह तकलीफ देता है। गाँव में रेंज की समस्या का सामना करना पड़ता है, इसलिए पढ़ाने के लिए उन्हें पेड़ पर चढ़कर बैठना पड़ता है। या खुलीजगह जाना पड़ता है।

सबसे एहम बात यह है, ऑनलाईन शिक्षा प्रणाली में कक्षा में बैठकर पढ़ने में जो मजा आता है उससे, छात्र वंचित रह जाते हैं। अध्यापकों को प्यारा स्पर्श, उनका डाँटना, दोस्तों के साथ की गई मस्ती, मैदान पर खेले हुए खेल, मस्ती की पाठशाला ये सारी बातें छात्र महसूस नहीं कर पाते।

स्क्रीन टाइम ज्यादा होने के कारण छात्रों की आँखें खराब हो रही हैं, सिर दर्द, एकाग्रता कम होना आदि खतरे बढ़ रहे हैं। छात्र कैमेरा बंद करके गेम खेलते हैं।

निष्कर्षतः कहा जा सकता है जैसे सिक्रे के दो पहलू होते हैं। वैसे ऑनलाईन और ऑफलाईन पढ़ाई दोनों के फायदे और नुकसान है। आज कोरोना काल में छात्र शिक्षा से वंचित न रहे इसलिए हमने यह शिक्षा प्रणाली को अपनाया है। इससे सभी छात्रों ज्यादा से ज्यादा सहभाग हो इसके बारे में हमें सोचना चाहिए। प्रशासन टी.व्ही. चैनल की माध्यम से शिक्षा प्रसार करने का प्रयास कर रहा है। हमें भी इसमें सहभाग लेना चाहिए। जैसे डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम ने कहा है -

शिक्षा रचनात्मकता प्रदान करती है।

रचनात्मकता सोच विकसित करती है।

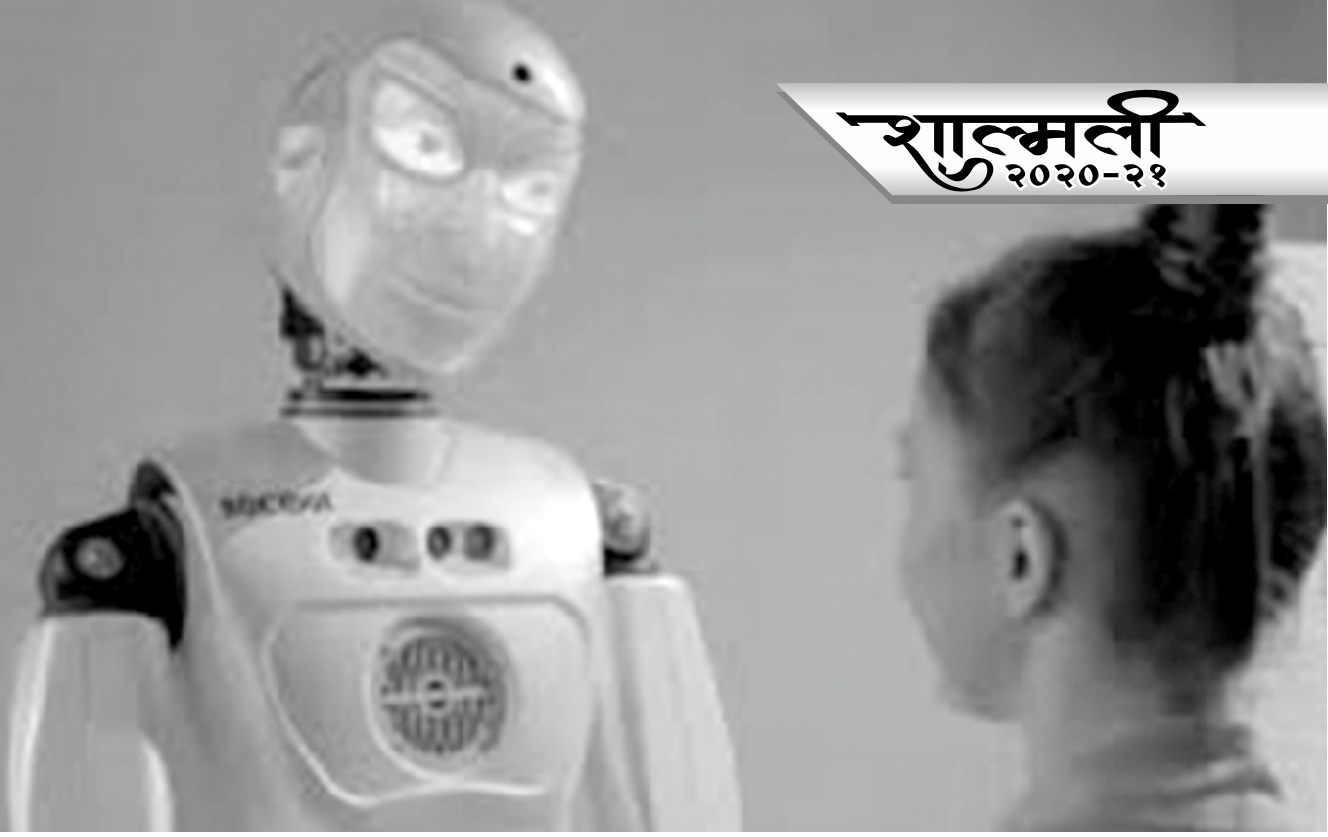
सोच से ज्ञान प्राप्त होता है,

और ज्ञान व्यक्ति को महान बनाता है।

इसलिए शिक्षा का अर्थ केवल किताबी पढ़ाई ने लेते हुए, छात्रों को सर्वगुण संपन्न बनाएँ, उनका सर्वांगीण विकास करे। यह कोरोना काल ऐसी शिक्षा छात्रों को दें की वो जीवन में यशस्वी हो। लेकिन पढ़ना तो अनिवार्य है तो पढ़ते रहिए ऑनलाईन या ऑफलाईन क्योंकि “पढ़ेगा इंडिया, तो आगे बढ़ेगा इंडिया”।

आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स की प्रासंगिकता

ऋषभ प्रमोद कांबळे, टी.वाय.बी.ए.

आज हम जिस युग में जी रहे हैं, आज से तीन - चार सौ साल पहले तक विज्ञान केवल उसके कुछ प्रयोक्ताओं तक ही सीमित था। मगर अब इसके अस्तित्व को नकारा नहीं जा सकता। 1970 में प्रकाशित किताब The future shock में अमेरिकी लेखक और भविष्य विज्ञान एल्विन टॉपलर ने विज्ञान और प्रौद्योगिकी के समाज पर बदले प्रभाव का विस्तृत वर्णन किया है। टॉपलर के मुताबिक विज्ञान और प्रौद्योगिकी का आरंभ धीरे-धीरे हुआ था। लेकिन वक्र वृद्धि ब्याज की तरह अब बेहद तीव्र गति से नई-नई बातों में नए अविष्कारों, नए अनुसंधानों में बढ़ोत्तरी हो रही है।

अगर पृथ्वी पर मनुष्य के अस्तित्व के समय 50,000 वर्ष का मान लो तो हम इसे 800 जीवितियों में बाँद सकते हैं यानी एक मानव का परिवर्तकाल 62.5 वर्ष का है। इस जीवनकाल

चक्र में कुछ ऐतिहासिक जानकारियाँ उपलब्ध हैं जो समय के साथ होने वाले विकास को दर्शाती हैं। इस 800 जीवितियों में से 650 जीवितियाँ इन्सान ने गुफाओं में बिताई है। लिखने की कला का इस्तेमाल वह बहुमुश्किल से पिछले 70 जीवितियोंसे करता आ रहा है। और छपाई कला तो महज 6-7 जीवितियों जितनी पुरानी है। जिस बिजली पर हमारा आधुनिक जीवन पूरी तरह से निर्भर है, वह तो मात्र जीवितियों जितनी पुरानी है। इसे जानकार ताज्जुब होगा कि इस पैमाने पर बिजली के बल्ब की खोज, इन्सान का चंद्रमा पर आवतरण, परमाणु ऊर्जा, जैव प्रौद्योगिकी, मानव जीन में पूरी जानकारी आंतरिक्ष प्रौद्योगिकी, सूचना और कंप्यूटर प्रौद्योगिकी टी.वी., मोबाईल, फोन, इंटरनेट वगैरह महज कुछ दशक पुरानी उपलब्धियाँ हैं।

कोरोना वायरस के खिलाफ चौतरफा जंग

में आर्टिफिशियल इंटेलिजेंस भी मददगार बन गया है। कल तक कृत्रिम बुद्धिमत्ता को इंसानी कामकाज पर डाका डालने और रोजगार छीननेवाला कहा गया। अब वही हमारे काम आ रहा है। मुंबई में एक स्टार्टअप ने कोरोना व्हायरस संक्रमण का पता लगाने के लिए ए.आई. आधारित एक्सरे तकनीक का उपयोग शुरू किया गया है।

कंपनी ने यह तरिका छाती के एक्सरे से टी.बी. जाँचने के लिए बनाया है जो कोविड-19 जाँच के लिए उपयुक्त बन गया है। यह न केवल फेफड़ों में कोरोना व्हायरस के खिलाफ और फैलाव के प्रभावित हिस्से के अनुपात का निर्धारण करता है। बल्कि तपेदिक व फेफड़े की खराबी और क्षरण एक हृदय संबंध विकारों का स्वचालित रूप से विश्लेषण करता है।

ए.आई. आधारित कैनडा की कंपनी ब्लूडार्ट ने कोरोना व्हायरस के फैलाव और लोगों को तेजी से संक्रमित करने की आशांका से दिसंबर 2019 के अंतिम सप्ताह में ही सचेत किया है। बाद में चीन में ए.आई. आधारित लाखों के मरे से कोरोना संक्रमितों को पहचानने का काम लिया। अब यही कोरोना व्हायरस को खत्म करने के लिए दवाई और वैक्सीन विकास में अहम भूमिका निभा रहे हैं। गुगल डीपमाइंड द्वारा शुरू की गई अत्यधुनिक प्रणाली अल्फाफोल्ड की मदद से जनवरी में ही कोरोना व्हायरस के बनने के कारण मालूम कर लिया था। उसके अनुसार यह व्हायरस अनुक्रम आधारित एक प्रोटीन की श्रृंखला संरचना से पनपता है। इसकी बदौलत शोधकर्ताओं को वायरस की सक्रियता और उसे नष्ट करने के बारे में बेहतर ढंग से समझने में मदद मिलती है।

उम्मीद बनी कि तैय्यार किए गए ए.आई. डाटा पैटर्न से उसके असर का पता लग सकता है। तो मनुष्य पर परीक्षा करने के लिए दवा की संभावनाओं को पहचानने में मदद मिल सकती है। कोविड-19 के म्यूटेट होने की स्थिति में इसके व्यापक स्पेक्ट्रम के विरुद्ध दवा का किस हद तक प्रभावी होना चाहिए? इस आधार पर पूरी दुनिया के चिकित्सा विज्ञानी टीके की खोज कर रहे हैं। वे शोधकर्ता हांगकांग से लेकर भारत, इजरायल, जर्मनी, ब्रिटेन और अमेरिका तक के हैं।

आज दुनिया भर में अनेक कंपनियाँ ए.आई. की मदद से कोरोना वायरस की दवा को खोजने में जुडी है। फेलोफीजिया में मेनलो पार्क मुख्यालय स्थित अनुसंधान केंद्र नार्थ ड्रग डिजाइन और एसआरआइ इंटरनेशनल ने ए.आई. में विश्वविज्ञान हासिल करने वाली कंपनी इन्वोस के साथ समझौता किया है ताकि इस वायरस टीके के विकास और नोएल एंटीवायरल थेरेपी भी तेजी लाई जा सके।

इस सहयोग के तहत इन्वोस की जेनेरिक माडलिंग तकनीक के ए.आई. के पूरी तरह से स्वयंचालित जोड़ दिया जाएगा। इनसे रासायनिक यौगिकों के सुधारने, नोबल, डिजाइन करके और एनफ्लूएंजा और कोरोना वायरस सहित दूसरे वायरसों के इलाज के लिए दवाओं की मरीजों के अनुसार बनाने में मदद मिलेगी। हांगकांग स्थित बायोटेक कंपनी इंसिलिको मेडिसीन के यह संस्थापक और सी.ई.ओ. एलेक्स झावरोकोव ने भी कोविड-19 के खिलाफ काम शुरू किया है। उन्होंने दवा की खोज करने के लिए मशीन लर्निंग तकनीक से एक विशाल लेगो सिस्टम तैयार किया है। इस

मामले में इंसिलिको के एल्गोरिदम के जरिये ये दसियों हजार वैसे अणुओं की कल्पना की गई है जो वायरस के प्रसार के लिए जिम्मेदार प्रोटीन को संभवितरूप से नष्ट कर सकते हैं। इस आधार पर कुछ महिनों के भीतर मनुष्य पर परीक्षण की उम्मीद की जा सकती है। यह टीम पूर्व में भी सार्स सहित कई बीमारियों के मामले में कामयाबी हासिल कर चुकी है।

भारत में आर्टिफिशियल इंटेलिजेंस को लेकर आम परिवारों तक जागरूक करने की जरूरत को ध्यान में रखते हुए कई फैसले लिए जा रहे हैं। सेंट्रल बोर्ड ऑफ सैकडरी एज्युकेशन (सीबीएसई) ने 2020-21 के सत्रसे 11 वी क्लास के लिए ए.आई. के दो अन्य विषयों को डिजाइन थिंकिंग फिजीकल अॅक्टिविटी ट्रेनर के साथ शुरू कर दिया है। बोर्ड का मानना है कि इससे नए जनरेशन के स्टुडेंट्स के इनोव्हेटिव्ह क्रिएटिव्ह और फिजीकली फिट बनाया जा सकता है। इसे नई शिक्षा नीति को ध्यान में रखकर बनाया गया है। इसके साथ केंद्रीय विद्यालय संगठन (के.व्ही.एस.) ने आर्टिफिशियल इंटेलिजिजेस के पाठ्यक्रम को देशभर में केंद्रीय शैक्षिक वर्ष 2020-21 से 8 मे ही शुरू करने की बात कही है।

हाय री .... परीक्षा

नीलेश बनसोडे, एफ.वाय.बी.कॉम.

जिस नाम को सुनने से कांपता है हर कोई
वह है परीक्षा।

परीक्षा का पेपर हाथ में आते ही,
इतना डर लगता है,
कि अच्छा नहीं किया,
तो घर पर पिटाई पक्की है।

3 घंटे में करने होते हैं लगभग 40 सवाल
एक भी छूटा,
तो घर पर होता है बवाल।
रिजल्ट के एक दिन पहले,
रात को नींद नहीं आती है,
अच्छे नम्बर पाने के लिए,
भगवान की याद आती है।

रखते हैं विद्यार्थी भगवान का व्रत,
अगर फेल हुए तो लगता है होगा,
“डन्डे से नृत्य”।

पास होने पर मिलता है,
शानदार इनाम,
और मुख से निकलता है
“थँक्यू भगवान”।

फिर आती है अगली कक्षा,
तब भी मुख से निकलता है ;
“हाय री परीक्षा”।

कोरोना महामारी : भारतीय परिप्रेक्ष्य में ....

मोनिका बॉस्टीन फर्नांडिस, टी.वाय.बी.ए.

प्रस्तावना :

‘कोरोना’ जिस शब्द में ही रोग लिखा है । कितनी भयंकर है यह बीमारी । बीमारी नहीं ! बल्कि महामारी! कोविड-19 विषाणू (वायरस) का नाम जिसे हम सामान्य आँखों से नहीं देख सकते । वैसे इस इक्कीसवीं सदी में जिस तेजी से दुनिया में आगे बढ़ रही है । दुनिया के हर कोने में इसने अपना थैमान मचाया था । जिसका सामना करने के लिए लंबे समय तक मनुष्य को संघर्ष करना पड़ा । इतना सूक्ष्म विषाणू और इतनी बड़ी मनुष्य की देह, यह बात चींटी और हाथी की कहानी जैसे हो गई । इस छोटे से विषाणू का सामना करते-करते हर कोई परेशान हुआ । कोई कहता है, मानवनिर्मित तो कोई कहता है, प्रकृति का कहर है । जो हर 100 साल में एक बार आता है । लेकिन इस बात की कोई पृष्टि नहीं हुई है । मानवनिर्मित या नैसर्गिक है ।

कोरोना वायरस :

कोरोना का मतलब लॉटिन में क्राउन या ताज होता है । कोरोना वायरस की सतह पर काँटे जैसी आकृति है । जो देखने में ताज जैसी लगती है । इसी वजह से इसे कोरोना नाम दिया गया ।

दरसल कोरोना वायरस बहुत सारे वायरस का एक समूह है, जो मुख्यतः जानवरों में फैलता है और अब इंसानों में फैल रहा है । कोरोना वायरस के बहुत सारे रूप हैं । जैसे की पहली बार 1920 में नॉर्थ अमेरिका में मुर्गी में पाया गया था । जानवरों में कोरोनावायरस सांस, आंत, जिगर आदि की समस्या उत्पन्न करता है । सात कारोनावायरस ऐसे हैं, जो इंसान में बीमारी फैलाते हैं । तीन कोरोनावायरस इंसार के फेफड़े में गंभीर संक्रमण पैदा करता है ।

2002 में SARS-COV, 2012 में MERS-COV और मौजूदा COVID-19 (2019)

जिसे नोवेल कोरोनावायरस भी कहा जाता है । इसका मतलब नया वायरस है । यह 2002 के सार्स एवं 2012 के मर्स वायरस से भी अलग है । सार्स और मर्स की तरह ही नोवेल कोरोना वायरस भी जूनोटिक बीमारी है । जूनोटिक बीमारी जो जानवर में होती है और जानवर से इंसान में फैलती है ।

कोरोना वायरस का प्रसार और लक्षण :

कोविड-19 वायरस की शुरुवात चीन के वुहान शहर में दिसंबर 2019 में हुई । बहोत से लोगों को बिना किसी कारण निमोनिया होने लगा और पीड़ित लोगों में अधिकतर लोग वुहान-सी मार्केट में मछलियाँ तथा जीवित पशु बेचते थे । फिर कई सारे संक्रमित मरीज मिलते गए । संक्रमित व्यक्ति के संपर्क में आने से यह बीमारी लग जाती है । धीरे-धीरे कोरोना वायरस दुनिया के कई देशों में फैलता गया और देखते-देखते पूरी दुनिया में फैल गया । 20 मार्च 2020 तक थाइलैंड, भारत, दुबई, इटली, अमेरिका, जापान, ताइवान, सिंगापुर, इरान, इराक, व्हियतनाम, केतर, कुवेत अन्य 160 देशों में पुष्ट के मामले सामने आए ।

कोरोना वायरस मुख्य रूप से हवा की बूंदों के माध्यम से फैलता है । एक संक्रमित व्यक्ति द्वारा संपर्क में आनेवाले कई सारे इंसानों को यह बीमारी लग जाती है। संक्रमित व्यक्ति जिस-जिस वस्तु को हाथ लगाता है, उस वस्तु पर उसके विषाणू कार्यरत होते हैं । हैंडल और रेलिंग के माध्यम से भी फैल सकता है ।

इसके मुख्य लक्षण तेज बुखार, सर्दी, खाँसी, गले में खराश जैसे होते हैं । स्वाद और गंध का न पता चलना । साँस लेने में मरीज को तकलीफ होती है । वायरस से संक्रमित होने के बाद इसके लक्षण दिखाई देने में आमतौर पर 5-6 दिन लगते हैं। शोधकर्ताओं का मानना है कि, उल्टी, दस्त और पेट में ऐंठन हो सकता है । सिरदर्द, भूख न लगना,

मांसपेशियों में दर्द, साँस लेने में तकलीफ हो सकती है । कभी-कभी मरीज लक्षण न दिखाई देने के बाद भी कोरोना संक्रमित हो सकता है ।

कोरोना वायरस से बचाव :

कोरोना वायरस विषाणू को फैलने से रोकने के लिए सबसे पहले खाँसी, बुखार, जुकाम जैसे लक्षण दिखाई देने पर घर के बाहर एवं सार्वजनिक जगह पर जाने से बचें । बार-बार अपने हाथ धोएँ । हाथ धोने के लिए साबुन या अल्कोहलवाला हैंड रब इस्तेमाल करें । किसी व्यक्ति से बातचीत करते समय या खाँसते समय उससे दूरी बनाए रखे । चेहरे को ढकनेवाला कपड़ा या मास्क पहने। आँख, नाक और मुँह को हाथ से मत छुएँ । खाँसने या छींकने पर नाक और मुँह कोहनी या टिश्यू पेपर से ढक ले। मास्क लगाने पर मास्क लगाने वाले व्यक्ति से दूसरे लोगों में वायरस फैलने से रोग मिलती है । सिर्फ मास्क लगाना काफी नहीं है, हमें साथ में शारीरिक दूरी बनाए रखनी चाहिए और हाथों को साफ रखना। भीड़-भाड़ की जगह जैसे मार्केट, सिनेमाघर, मॉल से बचें । सोशल डिस्टेंसिंग के नियमों को पालन करना चाहिए । नियमित व्यायाम करना चाहिए । हरी सब्जियाँ एवं फलों का सेवन करके अपने शरीर को तंदुरुस्त रखे । प्राणायाम श्वसन यंत्र का एक खास व्यायाम है, जो फेफड़ों का मजबूत बनाने रक्तसंचार बढ़ाने में मदद करता है । इसलिए रोज प्राणायाम करना चाहिए । आयुर्वेदिक काढ़ों का सेवन करना चाहिए । इस तरह कोरोना से अपना बचाव कर सकते हैं ।

कोरोना वायरस का परिणाम :

भारत देश में पहिली मरीज केरल राज्य में मिला । उससे बाद महाराष्ट्र में पुणे, मुंबई जैसे बड़े शहरों में कोरोना संक्रमित मरीज मिलते गए । लोगों के मन में कोरोना ने दहशत पैदा कर दी। भारत देश के मुख्य शहर जैसे मुंबई, दिल्ली, पुणे कोरोना को

फैलाव होने के कारण बहुत बड़ी समस्या निर्माण हो गई। मुंबई जैसे बड़े शहर में भारत के अनेक राज्यों में से मजदूर काम की तलाश में इस बड़े शहर में आते हैं। साथ ही झोपडपट्टी में रहनेवालों की संख्या अधिक होने के कारण कोरोना का फैलाव बढ़ता गया। शहरों में रहनेवाले लोग गाँव की ओर भागने लगे। शहरी लोग गाँव जाने से कोरोना का फैलाव गाँवों में भी होने लगा।

कोरोना का फैलाव रोकने के लिए देश की सुरक्षितता ध्यान रखते हुए भारत सरकार ने 24 मार्च 2020 को 21 दिनों के लिए पूरे देश को लॉकडाउन रहने का आदेश दिया। इस दौरान लोगों को अपने घरों से बाहर निकलने से मना किया। अस्पताल, बैंक, किराना दुकान अन्य अत्यावश्यक सेवाएँ उपलब्ध रहेंगी और पाठशाला, सिनेमाघर, पर्यटन-स्थल, खेल, मनोरंजन, शैक्षणिक, सांस्कृतिक जगहों को बंद किया गया।

मजदूर, विद्यार्थी, कर्मचारी, पर्यटक, लॉकडाउन की वजह से बहोत सारे जगहों पर फँस चुके थे। हॉटेल, डिब्बेवाले खाने की सुविधा बंद होने के कारण विद्यार्थी, मजदूर, पर्यटक इनके सामने खाने की समस्या निर्माण हुई। मजदूर को काम न मिलने के कारण उनके सामने खाने-रहने की समस्या निर्माण हो गई। लोग गाडियाँ बंद होने के बावजूद भी हजारों मैल पैदल चलते - चलते अपने घर जाने लगे। सारे पैदल चलनेवाले मजदूर सड़क दुर्घटना में मारे गए।

कई सारे अस्पताल में डॉक्टर मरीजों को हाथ लगाने से मना कर रहे थे। गर्भवती महिला, वृद्ध, विकलांग व्यक्तियों को बहुत सारी कठिनियों का सामना करना पड़ा। कई सारे मरीजों को समय पर इलाज न होने के कारण अपनी जान गवाना पड़ी। बहोत सारे लोग, विद्यार्थी, पर्यटक विदेशों में फँस चुके थे। कोरोना वायरस की महामारी ने ना जाने कितनों से अपनों को हमेशा के लिए जूदा कर दिया।

हमारे शारीरिक और मानसिक स्वास्थ्य पर इसका बहुत नकारात्मक प्रभाव पड़ रहा है।

पशु-पक्षियों के लिए लाभ और हानि दोनों कोरोना से हुआ है। लाभ इसलिए क्योंकि मनुष्य के डर के कारण जहाँ हमें जंगल में अन्य प्राणी नहीं दिखाई देते। वहाँ पशु-पक्षी सड़कों पर मुक्त विहार कर रहे थे। लेकिन पर्यटन स्थल और सड़कों पर घूमनेवाले आवारा जानवरों की खाने की समस्या निर्माण हो गई। लेकिन लॉकडाउन के कारण इंसान शायद कभी नहीं भूलेगा चार दीवारों के अंदर रहने का दुःख जैसे तोते को पिंजरे में बंद करकर रखना। शायद आजादी का मतलब अब इंसान को समझ आएँ। इसलिए पशु-पक्षियों अपने शौक पूरे करने के लिए कैद न रखे बल्कि उनके जीवन का आनंद लेने दे।

कोरोना से भले ही मनुष्य जीवन पर घोर संकट आया। लेकिन प्रकृति के लिए यह एक वरदान है। क्योंकि कोरोना के लॉकडाउन से कारखानों, वाहनों से निकलनेवाले विषारी वायू, धुआँ, धूल बंद होने के कारण प्रदूषण और तापमान कम हो चुका है।

कोरोना ने इंसान को बहोत कुछ सिखाया। जैसे इंसानियत, ईमानदारी, प्रेम और आनंद से रहना चाहिए, ना कि पैसे के पीछे भागना चाहिए। अमीर हो या गरीब किसी को भी कोरोना नाम के विषाणू ने नहीं छोड़ा। इस प्रकार कोरोना विषाणू का कहर पृथ्वीपर टूट चुका।

कोविडजन्य स्थितियाँ : विविध आयाम

किरण विनोदकुमार प्रजापती, एम.कॉम. (भाग - २)

कोरोना वायरस का संबंध वायरस के ऐसे परिवार से है जिसके संक्रमण से जुकाम, साँस लेने में तकलीफ जैसी समस्याएँ हो सकती हैं। इस वायरस का संक्रमण दिसंबर में चीन के वुहान में शुरू हुआ था। इस वायरस को पहले कभी नहीं देखा गया। अब तक इस वायरस को फैलने से रोकने के लिए कोई टीका नहीं बना है। कोरोना वायरस एक माहामारी जैसी बिमारी है, जिसे रोकना मुश्किल है।
कोरोना वायरस के लक्षण हैं, जैसे :-

- 1) तेज बुखार आना।
- 2) कफ और सूखी खाँसी।
- 3) साँस लेने में समस्या।
- 4) फ्लू-कोल्ड जैसे लक्षण।
- 5) डायरिया और उल्टी।
- 6) सूंघने और स्वाद की क्षमता में कमी।

कोरोना वायरस के अलग-अलग क्षेत्रों पर होने

वाले परिणाम :

1) अर्थव्यवस्था :

भारत की अर्थव्यवस्था पर भारी कमी के परिणाम दिख सकते हैं। भारत चीन का बड़ा ट्रेडिंग पार्टनर होने के चलते निर्यात और आयात में भारी कमी आएगी। इंपोर्ट प्रभावित होने से फार्मा, आटो इलेक्ट्रॉनिक्स सेक्टर का डोमेस्टिक प्रोडक्शन प्रभावित होगा क्योंकि ये कंपनियाँ प्रोडक्ट बनाने के लिए कई जरूरी सामानों की आयात करती हैं।

फिलहाल कोरोना के चलते जहाँ कुछ सेक्टर में नुकसान होगा, वहीं कुछ सेक्टर्स के लिए अपना बाजार बढ़ाने का भी मौका मिलेगा। यह रिपोर्ट भी है कि आने वाले समय में अगर अर्थव्यवस्था का (GDP) Gross Domestic Product की बढ़ोत्तरी केवल 1.9% होगी जो विश्व के अन्य देशों की अर्थव्यवस्था की तुलना में बेहतर होगी भारत की अर्थव्यवस्था।

2) औद्योगिक :

भारत को नई रिपोर्ट के मुताबिक कोरोना वायरस ने 2020 की वैश्विक विकास दर को प्रभावित किया है। अब इसकी वृद्धि दर 1.9% तक धीमी होने की उम्मीद है। दुनियाभर की अर्थव्यवस्था को 0.1% से 0.4% तक धीमा बताया है।

औद्योगिक क्षेत्र में इंपोर्ट भारत से किया जाता है और आयात करने वाले देशों में चीन करीब 14 फिसदी हिस्सेदार है। एक्सपोर्ट के मामले में चीन भारत का तीसरा बड़ा ट्रेडिंग पार्टनर है। भारत में होने वाले निर्यात का 5.1 फीसदी चीन में होता है। कुल ट्रेड भारत और चीन के बीच 8710 करोड़ डॉलर का है।

औद्योगिक क्षेत्र में विकास दर में कमी हो सकती है क्योंकि करीब 6 करोड़ से ज्यादा लेबर काम करते थे। कोरोना वायरस की दहशत से 60 फीसदी मजदूरों को काम नहीं है और पलायन कर चुके हैं। जिससे औद्योगिक क्षेत्र की विकास की गति धीमी हो सकती है। आनेवाले कुछ महिनो में।

3) पर्यावरण :

आज-कल पर्यावरण पर अच्छे ही परिणाम होते हुए दिखाई दे रहे हैं। लॉकडाउन की वजह से इंडस्ट्रीज बंद होने से प्रदूषण कम हो रहा है। लोगों की आवाजाही भी बंद है। गंगा की सहायक नदियों जैसे कि हिंडन और यमुना में भी पानी की गुणवत्ता में सुधार देखा गया है। अलीगढ़ और इलाहाबाद के बीच नरौरा तक गंगा में कोई वैसे भी दिक्कत नहीं होगी, पर नदियों के पानी की गुणवत्ता में सुधार होगा आने वाले दिनों में।

कोरोना वायरस से संक्रमित रोगियों के लिए वायु प्रदूषण ज्यादा घातक होता है। लॉकडाउन के एक ही हफ्ते में भारत में वायु प्रदूषण का दर घट गया और प्रदूषण दर कम होने से मौसम में काफी बदलाव हुए। हवा में स्वच्छ (Natural) ऑक्सीजन लोगों

को मिल रही है। कोरोना वायरस से पर्यावरण पर तो अच्छे ही परिणाम देखने को मिले हैं।

कोरोना वायरस से फैली महामारी को रोकने के लिए लागू लॉकडाउन की वजह से देश की आबोहवा बदल रही है। लॉकडाउन की वजह से गंगा को प्रदूषित करने वाली इंडस्ट्रीज बंद है। मेरठ, बागपत, बिजनौर, अलीगढ़, मुजफ्फनगर, इलाहाबाद (प्रयोगराज) जैसे इस्ट और वेस्ट यूपी के शहरों में औद्योगिक कचरे को नदियों में फेंका जाता है। औद्योगिक इकाइयों का कचरा न गिरने से अब गंगा निर्मल हो रही है।

4) किसानों और कृषि विभाग :

लॉकडाउन बना किसानों के लिए मुसीबत। किसानों की फसल पककर तैयार है, लेकिन 21 दिनों के लॉकडाउन की वजह से मजदूर नहीं मिल रहे थे। फसल बर्बाद होने से बचाने के लिए किसान खुद ही फसल काटने और ढुलाई करने की कोशिश कर रहे हैं। भारत के सभी राज्यों में रिकॉर्ड 106.21 मिलियन टन गेहूँ कटाई के लिए तैयार है। संक्रमण के डर और लॉकडाउन के चलते किसान अपनी फसल नहीं काट सकते।

लॉकडाउन की वजह से किसान फसल को सीधे खेत से बेचने के विकल्प ढूँढ रहे हैं, ताकि उनकी कुछ पैसे मिल सके। 2019 में कृषि विभाग में भारत में 18.55 लाख करोड़ रुपए की वृद्धि हुई थी। पर आनेवाले कुछ महिनो में किसानों को भारी मात्रा में नुकसान हो सकती है।

किसानों को नुकसान से बचाने के लिए वित्तीय मदद रही है। मनरेगा में काम करने वालों को जो पैसे दिए जाते थे वही पैसे किसानों को दिए जाने लगे हैं। ताकि किसानों पर फसल काटने और ढुलाई का ज्यादा भार न पड़े। भारत सरकार ने किसानों को छूट दी है कि वो अपनी फसलो को काटकर ढुलाई कर सके पर दूरी 1 मीटर रखकर ही काम करना होगा। साथ ही सरकार द्वारा अलग-अलग

योजनाओं पर मिलने वाली सब्सिडी भी किसानों को दी जा नहीं है।

5) शिक्षा क्षेत्र :

बच्चों की पढ़ाई का बहुत नुकसान हुआ है। कोरोना वायरस के संक्रमण बढ़ने से शिक्षण संस्थानों का निर्णय आया था। अलग-अलग कमिटी गठित करके आया है। स्कूल स्तर पर तीन भाग नर्सरी से 5 वीं, छठी से आठवीं और 9 वीं से 12 वीं की बनाई गई हैं।

इन कक्षाओं के लिए पाठ्यक्रम पर आधारित अकादमिक सत्र का कलेंडर बनाया गया है। इसमें तय होगा कि कौन सी कक्षा को कैसे, कितने विषय, पाठ आदि पढ़ने और परीक्षा आदि पर चर्चा हुई। कोरोना वायरस से राहत मिलने तक शिक्षण संस्था खोलना मुश्किल और अकादमिक सत्र में देरी से शुरु होने की संभावना है।

बच्चों को पढ़ाई के अलावा काम करने वाले बच्चों का नुकसान यू.जी. और पी.जी. के विद्यार्थियों का भी नुकसान हुआ है। छोटे बच्चों को अगली, कक्षा में प्रमोट किया जाएगा। विद्यार्थियों को ऑनलाईन पढ़ाया जा रहा है उच्च शिक्षण संस्थाओं को निर्देश दिया गया है कि यु.जी. और पी.जी. की पाठ्यक्रम के अनुसार परीक्षा देरी से ली जाएगी।

लॉकडाउन के दौर में अपने गुणों का प्रकटीकरण हो रहा है, जैसे चित्रकला, गाना-गाना, नृत्य करना आदि कई चीज़ें घर बैठे की जा रही हैं। कोई खाना बनाना सीख रहा है तो कोई सिलाई सीख रहे हैं और कोई देश की सेवा में लगे हैं।

पलायन करने वाले मजदूरों को सरकारी सेवाएँ मिल रही हैं। राशन, दूध, सब्जियाँ आदि रोज मर्रा की चीजों को घरों तक पहुँचाया गया है।

अब तक सरकार ने कई कड़े कदम उठाए हैं। कोरोना वायरस से लड़ने के लिए हमारे मन में छीपी देशभक्ति को जगाना होगा और अपने आस-

पास रहने वाले लोगों तक जरूरत के समय मदद करनी होगी।

कोरोना वायरस से भारत में अब तक कम मौते हुई है दूसरे देशों के अलावा। कोरोना वायरस से घर में रह-रहे लोगों की मानसिकता भी भ्रष्ट होती जा रही है जो एक - दूसरे की भावनाओं को समझते नहीं एक दूसरे का साथ - देकर घर में रहना है और सुरक्षित रहना है।

कोरोना वायरस से बचने के तरीके :

- 1) दूरी बनाकर कोई भी काम करना है।
- 2) हर 20 सेंकेड में हाथ धोना है डेटॉल से।
- 3) बाहर से कोई भी सामान आया हो तो उसे 2-3 बार पानी से धोना चाहिए।
- 4) गरम पानी या काढ़ा बनाकर तीनों वक्त पीना है। इससे प्रतिरोधक क्षमता बढ़ती है।
- 5) नियमित अपने खाने में कुछ खट्टा जरूर समावेश करें।
- 6) कोई खाँसे, छिंके तो उससे दूरी बनाए रखना है।
- 7) किसी से हाथ नहीं मिलाना है मिलते-जुलते समय केवल नमस्ते करना है।
- 8) सबसे महत्वपूर्ण है कि हम घर से न निकलें लॉकडाउन का पालन करें।

कोरोना वायरस से बचना है तो भारत सरकार का समर्थन करे। यदि हम कोरोना से बचना चाहते हैं तो देश के कई राज्यों को हॉटस्पॉट घोषित किया गया है तो हमें उसकी गंभीरता को समझना होगा और उसका पालन करना होगा।

मैं सबसे यही प्रार्थना करना चाहती हूँ कि देश में अलग-अलग जगह डॉक्टर, पुलिसकर्मी, सरकार कर्मचारी हमारी ही सेवा करने की कोशिश कर रहे हैं तो हमें उनका समर्थन करना चाहिए न कि उन पर हमला। डॉक्टर, पुलिसकर्मी, सरकारी कर्मचारी 24 घंटे हमारी ही सेवा में लगे हुए हैं। यह

सब लोग तो अपने परिवारजनों से मिल भी नहीं पाते। अपनी जान जोखिम में डालकर लोगों की सेवा करते हैं और लोग समर्थन न दे के उन्हीं डॉक्टर, पुलिसकर्मी पर पथराव करते हैं। अंत में, मैं केवल इतना ही कहना चाहती हूँ कि ....

देर लगेगी मगर सब सही होगा,
हमें जो चाहिए वही होगा, दिन बुरे हैं
जिंदगी नहीं
हँसते-हँसते आगे बढ़ने में कोई हर्ज नहीं...
Go Corona Go ! ....

कोरोना : एक वैश्विक महामारी ...

किरण आण्णासाहेब नाईकवाडे

आज मुझे मानव की दशा के चलते कुछ पंक्तियाँ
याद आ रही हैं-
जैसे :-

आगाज ए सफर शुरु हो गया था ।
प्रगति के उस उजाले में ....
अब उजाला इतना बढ़ गया की,
बाँध पट्टी अपनी आँखों में ....
अब पट्टी उतर चुकी है ।
जी हाँ अब ... पट्टी उतर चुकी है ।

तो जान पड़े एक जानवर के समान ।
क्योंकि इस प्रगति की धुंद मे कर दिया था,
हमने अपनी पृथ्वी का बेहाल ...
जी हाँ .... पृथ्वी का बेहाल ...

अब जा गिरे हम आपत्ती के द्वार !
तब जा खिली मन से मानवता की बहार ...
हर दिन, हर वक्त, हर कही कर
आ रहा यही सवाल ?
भाई कैसे निकलें इस आपत्ति से बाहर ?
भाई कैसे निकलें बाहर ?

चलो घर बैठ रिश्ते निभाते हैं

रेखा भाटिया

ना तुम जल्दी ऑफिस जाना,
ना तुम देर से घर आना,
घर से ही काम कर काम चलाना !
सुबह मैं देर तक सोती रहूँ,
चाय बना तुम करना सूरज का स्वागत
चिड़ियों को दाना डाल पानी रखना
मुझे जगाने की प्यार से कोशिश करना !
घड़ी की सुइयाँ छोड़ेंगी हर सुबह,
लंबी रातों से उकता हर रोज सबेरे,
अलार्म बंद कर भूल जाना उठाना,
सपनों की बतिया दोपहरी में सुनाना !
पुरानी तस्वीरों का खोल पिटारा,
यादों में उलझ करेगे हिसाब,
चलो गलतियों की माँगे माफी,
आनेवाली यादें बनाए खूबसूरत !

उल्टी गंगा बहाए घर बना गढ़
आधे-आधे बाँट ले अधिकार,
आधे के कर्तव्य निभाए एकदूजे के,
अधर्द नारीश्वर बन पूक दूजे के !
थोड़ा तुम थोड़ा मैं बदलूँगी,
बाहरी हवा खतरनाक है,
भीतर की हवा प्राणमय,
जीतना है जग शुद्ध रख इसे !

सुनो अब तक घर मैं सँभाला,
अनिश्चित समय काल है अभी,
घर में मेहमान नहीं साथी बनोगे,
पुरानी उलझनें फिर सभी कभी नहीं !
चलो घर बैठे रिश्ते निभाते हैं,
पुराने रिश्ते नए समझ अपनाएँ,
कोरोना के कहर से बचाकर,
एक मौका मिला है सदुपयोग करें !

जोड़ हृदय से हृदय के रिश्ते,
हमारे रसायन को दे नई संज्ञा,
जोडे रिश्ते प्रकृति से, अपनों से,
भीतर प्रकाश से जो भूले हम !

कलयुग का कदापि अंत हो रहा,
इस तरह सतयुग का करें शुभारंभ,
सुधार कलयुगी गलतियाँ जो की थीं,
रिश्तों से साकार भविष्य करे सृजन ... !

कोरोना वायरस (कोविड-19)

हसीना इलाही शेख, टी.वाय.बी.ए. (हिंदी)

आज समस्त विश्व में कोरोना वायरस (कोविड-19) एक महामारी की तरह फैल चुका है। ताजा जानकारी के अनुसार पूरे विश्व में 28 लाख से अधिक लोग कोरोना वायरस की चपेट में आ चुके हैं और दो लाख से अधिक व्यक्तियों की इसके कारण मृत्यु हो चुकी है। मानव जाति का अभी तक जिन बीमारियों से सामना हुआ है यह वायरस उन सभी से अधिक घातक सिद्ध हो रहा है।

कोरोना वायरस क्या है ?

कोरोना वायरस एक अति-सूक्ष्म लेकिन खतरनाक वायरस है। इसका आकार मानव के बाल की मोटाई से 900 गुना छोटा है। यह वायरस जानवरों से मानव में फैलता है और प्रभावित मनुष्य के श्वसन तंत्र को बुरी तरह से कमजोर कर देता है। यदि कोरोना से प्रभावित मनुष्य की रोग प्रतिरोधक क्षमता कम हो तो यह वायरस उसके लिए प्रमाण

घातक सिद्ध होता है। यह बीमारी एक व्यक्ति से दूसरे व्यक्ति को होती है। साधारण शब्दों में कहें तो कोरोना वायरस संक्रमित व्यक्ति के खाँसने या छींकने से निकले थूक के बेहद बारीक कण हवा में फैल जाते हैं। इन कणों में कोरोना वायरस के विषाणु होते हैं। संक्रमित व्यक्ति के नज़दीक जाने पर ये विषाणुयुक्त कण सांस के रास्ते आपके शरीर में प्रवेश कर सकते हैं।

इन सब के बाद दिसंबर 2019 में इसका विकराल रूप चीन में देखा गया जो अब धीरे-धीरे पूरे विश्व में फैलता जा रहा है। माना जा रहा है कि कोरोना वायरस (कोविड-19) चीन में वुहान प्रान्त में जानवरों के बाजार से मानवों में आया।

कोरोना वायरस (कोविड-19) के लक्षण क्या है ?

विश्व स्वास्थ्य संगठन ने कोरोना वायरस (कोविड-19) के लक्षण (कोरोना वायरस

सिंप्टम्स) बताये हैं -

- 1) बुखार
- 2) गले में खराश और सूखी खाँसी
- 3) साँस लेने में समस्या
- 4) फ्लू और कोल्ड के सामान्य लक्षण
- 5) थकान
- 6) शरीर और सिर में दर्द

कोरोना वायरस (कोविड-19) के कारण मृत्यू दर
9 साल तक के बच्चों में 0 फीसदी मृत्यू दर
10-39 वर्ष तक के लोगों में 0-2 फीसदी मृत्यू दर
40-49 वर्ष तक के लोगों में 0-4 फीसदी
50-59 वर्ष तक के लोगों में 1-3 फीसदी
60-69 वर्ष तक के लोगों में 3-6 फीसदी
70-79 वर्ष तक के लोगों में 8 फीसदी
80 से ज्यादा वर्ष के लोगों में 14-8 फीसदी

स्पष्ट है कि बढ़ती उम्र, कम होती इम्युनिटी और पहले से गंभीर बीमारियों से जूझ रहे लोगों पर कोरोना वायरस ज्यादा असर करता है।

कोरोना वायरस (कोविड-19) से बचाव / रोकथाम

कोरोना वायरस (कोविड-19) बीमारी से खुद को बचाने के लिए हाइजीन का पूरा ख्याल रखें। इसके साथ ही कुछ उपाय हैं जिन्हें अपनाकर आप कोरोना वायरस की रोकथाम कर सकते हैं।

कोरोना वायरस (कोविड-19) संक्रमण से बचने के लिए अपने हाथों को सैनिटाइजर या फिर हैंडवॉश और पानी से कम से कम 20 सेकंड तक धोएँ।

कोरोना वायरस के रोकथाम के लिए जब आप घर से बाहर जाएँगे और वापस आएँगे तो सबसे पहले अपने हाथ धोएँ।

खाँसी या जुकाम वाले व्यक्ति से बातें करते या मिलते समय उससे करीब 1 मीटर यानी 3 फिट की दूरी बनाकर रखें। अपने हाथ से अपनी नाक, आँख और मुँह को न छुए।

अच्छी तरह से पका हुआ खाना ही खाए।

विशेष रूप से घर पर ही रहें। अगर आपको बुखार, खाँसी, जुकाम हो या फिर साँस लेने में समस्या हो रही है तो तुरंत डॉक्टर से संपर्क करें।

आ ही गए तो नज़रें भी चुरा सकते नहीं,
हाथ जोड़कर करते हैं स्वागत,
परंपरा है अतिथियों का सत्कार करने की,
इसलिए नज़रें तुमसे चुरा सकते नहीं,
हाथ जोड़कर करते हैं स्वागत,
हाथ हम मिला सकते नहीं,
तेरे आने से देश में मायूसी सी छाई है,
जैसे एक आंधी, काली घटा घेर लायी है,
फिर भी नहीं डरेंगे तुमसे,
क्योंकि चिकित्सा पद्धति सबसे पहले भारत में ही आई है,

निपटने का तुझसे हर सम्भव प्रयास जारी है,
तुमने तो फैला लिया अपना कहर,
अब निपटने की आई तुम्हारी बारी है,
निकाल फेंकेंगे तुझको इस देश की जड़ों से हम,
जैसे तुम कभी यहाँ आये ही न थे,
डॉक्टर की मेहनत से बेफिक्र हो जाएगा
यहाँ का हर तक नागरिक,
जैसे वो इससे कभी घबराए ही न थे,
डॉक्टर की मेहनत, समर्पण, और उनके इस
जज्बे को मैं दिल से सलाम करती हूँ।

कोरोना का असर ये हो रहा है

विनोद कांबळे

इंसान इंसान को मिलने से डर रहा है,
गलतियाँ तो इंसान ही कर रहा है,
पर सह रहा आज सारा जहाँ है,

कहीं किसीके मरने का दुःख है,
तो कहीं छुट्टियाँ मिलने का सुख है !

कोरोना का असर ये हो रहा है
साथ देने वाले
हाथ मिलाने से हिचक रहे हैं,
श्रद्धा की आस लेकर
मंदिर मस्जिद चर्च में दुआ माँगने जाओ,
तो कह रहे हैं,
यहाँ पर मत आओ !
अस्पताल ही ले रहा है ,
भक्तों की देखभाल
कैसा आ गया है यह विपरीत काल !

कोरोना का असर ये हो रहा है
फैल रहा है ये कोरोना कहीं जोर से,
तंग आ गया इंसान अब इस शोर से,
छुट्टियाँ मिल गयी,
किसी को स्कूल से तो किसी को काम से,
तो किसीको अपने नाम से !

कोरोना का असर ये हो रहा है
डर फैलाया जा रहा है,
लोग डर रहे हैं,
ये तो कोरोना के नाम पर
अपनी जेबें भर रहे हैं,
ये तो होनाही था,
जो अब हो रहा,

कौन किसका कितना है,
ये वक्त सब बता रहा है,

कोरोना का असर ये हो रहा है

ऐसे ही डरते रहेंगे,
तो हम कुछ नहीं कर पाएँगे,
डरने का नाम जिंदगी नहीं,
डरना छोड़ लड़ना है जिंदगी,
लड़ना सीख लिया तो कुछ नहीं होगा !
इस सृष्टि में कोई चीज
कायम नहीं रहती,
मरना तो सभीको है,
हम पैदा ही इसके लिए हुए हैं,
खयाल अपना भी रखना है,
और अपनों का भी रखना है,
जिसका कोई नहीं अपना,
खयाल उसका भी रखना है !

कोरोना का असर ये हो रहा है

भगवान भी शायद ये सब देख रहे हैं,
और हमसे यह कह रहे हैं,
भेजा था तुझको जिंदगी जीने को,
तू जिंदगियाँ (सृष्टि के प्राणी) खा रहा है ,
तुझको पता है ?
तू विनाश की तरफ जा रहा है,

जो पहले जैसा था उसे वैसा करना है,
इस स्थिती में तुम्हें गलतियों से सीखना है,
डूँट कर सामना करना है !
डूँट कर सामना करना है !

आज

सिद्धार्थ तानाजी भालशंकर, टी.वाय.बी.ए.(भूगोल)

आज खाली घर में कुछ अलग सा खालीपण सा लग रहा हैं
कभी खामोशी को इतने करीब से रुबरु होते नहीं देखा था,
घड़ी की आवाज कुछ सिनी सुनायी सी लग रही थी,
रास्तों पर खामोशीका त्यूहार सजा है
गलियों में हवाओं का घुमता शोर सजा है
आसमान भी कुछ साफ सा लगता हैं
अभी बादलों से घिरा गगन
आज टिमटिमाते तारों सा लग रहा है
कुछ लोग घर के बाहर बातें कर दिख तो रहे हैं
पर मन के भीतर घबराहट सा बीज उमलता दिख भी रहा है
बातों मे सच्चाई जरूर है ,
फिर भी उसमें फिर की डाँट भी जरूर हैं
गाडियों पे धूल सजी देख रहा था
जैसे लग रहा था की सदियाँ गुजर रही थीं
हर पल की खामोशी हर पल आती
खबरेँ दिल पे एक घाव सा दे जा रही थी
बात कल की करो या आज की
मोहताज सभी को बना रही थी
लग रहा था की पिंजरो में एक जान तडप रही थी
खयाल आते आते रूह को मजार की आस लग रही थी
हर पल रेत सा गुजरने लगा था
बंजर बनी रिश्तेदारी फिर से हरीभरी लग रही थी
हालात तो कुछ इस कदर बदले बदले से लग रहे थे
दूर बैठे आज करीब से लग रहे थे
ये वक्त मे सभी के किरदार एक नाटक से लग रहे थे ,
सभी अपने किरदार बखुबी निभा रहे थे ,
कुछ दिनों में इन्सान इन्सान से लग तो रहे थे,
आज इन्सान खुदसे ही दूर भाग रहा था
लग रहा था कि इन्सान अपने घर लोट रहा था
कुछ काम नजर नहीं था
कुछ हाल नजर नहीं था
जान बचाने के खतिर सभी
अपनी जान की पुकार लगा रहा था
ये वक्त ऐसे करवट यूँ बदल रहा था
लग रहा था आप बिती सुना रहा था ।

हिसाब

बेवजह बदल वो गये थे,
और वजह वो हमसे मांगते रहे ।
वो दिखे नहीं कभी गुमशुदा परिदे की तरह,
और गुमशुद होने का हिसाब वो हमसे मांगते रहे ।
बेदर्द सा दर्द वो देते रहे हमे,
और दर्द का हिसाब वो हमसे मांगते रहे ।
सपने उन्होंने हमारे तोडे थे,
और उनके सपने तुटने का हिसाब वो हमसे मांगते रहे ।
गैरो से नजदिकीया उन्होंने बढ़ाई थी,
और दुरियो की वजह वो हमसे मांगते रहे ।
भरी मैफिल में उनकी वजह से बदनाम हम हुए थे,
और निर्दोष होने का हिसाब वो हमसे मांगते रहे ।
हमारे लबजो से कभी आह तलक ना उठी,
आज मोहोब्बत मे वो हमसे ही हमारी रजा मांगने लगे ।
दिन-ब-दिन दूर वो होते रहे हमसे,
और दुरीओकी वजह वो हमसे मांगते रहे ।
गलती हमारी थी जो हम उन्हे अपना मान बेटे,
और वो दुसरी को खुश करने मे अपना वक्त गवा बेटे ।
कभी आये थे वो खुद हमारे पास,
आज वही हमे उनकी जिंदगी बरबाद करने का हिसाब वो हमसे मांगते रहे ।
एक दिन वो खुद ही जुदा हुए थे हमसे,
और बेवफाई का सबूत वो हमसे मांगते है ।

*"What is wonderful about great literature is
that it transforms the man who reads it
towards the condition of the man who wrote."*

E. M. Forster

Section Editor
Dr. Mrunalini Shekhar

Covid-19 disease and Indian Economy	
Prof. Khairge Avinash Narayanrao, Dept. of Economics	83
Covid Warriors	
Gaikwad Tukaram, T.Y.B.A., (Dept.of English)	85
See and Be..	
Pavankumar Shelke	85
COVID-19 And Education	
Prof. Rupali A. Shelke, M.A. B.Ed., SET., (Junior Dept.)	86
Dad	
Saniya Tamboli, 11 th (Eng.)	87
“The Corona Virus Pandemic's Impact on The Environment”	
Dr. Hemalata Karkar, Dept. of Zoology	88
A Year After Pandemic	
Dr. Madhav Sarode, Dept. of Physics	93
Corona Calling...	
Pavankumar Shelke	96
Corona Affects on Education Field	
.....	96
The Greedy Friends	
Prashant Jadhav, 11 th (Sci.)	97
Covid-19	
Sushilkumar Shinde, 11 th (Sci.)	98
Prove Them Wrong	
Sagar Jagannath Bhadait, Priti Jagannath Bhadait	98
Importance of Reading	
Kaustubh B. Khurpe, ...	99
Iron Dome Air Defense System : Isreal	
Najuka Gawari, F.Y.B.Sc. (A)	100
Beauty of Nature	
Sushilkumar Shinde, 11 th (Sci.)	101
Shit for Shit	
Pavankumar Shelke, T.Y.B.A.	102
Corana	
Arvind Waghmare, 12 th (Sci.)	102
Moh Moh Ke Dhage	
.....	103
Meri Aashiqui	
.....	103
A Happy Child	
Sushilkumar Shinde, 11 th (Sci.)	103
Title Track	104
Life is not a Race....	104

Covid-19 disease and Indian Economy

Prof. Khairage Avinash Narayanrao, Department of Economics

What is Corona Virus?

Coronavirus outbreak was first reported in Wuhan, China on 31 December, 2019. Coronavirus (CoV) is a large family of viruses that causes illness. It ranges from the common cold to more severe diseases like Middle East Respiratory Syndrome (MERS-CoV) and Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS-CoV). The novel coronavirus is a new strain of virus that has not been identified in human so far. WHO is working closely with global experts, governments, and other health organisations to provide advice to the countries about precautionary and preventive measures.

Impact of Corona on perspective of Indian Economy

There are three major channels of impact for Indian businesses according to the report (FICCI Report) namely -

1. Linkages
2. Supply chain
3. Macroeconomic factors

The data of the Dun & Bradstreet shows that at least 6,606 Indian entities have legal linkages with companies in countries with a large number of confirmed COVID-19 cases. And business activity in the foreign markets is slow which implies a negative impact on the topline of these companies. Sectors that would be much affected includes logistics, auto, tourism, metals, drugs, pharmaceuticals, electronic goods, MSMEs and retail among others.

Further, according to the World

Bank's assessment, India is expected to grow 1.5 per cent to 2.8 per cent. And IMF projected a GDP growth of 1.9 per cent for India in 2020 because the global economy is affected by the COVID pandemic, the worst recession since the Great Depression in the 1930s. Also, we can't ignore that the lockdown and pandemic hit several sectors including MSME, hospitality, civil aviation, agriculture and allied sector.

India will have a sizeable impact on the economy mainly on consumption which is the biggest component of GDP. Due to weak domestic consumption and consumer sentiment, there can be a delay in investment which further add pressure on the growth. We can't ignore that post-COVID-19, some economies are expected to adopt de-risking strategies and shift their manufacturing bases from China. This can create opportunities for India.

Sector-wise impact on Indian industry

Textiles Industry: Due to coronavirus outbreak, several garments / textile factories in China have halted operations that in turn affecting the exports of fabric, yarn and other raw materials from India.

Solar Power Sector :

Indian developers may face some shortfall of raw materials needed in solar panels/cells and limited stocks from China.

Shipping Industry :

Coronavirus outbreak has impacted the business of cargo movement service providers. As per the

sources, per day per vessel has declined by more than 75-80% in dry bulk trade.

Auto Industry :

Its impact on Indian companies will vary and depend upon the extent of the business with China. China's business no doubt is affected. However, current levels of the inventory seem to be sufficient for the Indian industry. If the shutdown in China continues then it is expected to result in an 8-10% contraction of Indian auto manufacturing in 2020.

Pharmaceuticals Industry :

Despite being one of the top formulations of drug exporters in the world, the pharma industry of India relies heavily on import as of bulk drugs. Due to the coronavirus outbreak, it will also be impacted.

IT Industry :

The New Year holidays in China has been extended due to coronavirus outbreak that adversely impacted the revenue and growth of Indian IT companies.

Agricultural Sector :

The impact of COVID-19 on the economy is no doubt devastating. No sector has escaped its impact. Its impact on agriculture is complex and varied across diverse segments that form the agricultural value chain. Even among the different segments, its impact varies widely among different regions and among producers and agricultural wage labourers.

This impact will reverberate

across the larger economy and will linger longer than a few months. How to revive the economy post lockdown?

As we think of a post-lockdown India, an interesting possibility manifests that can make a virtue out of a necessity. We can revive the situation of this negative impact with some major decisions and implementations. i.e.-

1. Loosening of financial conditions.
2. Adjustments in government spending
3. Better coordination with States can spur a growth cycle
4. Focus on supply chain.

Covid Warriors

Gaikwad Tukaram

(TYBA) (English Department)

A tribute to Covid warriors
Bravery is not killing the enemy!
Bravery is saving lives,
I thank doctors.
Bravery is not in sitting home and talk of politics and Religion
Bravery is going out and protect
I thank you policemen.
Bravery is not just building the body.
It's the sensible and sensitive care
I thank the nurses.
Bravery is ruling by means of fear,
Bravery is ruling over the hearts by love,
I thank you the government
Bravery is not in breaking the rules,
Bravery is following rules
I thank the citizens.
Stay Home stay safe

See and Be..

Pavankumar Shelke

In the same morning,
I woke up at same time..
Without hearing to repeated alarm;
Opened my eyes at sharp nine..

Never been I so punctual,
Nor I was so actual..

No swing of mood,
No Hi,Hello Dude.
Always being solitude..

No future plans,
Only air of fans.
Blowing through the empty cans..

Some took it as a curse.
Some are enjoying;
Some felt it inevitable,
Some are criticizing..

So is the ambience,
& so is the story.
Praying hands are asking for sorry ..

Besides confronting lies nothing.
But Imitating consequence is not everything..

Time is passing & fleeting away.
Mould precisely from this available clay.
And don't wait for any concealed slay..

Come out by being more evolved entity,
Regardless of monotonous ability.
While survival is now based on sanity..

COVID-19 And Education

Prof. Rupali A. Shelke, (M.A. B.Ed., SET.), (Junior department)

The first case of the COVID-19 Pandemic in India was confirmed in last week of January 2020. The world today is facing the biggest public health risk because by the end of March 2020 the epidemic has spread to over 185 countries and resulted in the closure of over 90% of all schools , Colleges and universities.

The speed of the spread of the epidemic was so swift that it hardly gave any time to plan and to think. It has a major impact on all the sectors, including education. Education has both negative and positive impact of COVID-19.

Following can be negative impacts of

COVID-19 on education

For higher education many Indian students move abroad but in future the situation can be changed. Parents will avoid sending students abroad due to high risk from the Pandemic.

With school shut now every house is like a school and every parent is playing a role of the teacher. There are no boundaries between bedroom and classrooms. With the help of online, digital media teachers are trying to reach at students. But this sudden shift to online learning without any planning especially in countries like India where the curriculum is not designed for such a format has created the risk of most of our

students becoming passive learners. Also addicted to these digital media.

Not all the teachers are good at online teaching. So most of them are just conducting lectures on video platforms such as zoom. Such online teaching learning process may be resulting In only engaging the students, learning outcomes may not be achieved.

Following can be positive impacts on education due to COVID-19.

After the closure of school and colleges, many institutions try to give online education to students by using different apps. Teachers are now becoming more technology savvy and go through some training to themselves to the level that would be required for teaching and learning process.

India is not just going through a reform in education but it will go through a major transformation. Great opportunities will open up for the companies that has been developing learning management systems for the use of universities and colleges.

Schools, colleges and universities will improve the quality of the learning materials used in teaching and learning process.

Today's situation is not ordinary, hence no one can tell when the schools and Colleges will reopen. It was decided that some exams will be conducted in the

month of July but for some months the crowd at school must be avoided. In this period we must search and adopt many new ways of teaching and learning. Knowing the limitations of technology teachers must do different experiments to reach at students. Students should learn the importance of self study. That doesn't mean that it will stop the work of teachers but teachers are always there between this new technology and students.

Dad

Saniya Tamboli, 11th (Eng.)

Dad, it is not possible
to count the things
that you have done
to make the home
with in your care

A pleasant happy one
but it is possible
to fet you know
as this is measure to do
that there is no Dad

In the world
as wonderful as you.

THE CORONAVIRUS PANDEMIC'S IMPACT ON THE ENVIRONMENT

**CARBON
EMISSIONS**

WASTE

**WILDLIFE
& HABITAT**

ENERGY

“The Corona Virus Pandemic's Impact on The Environment”

Dr. Hemalata Karkar, Zoology Department

As the COVID-19 pandemic unfolds across the globe, threatening lives and upending the world economy, it's also had a profound impact on the environment.

1. Corona virus impact on carbon emission :

Improvement in air quality was due to stay at home orders for the entire world. The average level of nitrogen dioxide recorded on March 17 was almost 75 percent lower than the previous weeks. In New York City, carbon monoxide, mainly from cars, had been reduced by nearly 50 percent compared with March 2019. Surface concentration of nitrogen dioxide over northern Italy has significant impact on greenhouse gas emission (carbon

monoxide, nitrogen dioxide). China ranks number one in carbon emission. China's carbon emissions fell by around 25 percent over a four-week period after Chinese New Year. Scientists first noticed a decrease in greenhouse gas emissions in China, where the pandemic began. Improvements in air quality recorded in China over two months this year may have saved the lives of 4,000 children under five years old and 73,000 adults over 70 years old. This dip in carbon emissions will likely only last as long as the virus does. Activity will ramp up once the pandemic subsides, creating a rebound effect seen in other crises according to Spanish newspaper. COVID-19's spread will not have a long-lasting effect on climate change.

Traffic congestion in major cities fell dramatically with lockdown or stay at home orders in effect in countries across the globe due to the corona virus pandemic, there's been a steep decline in travel and economic activity worldwide. In New York, peak congestion went down 47 percent from the 2019 average on the morning of March 23. Los Angeles experienced a 51 percent drop, New Delhi has 52 percent drop in carbon emission. With less traffic comes less pollutants like carbon monoxide of course, once non-essential employees are allowed to return to their place of work, traffic congestion and pollution will rise accordingly. According to the United Nations aviation body airplane emissions of carbon dioxide reached over 900 million tons in 2018 and are projected to triple by 2050. In the first three months of 2020, 67 million fewer passengers flew in Europe compared to the year before according to Airport Council International. In the U.S., domestic air traffic fell about 40 percent. This will cut greenhouse gas emissions from air travel and there is mass layoffs and voluntary unpaid leave.

2. Corona virus pandemic's impact on waste The huge demand for disposable medical products such as single-use gloves, surgical masks and empty IV bags in the wake of the pandemic has created a deluge of medical waste. In Wuhan, China, the volume of medical waste is reported to have risen from 40 to 240 tons a day at the height of the

epidemic. Masks used by healthcare workers are sterilized and then go to landfill or are incinerated. But Chinese manufacturers were also making 116 million masks a day by the end of February. It's unknown yet how quickly the public has been using and disposing of these masks—which the government suggests people wear in public. The surge in solid medical waste is just beginning to confront the US. And not only is this an environmental issue, but it puts the 467,000 workers employed by the U.S. waste collection and disposal industry at risk. The US has more capacity at its medical waste treatment centers than China does to deal with medical waste, but, that still doesn't address the home garbage and recycling put out by both sick and asymptomatic individuals. So far provision of PPE and guidelines to protect waste workers has been scattershot. Plastic packaging is enjoying an increase in popularity during the corona virus pandemic. This is despite the fact there's been no evidence that either food or food packaging can transmit COVID-19. In the US, reusable bags have been banned in New Hampshire, Illinois and Massachusetts. It has been found that the corona virus can live for 72 hours on plastic, cloth wasn't tested. In a 2015 study in the journal Science found that 275 million metric tons (MT) of plastic was produced in 192 coastal countries in 2010 and 4.8 to 12.7 MT of that went into the ocean. The COVID19 pandemic

is sure to accelerate this number.

Online shopping packaging : About 165 billion packages are shipped in the US each year, with the cardboard used roughly equating to more than 1 billion trees. Amazon and meal kit deliveries like Blue Apron are just two e-retailers contributing to the overflow of cardboard and plastic. Now, with the public afraid to leave the house or under strict shelter in place rules, there's been a surge in demand for online shopping. In fact, Amazon's sales have increased to the point that Amazon announced vacancy to hire 100,000 new employees to meet demand. The fallout from this huge increase in packaging waste is a catastrophe. The UN predicts that there will be more plastic in the ocean than fish by 2050. The corona virus pandemic will accelerate this, and problems like logging drainage systems, litter and releasing pollutants when burned.

3. Corona virus pandemic's impact on wildlife: Nature just hit the reset button on us. Since the corona virus pandemic began, an idea began circulating online that the earth is regenerating itself. Sightings of wildlife roaming free in urban areas. In Nara, Japan, sika deer wandered through city streets and subway stations because the tourists who normally fed them in city parks have evaporated. Indian social media went wild about footage of a stag scampering through Dehradun, the capital of the northern state of Uttarakhand. A puma turned up in the center of the Chilean

capital Santiago, which is under curfew. The fact is these animals were already regular visitors to these areas. Wild boar has long descended the hills of Barcelona to look for food and antagonize people. Gangs of wild turkeys have regularly seen in Oakland, California. Venice has seen clear canal water with swan and Dolphins in it. National geographic says it as fake news. The dolphins were filmed outside Venice and swans are regular visitors to the canals. The popularity of these animal stories shows the need to find meaning in this devastating global pandemic and that there is a purpose behind the thousands of deaths. The emotions are running high and happy animal footage can feel like the perfect antidote to stress.

4. Corona virus pandemic's impact on energy: The Internet uses set a new world record for energy usage. At more than 9.1 Terabits per second, a new sound barrier has been broken—thanks to more people streaming video and searching for information on corona virus. Italy had a roughly 70 percent increase in broadband demand and France had a 30 percent increase. In South Korea, online gaming activity jumped 30 percent between March 5 and March 12, while streaming of content from anime sites has doubled. It is discovered that the energy produced from the 64 million streams of the third season of Stranger Things is comparable to driving more than 420 million miles and emitting over 189 million kg of

CO2. That's the equivalent of driving from Marrakech to Cape Town and back 28,391 times. Streaming is so energy intensive. Experts argue that streaming content is largely hosted locally and doesn't take much energy to retrieve. On the other hand, big data and algorithms, like those used to display different products to different online shoppers, eat up much more computational energy via huge data centers. Data centers consume 1.5 percent of the total power in the U.S. According to Nature, data centers only contribute to 0.3 percent of the world's carbon emissions and take up 1 percent of global energy demand. In the broad scheme of things, an increase in both streaming and big data won't have as big an impact as other factors, like a rapid rise in medical waste.

What lessons can we take from pandemic's impact on the environment in order to fight climate change and stop global warming in the future? Is there anything we can learn from this tragedy going forward to reduce waste, emissions and our carbon footprint? The revenue shortfall state governments will be experiencing from the impending recession will lead them to new revenue sources by necessity. This would be a good time to try creative revenue generation sources—fuel taxes, congestion fees, carbon taxes/emission allowances—that can help them get over this hump and help the environment. COVID-19 gives hope regarding climate change, and here's why: as we work

together to flatten the curve for corona virus, we are learning lessons that can be applied to the climate change crisis. The international scientific community came together swiftly and is working closely on a COVID-19 response. This proves that the global community is capable of working collaboratively to solve a problem bigger than any one of our respective countries. There is connection between COVID-19, climate change and conversation of the environment being referenced regularly. There are a number of similarities between the COVID19 crisis and climate change, including that they demand early and aggressive action to flatten the curve. In the case of climate change, it is the emissions curve. There is a significant cost to denying scientific expertise, so we need to act quickly and appropriately. The extent to how extreme either one of these global crises gets, depends on our actions. One of the things that we can learn from the pandemic's effects on the environment is that we CAN actually have an impact if there were a global effort to do so. It is inspiring how cities that have extreme levels of air pollution, from Los Angeles to New Delhi, people are seeing the difference of what the air and life quality would be like if there were a minimal number of cars and emissions from polluting industries. Although we don't yet have the data available, it is likely that the reduction in air pollution is responsible for the anecdotal

observation of reduced numbers of asthma and heart attack episodes coming into the emergency departments. Another lesson will be how productive many workers can be while working from home when they are given the proper tools. Many companies will see the value of having many workers work from home, reducing the need for commuting and also reducing the office space needed to conduct business. While most countries are seeing a reduction in carbon emissions and other air pollutants during the Covid-19 pandemic, the trend is not likely to be long lasting. There is no indication that people will permanently change travel and consumption habits as a result of the pandemic and emissions are expected to return to previous levels. There is one hope, though: the demand for online communication tools like Zoom, Microsoft Teams, and Skype has skyrocketed and many employers have been forced to implement policies of teleworking. With the technology and employer policies in place, we can only hope employees will be allowed and maybe even encouraged to work from home more often after the pandemic is over. This may be one way we will see a reduction in carbon emission as a result of Covid-19. If we are able to “reset” our thinking after the pandemic, we can be motivated to be more eco-friendly in our day to day lives. Jobs that can be done remotely should stay that way, for example, to minimize the use of cars and public transport. People will have

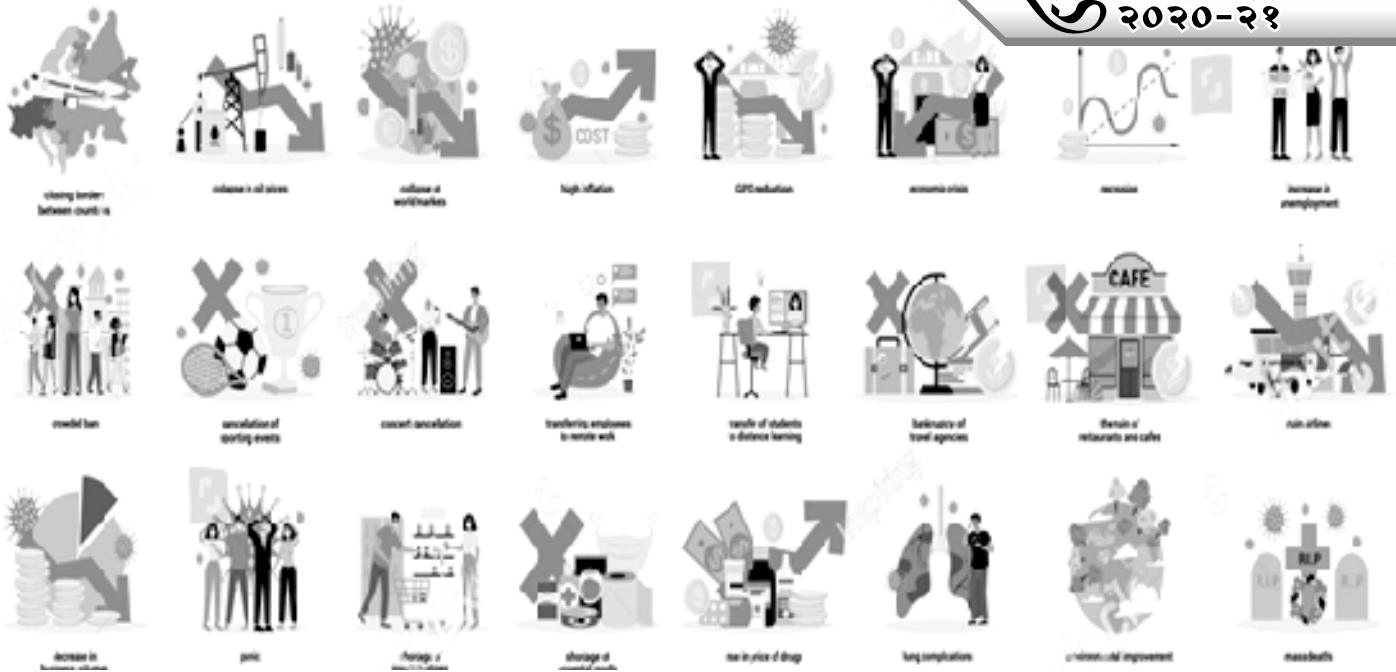
learned to be more resourceful and less wasteful during this time, shopping more sustainably out of necessity. It is possible to heal the planet faster than we expected to look on the positive side after we carry our new found zero-waste habits into the future. The whole world doesn't need to stop for positive environmental changes to happen, but small lifestyle adjustments from people all over the world that can go a long way to help the environment.

QUOTES :-

- 1) The sound of Pen on Paper,
Somehow pretends to be prevailed
over the yelling of heart..
- 2) Being alive you can put efforts,
Being dead you can't even wish to...
- 3) If you are one of Them,
Then you are SUM of them..
- 4) If evanescent possessions &
accumulated identities
Are the only measure of Success,
Then I am a perpetual Failure..
- 5) Planned plan goes by plan,
Unplanned PLAN happens
spontan...
- 6) Survival is not an issue,
ONLY survival is an issue...
- 7) As a Being, I am one..
For a Being, I am none..
- 8) It take hours to digest food,
but centuries to digest the truth.

A Year After Pandemic

Dr. Madhav Sarode, Dept. of Physics

“It is not possible for civilization to ow backwards, while there is youth in the world”. Helen Keller

Today, a virus has spread turmoil in the world.

It has made us realize how shallow the materialistic pleasures are in life and preeminent, the life itself. Before this, people in the world believed that the cardinal was the jobs they were doing, the places visited, the cars owned or the clothes worn. Most of all, the younger generations fall in this trap of creating a virtual reality for themselves while there is a war going on in the world, there is a sudden spur of radical nationalism in the country, or the forests are on re. All that matters to most of the youth is the social life they are maintaining. Even after all

of this, one cannot deny that young people are the drivers of change. They are the ones who shape the future. Time and again, it has been proven that whenever the world was in shackles, youth used to come forward, took charge and changed the course of history. Be it Malala Yousafzai, who took a bullet through her head for educating women in Pakistan, and become an inspiration for millions of women around the globe who were denied their rights. Mark Zuckerberg, who established that it is not necessary to be 50 to build something as huge as Facebook or, be it someone as young as Greta Thunberg who protested in front of the Swedish Parliament building, giving rise to worldwide concentration on environmental issues like Global

Warming. Who would have thought that a mutant virus could crash the world economies and result in all people being locked up inside their homes? Yet, here we are, in this situation. It is time for young people to come forward and take charge. It is necessary to understand here that the enemy is invisible, it cannot be fought and it cannot be tamed. So how do with an enemy like that? The answer is simple: by being prepared, by being sensitive, by becoming aware. The youth needs to focus on things that they were already doing before the pandemic and how they can improve in their jobs to help the world regain what it has lost. Once normalcy is established, the world is going to face another crisis, which is going to be as challenging as this one if not more. A crisis wherein we face a lack of resources like decreasing groundwater levels, as well as a fall in economy like stock markets crashing, small businesses being vulnerable and high rise in unemployment rates. According to a study by the ILO, almost 25 million jobs could be lost due to COVID-19. As the youth is the biggest part of our workforce, everyone doing their part with utmost honesty and with a view of catering to others is going to be of utmost help in a situation like this. Everyday life has been disturbed because of COVID-19 and the whole world is at a halt. When we look at the present situation, every person is conned to their own homes. The billions of dollars that we have invested in real estate are of no use at this time because we spent money on building fancy

facades, ornate landscapes, tall structures, and posh amenities, but all we are doing now is staying indoors, and our houses are not efficient enough. Architects and builders have left us with inexible spaces; our houses are neither well ventilated nor well-lit with natural lighting. We are conned within compact and non-workable spaces. Had the designers paid more attention to these things, we would have had some comfort, workability and exposure to the outer world while staying inside. This is just one example of how we have failed as professionals in doing our jobs. We need designers, professionals, business people and workers who bring a creative approach in doing traditional work and this responsibility lies on the shoulders of the youth. We cannot dismiss the consequences of this pandemic. Hence, if each young person focuses on working with more empathy and dedication in their work, the world will soon be able to recover from the inevitable losses that it is going to bear.

O “This Virus may never go,” – says Michael Ryan, WHO Emergencies Director. To place it in perspective, our lives will not be the same and we might adopt, and advance into a new culture that no one expected to exist. Facemasks will soon become a part of our attire and social distancing a way of life. This is an opportunity for us to hit the reset button and rebuild our lifestyles. New lifestyles where hygiene is not only the responsibility of hospitals but of every individual. A Lifestyle where mental and physical well-being will be our real

wealth. People will have to follow diet not to get in shape but to strengthen their immunity. Health must become an essential criterion for everything ranging from getting admission in school to securing a visa for international travel. Over the years, we have tried to live an extravagant life, but the current lockdowns have made us realize that our needs are more elementary than what we portray it to be. It is strange to understand that while we were rushing to the office to get our work done, it could be quickly done from the comfort of our own house and far more efficiently. The extended presentation meetings can be replaced by an email. Traveling to the other end of the world for the conference is now just a video call away. We have constantly been burdening nature with our unnecessary needs to commute and travel in the name of work. This shows that we have not been using our natural resources optimally. Our consumption patterns must be restricted to only essential items ensuring economic growth and environmental benefits. Human consumption must be purely based on needs and not desires. Consumption of locally produced goods will boost the economy and ensure better utilization of available resources. One must learn that though COVID-19 is a global crisis, the remedy lies at the local community level. It is indisputable facts that while the world was under the lockdown, the earth had healed. Industrial units and transportation had taken a pause resulting in positive environmental changes. Air quality in

many parts of the world had improved thanks to less pollution significantly. After decades, environmental health improved. Natural habitat flourished and returned to their normal life while we humans waited for ours. Is not this all temporary? Once the lockdowns are over and we return to our “normal” lives, environmental degradation is going to be back at its peak unless we cause a substantial behavioral change. The future will be to revisit the past and bring back the long-lost goal of environmental sustainability. The 2008 crisis brought the world to a standstill. The environment was healing as industrial outputs were at its least. However, soon after the 2008 crisis, when the world got back on its feet, pollution was at its peak and environment at its nadir. It is now that we need to take a proactive approach to break this chain and not repeat our mistakes. This phenomenon allowed us to shift to alternative environment-friendly resources. Using renewable sources of energy like bio-fuel will ease the burden on our natural resources. Eco-tourism should be promoted. Humans got to adopt “light diet” and shift to other means of travel such as railways, which cause less harm to the environment while being economical at the same time. When air travel is merely limited to necessary things and not leisure, humans' carbon footprint will drastically fall. A concrete solution to the present lies in creating and strengthening an “Environmental Task Force” whose mission will be to engage

all stakeholders to ensure “Green Recovery.” Similar to a COVID-19 Tracker, create a portal to track the “Environmental Health.” Reforestation should be our priority and environmental balance our aim. Let us pledge to reclaim the environment where the land is greener, and the sky is cleaner, where pollution is no longer our concern, and breathing healthy air is no longer considered a privilege.

Corona Calling...

Pavankumar Shelke

Don't call me now; I won't come,
Though i' m very well-known to my
home.

You think you will grab me;
just with a touch!
Many has gone but
i'll never die such!

To kill me, you must be brave,
Else you'll die just because of my
crave..

Crave for living with great
exuberance,
Enough to kill such a innocence..
Innocence of to be indulged..
O' poor creature, you will soon get
merged,
With the power of mind & wild
intensity,
Of people; following harmony in
Humanity..

Now it's my turn to retaliate...
And write a soothing word on
golden slate..

"GO Corona SSsss Corona Go...

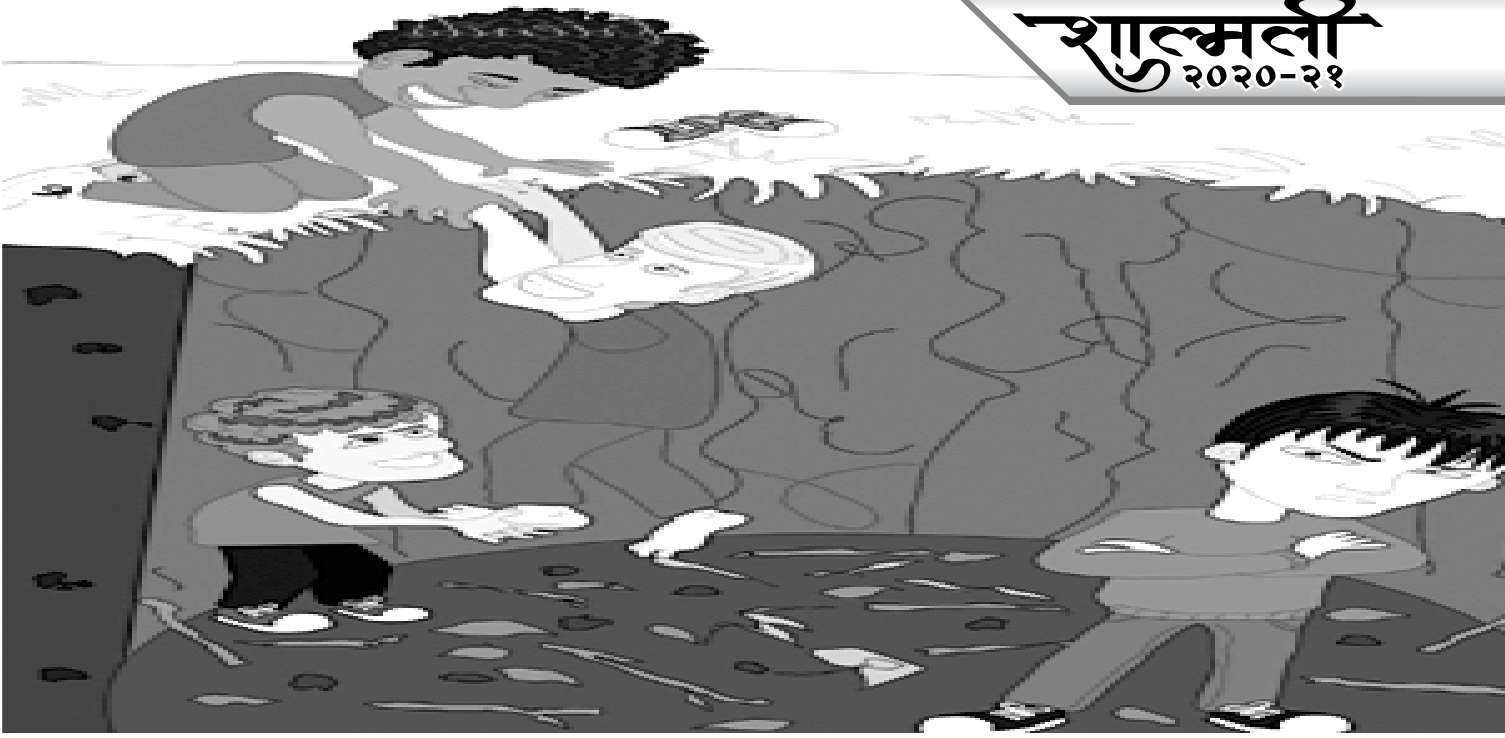
Corona Affects on Education Field

In today condition whole world are suffering from 'CORONA VIRUS' Covid-19. Which is most difficult situation for everyone. This virus effected on every filed. But I experience in education filed.

We know that exam's was cancelled as well as some were posponded, but student in confusion by when new academic year starts, which paper on which dates as etc... But big problem standing front of students who preparing for next class and other board exams, competition exams, non cancel exams... etc. Because most important time miss in lockdown and quarantine. No any tutions, academy, teacher, guidance etc. available for proportion which is most big problem. Parents are also, tention of their child studies. So, in modern life one options is online study. Which is better option but affects on health like eye problem, sitting problem and in this situation first thing is good health but. Follow some precaution online study also possible like not more time spend on mobile, study in portions, specks etc..

But online study is not applicable in rural areas student it is not affordable to poor economical conditions also poor net connection, but rural students also want to study but "How we study?" is big question please request to give solutions.

Lastly, I want say, that utilize your time correctly. If give tough fight against corona. Thanks doctors, police, health care workers etc.

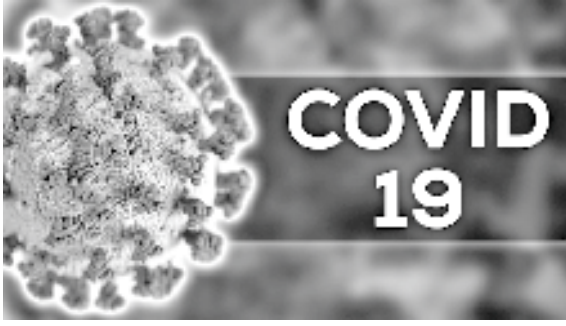
The Greedy Friends

Prashant Jadhav, 11th (Sci.)

Once upon a time, there lived three friends in a village. They were poor. They decided to go to city to earn money. When they were walking through the forest, they found a bag of money. They decided to divide the money equally among them. They had been walking for a long time. So they were tired and hungry. They decided to have food. One of them was sent to a neighboring village to buy food. Other two friends stayed in the forest. After buying food, he thought to kill his two friends by putting the poison in the food. He wanted to have all that money after killing them. So he put some poison into the food. On the other hand other two friends decided to kill their friend as

soon as he came back there. After that they wanted to divide the money between two. When he reached his friends taking poisoned food they immediately murdered him and ate that food happily. Soon, they also died because of that food. The bag of money was left unclaimed .....

Covid-19

Sushilkumar Shinde, 11th (Sci.)

Corona virus is larger in size. The cell Diameter is 400-500 micro and for this reason any mask prevents its entry. The virus does not settle in the air but is grounded. So it is not transmitted by air. Corona Virus when it falls on a metal surface, it will live 12 hours. So washing hand with soap and water well enough. Corona virus when it falls on fabric remains 9 hours. So washing clothes or being exposed to the sun for two hours meets the purpose of killing it. The virus lives on the hand 10 minutes. So putting on alcohol sterilizer in the pocket meets the purpose of prevention.

If the virus is exposed to temperature of 26° - 27° c. It will be killed, as it does not live in hot regions. Also drinking hot water and sun exposure will do the trick and

STAY AWAY FROM ICE - CREAM
and EATING COLD is important.

STAY HOME ... STAY SAFE ...

Prove Them Wrong

Sagar Jagannath Bhadait

Priti Jagannath Bhadait

If you want to grow
Just go with the flow
Don't stop once you start
Some people plans to stop
Some will laugh
But you just sing a song
And prove them wrong
Don't think what society says
Just think what you sacrifices always
Work in silence
And your success make violence
Some problematic people stood
In front of you like King Kong
But you just sing a song
And prove them wrong
Don't compare yourself with others
And try to successful people will gather
In front of them rise your trophy in sky
And show you get What? And Why?
Also among of them will try to prove
That it's not Life long
But you just sing a song
And prove them wrong

Importance of Reading

Importance of Reading

Kaustubh B. Khurpe,

Once a great writer said "Today's readers are tomorrow's leaders". So my dear reader friend you are on the right track to be a successful leader in today's era. As we all know eating good & healthy food keeps the body healthy in the same way, reading a good book nourishes your brain and keeps it healthy.

According to psychological studies it is shown that a book reader has a greater patience level than a normal person or a non-reading person. You will question how is it so? Please elaborate. Yes, sure I will elaborate it for you.

In older days people used to read books for gaining knowledge and for entertainment purposes too. Reading a book requires, on an average, 2 - 3 days for an average reader. As a result, people become patient and eager too. But time

changed and 3 days of book reading got converted into 3 hours of movie.

Indirectly, the patience level decreased. Time again changed and 3 hours of movies got converted into 20 minutes of YouTube video. And now days, especially the young generation, got attached to..... Tik-Tok and Instagram reels which hardly last for 30 seconds to 1 minute. As a result, the patience level decreased by 400 times, then the book reader, and the negativity level increased by 200 times. Which has caused a huge negative impact on the brain. At last, I want to congratulate my reader friend that you are away from that negative stuff. "A well begun is half done". You started your journey in a good way. I hope you will spread this message to the maximum. People will also build you a leader like you.

Thank You !

Iron Dome Air Defense System : Isreal

Najuka Gawari, F.Y.B.Sc. (A)

Why in the news :

Israel recently used its Iron Dome air defense system in Violent skirmishes over Jerusalem.

Key Point :

About : It is a short range, ground-to-air, air defense system consisting of a radar and Tamir interceptor missiles that attack track and neutralize any rocket or missile aimed at Israeli targets.

It is used to counter rockets, artillery and mortars as well as aircraft, helicopters and Unmanned Aerial Vehicle (UAVs). It is capable of being used in all weather conditions including day and night.

It was developed by the state - run Rafael Advanced Defense Systems and Israel Aerospace Industries and deployed

in 2011. Rafael claims a success rate of over 90% with more than 2000 blockages, although experts believe the success ratio be over 80%.

It can deploy and defend maneuver forces as well as Forward Operating Bases (FOBs) and urban areas, against a wide range of indirect and aerial threats.

Components : The Iron Dome has three main systems that work together to provide a shield on the area where it is stationed.

Radar : It has a detection and tracking radar to detect any incoming threat.

Weapon Control : It has combat management and weapons control system (BMC).

Missile fire : It also has a missile firing unit. BMC basically liaises betⁿ radar and interceptor missiles.

Indian Options :

S-40 TRIUMF :

About : India has an S-40 TRIUMF, which also caters to three threats (rocket, missile and cruise missile). But they have a much longer range.

It has a very larger air defense bubble to ward off threats.

It is a mobile, surface-to-air. Missile System (SAM) designed by Russia.

Range and Effectiveness :

The system can engage all types of aerial targets at altitudes of up to 30 km. within a range of 400 km.

The system can track 100 aerial targets and attach six of them simultaneously. Earth Air Defense and Advanced Air Defense.

About : It is a two-tier system consisting of two land and sea based interceptor missiles namely Prithvi Air Defense (PAD). Missiles for high altitude interception and Advanced Air Defense (AAD) missile for low Altitude interception.

Range : It is capable of intercepting any missile launched 5,000 kilometers away. The system includes an overlapping network of early warning and tracking radars, as well as command and control posts.

Ashwin Advanced Air Defense Interceptor.

Missile :

About : It is also an indigenously built. Advanced Air Defense (AAD) interceptor missile developed by the Defense Research and Development organization (DRDO).

It is an improved version of the low Altitude Supersonic ballistic interceptor missile.

The missile also has its own mobile launcher, secure data links for interception, independent tracking and homing capabilities and sophisticated radar.

Range : It uses an endo-spheric (within the earth's atmosphere) interceptor that kills ballistic missiles at a maximum altitude of 60,000 to 1,00,000 feet and in the range betⁿ 90 and 125 miles.

Source : IE

Beauty of Nature

Sushilkumar Shinde, 11th (Sci.)

Butterflies fluttering around

Canoes moving slowly

across the subtle waves

kids laughing and gawking

Bugs flying

Ducks fighting

Families grilling

Couples holding hands

This is Relaxation

This is nature.

Shit for Shit .....

Pavankumar Shelke, T.Y.B.A.

Again, for third time, he did same activity of dropping faece's in front of my house. Seeing it with my bare eyes literally elevated my rage. Earlier, for two times I removed it without taking, it as a 'Shit' rather I considered it as a inevitable biological waste from unconscious being. However for this time and first time too. I thought of the owner-the conscious being and began with the word-exchange.

"Don't you have little sense to not let your dog to shit in front of homes. At least you could let him to do that in non-residential area or you may try another available options. I am not tired of removing shit again and again. But I am irritated of your irresponsible nature and attitude towards your pet. Merely providing quality meals and shelter are not part of responsibility, but there are some other obligations too, towards society, crowded, sophisticated by all means".

All went into the vain and I felt that I bickered over. In state of regret, I uttered - "I did 'Shit' for 'Shit'".

Corana

Arvind Waghmare, 12th (Sci.)

Corona, Corona

Every where Corona

Fear, Fear in the mind of peoples

Everywhere fear of Corona

Nobody dare to talk one another

Full exploitation, Full harassment

Under fear of Corona

No work, No office

No bread to stomach

Deaths of numberless people

None help them

Corona, a political game of selfish people

Corona, Corona, Everywhere Corona

None on the road,

In cities

All peoples inside home

Not a single man to converse

None comes to meet

Corona a game of one year

Exploitation

Life of animals in residence of men,

Filled life with sorrow

O! God come and wash corona

Corona, Corona

Everywhere Corona

Not a Single person to converse.

Moh Moh Ke Dhage

(Dam Laga Ke Haisha)

This thread of tempt got tied to your fingers

In a way that has no way to untie it..

There is a star in every breath
lonely wonders through the clouds

You might be mad to choose me,
How did you get all my unspoken words
You are like a day, and I am night
Let's unite like an evening

My heart was not careless as it is
Like all letters got new address
With tears in eyes, walking I am on
empty road
Will reach somewhere without reason

I accept all your lies
May I know all the truth from your eyes
Fast is the flow and I am vagabond
Come and lets breath calmly for a
while..

Meri Aashiqui

(Jubin Nautiyal)

Monsoon came and went too

But no one except you
has touched so deep,

I recalled you in my worship
& also failed to forget you

Yes, there's heart inside

But has never throbbed since that day

I pray to almighty to prompt you

To admire my romance

Amongst the many inamoratos
(lovers) of you.

Now, you tell me how to endure this
suffering

Solace my heart at least with your lie
saying

Break it, if you wish so

As it has never broken since long

I pray...

A Happy Child

Sushilkumar Shinde, 11th (Sci.)

My house is red - a little house :

A happy child am I ;

I laugh and play the whole day long ;

I hardly ever cry.

I have tree, a green, green tree,

To shade me from the sun :

An under it I often sit,

When all my play is done.

Title Track

(Ya Phulala Sugandh Maticha)

As a hot-light accompanies
by a soothing-shadow,
An Enduring wick lights
up with bright flame,
The reticent Love rises
to the Spring-tide,
And Bygone tryst too,
gets a new meaning,
Touch of your love
yields a charm within,
Will it be alike;
The Aroma of soil to
this blossomed flower...

May we live together as such,
Be a every moment,
a fresh embark,
Wherever I gaze,
is Mirage of you,
My breath too;
intertwine in you,
Take a vow to be
in Eternal-alliance,
Will it be alike;
The Aroma of soil to
this blossomed flower...

Title Track

(Maza Hoshil Na)

I don't wish to have moon and stars
Not even flowers grown on mars
Whenever I will be upset
Be there without being late
May I come to your dreams
With your own footprints
May I see self in your own sight
If I found myself alone in night
Will you hold my hand firmly tight
And will u be there to accomany me.
The only dream which I barely see
Affinity is now remained as a sign
O dear will u become mine..

Life is not a Race....

Life runs at it's own pace,
interfering, chasing creates futile mess,
You think you will win the race.
But your every frivolous step will
count the less,
Life has pace but it's not a race,
Always look at it's brighter face..
You are nothing and you are
nowhere..
Nothing means nothing and none
is there..

अहवाल विभाग

- महाविद्यालय ऑनलाइन मोडच्या दिशेने १०६
- Internal Quality Assurance Cell (IQAC) १०७
- Department of Physics . १०८
- Department of Botany . . १०९
- Department of Zoology . ११०
- Department of Microbiology १११
- रसायनशास्त्र विभाग १११
- Department of Commerce ११३
- Department of English . ११४
- मराठी विभाग ११६
- हिंदी विभाग ११७
- इतिहास विभाग ११९
- अर्थशास्त्र विभाग १२३
- मानसशास्त्र विभाग १२३
- Department of Politics . १२४
- भूगोल विभाग १२६
- Department of Physical Education & Sports . . . १२६
- ज्युनिअर विभाग अहवाल . . . १२७
- BBA(CA) Department . . १२८
- B.Voc, मास कम्युनिकेशन . . १३०
- ग्रंथालय विभाग अहवाल . . . १३१
- Short Term Courses . . . १३२
- राष्ट्रीय सेवा योजना १२३
- Science Association . . . १३४
- सांस्कृतिक विभाग १३४
- महिला मंच समिती १३६
- आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग १३६
- स्टाफ वेलफेअर कमिटी १३८
- कॅम्पस ब्युटीफिकेशन कमिटी . १३८
- कॉलेज इंडस्ट्री को-ऑर्डिनेशन कमिटी १३८
- Placement Cell १३९
- फीडबॅक कमिटी १३९
- स्वयंरोजगार व उद्योजकता विकास कार्यशाळा १३९
- शिक्षक पालक समिती १४०
- माजी विद्यार्थी संघटना १४०

महाविद्यालय ऑनलाइन मोडच्या दिशेने

१७ मार्च २०२० रोजी जागतिक कोरोना महामारीमुळे देशव्यापी लॉकडाउन झाले. समाजातील सर्वच घटकांकरिता हा एक आमूलाग्र परिवर्तनाचा भाग होता. त्यामुळे जगातील सर्वच व्यवहार ठप्प झालेले असतानाही विद्यार्थी हित लक्षात घेऊन महात्मा फुले महाविद्यालयाने लगेचच ऑनलाइन मोडच्या दिशेने वाटचाल सुरु केली. तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून दूरदृश्य प्रमाणाली द्वारे महाविद्यालयाची पहिली झूम मिटिंग दि. २५ मार्च २००० रोजी आयोजित करण्यात आली. कोरोनाच्या संकट काळात खचून न जाता सकारात्मक पद्धतीने कार्यरत राहण्याच्या दृष्टीने मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांनी ऑनलाइन मोडच्या दिशेने उचललेले हे पहिले पाऊ होते.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये अध्ययन-अध्यापन, विविध विद्यार्थी केंद्रित उपक्रम, विविध बैठका, राष्ट्रीय-अंतरराष्ट्रीय वेबिनार्स इ. चे आयोजन ऑनलाइन प्लॅटफॉर्म वर करून महाविद्यालयाची शैक्षणिक वाटचाल गतिशील करण्यात आली. याचा फायदा महाविद्यालयाच्या विद्यार्थी, प्राध्यापक, माजी विद्यार्थी, पालक, समाजातील विविध घटक इ. स्टेकहोल्डर्स यांना झाला. अशा पद्धतीने या शैक्षणिक वर्षात ४७ ऑनलाइन उपक्रम आयोजित करण्यात आले. ते पुढीलप्रमाणे -

1. CDC Meeting, Dt. 06-04-2020, Beneficiaries - 14
2. Workshop for Junior College How to use Google Class by Miss. Priti Nevse, Dt. 17-04-2020, Beneficiaries - 30
3. Staff Academy Lecture (E-content) by Shri. Yogiraj Chandratre, Shrirampur College, Dt. 18-05-2020, Beneficiaries - 100
4. National Level Webinar on Research and Plagiarism, Dt. 20-05-2020, Beneficiaries - 644
5. Staff Academy Lecture (Covid-19), Dt. 26-05-2020, Beneficiaries - 100
6. Retirement program of Dr. Dilip Date, Dt. 29-05-2020, Beneficiaries - 100
7. Shalmali Inauguration, Dt. 26-06-2021, Beneficiaries - 70
8. Art of Living, Dt. 01-07-2020, Beneficiaries - 100
9. Training for Junior College Staff for online admission, Dt. 18-07-2020, Beneficiaries - 60
10. Parents-Students-Teacher Meeting, Dt. 28-07-2020, Beneficiaries - 100
11. Workshop on OBS for faculty, Dt. 02-09-2020, Beneficiaries - 56
12. Teacher Day, Dt. 05-09-2020, Beneficiaries - 82
13. आंतरराष्ट्रीय साक्षरता दिन, दि. १२/०९/२०२०, सहभाग- ६०
14. Celebration of Hindi Din, Dt. 14-09-2020, Beneficiaries - 44
15. पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांची १३३ वी जयंती, दि. २५/०९/२०२०, सहभाग- ४२४
16. Workshop on Mental Health for students by the department of Psychology, Dt. 10-10-2020, Beneficiaries - 326
17. NSS Inauguration, Dt. 12-10-2020, Beneficiaries - 195
18. Vachan Prerana Din, Dt. 15-10-2020, Beneficiaries - 991
19. Workshop on Mental Health for faculty by the department of Psychology, Dt. 16-10-2020, Beneficiaries - 139
20. Career Guidance for F.Y.B.Com., Dt. 20-10-2020, Beneficiaries -
21. Principal Address, Dt. 06-11-2020, Beneficiaries - 290
22. स्वयंरोजगार व उद्योजकता विकास कार्यशाळा, दि. १०/११/२०२०, सहभाग- ६३५
23. Science Association Inauguration, Dt. 12-11-2020, Beneficiaries - 221
24. महिला मंच आयोजित सावित्रीबाई फुले जयंती समारंभ, दि. ०४/०१/२०२१, सहभाग- २५४
25. Marathi Bhasha Pandharwada, Dt. 15-01-2021, Beneficiaries - 118

26. Guest Lecture on SAP Technology organized by BBA(CA) Department, Dt. 23-01-2021, Beneficiaries - 153
27. इतिहास विभाग आयोजित छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती निमित्त विशेष व्याख्यान, दि. १९/०२/२०२१, सहभाग - १६३
28. मराठी भाषा गौरव दिन व राष्ट्रीय विज्ञान दिन समारंभ विषय : ज्ञान-विज्ञानाची भाषा, दि. २७/०२/२०२१, सहभाग - ८००
29. National Science Day Celebration, Dt. 28-02-2021, Beneficiaries - 100
30. Mahila Din, Dt. 08-03-2021, Beneficiaries - 100
31. कोरोना काळातील सकारात्मक प्रतिसाद (प्रमुख पाहुणे : डॉ. शुभ्रा थत्ते), दि. २७/०४/२०२१, सहभाग - ६५
32. माजी विद्यार्थी मेळावा, दि. ०१/०५/२०२१, सहभाग - २१०२
33. Retirement program of Mr. Joshi, librarian, Dt. 01-05-2021, Beneficiaries - 90
34. ६२ वी पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील पुण्यतिथी ऑनलाइन कार्यक्रम, दि. ०९/०५/२०२१, सहभाग - ७५०
35. डॉ. भालचंद्र फडके जन्मदिनानिमित्त विशेष ऑनलाइन व्याख्यान, दि. १३/०५/२०२१, सहभाग - २००
36. Department Of History Organized National Level Webinar On Cultural And Social History Of Tribal And Nomadic Tribes In Maharashtra." Dt. 25-05-2021, Beneficiaries - 76
37. बी. व्होक (मास कम्युनिकेशन) विभाग आयोजित मान्सून आणि त्याचा भारतीय संस्कृती आणि सामाजिक जीवनावर होणारा परिणाम, दि. २६/०५/२०२१, सहभाग - ८४
38. Department of BBA(CA) Organized Webinar On Cyber Security (Mr. Pranav Kamble (Cyber Security Expert IT-Professional, IANT)), Dt. 05-06-2021, Beneficiaries - 120
39. छत्रपती शिवाजी महाराज राज्याभिषेक दिनानिमित्त ऑनलाईन विशेष व्याख्यान विषय : 'शिवस्वराज्यदिनाचे महत्त्व', दि. ०६/०६/२०२१, सहभाग - ४०३
40. हिंदी विभाग द्वारा आयोजित अंतर्राष्ट्रीय वेबिनार : 'हिंदी का वैश्विक परिदृश्य', दि. १२ जून २०२१, सहभाग - ५५२
41. Department of BBA(CA) organized one day workshop on Joomla, Dt. 13-06-2021, Beneficiaries - 85
42. Fitness Proirities During Covid-19 Pandemics, Beneficiaries - 203
43. Laxmibai Bhaurao Patil Punyatithi Samarambh, Dt. 12-04-2021, Beneficiaries - 100
44. 11th Palak Melava, Beneficiaries - 807
45. World Book And Copyright Day, Beneficiaries - 156
46. Democracy Election And Governance, Beneficiaries - 37
47. Staff meeting, Dt. 15-05-2021, Beneficiaries - 77
48. 11th Junior College Parents Meet, Dt. 24-04-2021, Beneficiaries - 100

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)

4th Cycle Assessment Phase (4th CAP) 2020-21

Quality assurance policy of the IQAC has been in tune with all the activities of the college. Every single element of the college has been involved in this endeavor in one way or the other.

IQAC feels proud to convey that it organized **One Day Webinar on Research and Plagiarism** on **May 20, 2020** in coordination with the Criterion II Committee and the B. B. A. (C. A.) department. Hon. Prin. Dr. P. N. Gaikwad was the guiding force behind its

organization. Being coordinating agent in different quality activities conducted by various committees and departments, IQAC tried to realize its policy in all these activities. **One such event was the One Day Training Workshop on e-Content Development** delivered by Shri. Yogiraj Chandratre sir, Shirampur on May 18, 2020. IQAC, along with the Steering Committee of the college, motivated for creation and uploading of e-content developed by the faculty members in the college website.

Dr. Neelkanth Dahale
Coordinator, IQAC

Department of Physics

I. About Department

The department of physics is established in 1992. The department runs undergraduate course along with short term course "Installation of CCTV and Repairing of Domestic Electric Home Appliances". The department undertakes no. of activities for the betterment of the students such as guidance to slow and advance learners. The faculty members of the department actively contribute in research through paper presentation, publication and research projects. The department have well equipped laboratory. Also Uv-vis. Spectrophotometer, FTIR spectrophotometer and Potentiostat with impedance analyzer etc. are available for various characterizations purposes.

II. Faculty achievements

1. Dr. Milind Bhandare

- Worked as paper setter of T.Y.B. Sc. Physics
- Attended one day workshop of syllabi framing Choice Based Credit System (CBCS) of T.Y.B.Sc. (Physics) held on Wednesday, 04/06/2021 organized by Savitribai Phule Pune University and

Department of Physics, P.D.E.A.'s Annasaheb Magar Mahavidyalaya Hadapsar, Pune.

- Participated in Cyber Security workshop, organized by BBA departments of Mahatma Phule Mahavidyalaya, Pimpri, Pune, held on 05/06/2021.
- Participated in B.N.Bandodkar College of Science, Thane The Pandemic Disease "COVID -19" Awareness Program - साथीचा रोग "कोविड-१९" जागरूकता कार्यक्रम

2. Miss . Anuja Abdule

- Participated in One Day Workshop of Syllabus framing of T. Y. B. Sc. Physics (CBCS) organized by Savitribai Phule Pune University and Department of Physics, P.D.E.A.'s Annasaheb Magar Mahavidyalaya Hadapsar, Pune, held on 04/06/2021.
- Participated in workshop on Published two text books of T. Y. B. Sc (CBCS Pattern). Published by Prashant Publication Jalgaon on Dec. 2021.
- Actively Participated in online Six-day Faculty development program titled Reigniting the Research -Spark :Exploring new Methodology and perspective held on 15 to 20 March 2021organised by St.Xavier college Mumbai under RUSA.

III. Curriculum

- Our departmental faculty and industrial experts are design syllabus of online CCTV installation and camera repairing certificate course, which is introduced for T.Y.B.Sc. Physics students from this academic year as short term courses.
- Our department implement new Choice Based Credit System (CBCS) pattern for S.Y.B.Sc. Class as per guidelines of Savitribai phule Pune University Pune.

VI. Facilities and Resources

In order developed the research culture

among the student we started working in the new lab.

- Electric Plug in kit (without CRO) (SK023)
- Michelson Interferometer kit (with sodium light source) (SK002)
- Photoconductivity experiment kit (SK007)
- Hall Effect Experiment Kit (SK006)
- Study of B-H curve with Deep (S1010)
- Quinck's Tube Method (SK069)

VII. Departmental Central Activities

- T. Y. B. Sc students the visited to Department of Physics, University of Kolhapur for their research project discussion.
- T.Y.B.Sc. students are participated in seminars on different topics which was organise on zoom platform seminar on different topics.
- Conducting online test.
- Organized demo lecture of Dr. Bobade sir on how to operate the potenshosta equipment for research purpose.
- Events (Seminar/ Conference/ Workshop) Organized
  - Organized Online Quiz on Basics in Quantum Mechanics
  - Participated in school of Physical science

Head department of physics

Department of Botany

According to departmental annual plan following activities were conducted during the academic year 2020-21

- Preparation of departmental annual plan and academic calendar
- Online essay writing competition for F.Y.B.Sc. and S.Y.B.Sc. students
- Competition on seminar presentation for SYBsc students
- Diagnostic test conducted for F.Y.B.Sc. and S.Y.B.Sc. students

- Short Term Course of Herbal Cosmetics was conducted with online practical demonstration
- Home assignments, online class tests, regular counselling etc conducted regularly for all students
- Video, PPTs, notes regarding syllabus were provided to all students on Google classroom.

Dr. Shilpa Shitole

HOD, Department of Botany

Dr. Shilpa Shitole

- Completed UGC Minor Research Project entitled, "Improvement in Growth, yield and andrographolide content of anti HIV plant Andrographis paniculata by applications of Arbuscular mycorrhizal fungi". (Sanctioned amount Rs. 4,33,000/-) & submitted successfully to UGC office, SPPU, Pune on 25 January 2021.
- One Day Webinar On Restructuring of S.Y.B.Sc. Botany Syllabus 'Jointly Organized Vidya Pratisthan's Arts commerce and Science College, Baramati Department of Botany and Savitribai Phule Pune University, Pune on 27/07/2020
- Attended a Workshop on Discussion on S.Y.B.Sc. Botany Restructured Syllabus on 08/08/2020 organized by Department of Botany, New Arts, Commerce and Science College, Parner and sponsored by Savitribai Phule Pune University, Pune on 8 August, 2020 at online platform. [Cert. No.: FWMJA4-CE000058]
- Worked as a chairman of NAAC Criteria number VII Innovation and Best Practices.
- Worked as chairman for Campus Beautification Committee.
- Worked as faculty coordinator for Science faculty for Short Term Courses.

Ms. Swapana Hajare

- Completed One Week faculty Development Program on “Open Source Tools for Research” from June 08 -June 14 2020.
- Attended various webinars and workshops related syllabus.
- Published International paper in International Journal of Research Biosciences, Agriculture and Technology on Sept 2020
- Worked as a chairman of Science association and Environmental Protection Club.
- Worked as a member of College Annual Magazine, Staff Academy, and Student Feedback Committee.
- Worked as a member of NAAC Criteria II, Teaching, Learning and Evaluation
- Worked as a course coordinator for Herbal Cosmetics Short Term Course organized by Department of Botany.
- Completed one week FDP on “Open Source Tools for Research” from June 08 – June14, 2020.
- Participated in One day National Webinar on “NIRF & AISHE : Role of Teachers” Organized by Department Of Chemistry, Nevjabai Hitkarini College, Bramhapuri on 2nd July 2020.
- Completed State Level Online Workshop On “e-Content Development and e-Assessment” organised by SNTD Women's University , Mumbai, Department of Educational Technology in collaboration with Rayat Shikshan Santha, Satara from September 07th to 11th, 2020.
- Published one paper titled “Assessment methods used in determining the bioremediation potential of microalgae in treatment of industrial effluents: A Review” on 30-09-2021 at International Journal of Researches in Biosciences, Agriculture & Technology (IJRBAT).

- Participated in “ One Day Webinar On Restructuring of S.Y.B.S.c. Botany Syllabus” on 29-7-2020 jointly organized by Vidya Pratisthan's Arts, Science and Commerce College Baramati, Dist- Pune Department of Botany and Savitribai Phule Pune University, Pune.

Department of Zoology

Department Of Zoology Organized Following Activities in The Academic Year 2020-21 by Dr. Padmini Pidiyar & Pro. Prajakta Gaikwad

1. National level Wildlife Week Activity (2nd October to 8th October 2021)

“National Level Poster / Painting / Rangoli Competition” was held by Department of Zoology, Mahatma Pule Mahavidyalaya, Pimpri, Pune 17, on the occasion of online celebration of Wildlife Week (2nd October to 8th October 2021). There was total 35 entries for this online competition from Gadchiroli, Buldhana, Nagpur, and Pune itself.

Ist winner was Juveriya Abdullatif khan from S.Y.B.Sc. 20-21, IInd winner was Pratibha Sandip Kshirsagar from Bharatiya Jain Sanghatana's Art's, Science and Commerce College Wagholi Pune Maharashtra ,IIIrd winner was Sandip Dalve from S.Y.B.Sc. 20-21 And Consolation prize went to Mehnaz Khan from F.Y.B.Sc. 20-21 Mahatma Phule Mahavidyalay, Pimpri, Pune 17

2. Darwin's Day 12 Feb 2021 Activity

Department of Zoology Celebrated International Darwin Day- Feb 12th 2021. Total 76 students of F.Y.B.Sc. and S.Y.B.Sc. participated in this online activity. Quiz Competition was taken for the students

3. National Science Day 28th Feb.2021 Activity

The online Painting / Poster / Rangoli / PPT Competition. There was total 50 entries registered for this online competition.

4. Department of Zoology had organized a guest lecture for F.Y.B.Sc. & S.Y.B.Sc. students on the life of Dr. C.V. Raman by Dr. Milind Bhandare (HoD Physics Dept.) Mahatma Phule Mahavidyalay, Pimpri, Pune 17.

The no. of beneficiaries was 68.

5. World Honey Bee Day 20 May 2021:

Department of Zoology celebrated World Honey Bee Day on 20 May 2021. Total 43 students of F.Y.B.Sc. had participated in this online activity. A small online Quiz Competition was taken for the students.

Department of Microbiology

- Dr. Sangeeta Ahiwale from microbiology department was actively involved in syllabus restructuring of M.Sc. Part II Syllabus of SPPU, one elective theory paper & practical named "Microbial Virus Technology" is designed solely by her.
- Dr. Sangeeta Ahiwale, Supriya Bankar, Shital Kashid participated actively in "T.Y.B.Sc. Microbiology Syllabus Structuring Workshop" organized by Department of Microbiology, Shardabai Pawar Mahila College, Baramati on 4th, 6th, 7th, June 2021.
- Department of microbiology, Mahatma Phule Mahavidhyalaya, Pimpri organized "AIDS & Viral Disease Poster Competitions" for F.Y., S.Y., T.Y.B.Sc. students. Different competitions such as E-poster, Rangoli, Quiz Competitions on 1st to 7th December 2021.

- All faculty members of the department participated in two days Workshop on "Research Literacy" organized by Karmaveer Bhaurao Patil College, Vashi on 8th & 9th Feb. 2021.
- Dr. Sangeeta Ahiwale participated in Three Days Workshop on "Next Genome Sequencing" organised by Karmaveer Bhaurao Patil College, Vashi on 25th Feb. to 27th Feb. 2021.
- Dr. Sangeeta Ahiwale invited as resource person by Virology Congress 2020 for "International Conference" at UK on 30th July 2020.
- One research paper of Dr. Sangeeta Ahiwale is accepted in International Journal of Bacteriophage Research.

रसायनशास्त्र विभाग

२०२०- २०२१ या शैक्षणिक वर्षात रसायनशास्त्र विभागात टी.वाय. बी.एस्सी. या वर्गात ३३ विद्यार्थ्यांनी ऑनलाईन व ऑफलाईन पध्दतीने प्रवेश घेतला. कोविड-१९ साथीमुळे शासकीय आदेशानुसार व सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ व रयत शिक्षण संस्थेच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार प्रत्यक्ष वर्गात शिकविण्याऐवजी ऑनलाईन पध्दतीने सर्व वर्गांचे अध्यापन केले गेले. रसायनशास्त्र विभागामार्फत सर्व वर्गांच्या ऑनलाईन पध्दतीने अंतर्गत परीक्षा घेण्यात आल्या.

रसायनशास्त्र विभागामार्फत 'जागतीक महिला दिना' निमित्त 'ऑनलाईन पोस्टर प्रेझेंटेशन, निबंधलेखन, रांगोळी विषयी स्पर्धा' घेण्यात आल्या व महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा. डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांच्या अध्यक्षतेखाली उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

रसायनशास्त्र विभागातील माजी विद्यार्थी श्री. रोहन फाळके 'गेट' परीक्षा उत्तम रँकने उत्तीर्ण झाला व सध्या आय.आय.टी. मुंबई येथे पीएच.डी. पदवीसाठी संशोधन करीत आहेत.

त्याचबरोबर रसायनशास्त्र विभागातील माजी विद्यार्थीनी कु. वंदना कुंभार (२०१९- २०२०), कु. आश्विनी राठोड, कु. धनश्री गाडेकर यांनी सेट परीक्षेत उत्तम यश संपादन केले.

बी.एस्सी. मध्ये खालील विद्यार्थ्यांनी श्री. कौस्तुभ खुरपे (१५९५/१९००), कु. श्रध्दा साठे (१५४७/१९००) कु. तेजश्री चौके (१४९३/१९००) प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांक संपादन केला. बी.एस्सी. मधील १६ विद्यार्थ्यांनी एम. एस्सी. वर्गात प्रवेश प्राप्त केला.

एम. एस्सी. परीक्षेत खालील विद्यार्थ्यांनी कु. रिया बर्मन (१८४६/२२००), कु. नम्रता माळी (१७३६/२२००) तर कु. जयश्री म्हेत्रे (१७३०/२२००) अनुक्रमे प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांक संपादन केला.

शैक्षणिक वर्ष २०२०- २०२१ मध्ये पदव्युत्तर वर्गासाठी ऑनलाईन अर्ज मागवून मेरिटनुसार प्रवेश क्षमतेएवढ्या २४ विद्यार्थ्यांना एम.एस्सी. भाग - १ या वर्गात प्रवेश देण्यात आले.

रसायनशास्त्र विभागप्रमुख व उपप्राचार्य शहाजी मोरे यांची महाविद्यालय विकास समिती सदस्य म्हणून एकमताने निवड करण्यात आली. विभागातील प्रा. डॉ. दत्तात्रय हिंगणे यांची बी. व्होक. (मास कम्युनिकेशन) अभ्यासक्रमासाठी नोडल ऑफिसर म्हणून नियुक्ती करण्यात आली.

महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांचे वेळोवेळी मार्गदर्शन व सहकार्य लाभले.

प्रा. शहाजी मोरे

विभागप्रमुख, रसायनशास्त्र विभाग

Dr. Dattatray G. Hingane

Associate Professor in Chemistry

1. Nodal Officer - B. Voc. Mass Communication

2. BOS - Chemistry, Abeda Inamdar College Pune.

3. Published Books on "Synthesis of Biological Active Carbazoles"

Publisher: LAP LAMBERT Academic Publishing

ISBN: 978-620-2-68241-1

Date of publications: 31-07-2020

4. Research Project Completed : (01)

Study of Heck reaction for synthesis of 3-vinyl indole: Further conversion to carbazoles and find out the biological activity, UGC Funding, Duration - 2017-

2021, Sanctioned amount - 75000/-,
Completed

5. List of seminars, conferences, symposia, workshops etc. attended: Online mode

- Webinar on E-content Development Tools and Technique, S. M. Joshi College Hadapsar, University Level, Dt. 2/05/2020
- Chatrapati Shivaji Maharajanche jal vyavasthapan ani ajachi garaj, S. M. Joshi College Hadapsar, State Level, Dt. 25/06/2021
- Advance material for functional and sustainable applications, S. M. Joshi College Hadapsar, International Level, Dt. 29/6/2020 to 30/06/2020
- 21 vya shatakatil marathi sahitya va bhasha vyavhar, S. M. Joshi College Hadapsar, International Level, Dt. 10/07/2020
- Hyphenated technique in detection of smart materials, D. P. Bhosale College Koregaon, Dist. Satara, International Level, Dt. 11/07/2020
- One day International level webinar on chemical safety and security management, Bhairavnath Vidyan Mahavidyalay Khutbav, Pune, International Level, Dt. 20/07/2020
- Workshop on S. Y. B. Sc. Chemistry revised syllabus (CBCS-2020), Department of Chemistry, New Art's, Commerce and Science college Parner, Dist.-Ahmednagar, University Level, Dt. 28/08/2020
- Workshop on M. Sc. - II Chemistry (Analytical, Organic and Drug) syllabus CBCS-2020, Department of Chemistry, Padmashree Vikhe Patil College Pravaranagar, A'Nagar, University Level, Dt. 27/11/2020
- Online webinar on scope and career in Chemistry (Resources person), Sharadchandra Pawar Mahavidyalay Lonand, College Level, Dt. 01/06/2021.

Department of Commerce

This report is divided in the following sections

- Academic Result 2019-20
- Value Added Courses
- Departmental Activities
- Departmental wellbeing

a) Academic Result :

In the academic year 2019-20 the overall result of the faculty is as follows.

B.Com. = 84.66%

M.Com. = 100%

b) Value Added Courses :

This year as per university guidelines Department has started two courses for F.Y.B.Com. namely, Value Education and Computerized Accounting

c) Departmental Activities:

- Principal Address, Dt. 30/07/2020, Participants- 200, College Activity
- Guest Talk On Career In Banking, Dt. 29/07/2020, Participants - 100, College Activity

d) Departmental Wellbeing:

Ms. Shivani Ghorpade joined the department as a faculty.

e) Faculty Personal Achievements:

1) Mr. Aniket Khatri:

a. Completed FDP programme on “Managing Online Classes and Co-Creating MOOCs conducted by Ramanujan College, New Delhi under PMMMNMTT

From April 20, 2019 to May 06, 2020

b. Completed FDP programme on “Data Analytics through R for Researchers conducted by Bharathiar School of Management and Entrepreneur Development, Bharathiar University, Coimbatore, TM from 16 July 2020 to 31 July 2020.

c. Completed 5 Days workshop on “E-content Development and E-Assessment” conducted by SNDT Women's University, Mumbai in association with Rayat Shikshan Sanstha Satara from 7 September to 11 September 2020.

d. Participated in State Level Workshop on 'Data Analysis with Excel and SPSS' which was held at D.Y. Patil Institute of Management on 24 and 25th January 2020.

Dr. Vijaya Pokale

Paper Publication: -

1. Published one paper titled 'E Marketing: A New way of Marketing'. In the IASMS Journal of Business Spectrum from IA School of Management Studies ISSN No. 0974 – 8016 Volume – XIII Bengaluru Issue – 1. on July 2020.

Book Publication: -

- S.Y.B.Com. (Sem - III) - Business Communication - I - Success Publications.
- M.Com. - II (Sem - III) – व्यावसायिक संशोधन पद्धती - Success Publications.
- M.Com. - II (Sem - III) - Research Methodology for Business - Success Publications.
- M.Com. - II (Sem - III) - Advanced Cost Accounting and Cost System (Paper - V) - Success Publications.
- S.Y.B.Com. (Sem - IV) - Business Communication - II - Success Publications.
- S.Y.B.Com. (Sem - IV) - Business Management - II - Success Publications.
- S.Y.B.Com. (Sem - IV) - व्यावसायिक व्यवस्थापन- II - Success Publications.
- M.Com. - II (Sem - IV) - Advanced Cost Accounting and Cost System (Paper - VII) - Success Publications.
- M.Com. - II (Sem - IV) - Advanced Marketing - (Paper - VII) - Success Publications.

Faculty development Programme – Completed 9 Faculty development Programme (FDP)

Dr. Sonal Sharad Bawkar

- Completed one week International Faculty Development Programme (21-25 September 2020) on " World economy on tenterhooks and Indian Economy Road Ahead" jointly organized by ARB Garud Arts, Commerce and Science College, Shendurni and Bombay Stock Exchange Broker's Forum, Bombay.
- Completed one week Faculty Development Programme (03-08 August 2020) on " Educational video creation E-content Development " organized by C.D.Jain College of Commerce Shrirampur.
- Completed one day e-faculty development programme on "MBA CBCS and OBE Pattern in Organisation and Management Board for Sem III " Organised by Dnyansagar Institute of Management & Research, Balewadi in association with department of Management SPPU, Pune
- Participated in the " Training Programme on Restructured syllabus of accountancy" held by board of studies in accountancy, Savitribai Phule Pune University , Pune on 10th July 2020
- Participated in three days online workshop on " Education 4.0 – Season II" organized by IQAC, Atharva College of Engineering, Pune .
- Co-Author of a text book on Income Tax for A.Y.2021-2022 Kshitija Publication, Pune of T. Y.B.Com compulsory paper.
- Contributed E-Content on Auditing and Taxation to e-content bank of SPPU,Pune.
- Worked as Paper Setter of PG Subjects Examination of Savitribai Phule Pune University, Pune.

Department of English

By considering the situation of Covid-19 annual plan of the department was prepared for the academic year 2020-21. Major activities related to curricular and co-curricular are as follow.

- Mrs. Mrunalini Shekhar gained PhD degree of Savitribai Phule Pune University on the topic of "A Thematic study of Anita Desai's selected novel" on 8th April 2021.
- 40 National and International Webinar and workshop were attended by the faculty members.
- Renovation of department is done.
- Due to Covid-19 online lectures through zoom platform where delivered as per time table.
- Knowledge bank with PPTs, Video lectures, and study material and question banks is prepared.
- Teaching learning process was done through Zoom, YouTube, PPTs, Videos Screening, Google Classroom, Self-Learning Project Based Learning, Task Based Method and Demonstration As well As Classroom Seminar.
- Student submitted a book review projects, Mini Research projects, and PPTs and Essays on various topics.

Dr. Mrunalini Shekhar

Gained Ph.D. degree of Savitribai Phule Pune University on the topic of "A Thematic study of Anita Desai's selected novel" on 8th April 2021.

Attended Webinar and Workshops.

- One day workshop on " E- content development" organised by MP College Pimpri, on 28 January 2020.
- National webinar on "Understanding Student Centric Method and Techniques for Effective Teaching" Organised by Azad College of education Satara on 27th may 2020

- National winner on " Research and Planetarium" by M.P college, Pimpri, Pune ,On 28 may 2020
- National webinar on "Academic Integrity and Quality Measuring Tools in Research and Publication" organised by Rajaram College, Kolhapur On 31st May 2020.
- State level webinar on "Management of Mental Health during Covid-19 Lockdown" by Dr babasaheb Ambedkar College Aundh on 22nd may 2020.
- National webinar on" Reactivation Framework" organised by Sharad Chandra Pawar College Lonand on 27th June 2020
- National webinar on: Impact of Covid-19" organised by C.D Jain College of Commerce on 11th June 2020.
- National webinar on "NAAC Systematic Data Organisation And Presentation" organised by V.I.T Mumbai on 16th may 2020
- Webinar on "E- content development" by Research centre for English language and literature on 10th April 2020
- National webinar on "The Need of Translation" organised by Sau. Mangalatai Ramachandra Jagtap Mahila Mahavidyalaya Umbraj on 30 July 2020
- National E-seminar on "Challenges In Teaching Compulsory English In Covid-19 Situation" organised by Krishna Mahavidyalay Rethare B.K On 28 August 2017
- National webinar on "Prevention And Treatment Pillars of Physical And Mental Health organised by Y. C.M., Pachwad on 18th July 2020
- National webinar on" sociolinguistics and the pragmatics fresh perspective to the study of Indian English literature" organised by Radhabai Kale Mahavidyalay Nagar on 2nd November 2020

- Web Workshop on "Revised Syllabus of English Organised By S.P College Pune on 27th May 2020
- One day National webinar on "transcription in literature organised by R.B Narayan Rao Borawake college Srirampur on 14th October 2020.

Dr. Karande Shahaji Rajaram

- Worked as a Chairman for UGC Correspondence Committee
- Worked as a Coordinator for Short Term Course at S.Y.B.A. -Diploma Course in Spoken English
- Worked as a Convener for National Level Online Quiz Competition on Linguistics.
- Participated in one day web-workshop on Revised Syllabi of SYBA English jointly organized by Savitribai Phule Pune University and the Department of English, S. P. College, Pune on 27th July 2020.
- Completed 04 F.D.P.
- Participated in 03 State Level Webinars.
- Participated in 17 National Webinars.
- Participated in 07 International E-Conferences.

Dr. Neelkanth Dahale

Assist. Professor in English

Following are the details of my career advancement endeavors I took during 2020-21:

- Attended National Webinar on Understanding Student-Centric Methods and Techniques for Effective Teaching held at Dr. Babasaheb Ambedkar College, Aundh, Pune - 411067 on May 27, 2020.
- Attended National Webinar on Innovation, Social Entrepreneurship and IPR organized by IQAC of the Host Colleges and Joint Director, Higher Education, Nagpur Region, Nagpur on May 30, 2020.
- Completed SWAYAM ARPIT Online

Annual Refresher Programme in English Language Teaching conducted by Gujarat University, Ahmadabad on June 30, 2020.

- Delivered speech as Resource Person at National Webinar on Challenges in Teaching Compulsory English during Covid-19 Situation organized by Krishna Mahavidyalaya, Rethre BR, Tahasil Karad on August 27, 2020.
- Completed UGC Sponsored Short Term Course on Yoga for Mental Health held at UGC HRDC, Dr. Harisingh Gour Vishwavidyalaya, Sagar, Madhya Pradesh between December 8 and 14, 2020.
- Completed UGC Sponsored Short Term Course on Dialogue with Dr. B. R. Ambedkar: Critical Reflection for Social Science Discourse held at UGC HRDC, Dr. Harisingh Gour Vishwavidyalaya, Sagar, Madhya Pradesh between January 16 and 22, 2021.
- Delivered speech as Resource Person at Shivaji University, Kolhapur jurisdiction level E-Seminar on Essential Skills in Getting Jobs organized by Krishna Mahavidyalaya, Rethre BR, Tahasil Karad on Feb. 12, 2021.
- Attended State Webinar on Marathi Bhashepudhil Avhane ani Careerchya Sandhi held at T. C. College, Baramati, Dist: Pune on February 22, 2021.
- Attended quality assurance national and international events as IQAC Coordinator and Invitee held at and organized by NAAC, Bengaluru during 2020-21.

मराठी विभाग

महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांमध्ये साहित्याची आवड निर्माण व्हावी, मराठी संस्कृती व परंपरेचे त्यांना आकलन व्हावे, त्यांची संवाद व संप्रेषण क्षमता वाढावी यासाठी विभागातर्फे विविध उपक्रम घेण्यात येतात.

भारताचे माजी राष्ट्रपती ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांच्या जन्म दिनाच्या निमित्ताने महाविद्यालयामध्ये विभागातर्फे 'वाचन प्रेरणा दिन' उपक्रमांतर्गत ऑनलाईन कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यक्रमात सुप्रसिद्ध वक्ते आणि कवी माननीय निलेश म्हसाये यांनी मार्गदर्शन केले. त्यांनी आपल्या भाषणातून वाचनाचे महत्त्व सांगितले तसेच विविध ग्रंथांची आपल्या काव्यमय शैलीत उदाहरणे दिली. उत्तम चरित्र ग्रंथांच्या माध्यमातून व्यक्तिमत्त्व विकसित करता येते असे मत मांडले. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड होते. त्यांनी वाचन संस्कृती ही दैनंदिन सवयीचा भाग होणे आवश्यक आहे असा संदेश दिला. वाचन प्रेरणा दिनाचे औचित्य साधून ग्रंथालय विभागाच्या संयुक्त विद्यमाने मराठी साहित्य परिचय ऑनलाईन प्रश्नमंजूषा कार्यक्रम घेण्यात आला त्यामध्ये ६७४ लोकांनी सहभाग नोंदवला.

मराठी भाषेचे वैभव जपण्यासाठी व राज्यामध्ये मराठी भाषेचा राजभाषा म्हणून सार्वत्रिक वापर होण्याच्या दृष्टीने शासन निर्णयानुसार 'मराठी भाषा पंधरवडा' साजरा करण्यात येतो त्याचा संक्षिप्त अहवाल पुढील प्रमाणे आहे :-

करोना महामारीच्या पार्श्वभूमीवर मराठी भाषा पंधरवडा काळात विद्यार्थ्यांच्या व्हॉटसपग्रुप वर मराठी ग्रंथ - साहित्याची माहिती पाठवण्यात आली.

१३ जाने रोजी 'आई' काव्यसंग्रहाचे कवी मा. अनिल दीक्षित यांच्या ऑनलाईन काव्यवाचनाच्या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. त्यामध्ये त्यांनी संस्कारक्षम कविता आणि विडंबनात्मक गीते सादर केली.

१५ जानेवारी २० रोजी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाचे सिनेट मॅबर मा. सुधाकर शेलार यांचे 'जागतिकीकरण आणि मराठी भाषा' या विषयावर ऑनलाईन व्याख्यान आयोजित केले. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड होते.

मराठी भाषा पंधरवडा निमित्ताने ऑनलाईन 'मराठी साहित्य प्रश्नमंजूषा' आयोजन करण्यात आले. त्यामध्ये १३४ जणांनी सहभाग घेतला.

मराठी भाषा दिनानिमित्त सुंदर हस्ताक्षर स्पर्धा देखील घेण्यात आली.

दि. २७ फेब्रुवारी रोजी कविवर्य कुसुमाग्रज यांचा जन्मदिवस शासनाकडून 'मराठी भाषा गौरव दिन'

म्हणून जाहीर केला आहे . या दिनाच्या औचित्याने जागतिक कीर्तीचे लेखक व गाढे अभ्यासक मा. अच्यूत गोडबोले यांनी 'मी आणि ज्ञान विज्ञानाची मराठी' या विषयावर ऑनलाईन संवाद साधला आणि मनोगत व्यक्त केले. त्यानंतर विभागातील तृतीय वर्षाचे विद्यार्थी आप्रपाली चंद्रकांत हुंबरे, एश्वर्या अशोक रॉय व बाबासाहेब संजय खरात यांनी प्रश्नोत्तराच्या कायक्रमात उत्फूर्त सहभाग घेतला. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड होते. त्यांनी मराठी भाषिकांनी ज्ञान विज्ञानाची विविध पुस्तके वाचून अद्यावत तंत्रज्ञान आत्मसात करणे आवश्यक आहे असे मत मांडले. पदव्युत्तर विभागातील विद्यार्थी श्री. आदित्य हविले यांनी कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले. सदर कार्यक्रमाचे ऑनलाईन झूम प्लॅटफॉर्म यु ट्यूब आणि फेसबुक या सामाजिक प्रसार माध्यमाद्वारे प्रक्षेपण करण्यात आले.

विभागाच्या विविध उपक्रमांसाठी आदरणीय प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड आणि कला विभागाच्या उपप्राचार्या डॉ. मृणालिनी शेखर यांचे मार्गदर्शन व संयोजनासाठी प्रा. विद्यासागर वाघेरे, डॉ. शुभांगी दांगट, अभ्यागत प्रा. धनंजय भिसे आणि प्रा. पूनम तडके यांचे सहकार्य लाभले.

डॉ. संजय मेस्त्री

प्रमुख मराठी विभाग

डॉ. संजय मेस्त्री

- महाविद्यालयाच्या माजी विद्यार्थी संघटनेचे उपाध्यक्ष (संयोजक) म्हणून कार्य. कोरोना महामारी पार्श्वभूमीवर ऑनलाईन माजी विद्यार्थी मेळाव्याचे आयोजन. त्याद्वारे माजी विद्यार्थ्यांकडून महाविद्यालयास एक लाखाहून अधिक आर्थिक निधी प्राप्त .
- महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक विभागाचे चेअरमन म्हणून कार्य विभागातर्फे विविध उपक्रमात सहभाग.
- महाविद्यालयाच्या पदवी व पदव्युत्तर मराठी विभागाचे विभाग प्रमुख म्हणून कार्य.
- महाविद्यालयाच्या शिस्त समितीचे सदस्य म्हणून कार्य.
- महाविद्यालयाचे फ्लेक्स तयार करण्याकामी संयोजन कार्य.
- सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या परीक्षा विभागासाठी बी.ए. व एम. ए. प्रश्नसंच निर्मिती मध्ये सहभाग.

- फर्ग्युसन महाविद्यालय (अभिमत विद्यापीठ) पुणे यांच्या मराठी विभागासाठी 'विषयतज्ज्ञ' म्हणून सहभाग.
- फोटोग्राफी शॉर्ट टर्म कोर्स चे समन्वयक म्हणून कार्य कोर्सच्या माध्यमामधून १० विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण.
- कोरोना महामारी च्या पार्श्वभूमीवर मराठी विभाग व ग्रंथालय विभागाच्या सहकार्याने 'वाचनप्रेरणा दिन' व 'मराठी राजभाषा दिना' निमित्त ऑनलाईन 'साहित्य परिचय प्रश्नमंजुषा' कार्यक्रमाचे यशस्वी आयोजन. ८०३ जणांचा यशस्वी सहभाग.
- यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ नाशिक अभ्यास केंद्र पिंपरी यांच्यासाठी बी.ए. व बी.कॉम. वर्गाकरिता संमंत्रक म्हणून अध्यापनाचे कार्य.
- महाविद्यालयाच्या विविध उपक्रमात सक्रिय सहभाग.
डॉ. संजय मेस्त्री

हिंदी विभाग

महात्मा फुले महाविद्यालय, पिंपरी, पुणे के हिंदी विभाग की ओर से शैक्षिक वर्ष 2020-21 में निम्नांकित गतिविधियों का आयोजन किया गया :

शैक्षिक गतिविधियाँ :

अध्यापन पद्धतियाँ :

हिंदी विभाग के अध्यापकों द्वारा निम्नलिखित अध्यापन साधनों एवं पद्धतियों का प्रयोग किया गया:

- ऑनलाइन व्याख्यान (Zoom)
- ऑनलाइन सामूहिक चर्चा
- ऑनलाइन सेमिनार
- विभाग के e-Contents
- Kahoot!
- Concept Board -Mind Map
- अध्ययन -अध्यापन में ICT का प्रयोग

पाठ्यक्रम पूरक गतिविधियाँ :

'हिंदी पखवाडा' के उपलक्ष्य में निम्नांकित गतिविधियों का आयोजन किया गया :

- ऑनलाइन हिंदी निबंध प्रतियोगिता, दि. 10 सितंबर, 2020, प्रतिभागी -11
- ऑनलाइन हिंदी काव्यवाचन प्रतियोगिता , दि. 11 सितंबर, 2020, प्रतिभागी -20

हिंदी दिवस समारोह :

हिंदी दिवस समारोह' के उपलक्ष्य में 14

सितंबर 2019 को मा. प्रोफेसर डॉ. गजानन चव्हाण (पूर्व प्रोफेसर, हिंदी विभाग, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे) का ऑनलाइन व्याख्यान आयोजित किया गया। आपके मार्गदर्शन का विषय रहा - 'वैश्विक स्तर पर हिंदी'। उक्त समारोह में 89 छात्रों की ऑनलाइन उपस्थिति थी।

अंशकालीन पाठ्यक्रम (Add-on-Courses):

- Certificate / Diploma / An Advanced Diploma Course in Fashion Designing, कालावधि-90 Hrs., कक्षा - एफ.वाय.बी.ए., एस.वाय.बी.ए., टी.वाय.बी.ए., समन्वयक-डॉ. कामायनी सुर्वे
- Certificate Course in Journalism, कालावधि - 90 Hrs., कक्षा-एस.वाय.बी.ए., समन्वयक - डॉ. वैशाली खेडकर
- Certificate Course in Advanced Spoken English, कालावधि - 60 Hrs, कक्षा-एम.ए. I, समन्वयक - डॉ. वैशाली खेडकर
- Certificate Course in Soft Skills Development, कालावधि - 90 Hrs, कक्षा-एम.ए. II, समन्वयक - डॉ. कामायनी सुर्वे

पुनर्रचित हिंदी पाठ्यक्रम कार्यशाला में सहभागिता :

सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे के हिंदी विभाग की ओर से दि. 31/08/ 2020 को आयोजित द्वितीय वर्ष साहित्य तथा बी.ए.(हिंदी) पुनर्रचित पाठ्यक्रम पर आधारित एकदिवसीय ऑनलाइन हिंदी कार्यशाला में डॉ. कामायनी सुर्वे तथा डॉ. वैशाली खेडकर ने सहभागिता की।

पाठ्येतर गतिविधियाँ :

- छत्रपति शिवाजी कॉलेज, सातारा(स्वायत्त) द्वारा आयोजित ऑनलाइन राष्ट्रीय हिंदी निबंध प्रतियोगिता में छात्रों की सहभागिता :

सुश्री फर्नांडिस मोनिका - टी.वाय.बी.ए.

सुश्री चौधरी रंजना देवीदास - एम.ए. II

- पूना कॉलेज, पुणे द्वारा हिंदी पत्रकारिता दिवस के उपलक्ष्य में आयोजित ऑनलाइन राष्ट्रीय प्रश्नमंजूषा में छात्रों की सहभागिता :

सुश्री कुशवाहा चंदा रामसरन - एम.ए. I

सुश्री जगताप सुप्रीता रामदास - एम.ए. I

ग्रंथसंपदा प्रदान :

दि. 02/02/2021 को डॉ. गजानन चव्हाण (पूर्व प्रोफेसर, हिंदी विभाग, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे) ने अपने निजी पुस्तकालय से हिंदी विभाग के पुस्तकालय में 425 पुस्तकें प्रदान कीं। इस उपलक्ष्य में डॉ. गजानन चव्हाण और श्रीमती सुमति चव्हाण जी को शॉल एवं स्मृतिचिन्ह देकर सम्मानित किया गया। डॉ. गजानन चव्हाण जी ने डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील जी की स्मृतियों का उल्लेख करते हुए कहा कि यह सब रयत शिक्षण संस्था के कारण संभव हुआ है। इस अवसर पर मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड़ जी ने डॉ. गजानन चव्हाण जी के प्रति आभार प्रकट करते हुए कहा कि ये पुस्तकें निश्चित रूप से छात्रों के लिए उपयोगी होंगी। उक्त गतिविधि के दौरान उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर, IQAC के समन्वयक डॉ. नीलकंठ डहाळे, डॉ. दिनकर मुरकुटे, प्रो. शर्मिला भांबारे, श्रीमती. विद्या चव्हाण आदि उपस्थित थे।

अंतर्राष्ट्रीय वेबिनार का आयोजन :

हिंदी विभाग द्वारा शनिवार दि. 12 जून, 2021 को 'हिंदी का वैश्विक परिदृश्य' विषय पर अंतर्राष्ट्रीय वेबिनार का Zoom ऑनलाइन प्लेटफार्म पर आयोजन किया गया। प्रस्तुत वेबिनार में देश-विदेश के विभिन्न विश्वविद्यालयों के विद्वान, अध्यापक, अनुसंधानकर्ता एवं छात्र ऑनलाइन उपस्थित थे। वेबिनार के उद्घाटक के रूप में सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय के हिंदी विभागाध्यक्ष प्रो. डॉ. सदानंद भोसले जी ने अपने वक्तव्य में कहा तकनीकी क्षेत्र में हिंदी भाषा ने अपना महत्वपूर्ण योगदान दिया है। इस तकनीकी हिंदी भाषा को आत्मसात करनेवाले सभी के लिए समूचे विश्व में रोजगार के विभिन्न अवसर निर्माण हुए हैं। बीजभाषक जर्मनी के हैम्बर्ग विश्वविद्यालय के प्रो. डॉ. राम प्रसाद भट्ट जी ने कहा आज, हिंदी पूरी दुनिया में व्यापक रूप से फैल रही है। दुनिया भर में 143 से अधिक विश्वविद्यालयों में हिंदी का अध्ययन-अध्यापन हो रहा है। साथ ही जर्मनी, जापान, रूस, मॉरीशस आदि देशों में साहित्य, अनुवाद, इंटरनेट और सभी प्रकार के मीडिया में हिंदी भाषा का व्यापक रूप से प्रयोग किया जाता है। जापान के तोक्यो विश्वविद्यालय के पूर्व प्रोफेसर, मा. डॉ. शामसुंदर पांडे जी ने 'जापान में हिंदी की वर्तमान स्थिति' के बारे में विस्तार से बताया। साथ ही मुंबई के रामनारायण रुइया स्वायत्त कॉलेज के हिंदी विभागाध्यक्ष डॉ. प्रवीण चंद्र बिष्ट जी ने वैश्विक स्तर

इतिहास विभाग

पर प्रयोजनमूलक हिंदी की महत्ता का प्रतिपादन किया। उद्घाटन सत्र के अध्यक्ष महाविद्यालय के प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड़ थे। हिंदी विभागाध्यक्ष एवं वेबिनार की संयोजक डॉ. कामायनी सुर्वे ने प्रस्तावनापर मंतव्य प्रस्तुत किया। उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर जी ने स्वागत किया। समन्वयक डॉ. वैशाली खेडकर ने मुख्य अतिथि का परिचय व सूत्रसंचालन किया। इसके अलावा बीबीए सीए विभागाध्यक्ष प्रा. प्रीति नेवेसी जी ने तकनीकी सहायता की। इस अवसर पर उपप्राचार्य प्रा. शहाजी मोरे, IQAC समन्वयक डॉ. नीलकंठ डहाळे, महाविद्यालय विकास समिति के सभी सदस्य, प्रो. शर्मिला भांबारे, कार्यालय प्रमुख श्री. राजेंद्र गायकवाड़ व सौ. उज्वला तावरे जी आदि का सहयोग प्राप्त हुआ। वेबिनार में यू.एस.ए., यू.के., यू.ए.ई., ऑस्ट्रेलिया और भारत के विभिन्न विश्वविद्यालयों से 355 विद्वानों, शोधकर्ताओं और छात्रों ने ऑनलाइन सहभागिता की। हिंदी विभाग की सभी गतिविधियों को सुचारू रूप से संपन्न कराने में महाविद्यालय के मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड़ जी का समय-समय पर मार्गदर्शन प्राप्त हुआ। साथ ही डॉ. वैशाली खेडकर, प्रा. शर्मिला भांबारे, प्रा. प्रियंका कुदळे आदि का सहयोग प्राप्त हुआ।

डॉ. कामायनी गजानन सुर्वे
अध्यक्ष, हिंदी विभाग

डॉ. वैशाली खेडकर

- 'नाटककार मोहन राकेश और हिंदी उपन्यास' (ISBN 978-93-90470-556) नामक किताब विकास प्रकाशन, दिल्ली से प्रकाशित।
- अजंता (ISSN 2277-5730) इस पत्रिका में 'आत्मनिर्भर भारत की ओर' नामक आलेख प्रकाशित। मार्च 2021
- ज्ञानज्योति प्राथमिक शिक्षक समूह - पंचायत समिती नेवासा द्वारा आयोजित 'बेटी बचाओ बेटी पढ़ाओ' अभियान अंतर्गत 'सावित्री काल आज आणि उदया' इस विषयपर व्याख्यान।
- संत तुकाराम शिक्षण प्रसारक मंडल के आर्ट्स एवं कॉमर्स कॉलेज में जागतिक महिला दिन के अवसर पर 'स्त्री संघर्षाचा इतिहास' विषय पर विशेष व्याख्यान।

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये 'पुरातत्त्वशास्त्र' या विषयावरील शॉर्ट टर्म कोर्स घेण्यात आला. या विषयाचे अध्यापन डॉ. सुरज सोनवणे यांनी केले. शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये बी.ए. इतिहास वर्गाचा निकाल १००% लागला तर एम.ए. चा निकाल १००% लागला आहे.

इतिहास विभागाच्या विद्यार्थ्यांनी भारत इतिहास मंडळ पुणे, डेक्कन कॉलेज, बार्टी पुणे, आणि राजा दिनकर केळकर वस्तुसंग्रहालय, शिवनेरी किल्ला इत्यादी स्थळांना भेट देऊन अभ्यास प्रकल्प पूर्ण केला.

एम.ए. भाग १ आणि २ मधील विद्यार्थ्यांनी प्रोजेक्ट सादर केले. तसेच ग्रुप चर्चा, टेस्ट व सेमिनार मध्ये सर्व विद्यार्थी सहभागी झाले.

विद्यार्थ्यांना अभ्यास करण्यासाठी 'भारत एक खोज' चे विविध भाग दाखविण्यात आले. विभागातील विद्यार्थ्यांना ऑनलाईन झूम द्वारे वर्षभर शिकविण्यात आले. यावेळी विद्यार्थ्यांना ईबुक, स्टडी मटेरियल्स, पीडीएफ, YouTube, Google Classroom इत्यादी साहित्य पुरविण्यात आले. विद्यार्थ्यांच्या ऑनलाईन अंतर्गत परीक्षा, प्रोजेक्ट, सेमिनार घेण्यात आले.

विभागातील विद्यार्थ्यांनी विविध महाविद्यालयाच्या प्रश्नावली, विविध ऑनलाईन व्याख्याने व सेमिनार मध्ये सहभाग घेतला.

इतिहास विभागाच्या छत्रपती शिवाजी महाराज यांच्या जयंती निमित्त दि. १९ फेब्रुवारी २०२१ रोजी विशेष व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले. प्रमुख पाहुणे म्हणून डॉ. सतिश चाफले (इतिहास विभाग प्रमुख, आर. एस. मुंडले महाविद्यालय, नागपूर) यांनी मार्गदर्शन केले. कार्यक्रमाचे अध्यक्षपद मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड़ यांनी भूषविले

इतिहास विभागाच्या वतीने दिनांक २५ मे २०२१ रोजी महाराष्ट्रातील आदिवासी व भटक्या-विमुक्त जमातीचा सांस्कृतिक व सामाजिक इतिहास या विषयावरील राष्ट्रीय वेबिनारचे आयोजन करण्यात आले होते. यावेळी वेबिनारसाठी नागपूर विद्यापीठातील इतिहास अभ्यास मंडळाचे अध्यक्ष डॉ. शाम कोरेटी प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते. आपल्या व्याख्यानात त्यांनी गलामंडल राज्याच्या वैभवशाली इतिहासाचे पुनर्लेखन होणे आवश्यक असल्याचे सांगितले. त्यांनी

देवगड येथील आदिवासी राज्यव्यवस्थेच्या वैभवशाली वारसा आपल्या व्याख्यानात सांगितला. या प्रसंगी मुंबई विद्यापीठातील इतिहास विभागाचे डॉ. नारायण भोसले यांनी भटक्या विमुक्त जमातीच्या सांस्कृतिक व सामाजिक इतिहासाचे सविस्तर आढावा घेऊन भटक्या जमातीतील जातपंचायतीचा व तिचा समाजावरील प्रभावाचा सविस्तर आढावा घेतला. याप्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांनी राष्ट्रीय वेबिनारचे अध्यक्ष म्हणून बोलताना आदिवासी व भटक्या विमुक्तांचा विविध प्रश्नांचे विवेचन करून सांस्कृतिक व सामाजिक इतिहासाचा आढावा घेतला. समन्वयक म्हणून प्राध्यापक संदीप नन्नावरे यांनी काम केले. तर इतिहास विभाग प्रमुख डॉ. दिनकर मुरकुटे यांनी सदर वेबिनारचे संयोजक होते. या वेबिनारसाठी साठी देशातील विविध राज्यातील १५० प्राध्यापक सहभागी झाले होते. या वेबिनारचे आभार डॉ. नीलकंठ डहाळे यांनी मानले. सूत्रसंचालन डॉ. कामायनी सुर्वे यांनी केले तर तांत्रिक सहाय्यक प्रा. प्रीती नेवसे यांनी केले.

शिवस्वराज्य दिन कार्यक्रम दि. ०६ जुने २०२१ रोजी सांस्कृतिक विभाग व इतिहास विभागाच्या वतीने साजरा करण्यात आला. या वेळी प्रमुख पाहुणे प्राचार्य डॉ. गणेश राऊत म्हणाले, वयाच्या १६ व्या वर्षी एक उत्तुंग स्वप्न पहायचे, ते अखंड उराशी बाळगायचे व ते साकारलेले पहायचे ही साधी गोष्ट नाही. शिवरायांनी राज्याभिषेकाचे स्वप्न पाहिले व ते साकार करून दाखविले. तरुणपणीच महाराजांनी निश्चय केला होता की, आपली राजमुद्रा असावी, आपल्या रयतेचे राज्य असावे, त्याला राजा असावा. अनेक बलाढ्य शत्रुसंगे तुटपुंज्या सामुग्रीच्या सहाय्याने व मूठभर मावळ्यांच्या साथीने लढून तो दृढनिश्चय महाराजांनी प्रत्यक्षात आणला व ६ जून १६७४ रोजी राज्याभिषेक घडवून आणला.

त्यावेळी शिवराज्याभिषेक सोहळ्यास ब्रिटन व युरोपातील अनेक देशांचे प्रतिनिधी उपस्थित होते व त्यामुळे महाराष्ट्राच्या भूमीवरील ही पहिली आंतरराष्ट्रीय घटना म्हणावी लागेल व ती महाराष्ट्राच्या इतिहासातील सर्वात महत्त्वाची घटना असेही म्हणावे लागेल, असे प्रतिपादन पुणे येथील एच. व्ही. देसाई कॉलेजचे प्राचार्य, इतिहास संशोधक डॉ. गणेश राऊत यांनी केले. ते येथील रयत शिक्षण संस्थेच्या महात्मा फुले महाविद्यालयातील सांस्कृतिक व इतिहास विभागाच्या संयुक्त विद्यमाने शिवस्वराज्याभिषेक दिनानिमित्त आयोजित विशेष व्याख्यानात बोलत होते. आपल्या व्याखानादरम्यान

त्यांनी राज्याभिषेक सोहळ्याचे मनोहारी वर्णन केले व अनेक संदर्भ साहित्यांचा दाखला दिला.

ऑनलाईन विशेष व्याख्यान कार्यक्रमाचे अध्यक्ष महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड आपल्या अध्यक्षीय मनोगतात म्हणाले, आजच्या तरुणांने शिवरायांची जयंती साजरी करावीच, शिवाय महाराजांची धाडसी वृत्ती व दृढ मनोनिश्चयाचे गुण अंगीकारावेत व त्याप्रमाणे रयतेच्या हिताचे कार्य करावे.

कार्यक्रमाचा प्रारंभ रयतगीताने करण्यात आला. प्रास्ताविक डॉ. संजय मेस्त्री यांनी व प्रमुख वक्त्यांचा परिचय डॉ. दिनकर मुरकुटे यांनी करून दिला. दरम्यान ग्रंथपाल डॉ. तृप्ती अंब्रे - मेस्त्री यांनी आयोजन केलेल्या शिवरायांच्या विविध पैलूंवर प्रकाश टाकणाऱ्या ग्रंथांच्या ऑनलाईन प्रदर्शनाचे उद्घाटन करण्यात आले. डॉ. कामायनी सुर्वे यांनी सूत्रसंचालन व उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर यांनी आभार मानले. प्रा. प्रीती नेवसे यांनी तंत्रसहाय्य केले. तत्पूर्वी सकाळी निवडक प्राध्यापक, शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांच्या उपस्थितीत कोविड-१९ संदर्भातील नियमांचे पालन करून छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या प्रतिमेचे पूजन करण्यात आले.

सदर कार्यक्रमास उपप्राचार्य शहाजी मोरे, निवृत्त प्रा. डॉ. नंदकिशोर पवार, डॉ. निळकंठ डहाळे, सर्व प्राध्यापक, शिक्षकेत्तर सहकारी व विद्यार्थी ऑनलाईन उपस्थित होते.

डॉ. दिनकर रावजी मुरकुटे
प्रमुख, इतिहास विभाग

डॉ. दिनकर रावजी मुरकुटे

- महाराष्ट्राच्या जडण घडणीचा दस्तावेज सत्यशोधक मुकुंदराव पाटील यांच्या समग्र अग्रलेखांच्या विचारकिरण' खंड ०१ ते १० मधील खंड आठवा या संदर्भ ग्रंथाचे संपादन केले.
- 'भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीचा आर्थिक परिप्रेक्षातून अभ्यास' या संदर्भ ग्रंथात 'ब्रिटीशांचे वासाहतिक आर्थिक धोरण' या विषयावर शोध निबंध प्रकाशित झाला.
- एम.जे. कॉलेज (स्वायत्त) जळगाव, येथे पदव्युत्तर इतिहास विभागात 'इतिहास अभ्यास मंडळ' च्या वतीने दि. २०.०१.२०२१ रोजी ऑनलाईन सहभाग घेऊन बी.ए. व एम.ए. इतिहास या विषयाचा अभ्यासक्रम तयार करण्यात आला.

- डॉ. होमी भाभा राज्य विद्यापीठ, मुंबई 'इतिहास अभ्यास मंडळ' टी.वाय.बी.ए. इतिहास या विषयाचा अभ्यासक्रम तयार करण्यात आला.
- विविध महाविद्यालयाने आयोजित केलेल्या चर्चासत्रात साधन व्यक्ती म्हणून व्याख्याने दिली.
- ०९ ऑगस्ट २०२० रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय औंध, पुणे येथे आनलाईन 'भारतातील क्रांतिकारक चळवळ' या विषयावर व्याख्यान दिले.
- दि. १५ फेब्रुवारी २०२१ रोजी श्रीगोंदा जिल्हा अहमदनगर येथे विचार प्रबोधन सप्ताह साजरा करण्यात आला. या मध्ये 'महाराष्ट्रातील सत्यशोधक चळवळ व मुकुंदराव पाटील' या विषयावर जाहीर व्याख्यान दिले.
- २५ एप्रिल २०२१ रोजी 'सिंधुजन अकादमी' च्या वतीने विविध विद्याशाखीय व्याख्यानमाले अंतर्गत 'सत्यशोधक दीनमित्रकार मुकुंदराव पाटील यांचे राजकीय विचार' या विषयावर आनलाईन व्याख्यान दिले.
- १० मार्च २०२१ रोजी कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय सोनई जिल्हा अहमदनगर येथे "Thoughts of Mukundrao Patil on Gender Equality" या विषयावर व्याख्यान दिले.
- ०३ जून २०२१ रोजी विठ्ठलराव शिंदे कला महाविद्यालय टेंभूर्णी जिल्हा सोलापूर येथे 'आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार: मुकुंदराव पाटील या विषयावरील राष्ट्रीय चर्चासत्रात साधन व्यक्ती म्हणून व्याख्यान दिले.
- या वर्षी विविध महाविद्यालयाने आयोजित केलेल्या राष्ट्रीय व आंतर राष्ट्रीय चर्चासत्रात ऑनलाईन सक्रीय सहभाग घेतला.
- १५ मार्च २०२१ रोजी एम.जे. कॉलेज (स्वायत्त) जळगाव, येथे पदव्युत्तर इतिहास विभागाच्या वतीने "Research Methodology" या विषयावरील कार्यशाळेत ऑनलाईन सक्रीय सहभाग घेतला.
- १८ मे २०२१ ते २२ मे २०२१ रोजी "Understanding patriarchy and gender : introduction to feminist thinkers / thought" या विषयावरील कार्यशाळेत ऑनलाईन सक्रीय सहभाग घेतला.
- २५ जून २०२१ रोजी महाविद्यालयाच्या इतिहास विभागाच्या वतीने आयोजित केलेल्या "Cultural and social history of tribal and nomadic tribes in Maharashtra" या विषयावरील राष्ट्रीय वेबिनारचे संयोजक म्हणून काम केले.
- १२ जून २०२१ रोजी महाविद्यालयाच्या हिंदी विभागाच्या वतीने आयोजित केलेल्या 'हिंदी का वैश्विक परीदृश्य' या विषयावरील आंतरराष्ट्रीय वेबिनार मध्ये ऑनलाईन सक्रीय सहभाग घेतला.
- १२ जानेवारी २०२१ लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय सोलापूर यांच्या वतीने आयोजित केलेल्या "Enlightenment Movement in Maharashtra" या विषयावरील राष्ट्रीय वेबिनार मध्ये ऑनलाईन सक्रीय सहभाग घेतला.
- २८ नोव्हेंबर २०२१ रोजी राधाबाई काळे महिला महिला महाविद्यालय अहमदनगर यांच्या इतिहास विभागाच्या वतीने "Non Brahmin Movement in Maharashtra" या विषयावरील राष्ट्रीय वेबिनार मध्ये ऑनलाईन सक्रीय सहभाग घेतला.
- ०९ नोव्हेंबर २०२१ रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय औंध पुणे यांच्या वतीने "Suggestion on Revised Syllabus of History For T.Y.B.A." या विषयावरील कार्यशाळेत ऑनलाईन सक्रीय सहभाग घेतला.
- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठाच्या सामाजिकशास्त्रे विद्याशाखेच्या (Humanities) अंतर्गत इतिहास विषयातील पीएच.डी. पदवीसाठी सादर करण्यात आलेल्या इतिहास विषयातील शोध प्रबंधाचे मुल्यांकन केले.
- या शैक्षणिक वर्षात दोन्ही सत्रात सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ पुणे येथे एम.ए. व बी. ए. पेपर सेटिंग्ग चे चेअरमन म्हणून काम केले.
- मध्यप्रदेश लोकसेवा आयोग इंदोर येथे स्पर्धा परीक्षा (मुख्य) संबंधित गोपनीय कामकाज दि. २० जून २०२१ ते ११ जुलै २०२१ या कालावधीत केले.

Prof. Sandeep Nannaware

- Attended THREE DAY ONLINE WORKSHOP ON “Online Course Design, Development and Delivery” organized by Human Resource Development Centre , University of Hyderabad during May, 6 - 8, 2020.
- Completed Faculty Development Programme (Ten Days) On “Effective Ways To Develop E-content For Teaching-Learning” conducted by, K.R.T. Arts, B.H. Commerce and A.M. Science (K.T.H.M.) College, Nashik in association with Human Resource Development Centre (UGC-HRDC), Savitribai Phule Pune University, Pune from 21st May 2020 to 30th May 2020.
- Attended Three Days National Workshop for NSS and Students Development Officers on “Managing stress and sustaining well-being of the students and society during and after pandemic period ”Conducted by the K.R.T. Arts, B.H. Commerce and A.M. Science (K.T.H.M.) College, Nashik Sponsored by Faculty Development Centre, UGC-Human Resource Development Centre, Savitribai Phule Pune University, Pune under the scheme of Pandit Madan Mohan Malviya National Mission on Teachers & Teaching.
- Attended One day National Webinar on “Career Advancement Scheme (CAS) for promotion of teachers & Filling of API forms” Organized by Department Of Chemistry, Nevjabai Hitkarini College, Bramhapuri on 3rd July 2020.
- Attended webinar on ‘कोकणाचा वैभवशाली सांस्कृतिक वारसा’ organized by IQAC and Department of History, D. B. J. College, Chiplun on 17th August 2020.
- Completed State Level Online Workshop On “e-Content Development and e-Assessment” organised by SNTD Women's University, Mumbai,

Department of Educational Technology in collaboration with Rayat Shikshan Santha, Satara from September 07th to 11th, 2020.

- Attended the National Webinar organized by Department of Political Science, Doomdooma College in association with Internal Quality Assurance Cell, Doomdooma College; Golaghat Law College and Charaideo District Legal Services Authority held on 10th December, 2020.
- Successfully completed Two-Week Interdisciplinary Refresher Course / for “Advanced Research Methodology Tools and Techniques” from 30 January, 2021- 14 February, 2021.
- Attended one day Interdisciplinary online National Seminar on “Ideology of Mahatma Gandhi” to be held on 02nd October, 2020 organized by Departments of History, Vaidyanath College, Parli-Vaijnath, Dist. Beed .
- Attended one day online National Workshop on 'Research Methodology' organized by Department of History Moolji Jaitha College, Jalgaon on 15th March 2021.
- Attended One Day Online National Seminar on Shivray to Bhimray: An Intellectual Inheritance organized by the Faculty of Humanities, Katruwar Arts, Ratanlal Kabra Science and B R Mantri Commerce College, Manwath on 14 April 2021 on the occasion of 130th Birth Anniversary of Dr Babasaheb Ambedkar.
- Worked as a paper setter for University examination of F.Y. BA and M.A. I in History subject.
- Attended state level Prerna Leadership Camp of NSS organized by Shivaji University Kolhapur

Faculty Development Programme

- Successfully completed Two Weeks Faculty Development Programme on

"MANAGING ONLINE CLASSES and CO-CREATING MOOCS" from April 20 - May 06, 2020.

- Successfully completed a 2-Week Faculty Development Programme on "Managing online Classes and Co-Creating Moocs 3.0" from July 25 - August 10, 2020

Publication

- Paper published on "Contribution of women in social reform in Maharashtra" in Snehavardhan Publication Research journal ISBN 978-93-87628-75-5.
- Paper published on "Traces of the glorious but neglected folklore of the tribals of Chandrapur and Gadchiroli districts" Scholarly Research Journal For Interdisciplinary Studies, Peer Reviewed - ISSN-2319-476 Impact Factor- 6.380.

अर्थशास्त्र विभाग

अर्थशास्त्र विभागाची उत्कृष्ट निकालाची परंपरा कायम आहे. अर्थशास्त्र बी.ए. ८६% तसेच एम.ए. अर्थशास्त्र १००% निकाल आहे. कोरोना पार्श्वभूमीवर या शैक्षणिक वर्षात विद्यार्थ्यांसाठी च्या कार्यक्रमावर मर्यादा आल्या तरी ऑनलाईन पद्धतीने अर्थशास्त्र विभागाने अर्थसाक्षरता सप्ताह १ जानेवारी ते ७ जानेवारी या दरम्यान पाळण्याचे आव्हान विद्यार्थ्यांना केले आणि त्यानुसार केंद्रीय अर्थसंकल्पाचे थेट प्रक्षेपण करण्यात आले. विद्यार्थ्यांना शेअर बाजार, म्युच्युयल फंड याबाबतची माहिती देण्यात आली. राज्य सरकारच्या बजेटचे ही प्रक्षेपण करण्यात आले.

विभाग प्रमुख प्रा. सालके सुनील यांनी आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील २ वेबिनार मध्ये, राष्ट्रीय स्तरावरील ३ वेबिनार मध्ये, राज्यस्तरीय १ वेबिनार मध्ये सहभाग नोंदवला व श्रीपतराव कदम महाविद्यालय शिरवळ आयोजित शिक्षकांसाठी च्या पाच दिवसीय शेअर मार्केटिंग संदर्भातील शॉट टर्म कोर्स पूर्ण केला.

विभागातील सहकारी डॉ. भारती यादव यांनी आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील ५ वेबिनारमध्ये राष्ट्रीय स्तरावरील ११ वेबिनारमध्ये व राज्यस्तरीय ४ वेबिनारमध्ये सहभाग नोंदवला. त्यांचे तीन पेपर आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील रिसर्च

जर्नल मध्ये प्रकाशित झाले. डॉ. भारती यादव यांनी विद्यापीठ NSS विभागात विभागीय अधिकारी म्हणून काम केले.

प्रा. उद्धव घोडके यांनी आंतरराष्ट्रीय स्तरावर ३ राष्ट्रीय स्तरावर २ वेबिनार मध्ये सहभाग नोंदवला.

एफ.वाय.बी.कॉम च्या मुलांसाठी गेस्ट लेक्चर चे आयोजन करण्यात आले. त्यात प्राध्यापिका धनश्री कुलकर्णी यांनी मार्गदर्शन केले.

प्राध्यापक राजकुमार मुंडे यांनी सेट परीक्षेबाबत एम. ए. भाग २ च्या विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले व त्यासाठीच्या मार्गदर्शनपर वर्गाची उपलब्धता करून दिली.

विभागातील प्राध्यापक शिंदे संदीप यांची लोणंद येथील शरदचंद्र पवार महाविद्यालयात कायमस्वरूपी पदावर नेमणूक झाली.

या वर्षी विभागात प्रा. राजकुमार मुंडे एम.ए., सेट यांची नव्याने नियुक्ती करण्यात आली.

प्रा. सुनील सालके

विभाग प्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग

मानसशास्त्र विभाग

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ या कालावधीमध्ये मानसशास्त्र विभागातर्फे विद्यार्थ्यांसाठी व शिक्षकांसाठी विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

दि. २७ एप्रिल २०२१ कोरोनाकाळातील मानसिक प्रतिसाद या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते. डॉ. शुभा थत्ते या मान्यवरांचे झूम लिंक चे आयोजन करून उत्कृष्ट असे व्याख्यान झाले. प्रतिसाद आणि प्रतिक्रिया यामधला फरक त्यांनी मानसशास्त्रीय दृष्टिकोनातून उत्कृष्ट पद्धतीने समजावून सांगितला. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष स्थान महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहेबांनी भूषविले होते. कोरोना काळात मानसिक आरोग्य कसे सांभाळले पाहिजे, तसेच नेहमीच प्रत्येक कार्यासाठी आम्हाला उत्साह देत असतात. प्रमुख पाहुण्याची ओळख मानसशास्त्र विभागाचे प्रमुख प्रा. बाबासो पवळ सरांनी करून दिली. प्रा. रुपाली गावडे मॅडम यांनी आलेल्या पाहुण्यांचे व उपस्थित मान्यवरांचे आभार प्रदर्शन केले. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचलन डॉ. वैशाली खेडकर मॅडम यांनी केले. कार्यक्रमासाठी महाविद्यालयाच्या कला आणि

वाणिज्य विभागाच्या उपप्राचार्या डॉ. मृणालिनी शेखर मॅडम तसेच महाविद्यालयाचे वाणिज्य विभागाच्या उपप्राचार्या डॉ. मृणालिनी शेखर मॅडम तसेच महाविद्यालयाचे विज्ञान विभागाचे उपप्राचार्य प्रा.शहाजी मोरे सर त्याचप्रमाणे विद्यार्थी, प्राध्यापक, शिक्षकेतर सर्व सेवक यांनी सहभाग घेतला होता.

मानसशास्त्र विभाग, समुपदेशन केंद्र अंतर्गत विद्यार्थ्यांसाठी दि. १५ फेब्रुवारी २०२१ रोजी परिवर्तन संस्थेतील कृतार्थ शेगावकर आणि श्रुती मधुदीप या दोन मान्यवरांची व्याख्याने आयोजित करण्यात आली होती. या मान्यवरांनी अंतर्गातील भाव या विषयाचा आधार घेत विद्यार्थ्यांच्या मनाचा आरसा स्वच्छ करून दिला. कार्यक्रमासाठी महाविद्यालयचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहेब, कला व वाणिज्य शाखेच्या उपप्राचार्या डॉ. मृणालिनी शेखर मॅडम तसेच विज्ञान शाखेचे उपप्राचार्य प्रा. मोरे सर यांची प्रमुख उपस्थिती असते व मोलाचे मार्गदर्शन सर्वांना लाभते. विद्यार्थी त्याचप्रमाणे प्राध्यापक वर्गाने सहभाग घेतला होता.

मानसशास्त्र विभाग, शॉर्ट टर्म कोर्स कौटुंबिक समुपदेशन अंतर्गत विद्यार्थ्यांसाठी विविध उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आले होते. दि. २७ जानेवारी २०२१ रोजी ध्यास अभ्यास गट यांच्या अंतर्गत वैवाहिक समुपदेशन या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते. ऑनलाईन व्हिडीओ व्याख्यानासाठी विद्यार्थ्यांनी मोठ्या प्रमाणात प्रतिसाद दिला. प्रमुख पाहुण्या अॅड. लीना ताई कुलकर्णी यांनी वैवाहिक समस्या व त्यावरील उपचार, कायदे या विषयावर विद्यार्थ्यांशी संवाद साधला. दि. १० ऑक्टो. २०२१ जागतिक मानसिक आरोग्य दिन रोजी प्रा. वैशाली ढोले, या मान्यवरांचे झूम लिंक चे आयोजन करून उत्कृष्ट असे व्याख्यान झाले. विचार प्रक्रिया आणि वर्तन शैली कशी ओळखावी याविषयावर मानसशास्त्रीय दृष्टिकोनातून उत्कृष्ट पद्धतीने मार्गदर्शन केले. त्यानंतर विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नांची समाधानकारक उत्तरे दिली. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष स्थान महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहेबांनी भूषविले होते. त्यांचे वक्तव्य नेहमीच आम्हा सर्वांना मार्गदर्शक असते. प्रमुख पाहुण्याची ओळख मानसशास्त्र विभागाचे प्रमुख प्रा. बाबासो पवळ सरांनी करून दिली. प्रा. रुपाली गावडे मॅडम यांनी आलेल्या पाहुण्यांचे व उपस्थित मान्यवरांचे आभार प्रदर्शन तसेच सूत्रसंचलन केले. कार्यक्रमासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहेब, कला व वाणिज्य

शाखेच्या उपप्राचार्या डॉ.मृणालिनी शेखर मॅडम तसेच विज्ञान शाखेचे उपप्राचार्य प्रा. मोरे सर यांची प्रमुख उपस्थिती होती. त्यांचे मोलाचे मार्गदर्शन सर्वांना लाभले. कार्यक्रमासाठी विद्यार्थी त्याचप्रमाणे प्राध्यापक वर्गाने सहभाग घेतला होता.

दि. २४ फेब्रुवारी २०२१ रोजी ऑनलाईन पोस्टर प्रदर्शन स्पर्धा आयोजित करण्यात आली होती. प्रदर्शनामध्ये चाळीस विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला होता. कोर्सच्या प्रशिक्षक प्रा. रुपाली गावडे मॅडम यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. पोस्टरचे मूल्यांकन छत्रपती शिवाजी महाराज, सातारा कॉलेज चे मानसशास्त्र विभागाचे विभागप्रमुख डॉ. गणेश लोखंडे यांनी केले. दोन विजेत्या विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहेब यांच्या हस्ते बक्षीस देण्यात आले. बक्षीस वितरण करताना कोर्सच्या समन्वयक डॉ. कामयानी सुर्वे मॅडम, कला, वाणिज्य विभागाच्या उपप्राचार्या डॉ. मृणालिनी शेखर मॅडम, विज्ञान शाखेचे उपप्राचार्य प्रा. शहाजी मोरे सर यांनी विद्यार्थ्यांचे कौतुक केले.

प्रा. रुपाली गावडे

माईडफुल नेस आणि सायको फिजिकल हेल्थ या विषयावर शिवाजी कॉलेज, सातारा येथे दि. ९ मार्च २०२१ रोजी रिसोर्स पर्सन म्हणून व्याख्यान दिले.

Department of Politics

Mr.Rajendra Pujari

Participated in Online Short Term Course:

UGC HRDC Gujarat University Online Short Term Course on E Content Development 28/05/2021 To 03/06/2021

Participated in Refresher Course:

Online Refresher Course in Political Science and Public Administration, Osmaniya University, Hyderabad from 28/09/2020 To 12/10/2020.

Lecture Series:

National lecture webinar series on "India- China Lecture Series 04 To 12" organized by shri & smt P. K Kotawala Arts, College Patan, Gujrat from 11 October 2020 To 27 December 2020.

FDP (Faculty Development Programmes)

• "Gateway to innovation" (FDP)

organized by ACS College Khed Ratnagiri from 22 to 26th June 2020.

- “Innovative Teaching Techniques” organized by Mugutrao Sahebrao Kakade College, Someshwar Nagar, Baramati from 25/11/2020 To 29/11/2020.
- Three Week faculty development programme organized by St. Francis De Sales College Nagpur from 01/12/2020 To 23/12/2020.
- Five Days FDP on “ Possibilities of Research, Research Methodology And Research Paper Writing” organized by Nachiketa College of Computer Science, Commerce and Advanced Technology, Jabalpur. Madhya Pradesh from 02/03/2021 To 06/03/2021.

Participated in Workshop :

“New Dimensions of India’s Foreign Policy” organized by Department of Defense and Strategic Studies, K.B.C. North Maharashtra University, Jalgaon From 20/02/2021 to 27/02/2021

Participated in International Webinar and conference:

- International conference on “Women Empowerment, Gender, Justice And Role Of International Law” organized by Law Society, Faculty of Law, Aligarh Muslim University, Aligarh on 28/08/2020.
- International conference on “Gender main streaming: Global Perspectives” organized by Bombay Teachers Training College, Mumbai from 02/02/2021 to 03/02/2021.
- International Webinar on “The Importance of Research Ethics” organized by Government Swami Vivekanand College, Sarangpur, Rajgarh, Madhya Pradesh on 22/02/2021.

Attended National Webinar

- National Webinar on “Intellectual Property Rights and Impact of Covid-19 on a Law And Society” organized by Institute of Legal Studies Shri

Ramaswaroop Memorial University Lucknow, Deva Road, Uttar Pradesh on May 29 To June 2020

- National Webinar on “Qualities of Good Teachers” organized by Bora Institute of Management Science Lucknow University on 19/06/2020
- National Webinar on “Patanjali Yoga For Positive Health During Covid-19” organized by Badruka College of Commerce And Arts Kachiguda Hyderabad Telangana
- National Webinar on “Development of Virtual Classroom For Online Teaching” organized by SM Joshi College Hadapsar, Pune on 23/06/2020
- National Webinar on "Techniques Of Acquiring API Score And Submitting PBAS For University and College Teachers” organized by Lokmanya Mahavidyalaya Warora on 24/06/2020
- National Webinar on “Cyber Crime” organized by Mamasahab Mohol College Erandwane, Pune on 11/07/2020
- National Webinar on “Mahatma Gandhi -Message For Youth In Contemporary Context” organized by Kanya Mahavidyalaya Jalandhar on 14/07/2020
- National Webinar on “Indo -China Relations - Historical and Geographical Perspective” organized by Prof. Dr.N. D. Patil Mahavidyalaya Malkapur on 20/07/2020
- National Webinar on "Re Looking at India's Politics-Educational Exchange With Neighborhood Nations" organized by Gazole Mahavidyalaya, Gazole Malda, West Bengal on 22/08/2020.
- National Webinar on “Adhunik Bharat Ke Nirmata Ewam Panchsheel Sidhant” organized by Shree Kalyan Government Girl’s College, Sikar, Rajasthan on 13/11/2020.
- National Webinar on “Indian foreign Policy in Changing Global scenario organized by Government S.K. College Mauganj, Rewa Madhya Pradesh on 05/03/2021.

भूगोल विभाग

२०२०- २०२१ या वर्षात भूगोल विभागाच्या वतीने अनेक उपक्रम राबविण्यात आले. कोरोना महामारीच्या काळात विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक नुकसान होऊ नये म्हणून ऑनलाईन पद्धतीने विद्यार्थ्यांना विविध शैक्षणिक विषयांबाबत मार्गदर्शन करण्यात आले. पी.पी.टी., यू-ट्यूब व्हिडीओ तसेच Whatsapp वर विषयाशी संबंधित विविध व्हिडीओ व नोटस् पाठवून तसेच Zoom App व Google Meet च्या सहाय्याने लेक्चर घेण्यात आले. विद्यार्थ्यांची मानसिकता विचारात घेऊन सतत विद्यार्थ्यांशी संपर्कात राहून त्यांच्या समस्या सोडविण्यासाठी विभागातील सर्वांनी प्रयत्न केले. विद्यार्थ्यांचे ऑनलाईन सेमिनार घेण्यात आले तसेच व्यवस्थित मार्गदर्शन करून त्यांच्याकडून प्रोजेक्ट रिपोर्ट बनवून घेण्यात आले.

विभागाच्या वतीने एस.वाय.बी.ए. व टी.वाय.बी.ए. या वर्गासाठी “कॉम्प्युटर हार्डवेअर” या शॉर्ट टर्म कोर्सचे आयोजन करण्यात आले होते. यामध्ये एस.वाय.बी.ए. च्या ३६ व टी.वाय.बी.ए. या वर्गांच्या २३ अशा एकूण ५९ विद्यार्थ्यांनी प्रवेश घेतला. सदर विद्यार्थ्यांची शॉर्ट टर्म कोर्सची परीक्षा ऑनलाईन पद्धतीने दिनांक १३ मार्च २०२१ रोजी घेण्यात आली. या परीक्षेमध्ये ४२ विद्यार्थी सहभागी झाले. विभागातील सर्व सहकार्यांनी या शैक्षणिक वर्षात विविध राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात सहभाग घेतला.

डॉ. शुभदा सुरेश लोंढे

भूगोल विभाग प्रमुख

डॉ. शुभदा सुरेश लोंढे

भूगोल विभागात विभाग प्रमुख म्हणून कार्यरत असून वर्ष २०२०-२१ मध्ये महाविद्यालय व विद्यापीठ स्तरावरील विविध उपक्रमांमध्ये सहभाग घेतला. महाराष्ट्र भूगोलशास्त्र परिषद व किसनवीर महाविद्यालय, वाई, सातारा यांच्यावतीने आयोजित अंतरराष्ट्रीय परिषदेत पेपर वाचन केले. कै. श्रीमती. शारदा र. नगराळे स्मरणार्थ उत्कृष्ट शोधनिबंध वाचन (महिला) पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले. विविध राज्य, राष्ट्रीय व अंतरराष्ट्रीय पातळीवर आयोजित FDP (४), कार्यशाळा (५), वर्कशॉप (५), परिषदा (२), परिसंवाद (१), वेबीनार (२६) यामध्ये सहभाग घेतला. महाविद्यालयातील विविध समित्यांमध्ये चेअरमन तसेच सदस्य म्हणून काम पाहिले.

Department of Physical Education & Sports

Dr. Lohote Panduarng

Director

- Completed Online Two Week FDP on “Comprehensive e-learning to e-Training guide for Administrative Work” Sponsored by PMMMNM on Teachers & Teaching. Organized by Teaching and learning Centre Ramanujan College University of Delhi, From May 25- June 05, 2020.
- Completed Online Two Week FDP on “Advance concept for Developing MOOCS” Sponsored by PMMMNM on Teachers & Teaching. Organized by Teaching and learning Centre Ramanujan College University of Delhi, From July 02- July 17, 2020.
- Paper Published in Shodh Sarita, Vol 8, Issue 29, January to March 2021 UGC Approved care listed Journal for the Research Paper titled as “Gender differences in Emotional Intelligence among male and female students”.
- Paper Published in Smbodhi, Vol 44, No.1,(II) January to March 2021 UGC Approved care listed Journal for the Research Paper titled as “A study of stress Management technique in IT sector in India”.
- Paper Published in Smbodhi, Vol 44, No.1,(IV) January to March 2021 UGC Approved care listed Journal for the Research Paper titled as “Effect of aqua and ground exercise of Physiological variables of 12 to 14 years students”.
- Paper presented on International Virtual Conference on “Physical Education and Sports Science.” Topic on “Effect of Psychological skills training programme on Anxiety and long jumpers performance”. Sponsored by Ministry of youth Affairs & Sports, Gov. of India March 30-31, 2021 Organized by Department of Arts (Physical Education) & DSW Manipal University, Jaipur.
- Paper presented on International

Multidisciplinary Conference on Contemporary Approaches and Application in Physical Education & Sports Sciences .Topic on “Investigate the Relationship between athletes performance and anxiety”. Organized by Rashtrasant Tukdoji Maharaj Nagpur University Physical Education Teachers' Association from 26-27 March, 2021.

- Paper presented on International Conference on Lead to excellence in Athletics Performance. Topic on “The Comparison of Sport Orientation between Athletes and Non-athletes”. Organized by Maharashtra's Mandal's Chandrashekhar Agashe College of Physical Education, Pune from 24-25 March, 2021.
- Chairman of Department of Physical Education and Sports.

ज्युनिअर विभाग अहवाल

- सन २०२०-२१ मध्ये कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर इ. ११ वी व इ. १२ वी चे अध्यापन हे Zoom Meeting, Google Meet, YouTube, PPT, Video अशा समाज माध्यमांच्या उपयोग करून केले.
- विद्यार्थ्यांची Online वर्गातील उपस्थिती वाढावी म्हणून इ. ११ वी इ. १२ वी च्या विद्यार्थ्यांच्या पालकांचे Online मेळावे आयोजित करण्यात आले.
- इ. ११ वी इ. १२ वी मध्ये शिक्षणाच्या अनेक गरजू, गरीब व होतकरून विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयाच्या विद्यार्थी निधी मधून आर्थिक मदत केली.
- फेब्रुवारी २०२० मध्ये झालेल्या इ. १२ वी परीक्षेचा विज्ञान विभागाचा निकाल १००% लागला.
- दत्तक पालक योजने अंतर्गत विद्यार्थी व पालक यांचेशी वैयक्तिक संवाद साधला जातो.
- इ. १२ वी विज्ञान वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी JEE, NEET, CET परीक्षासाठी मार्गदर्शन केले जाते.
- NEET परीक्षेसंदर्भात डॉ. प्रतिक गायकवाड यांचे तज्ञ मार्गदर्शन आयोजित केले होते.
- रयत शिक्षण संस्थेचे मार्फत चालविलेल्या रयत विज्ञान प्रकल्प या उपक्रमामध्ये विद्यार्थ्यांचा सहभाग.
- आपल्या महाविद्यालयात आयोजित Online विज्ञान प्रदर्शन मध्ये Scientific रांगोळी चे PPT व

Video द्वारे विद्यार्थ्यांनी सादरीकरण केले.

- ज्युनिअर कॉलेज मधील शिक्षिका श्रीमती शेळके रूपाली आनंदाव यांनी NET परीक्षेमध्ये प्राविण्य संपादन केले.
- ज्युनिअर विभागातील शिक्षक श्री. मोहिते किरण बापू यांनी वाणिज्य शाखेतील “नाबार्ड अधिकोषाचे आदिवासी शेतकऱ्यांच्या आर्थिक व सामाजिक विकासातील योगदानाचे चिकित्सक अध्ययन या विषयावर विद्यावाचस्पती अर्थात पीएच.डी. पदवी संपादन केली.
- इ. ११ वी आर्टस् साठी स्पर्धा परीक्षा पूर्वतयारी भाग १ इ. ११ वी कॉमर्स व सायन्स साठी Aptitude Test तर इ. १२ वी आर्टस् साठी स्पर्धा परीक्षा पूर्वतयारी भाग २, इ. १२ वी कॉमर्स साठी Cyber Security आणि इ. १२ वी सायन्स साठी 'C' Programming असे Short Term कोर्सेस शिकविले जातात.
- इ. १२ वी च्या विद्यार्थ्यांच्या वेगवेगळ्या चाचणी परीक्षा घेऊन कमकुवत विद्यार्थ्यांना विशेष मार्गदर्शन तसेच प्रगत विद्यार्थ्यांसाठी तज्ञ शिक्षकांचे मार्गदर्शन आयोजित केले जातात.
- प्रा. स्वाती गुरव यांनी दिनांक ११ जानेवारी २०२१ रोजी आदरणीय शरदचंद्र पवार साहेब यांच्या वाढदिवसानिमित्त आयोजित Online स्वरचित काव्यस्पर्धेत द्वितीय क्रमांक मिळविला. या निमित्त संसदरत्न खासदार सुप्रिया सुळे यांच्या शुभहस्ते प्रमाणपत्र, चषक व रोख रक्कम देऊन सन्मानित करण्यात आले.
- दिनांक ०५ फेब्रुवारी २०२१ रोजी पुणे जिल्हा शिक्षण मंडळाचे संस्थापक स्व. बाबुरावजी घोळप साहेब आणि सहकार महर्षी स्व. मामासाहेब मोहोळ यांच्या स्मृति सप्ताहानिमित्त आयोजित Online कवि संमेलन मध्ये कवचित्री म्हणून प्रा. स्वाती गुरव यांना विशेष निमंत्रण आणि काव्य सादरीकरण संधी.

ज्युनिअर विज्ञान विभाग

- फेब्रुवारी-मार्च २०१९-२० मध्ये झालेल्या एच.एस.सी. परीक्षेचा विज्ञान विभागाचा १००% निकाल लागला.
- ऑनलाईन पालक मेळावाच्या माध्यमाने पालकांच्या मनातील परीक्षा ऑनलाईन पद्धतीचे शिक्षण यामधील भीती दूर करण्यात आली.
- अकरावीतील विद्यार्थ्यांसाठी Aptitude Course व बारावीतील विद्यार्थ्यांसाठी, C प्रोग्रामिंग हे कार्स घेतले जातात.

- इयत्ता दहावीच्या वर्गातील विद्यार्थ्यांना अकरावी ऑनलाइन प्रवेश यासंबंधी मार्गदर्शन केले.
- दत्तक पालक योजना अंतर्गत विद्यार्थ्यांशी संवाद साधून गुणवत्तेमध्ये वाढ करण्यात प्रयत्न.
- JEE , NEET , CET Course संदर्भात Guest Lecture.
- Dr. Pratik Gaikwad यांचे Medical Biology या संदर्भात ऑनलाईन मार्गदर्शन.
- Rayat Shikshan Sanstha आयोजित Rayat Vidnyan Prakalp यांचे विद्यार्थ्यांचा सहभाग.
- आपल्या महाविद्यालयात आयोजित online विज्ञान प्रदर्शन, Scientific रांगोळी PPT, Video याद्वारे सादरीकरण.
- प्रत्येक विषय शिक्षकाचे व्हिडीओ लेक्चर संस्थेकडे पाठवण्यात आले.

श्रीमती भांबरे एस. व्ही.
ज्युनिअर विज्ञान विभाग प्रमुख

BBA(CA) Department

- National Webinar on Research and Plagiarism organized by BBA(CA), Central Library in association with IQAC of Mahatma Phule Mahavidyalaya Pimpri Pune, held on 20th May 2020. Total number of Beneficiary 517.
- Department of BBA(CA) organized Intercollegiate Web Technology Quiz Competition. Total number of Beneficiary is 674.
- Department of BBA(CA) organized one-day workshop on Joomla technology where resource person is Mr. Prashant Gurav from Associate Director, Technology R & D from Cuelogic Technologies Pvt. Ltd. No. of Beneficiary is 51.
- Department of BBA(CA) organized State level webinar on Cyber Security held on 05-06-2021 where resource person is Pranav Kamble, Cyber Security Expert, Cyber Forensic expert from IANT Institute of advanced networking technology. No of is Beneficiary 102
- Department of BBA(CA) Organized one-day Guest lecture on SAP technology

held on 23-02-2021. Total number of Beneficiary is 37.

Miss. Priti Nevse

- Organized National Webinar on Research and Plagiarism held on 20th May 2020.
- Participation in five-day online Faculty Development Program (FDP) on "Linux" organised by Pramukh Swami Science & H D Patel Arts College, Kadi (Gujarat) in association with Spoken Tutorial, IIT Bombay during May 01-May 05, 2020.
- Participated in "One Week Faculty Development Programme on Python 3.4.3" organized by Department of BCA(Science) in association with Spoken Tutorial, IIT Bombay from 1st May 2020 to 8th May 2020.
- One Week Online Faculty Development Programme on "JAVA" from 10.05.2020 to 14.05.2020 organized by Information Technology Department in association with IIT Bombay Spoken-Tutorial.
- Participation in One Week Online FDP on "PHP and MySQL" with included a demonstration cum hands on exposure in PHP and MySQL, organized by Spoken Tutorial Project, IIT Bombay, funded by National Mission on Education through ICT, MHRD, Govt. of India from 8th May 2020 to 13th May 2020.
- Participated in the One Day Online Workshop on Discovering and Learning Statistics Using MS Excel held on 29 May 2020, organized by Foundation for Innovative Research in Science and Technology, Nagercoil-629002. Kanyakumari, Tamilnadu
- Organized Cyber Security webinar held on 5/06/2021.
- Participation in webinar on "Cloud Computing" held on 2/04/2021.
- Participated in A One Day Interdisciplinary International Conference on "The Role of Cyber Security in the Global Context" jointly

organized by Internal Quality Assurance Cell and Department of Commerce on 5th June, 2021.

- Participation in Five day online FDP “Innovation Teaching Techniques” organized by department of BBA(CA) held on 25th Nov. 2020 to 29th Nov. 2020.
- Participation in a six-day online Induction/ Refresher faculty development programme on Internet of things(IOT)- vision phase-II organized by department of Electronic and Communication engineering held from 19th March 2021 to 25th arch 2021.
- One-day online workshop on Syllabus Restructuring of TYBBA(CA) CBSC 2019 Pattern” Organized by Department of Computer Science Association with SPPU o 17th May 2021.

Miss. Pallavi Suryawanshi

- Participated in the National Webinar on Research and Plagiarism organized by BBA(CA) , Central Library in association with IQAC of Mahatma Phule Mahavidyalaya Pimpri Pune, held on 20th May 2020.
- Attended one-week Faculty Development Program on Arduino organized by Department of electronics and telecommunication, Jaihind college of engineering kuran(Pune) from 19th May to 24th May 2020.
- Participated in the Marathi Kavya Parichay Online Prashnamanjusha Competition organized by Library and Marathi Department of Mahatma Phule Mahavidyalaya Pimpri Pune, held on May 2020.
- Participated in the Two Days National Webinar on Recent Trends in Computer Science Research organized by Department of Computer Science , Dr. Annasaheb G.D .Bendale Mahila Mahavidyalaya Jalgaon, held on 1st and 2nd June 2020.
- Attended 6 Days Faculty Development Program on E-content Development for

teaching- learning organized by Arihant College of Arts Commerce Science Pune ,held on 1st to 6th June 2020.

- Participated in Cyber Security workshop, organized by BBA departments of Mahatma Phule Mahavidyalaya, Pimpri, Pune, held on 5/06/2021.

Mr. Dnyaneshwar Narwate

- Attended three days international webinar “MASTERCLASS” of syllabi framing Choice Based Credit System (CBCS) of S.Y. BBA CA (Block chain) held from 11/09/2020 to 13/09/2020 organized by Arihant College of arts,commerce and Science IQAC & Department of Computer Science, camp,Pune.
- Attended seven days Faculty Development Programme On “Pedagogical & Curriculum Development” held from 21/09/2020 to 28/09/2020 organized by Maratha Vidya Prasarak Samaj's, Commerce, Management And Computer Science College, Nashik in association with Human Resource Development Centre (UGC-HRDC), Savitribai Phule Pune University, Pune.
- Attended seven days Hands on Faculty Development Program On “Artificial Intelligence using Python” held from 14/09/2020 to 19/09/2020 organized by Department of Computer Science and Engineering, St. Mary's Integrated Campus Hyderabad in association with Brainovision Solutions India Pvt. Ltd. & National Youth Council of India.
- Attended four days online Faculty Development Program On “Implementation of B.B.A.(C.A.) Sem-IV Syllabus and Practical Slips Discussion” held from 27/01/2021 to 30/01/2021 organized by Department of Computer Science, Dr. D. Y. Patil Arts, Commerce and Science College, Pimpri, Pune.

B.Voc, मास कम्युनिकेशन

B.Voc ही डिग्री मिडिया शी निगडित असल्याने व्हिज्युअल साक्षरता अंतर्गत खालील कार्यक्रम राबवले गेले.

इक्रिपमेंट आणि लॉजिस्टिक ची पडताळणी आणि आढावा बैठक : विभागातील सर्व सहकाऱ्यांच्या वतीने इक्रिपमेंट आणि लॉजिस्टिक ची पडताळणी केली गेली व त्या अनुषंगाने सत्राचे आणि परीक्षेचे नियोजन केले व त्याप्रमाणे इंटरनल एक्झाम पार पाडल्या व पुढील प्रॉक्टिकल विषयांचे चे नियोजन केले.

शॉर्ट फिल्म / इमेज मेकिंग : महात्मा फुले महाविद्यालय आयोजित श्रमदान हा कार्यक्रम तसेच Microbiology Dept. मधील विद्यापीठ गेस्ट विजीट कार्यक्रमाचे सर्व शूटिंग बी. व्होक च्या विद्यार्थ्यांसोबत प्राध्यापक दत्तात्रय बिडबाग आणि आदित्य हविले यांच्या तर्फे करण्यात आले. या प्रक्रिये मध्ये विद्यार्थ्यांना सिंगल युनिट कॅमेरा प्रोसेस चे महत्त्व सांगण्यात आले. तसेच वृक्ष लागवड व Second Campus साफ सफाई चे संपूर्ण फोटोग्राफी बी. व्होक चे विद्यार्थी व आदित्य हविले यांनी केली. यामध्ये विद्यार्थ्यांना इमेज कंपोजिशन चे महत्त्व सांगण्यात आले.

फिल्म स्क्रीनिंग : महाविद्यालय आयोजित श्रमदान कार्यक्रमात मा. डॉ. प्राचार्य पांडुरंग गायकवाड साहेब यांच्या उपस्थिती मध्ये बी. व्होक तर्फे ताडोबा बफर नावाची लघु फिल्म सर्व प्राध्यापक तसेच टीचिंग नॉन टीचिंग स्टाफ यांना जैवविविधता आणि जंगलाची सफरी या बद्दल अधिक माहिती मिळावी या उद्देशाने हि फिल्म दाखवण्यात आली.

तसेच या कोविड काळात सकारात्मक विचार प्रोत्साहान पर ऍक्टिव्हिटी हा हेतु लक्षात ठेवुन याच कार्यक्रमात संदीप माहेश्वरी यांची मोटिवेशनल फिल्म सर्व स्टाफला दाखवण्यात आली.

गेस्ट लेक्चर : सध्याच्या काळात डिजिटल कॉन्टॅक्ट चे महत्त्व ओळखून ते तयार करण्यासोबतच त्याचे मार्केटिंगचे महत्त्व लक्षात घेऊन फेब्रुवारी मध्ये डिजिटल मार्केटिंग या विषया वर गेस्ट लेक्चर आयोजित करण्यात आले होते. या वेळेस हर्षद गजबे (सोशल मीडिया एक्सपर्ट) यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

इंटरनशिप : बी. व्होक चे विद्यार्थी सिलेबसचा पार्ट या नात्याने विविध वृत्तवाहिन्या जसे की एबीपी माझा,

वेगवेगळे न्युज डिजिटल प्लॅटफॉर्म, रेडिओ चॅनेल्स, वृत्तपत्रामध्ये इंटरनशिप करत आहेत. सर्व विद्यार्थी आतापर्यंत वर्गात ज्या गोष्टी शिकविलेल्या आहेत त्या गोष्टी इंडस्ट्रीमध्ये प्रत्यक्षात अमलात आणत आहेत आणि आपल्या ज्ञानाच्या आणि कौशल्याच्या कक्षा वृद्धिंगत करत आहेत.

अभ्यासक्रमाव्यतिरिक्त आत्मसात केलेली कौशल्य:

प्रो. दत्तात्रय बिडबाग

१५ एप्रिल २०२१ रोजी धर्माळी प्रोडक्शन निर्मित “मले पिरतीच गोखरू रूतल ग” हे गाणे सोशल मिडिया तसेच टेलिव्हिजनच्या माध्यमातून संपूर्ण भारतभर व जगभर प्रदर्शित झाले. त्यातील उत्कृष्ट पार्श्वगायन आणि संगीताला रसिक प्रेक्षकांची पसंती मिळत आहे. या टिम मध्ये आपल्या महाविद्यालयातील बी. व्होक. मास कम्युनिकेशन चे विभागप्रमुख प्रो. दत्तात्रय बिडबाग यांनी अॅसोसिएट डायरेक्टर ही भूमिका पार पाडली. तसेच या गाण्याचा संदर्भ घेत “प्लेबॅक” या प्रोसेस बद्दल त्यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. तसेच पर्यावरण प्रेमी या नात्याने सरांनी आत्तापर्यंत तीस झाडांचे वृक्षारोपण केले आहे.

प्रा. आदित्य हविले

डिसेंबर मध्ये Hotstar सारख्या मोठ्या प्लॅटफॉर्म वर जिमी शेरगिल अभिनय करत असलेल्या वेबफिल्म चे सहाय्यक दिग्दर्शक म्हणून प्रा. आदित्य हविले यानी काम केले. ही फिल्म लवकरच Hotstar वर पाहायला मिळेल. यामुळे वेबसेरीज आणि विशेष करून हिंदी वेब मध्ये कार्यपद्धती कशी चालते याचा संपूर्ण आढावा घेतला. तसेच the online talkies या youtube च्या माध्यमातून अनेक नामवंत लोकांच्या मुलाखती घेतल्या. मुलाखत चे वेगळे प्रकार व त्याचे आयाम विद्यार्थी मित्रांना समजविण्यात आले. तसेच Covid महामारीच्या काळात सामाजिक जाणीवेचे भान ठेऊन अनेक गरजू लोकांना प्लाज्मा मिळवून देण्याचे काम आणि विविध ठिकाणी रक्तदान कॅम्प चे आयोजन करत आहेत.

या सर्व कामांमध्ये मा. प्राचार्य डॉक्टर पांडुरंग गायकवाड साहेब यांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले व तसेच इतर सर्व समिती सदस्य यांचे सहकार्य लाभले.

विभाग प्रमुख: प्रो. दत्तात्रय बिडबाग (NET/ SET)

नोडल ऑफिसर : प्रो.डॉ दत्तात्रय हिंणणे

मास कम्युनिकेशन विभाग

ग्रंथालय विभाग अहवाल

ग्रंथालय म्हणजे ग्रंथ संग्रहाचे स्थान, आधुनिक वाचन साहित्य, वाचन संस्कृतीला चालना देणारी कार्यप्रणाली या सर्वांचा अविष्कार म्हणजे ग्रंथालय होय. ग्रंथालय ही एक सामाजिक संस्था आहे. ज्ञानाची साधना आणि संशोधनात्मक दृष्टीमुळे समाजाचा आणि राष्ट्राचा सर्वांगीण विकास होत असतो. या कामी ग्रंथालयाचे महत्त्व अनन्य साधारण आहे. ग्रंथालयामुळे संशोधन कार्याला चालना मिळते व नवनवीन माहिती वाचकांपर्यंत पोहचविली जाते.

मानवाची अध्यात्मिक गरज म्हणून धार्मिक ग्रंथ उपलब्ध करून देणे, मनोरंजनासाठी पुस्तके उपलब्ध करणे म्हणजे व्यक्तिमत्त्व विकासाच्या संधी उपलब्ध करून देणे ही ग्रंथालयाची उद्दिष्टे आहेत. ग्रंथपाल व ग्रंथालयातील सेवकांना माहितीच्या विविध स्रोतातून माहिती शोधून लोकहितार्थ सुनियोजितपणे संकलित करावी लागते व अशी उपयुक्त माहिती वाचकांना वेळेत उपलब्ध करून द्यावी लागते.

ग्रंथालयामाजी बसे क्षणभरी !

तोचि ज्ञान कण वेचितसे !!

आजच्या संगणकीय माहिती तंत्रज्ञानाच्या-काळात वाचन साहित्याचे स्वरूप बदलत चालले आहे. माहितीचा ओघ प्रचंड प्रमाणात वाढू लागला आहे. अनेक पुस्तके पीडीएफ स्वरूपातही उपलब्ध होऊ लागली आहेत एक प्रकारे ग्रंथालय एका क्लिकवर उपलब्ध होत आहेत सोशल मिडीयाच्या तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून ग्रंथपालाने ग्रंथालय वेबसाईट (<http://mpcollegelibrarypimpri.wordpress.com>) व ग्लोबल ग्रंथालय ब्लॉग (<http://mpcollegelibrary83.blogspot.com>) तयार केला आहे.

महाविद्यालयाचे ग्रंथालय हे विविध विषयांवरील संदर्भ ग्रंथ व क्रमिक पुस्तकांनी सुसज्ज आहे. ग्रंथालयातील एकूण ग्रंथसंपदा ४८९६८ एवढी आहे. ३७५ सीडी व डीव्हीडी आहेत. ग्रंथालयात एकूण ७८ नियतकालिके येतात. ग्रंथालयाने N-List (National Library and Information service Infrastructure for Scholarly Content) हा डेटाबेस वाचकांसाठी उपलब्ध करून दिला आहे. त्यामध्ये ३१,३५,००० ई-बुक्स व ६००० ई-जर्नल्स उपलब्ध आहेत. याकरिता (<http://N-List.inflibnet.ac.in>) व शोधगंगा वेबसाईटसाठी

(<http://shodhganga.inflibnet.ac.in>) या वेबसाईटचा उपयोग करण्यात येतो. ग्रंथालयामार्फत यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचे बी.लिब. व एम. लिब. हे कोर्स चालवले जातात.

ग्रंथालयांमध्ये देवाण-घेवाण कक्ष, संदर्भ ग्रंथ, दृक्श्राव्य विभाग, नियतकालिका विभाग, वाचनसाहित्य संग्रह विभाग, इंटरनेट विभाग, मुलांसाठी व मुलींसाठी स्वतंत्र अभ्यासिका कक्ष, सत्र अभ्यासिका रिप्रोग्राफी (झेरॉक्स) इत्यादी विभाग कार्यरत आहेत.

महाविद्यालयाच्या प्रत्येक विभागात विषय (विभागीय) ग्रंथालय कार्यरत आहेत. पदवी वर्गासाठी हुशार, होतकरू व गरीब विद्यार्थ्यांना बुक बँक योजनेद्वारे पुस्तकांच्या किंमतीच्या १/४ किंमत आकारून पुस्तकांचे संच दिले जातात. गुणवंत व विकलांग विद्यार्थ्यांना मोफत बुक बँक दिली जाते. वाचकांसाठी ओपॅक सुविधा आहे. संगणकाद्वारे पुस्तकांची देवाणघेवाण होते. Book Return Drop Box ची सुविधा आहे. संगणकाद्वारे गरजा, अडचणी जाणून घेण्यासाठी तक्रार निवारण पेटी ग्रंथालयात आहे. सामाजिक जबाबदारीच्या भावनेने 'समाजासाठी ग्रंथालय' ही सुविधा उपलब्ध आहे.

वाचन चळवळ वृद्धिंगत करण्यासाठी ग्रंथालयामार्फत या शैक्षणिक वर्षात कोविड महामारी आणि लॉकडाऊनच्या पार्श्वभूमीवर पुढील प्रमाणे पाच वेळा 'ऑनलाइन ग्रंथ प्रदर्शन' भरविण्यात आले.

- दि.२७ फेब्रुवारी २०२१ : मराठी भाषा गौरव दिन निमित्त मराठी साहित्याचा प्रचार प्रसाराच्या उद्देशाने 'ऑनलाइन ग्रंथ प्रदर्शन' चे आयोजन <https://youtu.be/O8CZ6kPJZw>
- दिनांक ८ मार्च २०२१ : जागतिक महिला दिनानिमित्त 'ऑनलाईन ग्रंथ प्रदर्शन' चे आयोजन <https://youtu.be/ckC7b-TNSN4>
- दिनांक ११ एप्रिल २०२१ : 'महात्मा फुले जयंती' दिनानिमित्त विशेष ऑनलाइन ग्रंथप्रदर्शन <https://youtu.be/T1p5pxPHSTE>
- दिनांक १४ एप्रिल २०२१ : भारतरत्न 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या जयंती' दिनानिमित्त त्यांच्या संदर्भातील ग्रंथांचे विशेष ऑनलाइन ग्रंथप्रदर्शन <https://youtu.be/M7dSIeOVthE>
- दिनांक २३ एप्रिल २०२१: जागतिक पुस्तक दिनानिमित्त 'World Book Day Quotes-Book Quotes' चे ऑनलाइन प्रदर्शन

<https://youtu.be/yRhUSEmnTU>

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड, ग्रंथालय समिती सर्व सदस्य, त्याचप्रमाणे कार्यालय प्रमुख श्री. राजेंद्र गायकवाड व सौ. उज्वला तावरे व ग्रंथालयातील सर्व सेवकांच्या सहकार्यानि ग्रंथालयाचे कामकाज उत्तम होत आहे.

डॉ. तृप्ती सुभाष अंब्रे
ग्रंथपाल

डॉ. तृप्ती अंब्रे (ग्रंथपाल)

- दिनांक ४ जून २०२० ते १ जुलै २०२० : Teaching Learning Center Ramanujan College, University of Delhi आयोजित Orientation Course मध्ये सहभाग घेतला .
- दिनांक १० एप्रिल ते २५ एप्रिल २०२१ : Teaching Learning Center Ramanujan College, University of Delhi येथील Skill Expertise in Digital Information Landscape या विषयावर आयोजित Refresher Course मध्ये सहभाग घेतला व 'A' ही ग्रेड मिळाली.
- वाचन संस्कृती जतन करून वाचनचळवळ वृद्धिंगत करण्यासाठी कोरोना महामारी लॉकडाऊन काळात ग्रंथालयामार्फत या शैक्षणिक वर्षात 'मराठी भाषा गौरव दिन', 'जागतिक महिला दिन', 'महात्मा फुले जयंती', 'भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती' आणि 'जागतिक पुस्तक दिन' त्यानिमित्ताने पाच वेळा 'ऑनलाइन ग्रंथप्रदर्शन' भरविण्यात आले.
- यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ - नाशिक अभ्यासकेंद्र पिंपरी यांच्यासाठी बी. लिब. आणि एम. लिब. अभ्यासक्रमांसाठी संमंत्रक म्हणून अध्यापनाचे कार्य.

Short Term Courses

Short Term Courses is the best practice of Mahatma Phule Mahavidyalaya, Pimpri, Pune. In the academic year 2020-21, 46 Short Term Courses were conducted in collaboration with 'Karmaveer Vidyaprabodhini', the academic wing of Rayat Shikshan Sanstha, Satara. Due to Covid Pandemic situations, teaching-learning and evaluation of Short Term Courses was conducted on online mode in

this academic year.

New Short Term Course introduced :

- A Certificate Course in Full stack Developers, Department - B.B.A. (C.A.) , Duration - 90 Hrs. , No. of students enrolled - 66.

Memorandums of Understanding (MoUs)

In order to college-industry coordination and availability of placement opportunities for students, following MoUs have taken place on behalf of Short Term Courses in the academic year 2020-21:

- A Certificate Course in Fashion Designing, Dr. Babasaheb Ambedkar College, Aundh, Pune, Date - 09.02.2021, Beneficiaries - 158.
- A Certificate Course in Full stack Developer, Radian Techno Solution, Pune, Dt.06.10.2020, Beneficiaries - 66.
- A Certificate Course in Digital Marketing , Pashium Web Solution Pvt. Ltd., Dt. 12.03.2021, Beneficiaries -32.

The coordinators namely Dr. Kamayani Surve, Dr.Vijaya Pokale, Prof. Preeti Nevse have taken efforts for these MoUs.

Student Centric Activities :

Following student-centric activities are undertaken in the academic year 2020-21:

Guest Lectures :

- Online Guest Lecture for the course- Fashion Designing By Prof. Snehal Rede (Head, Retail Marketing and management, Dr. Babasaheb Ambedkar College, Aundh, Pune), Topic : Marketing Skills for Fashion Designing, Chairperson : Hon'ble Prin.Dr. Pandurang Gaikwad, In gracious presence of Hon'ble Prin. Dr. Arun Andhale, Date - 05/12/2020 , Activity Conducted By - Dr. Kamayani Surve, Dr. Vijaya Pokle, Beneficiaries - 58.
- Online Guest Lecture for the course- Spoken English By Prof. Sayali Gosavi, Department of English, Dr. Babasaheb Ambedkar College, Aundh, Pune), Topic: Communication Skills in English,

Date - 09/01/2021, Activity Conducted By - Dr.Mrunalini Shekhar, Prof. Easak Shaikh, Beneficiaries - 32.

- MoU Signing and Guest Lecture for the course-Fashion Designing By Mrs. Shravani Salunkhe (Fashion Designer), Topic: Various Opportunities in Fashion Designing, Chairperson: Hon'ble Prin. Dr. Pandurang Gaikwad, In gracious presence of Hon'ble Prin.Dr.Arun Andhale, Date - 09/02/2021, Activity Conducted By - Dr. Kamayani Surve, Dr.Vijaya Pokle, Beneficiaries - 50.

Online Poster Exhibition Competition :

On behalf of A Certificate Course in Psychological Counselling and Guidance the Online Poster Exhibition Competition was held on 24 February 2021. Forty students participated in this activity.

Prof. Rupali Gawde guided the students. Evaluation of the posters was done by Dr. Ganesh Lokhande (Head, Department of Psychology, Chh. Shivaji College Autonomous College, Satara). The first two winners Vijay Sudhakar Wagh, Sagar Sachin Bhat (T.Y.B.A.) were awarded by Hon'ble Prin.Dr. Pandurang Gaikwad.

Online Educational Visit :

Online Educational Visit was conducted on 27th January, 2021 to Dhyas Study Group, Pune on behalf of A Certificate Course in Psychological Counselling and Guidance. Hon'ble Adv. Leena Kulkarni interacted with the students on marital problems and their treatment, laws. The students responded overwhelmingly to this lecture.

All these activities were organized under the valuable guidance of Hon'ble Prin. Dr. Pandurang Gaikwad, Vice Principals Dr. Mrunalini Shekhar, Prof. Shahaji More, IQAC Coordinator Dr. Neelkanth Dahale, Mr. Lakshman Jagdale all the faculty Coordinators Prof. Easak Shaikh, Dr. Sonal Bawkar, Dr. Shilpa

Shitole, Prof. Preeti Nevse coordinators, faculty, committee members, Mr. Rajendra Gaikwad, Mrs. Ujjwala Taware and staff have given support and cooperation to organize all these activities.

Dr. Kamayani G. Surve
Chief Coordinator

राष्ट्रीय सेवा योजना

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ हे वर्ष कोविड-१९ महामारीमुळे सर्व जगासाठी अत्यंत दुःखादायक गेले. मात्र या निर्माण झालेल्या नैसर्गिक आपत्तीच्या काळातही राष्ट्रीय स्तरावर राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्वयंसेवकांनी समाजाप्रती आपली जबाबदारी ओळखून मोठ्या प्रमाणात कोरोना जनजागृतीपर कार्यक्रम हाती घेतलेत. महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्वयंसेवकांनी कुटुंब सर्वेक्षण, मास्क बनवून, वितरित करणे, स्वच्छतेचे महत्व पटवून देणे अश्या प्रकारचे जनजागृतीपर कार्यक्रम हाती घेतलेत. वर्षभरात राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्वयंसेवकांनी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ पुणे यांच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभागातर्फे दिलेल्या सूचना नुसार ऑनलाईन उपक्रमात सक्रीय सहभाग घेतला .

- **स्वच्छ वारी, निर्मल वारी, हरित वारी व र्चुअल वारी (२६/०६/२०२०) :** स्वच्छ वारी, निर्मल वारी, हरित वारी व र्चुअल वारी या विद्यापीठाच्या उपक्रमांतर्गत महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या विद्यार्थ्यांनी आपल्या परिसरात लोकांमध्ये स्वच्छता राखण्यासाठी प्रबोधन केले. विद्यापीठाच्या प्रबोधनपर उपक्रमात online सक्रीय सहभाग दर्शविला उदा. राज्यस्तरीय एस.पी.पी.यु. एन.एस.एस. दिंडीचे उद्घाटन, स्वच्छवारी : स्वच्छता व निर्जंतुकीकरण तसेच कोविड-१९ बाबत गैरसमजबाबत जागृती, हरित वारी प्रत्येक विद्यार्थी, कार्यक्रम अधिकारी प्राचार्य, संचालक व परिसरातील नागरिकांमार्फत प्रत्येकी किमान एका देशी वाणाचे फळझाड लावणे व वर्षभर त्याचे संगोपन करणे.
- **प्रेरणा नेतृत्व शिबिरात सक्रीय सहभाग (११ ते १५ जुलै २०२०) :** महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या ५ विद्यार्थ्यांनी व दोन कार्यक्रम अधिकारी यांनी राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग, उच्च व तंत्र विभाग

महाराष्ट्र शासन, शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर, युनिसेफ यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित online प्रेरणा २०२० राज्यस्तरीय नेतृत्व शिबीर यात सक्रीय सहभाग घेतला.

- **राष्ट्रीय सेवायोजना Online उद्घाटनसमारंभ व प्रबोधनपर व्याख्यान (१२/१०/२०२०) :** महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या वतीने राष्ट्रीय सेवा योजनेचे उद्घाटन कार्यक्रम व मार्गदर्शनपर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते. या कार्यक्रमाचे मार्गदर्शक मा. डॉ. इंद्रजित जाधव (प्राचार्य, बी.डी.काळे महाविद्यालय, घोडेगाव) यांनी राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाचे उद्घाटन केले व विद्यार्थ्यांना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे समाजातील योगदान या विषयावर मार्गदर्शन केले. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड हे होते.
- **SRD & NRD निवड चाचणीत सहभाग :** महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजनेचा विद्यार्थी दीपक गुप्ता याने सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे तर्फे आयोजित SRD & NRD निवड चाचणीत सहभाग घेतला.
- **माझे कुटुंब माझी जबाबदारी (०७/१२/२०२०) :** महाराष्ट्र शासनाच्या उपक्रमांतर्गत माझे कुटुंब माझी जबाबदारी या उपक्रमात सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे येथील सांस्कृतिक विभागाचे समन्वयक, स्वामीराज भिसे यांचे या उपक्रमात राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्वयंसेवकांची भूमिका या विषयावर मार्गदर्शन केले.
- **मास्क बनविणे :** कु. स्वाती मासळी टी.वाय. बी.एस.सी. च्या विद्यार्थिनीने विद्यार्थी विकास मंडळ व राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने दिलेल्या विद्यापीठाच्या अनुदानामधून १०५ मास्क तयार करून प्राध्यापक, शिक्षेत्तर कर्मचारी, विद्यार्थी यांच्या मध्ये वितरीत करण्यात आले.
- **पल्स पोलियो लसीकरण मोहीम सहभाग :** पिंपरी चिंचवड महानगरपालीकेतर्फे आयोजित पल्स-पोलियो लसीकरण अभियानात महाविद्यालयातील दोन विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

प्रा. संदीप पु. नन्नावरे
डॉ. मिलिंद भंडारे
डॉ. भारती यादव

Science Association

Science association of the college works for promoting interest in Science and Technology among younger generation and helps in encouraging scientific and technological creativity among students and inculcating a sense of pride in their talent. In this academic year

- 12th November 2020 online inauguration of Science association was held where chief guest Prof. Dr. Nitin Dongarwar, Head, Department of Botany, RTM Nagpur University, Nagpur delivered a lecture on "Biodiversity Conservation".
- 27th February 2021 online guest lecture was organized where chief guest Hon. Achyut Godbole delivered a lecture on "Miani Dnyan Vidyanachi Marathi" on the occasion of National science day and Marathi Bhasha Gourav Din in collaboration with Department of Marathi and Science Association.
- 28th Feb. 2021 celebrated online National Science Day. On this occasion lecture was delivered by Dr. Milind Bhandare, Head Department of Physics, Mahatma Phule Mahavidyalaya Pimpri on the topic "Raman Effect" and Online documentary on the life of Dr. C.V. Raman was shown to the Science students.
- 28th February to 2nd March 2021 online painting, poster, rangoli and PPT presentation competition.

The entire events are conducted under the guidance of Hon. Principal Dr. Pandurang Gaikwad and with the help of committee members of Science Association.

Prof. Swapana V. Hajare
Chairperson, Science Association

सांस्कृतिक विभाग

विद्यार्थ्यांच्या कलागुणांना वाव देण्यासाठी महाविद्यालयांमध्ये सांस्कृतिक विभागातर्फे विविध उपक्रम राबवले जातात.

कर्मवीर जयंती निमित्त महाविद्यालय आणि पिंपरी रयत संकुलाच्या वतीने कर्मवीर सप्ताहाचे आयोजन करण्यात आले होते यावेळी निबंध, वक्तृत्व, काव्यवाचन, हस्ताक्षर चित्रकला व छायाचित्र इत्यादी स्पर्धांचे विभागातर्फे आयोजन करण्यात आले. कर्मवीर जयंती कार्यक्रमाचे प्रमुख पाहुणे म्हणून रयत शिक्षण संस्थेचे सचिव आदरणीय प्राचार्य डॉ. विठ्ठल शिवणकर यांच्या ऑनलाईन व्याख्यान कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. आपल्या व्याख्यानातून त्यांनी कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या जीवन आणि कार्याची विस्तृत माहिती दिली. कर्मवीरांनी श्रमप्रतिष्ठेला महत्त्व देऊन समाज प्रबोधनाचे माध्यम म्हणून शिक्षणाचा कौशल्यपूर्वक वापर केला आणि संस्कारशील पिढी निर्माण केली कर्मवीरांच्या विचारांचा जागर आपणा सर्वांना प्रेरणादायी आहे. या कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांनी केले. आपल्या प्रास्ताविकात त्यांनी कर्मवीरांच्या विचारांचा वसा आणि वारसा रयतसेवकांनी पुढे चालवणे आवश्यक आहे असे मत मांडले. यावेळी विभागीय अधिकारी किसनरावजी रत्नपारखी उपस्थित होते मुख्याध्यापिका शारदा शेटे यांनी आभार मानले.

सांस्कृतिक विभागातर्फे ९ मे २१ रोजी कर्मवीर पुण्यतिथीनिमित्त महाविद्यालयात ऑनलाईन कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. यावेळी स्वामी रामानंद तीर्थ विद्यापीठ नांदेडचे माजी कुलगुरू मान. डॉ. पंडितजी विद्यासागर यांचे ऑनलाईन व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. या व्याख्यानातून सरांनी नवे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण आणि कर्मवीरांची शिक्षण पद्धती यांच्या संदर्भातील अनोखा अनुबंध मांडला. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड होते त्यांनी आपल्या अध्यक्षीय भाषणांमधून रयत शिक्षण संस्थेतर्फे राबविल्या जाणाऱ्या विविध उपक्रमांची माहिती दिली.

६ जून हा दिवस शासनाने 'शिवस्वराज्य दिन' म्हणून जाहीर केला. याच दिवशी छत्रपती शिवरायांचा रायगडावर राज्याभिषेक झाला होता. या मराठी मनाच्या उत्सव दिनी महाविद्यालयातर्फे शिवछत्रपतींच्या प्रतिमेचे पूजन करण्यात आले. इतिहास विभागाच्या सहकार्याने इतिहासाचे गाढे अभ्यासक प्राचार्य डॉ. गणेश राऊत यांचे 'शिवस्वराज्य दिनाचे ऐतिहासिक महत्त्व' या विषयावर ऑनलाईन व्याख्यान आयोजित केले गेले.

कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे प्राचार्य पांडुरंग गायकवाड होते.

सांस्कृतिक विभागाच्यावतीने छत्रपती शिवाजी महाराज, राष्ट्रमाता जिजाऊ आईसाहेब, लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक, महात्मा फुले, ज्ञानज्योती सावित्रीबाई फुले, लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील, राजर्षी शाहू महाराज, महात्मा गांधी, डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर, अण्णाभाऊ साठे, महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे, स्वामी विवेकानंद इत्यादी विभूतींची जयंती आणि स्मृती दिनाच्या निमित्ताने कोरोना महामारी प्रतिबंधात्मक नियम पाळून प्रतिमा पूजन करून त्यांच्या जीवन व कार्य विषयीची माहिती अभिव्यक्त करण्यात आली.

रयत शिक्षण संस्थेच्या अण्णासाहेब आवटे महाविद्यालय मंचर यांनी 'योद्धा ८० ऑनलाईन वक्तृत्व स्पर्धा २०' आयोजित केली होत यामधील 'युवकांचे प्रेरणास्थान पद्मविभूषण खासदार शरदरावजी पवार' या विषयावर महाविद्यालयातील तीन विद्यार्थ्यांनी यशस्वी सहभाग घेतला. त्यातील बी. व्होक भाग दोन मधील विद्यार्थी ओमकार राजेंद्र गायकवाड याने या स्पर्धेत अंतिम फेरीपर्यंत यशस्वीपणे सहभाग नोंदवला. आयोजकांकडून त्यांना 'पेनड्राईव्ह' भेट स्वरूपात मिळाला.

लोक शिक्षण संस्थेचे लोकमान्य महाविद्यालय वर्धा यांनी राष्ट्रीय युवा दिनानिमित्ताने आयोजित केलेल्या राज्यस्तरीय ऑनलाईन वक्तृत्वस्पर्धेमध्ये 'तृतीय क्रमांक' प्राप्त केला तसेच 'महाराष्ट्र न्यूज जळगाव-२१' यांनी २३ मार्च २०२१ रोजी आयोजित केलेल्या ऑनलाईन वक्तृत्व स्पर्धेमध्ये महाविद्यालयाच्या प्रथम वर्ग बी.ए. चा विद्यार्थी महेश विष्णू सोनसळे याने प्रथम क्रमांक प्राप्त केला. ही अभिनंदनाची बाब आहे.

कोरोना महामारीच्या पार्श्वभूमीवर दरवर्षी होणाऱ्या कलागुणांच्या जाहीर स्पर्धा घेता न आल्याची खंत वाटते.

सांस्कृतिक समितीच्या विविध कार्यक्रमासाठी महाविद्यालयाचे आदरणीय प्राचार्य डॉ. पांडुरंगजी गायकवाड उप प्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर व उप प्राचार्य शहाजी मोरे यांचे मोलाचे मार्गदर्शन व समितीच्या सर्व सदस्यांचे सहकार्य लाभले.

डॉ. संजय मेस्त्री

चेअरमन - सांस्कृतिक समिती

महिला मंच समिती

महाविद्यालयातील विद्यार्थीनींच्या सर्वांगीण विकासासाठी विविध उपक्रमांचे आयोजन करणे व त्यांच्या समस्यांचे निराकरण करणे यासाठी महिला मंच समिती निरंतर कार्यरत असते. शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये समितीमार्फत खालील उपक्रम राबविण्यात आले.

सावित्रीबाई फुले जयंती समारंभ :

दिनांक ४ जानेवारी २०२१ रोजी महाविद्यालयात सावित्रीबाई फुले जयंती समारंभानिमित्त मा. अॅड. सुजाता पवार, प्राचार्य, इस्माईल साहेब मुल्ला लाँ कॉलेज, सातारा. यांचे सावित्रीबाई फुले यांचे शैक्षणिक व सामाजिक कार्य या विषयावर ऑनलाईन झूम प्लेटफोर्म वर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. स्त्री-शिक्षणाची मुहूर्तमेढ रोवून त्यांना अनिष्ट सामाजिक, धार्मिक रूढी परंपरेतून मुक्त करण्याच खूप मोलाच कार्य सावित्रीबाई फुलेनी केले आहे. त्यांच्या कार्याचा वसा आपण सर्व महिलांनी पुढे चालवला पाहिजे, असे प्रतिपादन त्यांनी केले. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे उपक्रमशील प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहेब उपस्थित होते. कार्यक्रमास सर्व विद्यार्थी, प्राध्यापक व शिक्षकेतर कर्मचारी झूम प्लेटफोर्म व यु- ट्यूब चॅनेल द्वारे ऑनलाईन उपस्थित होते.

जागतिक महिला दिन समारंभ :

दिनांक ८ मार्च २०२१ जागतिक महिला दिनानिमित्त महाविद्यालयात मा.डॉ. विनया केसकर (वृत्तनिवेदक व सामाजिक कार्यकर्त्या) यांचे स्त्री सबलीकरण या विषयावर ऑनलाईन झूम प्लेटफोर्म वर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. स्त्रीला मिळालेल्या अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा उपयोग तिने स्वसंरक्षण व उन्नतीसाठी करण्याची गरज आहे. स्त्रीने आर्थिक, मानसिक आणि शारीरिक दृष्ट्या सक्षम होणे ही वर्तमान काळाची गरज आहे हे अधोरेखांकित करून जगाच्या इतिहासातील स्त्रियांचे स्थान व योगदान याचे महत्त्व पटवून दिले. समारंभाचे अध्यक्षस्थान महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा. डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहेब यांनी भूषविले. याप्रसंगी महाविद्यालयाच्या कला व वाणिज्य विभागाच्या उपप्राचार्य प्रा. मृणालिनी शेखर, सायन्स विभागाचे उपप्राचार्य प्रा. शहाजी मोरे सर, सर्व विद्यार्थी, प्राध्यापक व शिक्षकेतर कर्मचारी बहुसंख्येने झूम प्लेटफोर्म व यु- ट्यूब चॅनेल द्वारे ऑनलाईन उपस्थित होते.

रयतमाऊली सौ. लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील पुण्यतिथी :

दिनांक १२/४/२०२१ रोजी महाविद्यालयात रयतमाऊली सौ. लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील यांच्या पुण्यतिथी कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. याप्रसंगी मा.डॉ. शिवलिंग मेनकुदळे (ऑडीटर, रयत शिक्षण संस्था, सातारा व प्राचार्य, सावित्रीबाई फुले महिला महाविद्यालय, सातारा) प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते. रयतमाऊली च्या असीम त्याग व समर्पणामुळेच रयत शिक्षण संस्था उभी राहिली आहे. कर्मवीर आणणांना खंबीर साथ देत त्यांनी सर्व गोरगरीब मुलांचे मायेने संगोपन केले. त्यांची संघर्षपूर्ण जीवनगाथा सर्वांसाठी खूप प्रेरणादायी आहे, असे प्रतिपादन त्यांनी केले. कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थान महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा. डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहेब यांनी भूषविले. कार्यक्रमास सर्व विद्यार्थी, प्राध्यापक व शिक्षकेतर कर्मचारी झूम प्लेटफोर्म व यु- ट्यूब चॅनेल द्वारे ऑनलाईन उपस्थित होते.

प्रा. डॉ. वैशाली खेडकर

(चेअरमन, महिला मंच समिती)

आजीवन अध्ययन व विस्तार

विभाग

दिनांक : ११.०९.२०१९ रोजी संध्याकाळी ०४.०० ते ०५.०० आंतरराष्ट्रीय साक्षरता दिनाच्या निमित्ताने आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे आणि महात्मा फुले महाविद्यालय, पिंपरी, पुणे -१७ यांच्या संयुक्त विद्यमाने ज्ञानविस्तार कार्यक्रम महात्मा फुले महाविद्यालय पिंपरी, पुणे-१७ येथे ऑनलाईन पध्दतीने साजरा करण्यात आला. या कार्यक्रमाचे प्रमुख पाहुणे व वक्ते मॉडर्न कॉलेज, गणेशखिंड, पुणे येथील प्राचार्य डॉ. संजय खरात यांनी उपस्थितांना मार्गदर्शन केले. त्यांनी आंतरराष्ट्रीय साक्षरता दिनाची सुरुवात कशी झाली याची सविस्तर माहिती दिली व घोकंमपट्टीच्या पुढे जाऊन ज्ञानाचे उपयोजन, प्रकटीकरण केले पाहिजे. साक्षरतेसाठी सर्वांनी प्रयत्न केले पाहिजेत. शिक्षणासाठी दिला जाणारा निधी मोठ्या प्रमाणात वाढविला तरच साक्षरता मोहीम प्रभावी होऊ शकते. समाजासाठी, साक्षरते साठी प्राध्यापकांनी आपली सर्व संसाधने वापरली पाहिजेत असे म्हणाले. या सोबतच सद्य परिस्थितीतील भारतातील

उच्च शिक्षण, साक्षरता अभियान व नवीन शैक्षणिक धोरण व त्यामाध्यमातून होणारा संभाव्य बदल याचा सविस्तर आढावा त्यांनी घेतला.

आजीवन अध्ययन व विस्तार विभागाचे प्रोफेसर डॉ. सतिश शिरसाठ यांनी कार्यक्रम समन्वयक म्हणून आपले विचार व्यक्त केले.

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठातील आजीवन अध्ययन व विस्तार विभागाचे संचालक, प्रोफेसर डॉ. धनंजय लोखंडे यांनी आपले विचार व्यक्त करताना सांगितले की, आजीवन अध्ययन व विस्तार विभागाच्या वतीने समाजापर्यंत शिक्षण व त्यांचे महत्व पोहचविण्यासाठी विभागातील विविध कार्यक्रमाचे आयोजन केले जाते.

कार्यक्रमाचा अध्यक्षीय समारोप करताना प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड म्हणाले की, समाजाची प्रगती शिक्षणाशिवाय होऊ शकत नाही. जीवनात यशस्वी होण्यासाठी स्वतःमध्ये कौशल्य विकसित करण्याची गरज आहे. नवीन शैक्षणिक धोरणाच्या माध्यमातून हे कौशल्य विकसित करण्याची संधी मिळणार आहे.

या ज्ञानविस्तार कार्यक्रमास प्रोफेसर डॉ. विलास आढाव, प्राचार्य डॉ. कैलास बहूले महाविद्यालयातील विद्यार्थी, प्राध्यापक व प्रशासकीय सेवक वर्ग उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे संयोजन व प्रास्ताविक डॉ. दिनकर मुरकुटे यांनी केले. डॉ. भारती यादव यांनी आभार मानले. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा.डॉ. कामायनी सुर्वे यांनी केले.

डॉ. भालचंद्र फडके यांच्या मार्गदर्शानुसार विद्यापीठ समाजोपयोगी कार्य करते - कुलगुरू डॉ. नितीन करमाळकर, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठातील आजीवन अध्ययन व ज्ञानविस्तार विभागाचे माजी प्रमुख डॉ. भालचंद्र फडके यांनी या विभागाला व्यापक स्वरूप दिले. त्यांच्या मार्गदर्शानुसार हा विभाग अनेक समाजोपयोगी उपक्रम राबवित आले आहे. आज कोरोना महामारीच्या काळातही विद्यापीठाने सामाजिक बांधिलकी जपली आहे. समाजावर रुढी, परंपरा यांचे गारुड आहे. त्यातून समाजाला बाहेर काढण्यासाठी विद्यापीठ डॉ. भालचंद्र फडके यांच्या मार्गदर्शानुसार समाजप्रबोधनाचे कार्य करीत आहे. असे सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नितीन करमाळकर यांनी गौरवोद्गार काढले. ते डॉ. भालचंद्र फडके यांच्या जन्मदिनानिमित्त रयत शिक्षण संस्थेच्या महात्मा फुले महाविद्यालय व विद्यापीठातील आजीवन अध्ययन व

ज्ञानविस्तार विभागाच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित कार्यक्रमाच्या बीजभाषणात बोलत होते.

प्रमुख वक्ते व ज्येष्ठ पत्रकार, अरुण खोरे आपल्या व्याख्यानात म्हणाले, डॉ. भालचंद्र फडके सरांनी आम्हा विद्यार्थ्यांच्या अंतःकरणात माणुसकीची, सामाजिक न्यायाची व ज्ञानाची ज्योत पेटविली. आज या कोविड- १९ महामारीच्या काळात जर डॉ. फडके हयात असते तर त्यांनी माहिती तंत्रज्ञान आत्मसात करून घेतले असते व विद्यार्थ्यांचे समूह बनवून त्यांच्याकडून कोरोना रुग्णांसाठी अनेक कार्ये केली असती.

डॉ. भालचंद्र फडके जन्मदिन विशेष ऑनलाइन व्याख्यान :- आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ पुणे व रयत शिक्षण संस्थेचे महात्मा फुले महाविद्यालय, पिंपरी, वाघेरे पुणे- १७ यांचे संयुक्त विद्यमाने आयोजित ज्ञान विस्तार कार्यक्रम दि. १३ मे २०२१ रोजी सकाळी ११.३० वाजता आयोजन करण्यात आले.

कार्यक्रमाचा प्रारंभ रयतगीताने करण्यात आला. प्रास्ताविक उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर यांनी केले. आजीवन अध्ययन व ज्ञानविस्तार विभागाचे संचालक डॉ. धनंजय लोखंडे यांनी कार्यक्रमासाठी भूमिका विशद केली. महाविद्यालयातील आजीवन अध्ययन व विस्तार समितीचे प्रमुख डॉ. दिनकर मुरकुटे यांनी प्रमुख वक्त्यांचा परिचय करून दिला.

डॉ. भालचंद्र फडके यांच्या पत्नी, श्रीमती हेमलता फडके, कन्या सई फडके उपस्थित होत्या. सई फडके यांनी आपल्या मनोगतातून वडिलांविषयी कृतज्ञता व्यक्त केली. प्रा. तेज निवळीकर यांनी डॉ. भालचंद्र फडके यांच्या कार्याचा संक्षिप्त आढावा घेऊन त्यांच्या कार्याचा गौरव केला. डॉ. सतीश शिरसाठ यांनी आभार मानले. डॉ. कामायनी सुर्वे यांनी सूत्रसंचालन व प्रा. प्रीती नेवसे यांनी तंत्रसहाय्य केले. कार्यक्रमास उपप्राचार्य शहाजी मोरे, डॉ. नीलकंठ डहाळे, माजी उपप्राचार्य संजीवनी पाटील, प्रा. मृदुला कर्णी महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक, शिक्षकेतर सहकारी व विद्यार्थी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते. आपल्या अध्यक्षीय मनोगतात महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांनी, डॉ. भालचंद्र फडके यांचा आपणास सहवास व मार्गदर्शन लाभले व त्यामुळे जीवन समृद्ध झाले, असे उद्गार काढले.

डॉ. दिनकर मुरकुटे
कार्यक्रम समन्वयक

स्टाफ वेल्फेअर कमिटी

स्टाफ वेल्फेअर कमिटीच्यावतीने वर्ष २०२०-२१ मध्ये विविध उपक्रम राबविण्यात आले. स्टाफ वेल्फेअर कमिटी व कॅम्पस ब्युटीफिकेशन समितीच्यावतीने आदरणीय प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांच्या मार्गदर्शनाखाली शनिवार दिनांक १३/०२/२०२१ रोजी संभाजीनगर - सेकण्ड कॅम्पस याठिकाणी श्रमदान या उपक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. सदर उपक्रमात प्राचार्या सहित महाविद्यालयातील सर्व शिक्षक, शिक्षकेतर सहकार्यांनी सहभाग घेऊन श्रमदान केले. सदर श्रमदानानंतर श्रमपरिहार म्हणून सहभोजनाचा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला.

महाविद्यालयातील सहाय्यक ग्रंथपाल श्री. संजय दिनकर जोशी यांचा सेवापूर्ती शुभेच्छा समारंभ दिनांक ३०/०४/२०२१ रोजी स्टाफ वेल्फेअर समितीच्यावतीने ऑनलाईन पद्धतीने घेण्यात आला.

यावर्षी कोरोना काळातही महाविद्यालयातील अनेक सहकार्यांनी आपापल्या विषयात उत्कृष्ट कामगिरी बजावली त्याबद्दल महाविद्यालय व स्टाफ वेल्फेअर कमिटीच्यावतीने त्या सर्वांचे सत्कार करण्यात आले.

डॉ. शुभदा लोंढे (चेअरमन)

कॅम्पस ब्युटीफिकेशन कमिटी

महाविद्यालयाच्या संभाजीनगर कॅम्पस येथे शैक्षणिक वर्ष २०२०-२०२१मध्ये खालील कामे करण्यात आली.

- संभाजीनगर कॅम्पस येथे कलिंगड, टरबूज इ. फळझाडांची लागवड करण्यात आली.
- आंबा, आवळा, पपई या झाडांना आळी करण्यात आले. झाडांच्या बुंध्याला माती टाकून घेण्यात आली.
- वर्मी कंपोस्ट प्रकल्प नव्याने सुरुवात करून सेंद्रीय गांडूळ खत तयार करण्यात आले.
- दि. १३/०२/२०२१ रोजी महाविद्यालयातील सर्व शिक्षक आणि शिक्षकेतर कर्मचारी यांच्यामार्फत संभाजीनगर येथे श्रमदानाचा उपक्रम राबविण्यात आला. त्यावेळी परिसर सुशोभित करण्यासाठी सर्व शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी यांनी परिसरातील गवत काढणे, दगड वेचणे, झाडांना रंग देणे इत्यादी कामे करण्यात आली.

- शेडनेट दुरुस्ती करण्यात आली आणि त्यामध्ये वेगवेगळ्या ५० औषधी वनस्पतींची लागवड करून त्यांना लेबल करण्यात आली.
- परिसरातील झाडांना आणि लॉनला नियमित पाणी देणे, वेळोवेळी कीटक नाशके, औषधे फवारणे, खते देणे, तण काढणे, लॉन कटिंग करणे, आळ्यांची स्वच्छता झाडे कटिंग करणे, इ. कामे करण्यात आली आणि परिसर स्वच्छ आणि सुशोभित करण्यात आला.

प्रा. डॉ. शिल्पा शितोळे (चेअरमन)

कॉलेज इंडस्ट्री को-ऑर्डिनेशन कमिटी

महाविद्यालय व शेजारील उद्योगधंदे (Industry) यामध्ये समन्वय साधण्याचे काम कॉलेज-इंडस्ट्री को-ऑर्डिनेशन कमिटी करत असते. त्या माध्यमातून महाविद्यालयातील विद्यार्थी व विद्यार्थिनींसाठी ट्रेनिंग प्रोग्राम, इंडस्ट्री भेट व नोकरीच्या संधी उपलब्ध करून देण्याचे काम ही कमिटी करत असते.

या कमिटीची बैठक दि. १८/०२/२०२१ रोजी मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांच्या अध्यक्षतेखाली पार पाडली. यामध्ये महाविद्यालय व इंडस्ट्री यामध्ये सामंजस्य करार (MoU) व परस्पर सहकार्य करावयाचे ठरले. महाविद्यालयातील काही विभागांनी शैक्षणिक संस्था व इंडस्ट्री बरोबर MoU करार केलेले आहेत.

याचाच एक भाग म्हणून भोसरी एम.आय.डी.सी. मधील CEE DEE Vacuum Pump या कंपनीचे मॅनेजिंग डायरेक्टर मा. नितीन ढमाले यांच्या सोबत एक मिटिंग घेतली होती. त्यांनी महाविद्यालयास सर्वतोपरी सहकार्य करू असे आश्वासित केले. COVID-19 मुळे मुलांना Training ला पाठविता आले नाही. परंतु कोविड ची साथ कमी झाली तर आपल्याला मुलांच्या ट्रेनिंग मध्ये लक्ष घालता येईल.

या सर्व कामी मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले व सर्व कमिटी सदस्यांचे सहकार्य लाभले.

प्रा. डॉ. डी. जी. हिंगणे
चेअरमन

Placement Cell

The placement cell of the college tries to provide opportunities to college students to get employed or to get the knowledge about various career avenues available in the market. In this pandemic situation limitations were there on the functioning and organizing the events for the students but still cell was enough active to organize some events for the students. This year following activities were performed by placement cell in association with various departments and outside agency and following are the outcomes.

- Organization of guest lecture on career in BANKING on 29th July 2020 by Dr. Vijay Kumbhar, Satara (No. of Beneficiaries: 100)
- Training Programme on Employability Skill conducted from 1st December 2020 to 25th December 2020 in association with Edubridge Learning Pvt. Ltd. (No. of Beneficiaries: 35)
- TCS (National Qualifying Test) NQT 2021 appeared by 50 students of Third year from Arts, Science and Commerce. The Rayat Shikshan Santha has provided fee waiver code for this for all 50 students.
- DBS Mintek PVT Ltd. , Akshar Prakashan Pvt. Ltd. Showed interest to organize campus but due to pandemic only interested names were shared with them.

Prof. Aniket Khatri, Chairman

फीडबॅक कमिटी

फीडबॅक कमिटी मार्फत महाविद्यालयाच्या सर्व विद्यार्थ्यांकडून फीडबॅक फॉर्मस भरून घेण्यात आले (Students Satisfaction Survey). तसेच विविध चर्चासत्रे, सपोर्ट सर्विसेस, विविध कार्यक्रम, व्याख्याने इत्यादी उपक्रमांचे फीडबॅक फॉर्मस सर्व विद्यार्थी व प्राध्यापकांकडून ऑनलाइन भरून घेण्यात आले. सदर

फॉर्मसचे विश्लेषण करून ते पुढील कार्यवाहीसाठी प्रशासनाकडे सुपूर्द करण्यात आले. फीडबॅक कमिटीस सर्व सदस्यांचे सहकार्य लाभले. तसेच समितीस मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांचे मार्गदर्शन लाभले.

प्रा. डॉ. ज्योती थोरात
चेअरमन

स्वयंरोजगार व उद्योजकता विकास कार्यशाळा

महाविद्यालयाच्या उद्योजकता विकास कक्षा मार्फत पदवीच्या व पदव्युत्तरच्या शेवटच्या वर्षात शिक्षण घेत असणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी दिनांक १० नोव्हेंबर २०२० रोजी एक दिवसीय वेबिनारचे आयोजन करण्यात आले. सदर एक दिवसीय कार्यशाळेमध्ये प्रमुख वक्ते म्हणून महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्राचे प्रकल्प अधिकारी (पिंपरी-चिंचवड विभाग) श्री. श्रीजित नायर तसेच याच केंद्राचे विभागीय अधिकारी (पुणे), श्री. सुदाम थोटे हे उपस्थित होते. सदर कार्यशाळेत विद्यार्थ्यांचे उद्योजकीय व्यक्तिमत्त्व घडवण्याच्या दृष्टीने प्रेरणा देण्यात आली. त्याचप्रमाणे विविध शासकीय योजनांविषयीदेखील माहिती देण्यात आली. सदर कार्यशाळेमध्ये १६५ (Zoomapp & Youtube Channel) विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थान महाविद्यालयाचे आदरणीय प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांनी भूषविले. कार्यक्रमाचे संयोजन व नियोजन महाविद्यालयाच्या स्वयंरोजगार व उद्योजकता विकास कक्षाच्या समन्वयक प्रा.डॉ. शुभदा लोंढे यांनी केले. सूत्रसंचालन प्रा.डॉ. भारती यादव यांनी केले. तर प्रा. अनिकेत खत्री यांनी सर्वांचे आभार मानले. सदर कार्यक्रमाला महाविद्यालयाच्या कला व वाणिज्य विभागाच्या उपप्राचार्या प्रा. मृणालिनी शेखर, सायन्स विभागाचे उपप्राचार्य प्रा.डॉ. शहाजी मोरे तसेच IQAC चेअरमन प्रा.डॉ. नीलकंठ डहाळे हे देखील उपस्थित होते.

उद्योजकता विकास कक्षा मार्फत वेळेवेळी विद्यार्थ्यांना उद्योजकतेविषयी माहिती देणारी व्याख्याने व यु ट्यूब व्हिडिओ दाखवण्यात आले व स्वयं रोजगार निर्मितीसाठी प्रेरणा देण्यात आली.

उद्योजकता विकास कक्षा मार्फत “स्वयं रोजगार व उद्योजकता विकास” या शॉर्ट टर्म कोर्सचे आयोजन करण्यात आले. या शॉर्ट टर्म कोर्समध्ये

एस.वाय.बी.कॉम. या वर्गातील १०२ व एस.वाय.बी.ए. या वर्गातील ३४ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. ऑनलाईन पद्धतीने विद्यार्थ्यांना उद्योजकतेबाबत मार्गदर्शन करण्यात आले. पी.पी.टी., टू-ट्यूब व्हिडीओ तसेच whatsapp वरून उद्योजकतेशी संबंधित माहिती विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचवून त्याची उद्योजकीय मानसिकता घडविण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. विद्यार्थ्यांचे ऑनलाईन सेमिनार घेण्यात आले तसेच व्यवस्थित मार्गदर्शन करून त्यांच्याकडून प्रोजेक्ट रिपोर्ट बनवून घेण्यात आले. सदर विद्यार्थ्यांची शॉर्ट टर्म कोर्सची परीक्षा ऑनलाईन पद्धतीने दिनांक १३ मार्च २०२१ रोजी घेण्यात आली. या परीक्षेमध्ये ९६ विद्यार्थी सहभागी झाले.

डॉ. शुभदा सुरेश लोंढे
चेअरमन

शिक्षक पालक समिती

महाविद्यालयात शिक्षक पालक समिती अस्तित्वात आहे. कोरोना पार्श्वभूमीवर २०२० मधील परीक्षा व निकालाबाबत मोठ्या प्रमाणात गोंधळाचे वातावरण निर्माण झाले होते. त्याच्या निवारणासाठी जून महिन्यामध्ये ऑनलाईन विद्यार्थी पालक मेळावा आयोजित करण्यात आला होता. त्यात माननीय प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड यांनी मार्गदर्शन केले. तर परीक्षा विभाग प्रमुख प्रा. पवळ सरांनी ही मार्गदर्शन केले. इतर सर्व शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांच्या व पालकांच्या शंकांचे निरसन केले.

कोरोना पार्श्वभूमीवरच २०२०-२१ च्या प्रवेशबाबतही गोंधळाची परिस्थिती निर्माण सुरुवात झाली होती. प्रवेशासंदर्भात अनेक शाखांचे निकाल न लागल्याने गोंधळाचे वातावरण होते आणि म्हणून विद्यार्थी व पालकांना योग्य मार्गदर्शन करण्यासाठी ऑगस्ट २०२० मध्ये विद्यार्थी पालक मेळावा आयोजित करण्यात आला त्यात माननीय प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड, सर्व विभाग प्रमुख प्रवेश समिती प्रमुख यांनी विद्यार्थी व पालकांना मार्गदर्शन केले. दिनांक ०६ नोव्हेंबर २०२० रोजी सर्व प्रथम वर्ष वर्गाच्या विद्यार्थ्यांसाठी ऑनलाईन प्राचार्यांचे अभिभाषण आयोजित करण्यात आले.

प्रा. सुनील सालके (चेअरमन)

माजी विद्यार्थी संघटना

महाविद्यालयात माजी विद्यार्थ्यांची रजिस्टर संघटना कार्यरत आहे. महाविद्यालयाच्या विविध उपक्रमांमध्ये माजी विद्यार्थी नेहमी सहभागी होत असतात या संघटनेचे कार्याध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे माजी विद्यार्थी व प्रसिद्ध बांधकाम व्यवसायिक मा. विशालजी मासुळकर काम पाहतात.

दि. १ मे रोजी कोरोना महामारीच्या पार्श्वभूमीवर महात्मा फुले महाविद्यालयाच्या माजी विद्यार्थ्यांची झूम व युट्युब प्लॅटफॉर्मवर ऑनलाईन सभा आयोजित केली होती. त्यामध्ये १५० हून अधिक माजी विद्यार्थी सहभागी झाले होते.

त्यामध्ये पिंपरी-चिंचवड महानगरपालिकेच्या माजी नगरसेविका मा. गिरजाताई कुदळे, पत्रकार मा. अश्विनीताई सातव, डॉ. भावार्थ देखणे, प्रा. प्रशांत म्हेत्रे, किशोर चव्हाण, गणेश कुडंबल इत्यादींनी मनोगते व्यक्त केली. कार्यक्रमांमध्ये रयत शिक्षण संस्थेच्या जनरल बॉडीचे सदस्य, महाविद्यालय विकास समितीचे सदस्य व संस्थेच्या चेअरमन यांचे महाविद्यालयीन प्रतिनिधी मा. संजोगजी वाघरे-पाटील यांचे अध्यक्ष म्हणून मार्गदर्शन लाभले. ऑनलाईन कार्यक्रमासाठी प्रा. प्रिती नेवसे यांचे तांत्रिक सहकार्य लाभले.

या सभेमध्ये संघटनेचे खजिनदार मा. हणमंत उर्फ बाळासाहेब वाघरे यांच्यातर्फे एक लाखाहून अधिक रक्कम महाविद्यालयाच्या कोरोना महामारी प्रतिबंधात्मक उपचार व गरीब विद्यार्थी आर्थिक मदत निधी उभारण्याचे ठरले आणि त्यांनी पुढाकार घेऊन दिवंगत महापौर भिकू वाघरे-पाटील प्रतिष्ठानच्या वतीने महाविद्यालयामध्ये एक लाख दोन हजार रुपयांचा धनादेश जमा केला.

मा. विशाल मासुळकर हे या संघटनेचे कार्याध्यक्ष आहेत. तसेच महाविद्यालय विकास समितीचे ते सन्माननीय सदस्य देखील आहेत. त्याचप्रमाणे विशाल मासुळकर, मा. उद्योजक विजय चौधरी आणि मा. अॅड. सतीश गोरडे यांची महाविद्यालयाच्या नॅक आय.क्यु.ए.सी. विभागाच्या सल्लागार समितीवर त्यांची निवड करण्यात आलेली आहे.

महाविद्यालयाच्या विविध उपक्रमात माजी विद्यार्थी सहभागी होत असतात. मा. निलेशजी म्हसाये यांनी 'वाचन प्रेरणा दिनानिमित्त' महाविद्यालयामध्ये ऑनलाईन व्याख्यान सादर केले. या संघटनेच्या संयोजन कार्यात महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा. पांडुरंग गायकवाड साहेब उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर यांचे मार्गदर्शन लाभले.

डॉ. संजय मेस्त्री (संयोजक)

महाविद्यालयातर्फे भावपूर्ण श्रद्धांजली .....

श्री. निवृत्ती तुकाराम गायकवाड, सौ. सुभद्रा निवृत्ती गायकवाड (प्राचार्य, डॉ. पांडुरंग गायकवाड साहंब यांचे वडिल व आई)] श्रीमती सिंधू नारायण भगरे (प्रा.डॉ. ज्योती हंसराज थोरात यांच्या आई)] सौ. वैजयंता राजाराम करांडे (प्रा. शहाजी राजाराम करांडे यांची आई)] श्री. गोविंद भिमाजी हिंगणे (प्रा.डॉ. दत्तात्रय गोविंद हिंगणे यांचे वडील)] श्री. सोपान किसन लोहोटे (प्रा.डॉ. पांडुरंग किसन लोहोटे यांचे बंधू)] सौ. संध्या सुदाम शेंडगे (श्रीमती किर्ती सुदाम शेंडगे यांच्या आई)] अनुराधा भीमराव अब्दुले (प्रा. अनुजा भीमराव अब्दुले यांच्या आई)]
राष्ट्रपती प्रणव मुखर्जी] मिलखा सिंग (आंतरराष्ट्रीय धावपटू)] चेतन चौहान (क्रिकेट खेळाडू)] दिण्गो मॅरिडोना (फुटबॉल खेळाडू)] सुधीर मोघे (गीतकार)] चंद्रशेखर गोखले (अभिनेता)] आशालता वाबगावकर (अभिनेत्री)] इस्मान खान (अभिनेता)] रवि पटवर्धन (अभिनेता)] बासु चटर्जी (निर्माता, दिग्दर्शक)] निशिकांत कामत (निर्माता/दिग्दर्शक)] सरोज खान (नृत्य दिग्दर्शिका)] बालसुब्रमण्यम् (गायक)] गोविंद स्वरुप (शास्त्रज्ञ)] रिचर्ड अन्सर्ट (शास्त्र)] राम खांडेकर (केंद्रिय सचिव)]

संपूर्ण जगात कोरोना विषाणूमुळे मृत्यूमुखी पडलेल्या नागरिकांना भावपूर्ण श्रद्धांजली !

- ▶ चेअरमन -
मा.डॉ. अनिल अप्पासाहेब पाटील
चेअरमन, रयत शिक्षण संस्था, सातारा
- ▶ चेअरमन प्रतिनिधी -
मा.श्री. संजोग भिकू वाघेरे-पाटील
सामाजिक क्षेत्रातील प्रतिनिधी

▶ सभासद

मा.प्राचार्य डॉ. विठ्ठल शिवणकर
सचिव, रयत शिक्षण संस्था, सातारा
मा.डॉ. दिनकर रावजी मुरकुटे
प्राचार्य नियुक्त
मा.प्रा. शहाजी बाजीराव मोरे
प्राध्यापक प्रतिनिधी
मा.प्रा. अनिकेत सुरेश खत्री
प्राध्यापक प्रतिनिधी
मा.डॉ. कामायनी गजानन सुर्वे
प्राध्यापक प्रतिनिधी
मा.सौ. उज्वला हरिदास तावरे
शिक्षकेतर प्रतिनिधी

मा.डॉ. विश्वजित पतंगराव कदम
स्थानिक प्रतिनिधी (शिक्षण विभाग)
मा.श्री. विशाल काळुराम मासुळकर
स्थानिक प्रतिनिधी (उद्योजक विभाग)
मा.डॉ. नामदेव जगन्नाथ पवार
स्थानिक प्रतिनिधी (संशोधन विभाग)
मा.प्रा. डॉ. नीळकंठ डहाळे
समन्वयक, आय.क्यू.ए.सी. विभाग
अध्यक्ष, महाविद्यालय विद्यार्थी परिषद
सचिव, महाविद्यालय विद्यार्थी परिषद
सचिव

- ▶ मा.प्राचार्य डॉ. पांडुरंग निवृत्ती गायकवाड
प्राचार्य, महात्मा फुले महाविद्यालय,
पिंपरी, पुणे ४११ ०१७.

दि प्रेस रजिस्ट्रेशन अॅक्ट नियम ८ फॉर्म नं. ४ प्रमाणे आवश्यक माहिती

प्रकाशन स्थळ	:	रयत शिक्षण संस्थेचे, महात्मा फुले महाविद्यालय, पिंपरी-वाघेरे, पुणे ४११ ०१७.
प्रकाशन काल	:	वार्षिक
प्रकाशकाचे नांव	:	प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड राष्ट्रीयत्व : भारतीय पत्ता : महात्मा फुले महाविद्यालय, पिंपरी-वाघेरे, पुणे ४११ ०१७.
संपादकाचे नांव	:	प्रा. डॉ. वैशाली खेडकर राष्ट्रीयत्व : भारतीय पत्ता : महात्मा फुले महाविद्यालय, पिंपरी-वाघेरे, पुणे ४११ ०१७.
मुद्रकाचे नांव	:	संतोष तोरणमल राष्ट्रीयत्व : भारतीय स्वाती ग्राफिक्स, काळेवाडी, पुणे ४११ ०१७.
मुखपृष्ठ	:	प्रा. शहाजी मोरे

मी प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड जाहीर करतो की, वर दिलेली माहिती / तपशील माझ्या माहिती व समजूतीप्रमाणे बरोबर आहे.

प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड
प्रकाशक

‘शाल्मली’ या अंकात व्यक्त झालेल्या मतप्रवाहाशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही. शिवाय अंकातील साहित्यकृतींच्या स्वतंत्रतेची अन्य जबाबदारी लेखकांची / लेखिकांची आहे.

हा अंक खाजगी वितरणासाठी आहे.

वरिष्ठ विभाग प्राध्यापक

प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड, एम्.ए., बी.एड., पीएच.डी.

● कला विद्याशाखा ●

भूगोल विभाग

प्रा. डॉ. शुभदा लोंढे	एम्.ए., बी.एड., एम्.फिल., पीएच.डी.
प्रा. डॉ. राजेश बिराजदार	एम्.ए., पीएच.डी., डिप्लोमा इन G.I.S.
प्रा. संजय नांगरे	एम्.ए.
प्रा. डॉ. दत्तात्रय माने	एम्.ए., पीएच.डी., डिप्लोमा इन G.I.S.

मराठी विभाग

प्रा. डॉ. संजय मेस्त्री	एम्.ए., पीएच.डी., नेट, सेट
प्रा. विद्यासागर वाघेरे	एम्.ए., सेट
प्रा. शुभांगी दांगट	एम्.ए., एम.एड., एम.फिल., सेट, नेट

हिंदी विभाग

प्रा. डॉ. कामायनी सुर्वे	एम्.ए., पीएच.डी., नेट, सेट
प्रा. डॉ. वैशाली खेडकर	एम्.ए., पीएच.डी., नेट (JRF), सेट

इंग्रजी विभाग

प्रा. मृणालिनी शेखर	एम्.ए., बी.एड.
प्रा. डॉ. शहाजी कारंडे	एम्.ए., एम.फिल., पीएच.डी.
प्रा. डॉ. नीलकंठ डहाळे	एम्.ए., बी.एड., पीएच.डी.
प्रा. ईसाक शेख	एम्.ए., बी.एड., सेट

अर्थशास्त्र विभाग

प्रा. सुनील सालके	एम्.ए., सेट
प्रा. डॉ. भारती यादव	एम्.ए., एम.एड., एम.फिल., सेट, पीएच.डी.
प्रा. उद्धव घोडके	एम्.ए., एम.फिल., बी.एड., नेट
प्रा. अविनाश खैरगे	एम्.ए., सेट

इतिहास विभाग

प्रा. डॉ. दिनकर मुर्कुटे	एम्.ए., सेट, नेट, पीएच.डी.
प्रा. संदीप नन्नावरे	एम्.ए., एम्.फिल., सेट

मानसशास्त्र विभाग

प्रा. बाबासाहेब पवळ	एम्.ए.
प्रा. रुपाली गावडे	एम्.ए.

राज्यशास्त्र विभाग

प्रा. राजेंद्र पुजारी	एम्.ए., सेट
-----------------------	-------------

ग्रंथालय व माहितीशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. तृप्ती अंब्रे	एम्.ए., एम.लिब., पीएच.डी.
-------------------------	---------------------------

शारीरिक शिक्षण

प्रा. डॉ. पांडुरंग लोहोटे	बी.कॉम., बी.पी.एड., एम.पी.एड. सेट, पीएच.डी.
---------------------------	---

● वाणिज्य विद्याशाखा ●

प्रा. राजेंद्र देशमुख	एम.कॉम., एम.फिल.
प्रा. अनिकेत खत्री	एम.कॉम., नेट, सेट
प्रा. डॉ. विजया पोकळे	एम.कॉम., एम्.फिल., पीएच.डी.
प्रा. डॉ. सोनल बावकर	एम.कॉम., पीएच.डी., सेट, नेट

प्रा. अक्षय मोरे	एम.कॉम.
प्रा. विक्रम उदार	एम.कॉम., सेट
प्रा. सुषमा चत्तर	एम.कॉम.

● विज्ञान विद्याशाखा ●

रसायनशास्त्र विभाग

प्रा. शहाजी मोरे	एम्.एस्सी., एम्.फिल.
प्रा. डॉ. ज्योती थोरात	एम्.एस्सी., बी.एड., एम.फिल., पीएच.डी.
प्रा. डॉ. दत्तात्रय हिंगणे	एम्.एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. रिमा बत्रा	एम्.एस्सी., सेट
प्रा. ज्योती कुदळे	एम्.एस्सी.
प्रा. विजय वानखडे	एम्.एस्सी., नेट
प्रा. नम्रता गाडेकर	एम्.एस्सी.
प्रा. अक्षदा कोयटे	एम्.एस्सी.
प्रा. उर्मिला कांबळे	एम्.एस्सी.

प्राणीशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. पद्मिनी पीडियार	एम्.एस्सी., पीएच.डी.
---------------------------	----------------------

गणित विभाग

प्रा. बलभीम वाघमोडे	एम्.एस्सी.
प्रा. प्रसाद बाटे	एम्.एस्सी.

सूक्ष्म जीवशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. संगीता अहिवळे	एम्.एस्सी., सेट, पीएच.डी.
प्रा. सुप्रिया बनकर	एम्.एस्सी., नेट
प्रा. शितल काशिद	एम्.एस्सी., नेट, सेट

भौतिकशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. मिलिंद भंडारे	एम्.एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. डॉ. माधव सरोदे	एम्.एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. अनुजा अब्दुले	एम्.एस्सी., सेट
प्रा. सागर पारधी	एम्.एस्सी., सेट

वनस्पतीशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. शिल्पा शितोळे	एम्.एस्सी., पीएच.डी.
प्रा. स्वप्ना हजारे	एम्.एस्सी., सेट.

संख्याशास्त्र विभाग

प्रा. किर्ती महांगडे	एम्.एस्सी.
प्रा. अथर्व थत्ते	एम्.एस्सी.

बी.बी.ए. (कॉम्प्युटर ऑलिकेशन)

प्रा. प्रिती नेवसे	एम्.सी.ए. (सायन्स)	प्रा. पल्लवी सूर्यवंशी	एम्.सी.एस्. (सी.एस्.)
प्रा. श्रद्धा हरवणे	एम्.सी.एस. (सी.एस्.)	प्रा. सीमा ठोंगिरे	एम्.कॉम., सेट

मास कम्प्युनिकेशन

प्रा. दत्तात्रय बिडबाग	एम.सी.एम.एस., नेट, सेट,	प्रा. अश्विनी सातव-डोके
प्रा. आदित्य हविले		

कनिष्ठ विभाग प्राध्यापक

कला, वाणिज्य व विज्ञान विभाग

हिंदी

प्रा. विलासराव घनवट	एम.ए., बी.एड्.
प्रा. शर्मिला भांबारे	एम.ए., बी.एड्. (हिंदी) एम.ए.(मराठी)

भूगोल

प्रा. सावकार गोरडे	एम.ए., बी.एड्.
प्रा. श्रीमती माणिक कुदळे	एम.ए., बी.एड्.

मराठी

प्रा. महेंद्र कुदळे	एम.ए., बी.एड्.
---------------------	----------------

इंग्रजी

प्रा. लक्ष्मण जगदाळे	एम.ए., बी.एड्.
प्रा. एकनाथ गोवेकर	एम.ए., बी.एड्.
प्रा. रुपाली शेळके	एम.ए., बी.एड्., सेट

अर्थशास्त्र

प्रा. अश्विनी भुजबळ	एम.ए., बी.एड्.
प्रा. बापू इंगळे	एम.ए., बी.एड्.

राज्यशास्त्र

प्रा. रुपाली शेळके	एम.ए., बी.एड्., सेट
--------------------	---------------------

इतिहास

प्रा. मनिषा काकडे	एम.ए., बी.एड्.
-------------------	----------------

मानसशास्त्र

प्रा. रमेश पाटील	एम.ए.(तत्वज्ञान), एम.ए. (मानसशास्त्र) एम.ए. (इतिहास), बी.एड्.
------------------	--

वाणिज्य

प्रा. किरण मोहिते	एम.कॉम., बी.एड्., एम.फिल.
प्रा. अनिता तारळेकर	एम.कॉम., बी.एड्.
प्रा. शितल चव्हाण	एम.ए., बी.एड्.

रसायनशास्त्र

प्रा. संध्या होले	एम.एस्सी., बी.एड्.
-------------------	--------------------

जीवशास्त्र

प्रा. स्वाती गुरव	एम.एस्सी., बी.एड्.
-------------------	--------------------

गणित

प्रा. शितल पिंगळे	एम.एस्सी., बी.एड्.
-------------------	--------------------

भौतिकशास्त्र

प्रा. सपना किर्वे	एम.एस्सी., बी.एड्.
-------------------	--------------------

प्रशासन विभाग

श्री. राजेंद्र गायकवाड, B.Com., B.P.Ed.	मुख्य लिपिक	श्री. संजय पाटोळे, B.A.	प्रयोगशाळा परिचर
सौ. कीर्ती शेडगे, B.A.	ज्युनि. स्टेनो	श्री. सुरेश देसाई, S.S.C.	प्रयोगशाळा परिचर
श्री. संजय जोशी, M.Com., M.Lib & I.Sc.	सहाय्यक ग्रंथपाल	श्री. विक्रम सावंत, S.S.C.	प्रयोगशाळा परिचर
सौ. उज्वला तावरे, M.Com. LTC	वरिष्ठ लिपिक	श्री. बाळासाहेब बोधक, H.S.C.	प्रयोगशाळा परिचर
सौ. शोभा जफरे, H.S.C.	कनिष्ठ लिपिक	श्री. गोरक्ष गोधडे, B.A.	प्रयोगशाळा परिचर
सौ. मनिषा जगदाळे, B.A., M.Lib.	ग्रंथालय लिपिक	श्री. उमेश कांबळे, S.S.C.	शिपाई
श्री. दत्तात्रय गणगे, S.S.C., L.T.C.	ग्रंथालय परिचर	श्री. सुरेश धुमाळ, S.S.C.	शिपाई
श्री. अनिल नवले, B.A., B.Lib.	ग्रंथालय परिचर	श्री. वैभव कादबाने, S.Y.B.A.	शिपाई
श्री. बाळासाहेब शिंदे, B.A., B.Lib. L.T.C.	ग्रंथालय परिचर	श्री. रोहिदास मुन्हे, H.S.C.	शिपाई
श्रीमती आशालता काकडे, S.S.C.	ग्रंथालय परिचर	श्रीमती नीता तळपे, M.Sc., Com. Sci.	शिपाई
		श्रीमती नीता तळपे, M.Sc., Com. Sci.	शिपाई

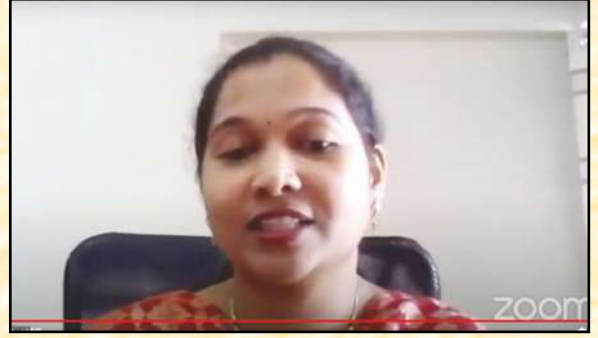
मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

प्रा. शहाजी मोरे (उपप्राचार्य, विज्ञान विभाग)

डॉ. नितीन डोंगरवार, जैवविविधता संवर्धन
विषयावर मार्गदर्शन करताना

प्रा. स्वप्ना हजारे (वनस्पतीशास्त्र विभाग)

डॉ. भालचंद्र फडके जन्मदिनानिमित्त व्याख्यान

मा.डॉ. नितीन करमळकर (कुलगुरु, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे)

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

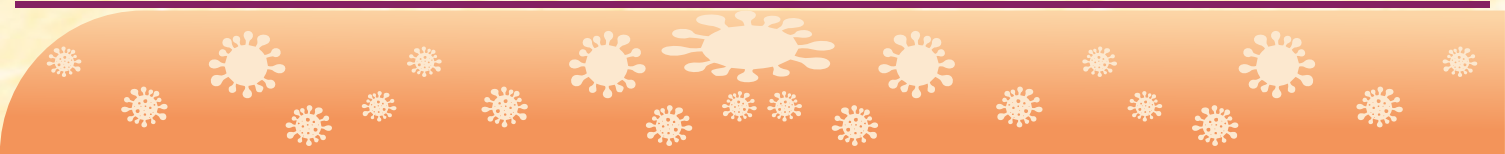
मा.डॉ. धनंजय लोखंडे
(आजीवन अध्ययन विस्तार विभाग,
सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे)

मा. अरुण खोरे (जेष्ठ पत्रकार)

मा. सौ. सई फडके

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

मा. सुनिल तांबे, जेष्ठ पत्रकार व लेखक

प्रा.डॉ. दत्तात्रय हिंगणे

प्रा. दत्तात्रय बिडबाग

प्रा.डॉ. निलकंठ डहाळे

मानसशास्त्र विभाग - कोरोना काळातील सकारात्मक प्रतिसाद

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

प्रा.डॉ. शुभा थते

प्रा.डॉ. बाबासो पवळ

प्रा.डॉ. वैशाली खेडकर

स्वामी विवेकानंद जयंती व राजमाता जिजाऊ जयंती

महात्मा गांधी जयंती

लोकमान्य टिळक पुण्यतिथी व आण्णाभाऊ साठे जयंती

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती

क्रांती ज्योती सावित्रीबाई फुले जयंती

मराठी भाषा पंधरवडा

मा. अनिल दिक्षित (सुप्रसिद्ध कवी)

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

मा. उपप्राचार्य डॉ. मृणालिनी शेखर

माजी विद्यार्थी

माजी विद्यार्थी

प्रा.डॉ. संजय मेस्त्री

माजी विद्यार्थी संघटनेचे मा.श्री. बाळासाहेब वाघरे यांच्याकडून एक लाख दोन हजार रुपये देणगी स्वीकारताना मा.प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

आंतरराष्ट्रीय साक्षरता दिन

शाल्मली

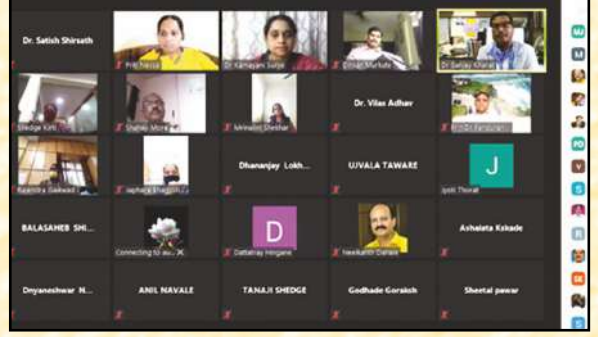
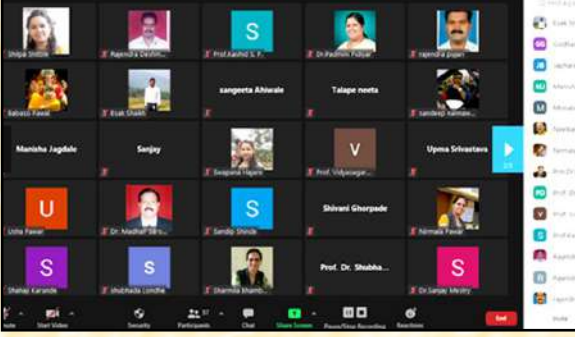
२०२०-२१

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

मा. प्राचार्य डॉ. संजय खरात

ऑनलाईन उपस्थित श्रोता वर्ग

इतिहास विभाग वेबीनार

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

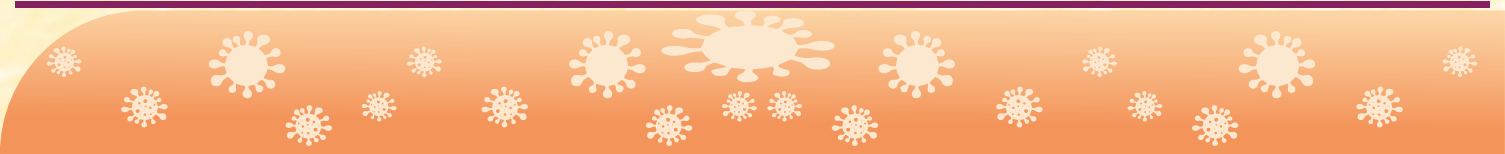
मा.डॉ. नारायण भोसले (मुंबई विद्यापीठ)

मा.डॉ. शाम कुरेटी, अध्यक्ष इतिहास अभ्यास मंडळ,
आरटीएम नागपूर विद्यापीठ, नागपूर

मा.डॉ. निलकंठ डहाळे
(आय.क्यू.ए.सी., समन्वयक)

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

मा. प्राचार्य डॉ. इंद्रजित जाधव (आर्ट्स, सायन्स कॉलेज, घोडेगाव)

प्रा.डॉ. मिलिंद भंडारे

प्रा.डॉ. भारती यादव

प्रा. संदिप ननावरे

एन.एस.एस. विविध उपक्रम

OSHANABAD
FRI, 03 JULY 2020

प्रजासत्ताक दिन

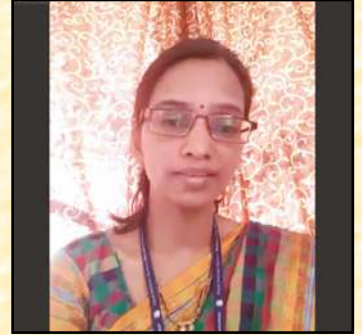
ज्युनिअर विभाग पालक मिटिंग

मा. प्राचार्य डॉ. पांडुरंग गायकवाड

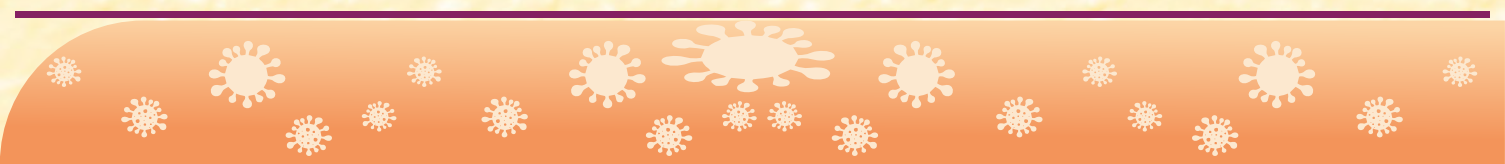

प्रा. लक्ष्मण जगदाळे
(पर्यवेक्षक, ज्युनिअर विभाग)

प्रा. स्वाती गुरव

संपादक मंडळ - शाल्मली २०२०-२१

ज्युनिअर विभाग प्राध्यापक वृंद

प्रशासकीय सेवक

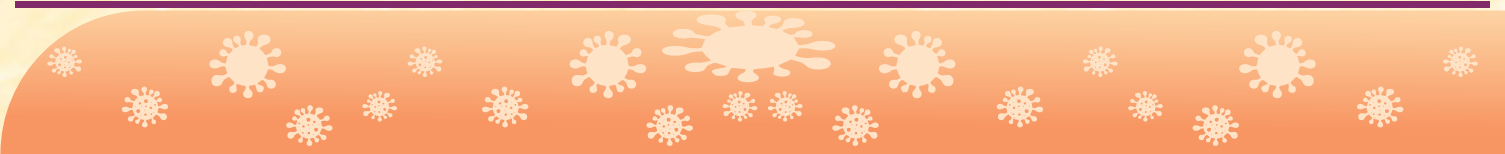
कला विभाग प्राध्यापक वृंद

वाणिज्य, बी.बी.ए. (सी.ए.) आणि बी.व्होक विभाग प्राध्यापक वृंद

विज्ञान विभाग प्राध्यापक वृंद

कोरोना विषाणूला घाबरू नका ! मात्र सुरक्षितता पाळा !

विद्यार्थ्यांसाठी महत्वाच्या सूचना

खोकला, सर्दी, ताप, घसादुखी, अंगदुखी, मरगळ, दम लागणे, श्वासोच्छ्वासात अडथळा निर्माण होणे. ही लक्षणे दिसल्यास त्वरीत उपचार घ्या.

हे करावे

- वरीलप्रमाणे लक्षणे दिसल्यास महाविद्यालयात न येता दवाखान्यात उपचार घ्यावेत.
- आपले हात नियमितपणे साबणाने धुवावेत.
- महाविद्यालयात येताना, प्रवास करताना अनावश्यक वस्तूंचा स्पर्श टाळावा, सुरक्षित अंतर ठेवावे.
- शिकताना, खोकताना आपल्या नाक व तोंडावर रुमाल धरावा, नियमित मास्कचा वापर करावा.
- अनावश्यक गर्दीच्या ठिकाणी जाणे टाळावे.
- मांस व अंडी पूर्णपणे शिजवून, उकडून मगच खावे.
- जंगली / पाळीव प्राण्यांशी निकटचा संपर्क टाळावा.
- शक्यतो सॅनिटायझर जवळ बाळगावे.
- वर्गामध्ये अध्ययन करताना, मध्यान्ह भोजन करताना सुरक्षित अंतर राखणे.

हे करू नये

- वरीलप्रमाणे लक्षणे दिसूनही महाविद्यालयात येणे अथवा घरगुती उपचार करणे.
- आपल्या हातांचा आपल्या चेहऱ्याशी, नाक व तोंडाशी सततचा संपर्क करणे.
- महाविद्यालयात येताना, प्रवास करताना इतरत्र स्पर्श करित येणे.
- महाविद्यालयाच्या परिसरात किंवा इतरत्र थुंकणे, नाक शिंकरणे.

डॉ. पांडुरंग गायकवाड
प्राचार्य
महात्मा फुले महाविद्यालय

१ मि.

महात्मा फुले महाविद्यालय

पिंपरी-वाघेरे, पुणे - ४११ ०१७.

रयत शिक्षण संस्थेचे,

ऑफिस : (०२०) २७४१२००७ प्राचार्य : (०२०) २७४१०३३४

✉ mahatmaphulepimpri@yahoo.com

✉ gaikwadpn@gmail.com

🌐 www.mpcollegepimpri.com